

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Pomocné vědy historické – církevní dějiny

Stanislava J í l k o v á

**Pražská arcibiskupská konsistoř v letech 1780 - 1790
(se zvláštním zřetelem k jejím tištěným
písemnostem)**

Prague's Archiepiscopal Consistory in 1780 – 1790
(with a Special View to Its Printed Papers)

Disertační práce

vedoucí práce – Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

„Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

.....

Disertační práci věnuji svým rodičům, jimž tímto děkuji za veškerou podporu, kterou mi při jejím vypracování poskytli. Můj otec se, bohužel, jejího dokončení už nedožil.

OBSAH

	strana
Úvod	6
Rozbor základních pramenů	10
Literatura	26
1. kapitola: Josefinismus v českých zemích	35
2. kapitola: Organizace pražské arcibiskupské konsistoře a její kanceláře v 80. letech 18. století	49
3. kapitola: Konsistoř jako vydavatel tištěných vlastních písemností pro arcidiecézní klérus; arcibiskupská tiskárna	66
4. kapitola: Konsistoř jako zprostředkovatel tištěných směrnic při státní reglementaci církevního života	
a) Tolerance nekatolíků a lidové blouznivectví	83
b) Rušení klášterů a bratrstev	87
c) Církevní školství, výuka náboženství a školní docházka	93
d) Nová farní organizace arcidiecéze	99
e) Církevní právo	109
f) Řád bohoslužeb, církevní svátky a pobožnosti	114
g) Náboženské zvyklosti prostého lidu	117
h) Publikování zeměpanských nařízení, knihtisk a cenzura	119
5. kapitola: Konsistoř jako příjemce písemností církevních vydavatelů na příkladu papežských listin	122
Závěr	126
Seznam zkratk	131
Seznam pramenů	
Nevydané	132

Vydané	135
Seznam literatury	136
Příloha č. 1 (Regestář písemností 1780-1790)	142
Příloha č. 2 (Taxovní řád pro protestantské konsistoře 1787)	312
Příloha č. 3 (Instrukce pro konsistorního kancléře 1782)	316
Příloha č. 4 (Seznam zakázaných knih 1783)	318

ÚVOD

Pražská arcibiskupská konsistoř vykonávala v období vlády Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790 celou řadu běžných každodenních správních činností, z nichž za jednu z nejdůležitějších a také konsistorní personál nejvíce zaměstnávajících lze bezesporu považovat vyřizování korespondence, jejíž součástí bylo i vydávání tištěných nařízení a oběžníků pro arcidiecézní klérus. Jejich prostřednictvím se tak světské i řeholní duchovenstvo a následně i lid dozvídali nejen vlastní nařízení konsistoře ohledně správy arcidiecéze a zastávání církevních úřadů, ale zprostředkovaně též texty guberniálních intimátů, intimátů jiných světských institucí nebo panovnických patentů v záležitostech zavádění josefínských církevněpolitických a náboženských reforem (*“in publico-ecclesiasticis“*) do praxe.

Tímto typem písemností, byť jen okrajově, jsem se zabývala již ve své diplomové práci s názvem *Postavení nižšího katolického duchovenstva pražské arcidiecéze a činnost arcibiskupské konsistoře pražské v letech 1780-1784 na základě rozboru pozůstalostních spisů a úředních a pomocných knih, uložených v "Archivu pražského arcibiskupství"*,¹ která tematicky navazovala na rozsáhlou studii o majetkové a sociální struktuře nižšího katolického kléru pražské arcidiecéze archiepiskopátem Jana Josefa hraběte Breunera (1694-1710) počínaje a Antonínem hrabětem Příchovským z Příchovic (1764-1793) konče; a chronologicky tak tvořila sondu do jejího posledního období.² Vzhledem k tomu, že jediná kapitola této práce, týkající se nástinu činnosti konsistoře a rozboru tištěných písemností, byla pojata spíše jen jako popis vybraných rukopisů, které vzešly z jejího fungování a potřeb, propracovala jsem tuto otázku poněkud podrobněji metodou sondy do roku 1784 ve svém článku z roku 2001, týkajícím se některých aspektů běžné agendy pražské konsistoře a okruhu osob, podílejících se na jejím vyřizování.³

Z výše uvedených důvodů jsem se proto rozhodla věnovat hlavní část své disertační práce právě rozboru tištěných konsistorních písemností.

Po nezbytném úvodu, rozboru základních pramenů a literatury jsem zvolila rozdělení

¹ Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (dále jen FF UK), Katedra pomocných věd historických a archivního studia (dále jen Katedra PVH a AS), Praha 1993. Práci jsem vypracovala pod vedením školitele Doc. PhDr. Rostislava Nového, CSc.

² Období let 1694-1734 zmapovaly následující diplomové práce: Končelová, Zdeňka: *Aktový materiál a jeho využití v historické statistice, historické geografii a při počítačovém zpracování (Církevní správa v období vrcholící protireformace, život duchovenstva za arcibiskupa Jana Josefa Breunera 1694-1710)*. FF UK, Katedra PVH a AS, Praha 1985 zevrubnou práci o pražské konsistoři za Breunerova archiepiskopátu vydal již v roce 1917 pražský arcibiskup Antonín Podlaha; podrobněji o ní v části disertační práce, věnované rozboru literatury); Lutovská, Pavla: *Rozbor pozůstalostních akt duchovenstva z let 1710-1713, uložených v Archivu pražského arcibiskupství*. FF UK, Katedra PVH a AS, Praha 1988; Ryantová, Marie: *Pozůstalostní spisy duchovenstva z let 1714-1730 a jejich počítačové zpracování (Příspěvek k poznání struktury nižšího duchovenstva pražské arcidiecéze v období vrcholící protireformace)*. FF UK, Katedra PVH a AS, Praha 1986; Svobodová, Milada: *Sociální, národnostní a majetková struktura nižšího duchovenstva pražské arcidiecéze a jeho kulturní úroveň ve světle pozůstalostních spisů z období od roku 1731 do roku 1734*. FF UK, Katedra PVH a AS, Praha 1986.

³ *Pražská arcibiskupská konsistoř a její běžná agenda v roce 1784 (Příspěvek k církevní správě novověku)* (dále jen Jílková, S.: *Pražská konsistoř*). In: Sborník archivních prací (dále jen SAP), 51/2, 2001, s. 359-394.

práce do pěti kapitol. Vzhledem k rozsahu čtvrté z nich jsem však byla nucena přistoupit ještě k dalšímu členění na podkapitoly.

První kapitola je věnována nejen nástinu dějin osvěcenství, ale zejména zdrojům, z nichž čerpal habsburský osvěcenský absolutismus rakouského ražení, nazvaný po panovníkovi, za jehož vlády se nejvíce projevoval - Josefu II. – josefinismem. V další části této kapitoly jsou pak uvedeny představy o tzv. „josefinském faráři“ a požadavcích na zastávání jeho úřadu v rámci církevní správy, protože Josef II. právě na reorganizaci farní sítě zejména ve smyslu zvýšení počtu farností a tím i zajištění snadnější přístupnosti farníků na bohoslužby, přestože paradoxně na druhou stranu celou řadu kostelů a kaplí, v nichž docházelo k celebrování mší svatých, zrušil, kladl zvláštní důraz. Stranou však nezůstala ani zmínka o tzv. „pravých josefinistech,“ kteří se snažili nejvíce ovlivnit proreformní myšlení panovníka a v neposlední řadě i názory na osobu, období vlády a reformy Josefa II., a to zejména z úst jeho současníků z různých vrstev společnosti. Tato kapitola byla zpracována výhradně na základě odborné literatury.

Ve druhé kapitole jsem se snažila v úvodu předložit nástin stavu pražské arcidiecéze na samém počátku vlády Josefa II., v roce 1781, a to z úst, resp. pera, nejpovolnějšího – pražského arcibiskupa Antonína Petra hraběte Příchovskeho, a to podle zprávy, kterou byl v tehdejší době povinen předkládat každý arcibiskup či biskup jednou za čtyři roky papeži během své návštěvy Říma „ad limina,“ tedy „k hrobům“ apoštolů ss. Petra a Pavla. Poté jsem pokračovala vyličením životních osudů a církevní dráhy jednotlivých členů konsistoře v období let 1780-1790, a to s přihlédnutím zvláště k těm hodnostářům, kteří se bezprostředně podíleli na vydávání tištěných konsistorních písemností, o nichž bude řeč ve 3. a 4. kapitole. Neopomněla jsem samozřejmě ani rozbor činnosti konsistoře a způsob jejího úřadování, resp. úřadování její kanceláře.

Třetí a čtvrtá kapitola jsou zaměřeny na stejné téma, kterým jsou tištěné písemnosti, vydané pražskou konsistoří v období panování Josefa II. ve zmíněných letech 1780-1790, avšak s tím rozdílem, že třetí kapitola popisuje tištěné písemnosti, vydané konsistoří ve vlastních církevních záležitostech, které tato instituce vydávala i za vlády Josefových předchůdců na trůně (např. *jarní patenty*, dodržování čtyřicetidenního půstu před Velikonocemi, program Svatováclavských slavností v Praze) a čtvrtá se věnuje tiskům, jimiž konsistoř zprostředkovala písemnosti jiných institucí (české zemské gubernium, Apelační soud) v záležitostech josefinských církevněpolitických a náboženských reforem arcidiecéznímu kléru.

Nejdůležitějšími konsistorními tisky, zmíněnými ve třetí kapitole, jsou bezpochyby *jarní patenty*, vydávané každoročně v předvelikonoční době, jejichž obsah byl určen veškerému světskému a řeholnímu kléru pražské arcidiecéze, jemuž ho zprostředkovali příslušní vikáři. V josefinské době však ani tyto patenty nemohly zůstat zcela nedotčeny panovníckými reformními nařízeními, když se v některých z nich objevilo např. nařízení pro faráře zveřejňovat s kazatelen při bohoslužbách některé z církevních reforem. Další, neméně důležitá nařízení, se dotýkala např. celebrování zádušních mší za zesnulou císařovnu Marii Terezii v pražských kostelích počátkem ledna 1781, konání již zmíněných Svatováclavských slavností se slavnými procesími kněžstva z pražských řeholních i světských kostelů s jejich farníky a členy bratrstev při kostelech do chrámu sv. Víta, resp. Svatováclavské kaple,

nařízení ohledně čtyřicetidenního půstu v předvelikonoční svatopostní době s generální zpovědí v Pašijovém týdnu nebo povolení sbírat almužny ve prospěch lokalit, postižených nějakou živelnou pohromou. Součástí této kapitoly jsou v případě zmínky o konkrétním nařízení v textu i odkazy na *Regestář všech tištěných konsistorních a vybraných ostatních písemností v náboženských a církevněpolitických záležitostech, vydaných za vlády Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790*, který je jako Příloha č. 1 umístěn v závěru této práce (jeho rozsah je 1512 zpracovaných nařízení jak z nevydaných pramenů – *Kopíářů*, tak i z vydaných edic zákonů, sestavených např. Peterem Karlem Jakschem či Franzem von Hempel-Kürsingerem; i o nich ještě bude řeč v některé z následujících kapitol).

Čtvrtá kapitola, pojednávající o pražské konsistoři jako „o zprostředkovateli tištěných směrnic při státní reglementaci církevního života“, musela být vzhledem ke své obsáhlosti a též větší přehlednosti rozdělena do sedmi podkapitol podle jednotlivých okruhů církevněpolitických a náboženských reforem (tolerance nekatolíků a lidové blouznivectví, rušení klášterů a bratrstev, církevní školství, výuka náboženství a školní docházka, nová farní organizace arcidiecéze, církevní právo, řád bohoslužeb, církevní svátky a pobožnosti a náboženské zvyklosti prostého lidu). Ani v této kapitole nechybí odkazy na již zmíněný *Regestář nařízení* a jednotlivé reformy jsou v mnoha případech v poznámkovém aparátu konfrontovány se stanovisky z odborné literatury.

Tématem páté kapitoly měla být netištěná je doručená konsistorní korespondence, rozebraná na příkladu záznamů z konsistorních podacích protokolů z let 1780-1790 a rovněž papežských listin, doručených římským biskupem Piem VI. arcibiskupovi v této době zejména v záležitostech odpustků. Tuto kapitolu jsem do své disertační práce zařadil jako určitý protiklad ke dvěma předcházejícím kapitolám, které se zabývaly výhradně tištěnými konsistorními písemnostmi.

Vzhledem k vlastní nemoci, rodinné tragédii a následné časové tísní jsem však nemohla tuto kapitolu pojmout tak, jak jsem měla původně v plánu, a to rozebrat všechny doručené písemnosti, uvedené v podacích protokolech konsistoře od nástupu Josefa II. na trůn jako samovládcce po smrti své matky 30. listopadu 1780 až do jeho smrti 20. února 1790. Musela jsem proto zvolit cestu kompromisu a pátou kapitolu pojmout jako rozbor listin, vydaných papežem Piem VI. (1775-1799) a doručených arcibiskupu Příchovskému převážně v odpustkových záležitostech. Tyto listiny jsou, stejně jako dříve zmíněné *Kopíáře*, uloženy v Národním archivu v Praze ve fondu s názvem *Archiv pražského arcibiskupství*.

V případě podacích protokolů zůstalo, bohužel zhruba 4500 zpracovaných, avšak nevyhodnocených záznamů z let 1781-1783 a 1790 prozatím jen v rukopise.

V souvislosti se zpracováním tištěných konsistorních písemností bylo samozřejmě nutné položit si i otázku jejich uložení v jiných církevních archivních fondech v rámci Národního archivu. Z toho důvodu byla kromě zmíněných *Kopíářů* prohledána a prostudována i celá řada dalších kancelářských a registraturních pomůcek i spisů z fondu *Archiv pražského arcibiskupství*, ovšem bezvýsledně; konsistorní tištěné písemnosti v záležitostech *in publico-ecclesiasticis* se zde dochovaly pouze v *Kopíářích expedované korespondence*. Jejich výzkumem jako archivního pramene pro poznání činnosti pražské konsistoře se kupodivu až dosud nikdo soustavněji nezabýval, což lze do jisté míry odůvodnit i tím, že všechny až dosud vydané edice josefinských zákoníků nebo odborná literatura, zaměřená na církevní

dějiny tohoto období, čerpaly vždy jen z fondu s názvem *České gubernium*, uloženého rovněž v Národním archivu. Přesto si trůfám tvrdit, že zejména vlastní konsistorní tištěné písemnosti, jakými byly *jarní patenty*, nařízení o čtyřicetidenním půstu nebo organizace Svatováclavských slavností vypovídají nezastupitelným způsobem o životě Círky a kléru i o účasti lidu na náboženském životě pražské arcidiecéze za vlády Josefa II.

Proto jsem také jako nejrozsáhlejší přílohu této disertace vytvořila ze všech dochovaných konsistorních tisků z let 1780-1790 již zmíněný podrobný *Regestář nařízení* jak v církevněpolitických tak i náboženských záležitostech, který jsem doplnila o vybrané jiné písemnosti, uvedené v již vydaných pramenech.

Na základě takto získaných informací bylo pak možné stanovit způsob, jakým konsistoř zprostředkovávala a interpretovala panovníká nařízení *in publico-ecclesiasticis* světskému a řeholnímu arcidiecéznímu kléru; určit dobu, uplynulou od vydání nařízení panovníkem či některou světskou institucí do zprostředkování jejího obsahu konsistoří kléru (pokud je v intimátu zároveň uvedeno i datum vydání písemnosti, na niž se v textu odkazuje); stanovit frekvenci vydávání konsistorních tisků; určit podíl konsistorních intimátů *in publico-ecclesiasticis* a nařízení v běžných záležitostech této instituce na celkové produkci konsistorních tisků a v neposlední řadě stanovit též okruh vydavatelů.

Na všechny zmíněné otázky se pokusím najít odpověď v následujících kapitolách této práce, kterou osobně považuji za první krok, který činím na poli hlubšího studia problematiky pražské konsistoře v 80. letech 18. století, již bych se chtěla za příznivějších okolností věnovat i nadále, a to zejména problematice konsistorní korespondence, zaznamenané v podacích protokolech této instituce z let 1780-1790.

Konsistorní tištěné písemnosti, které tvoří jádro této disertační práce, jsou totiž pouhým kamínkem v mozaice dochovaného a dosud neprobádaného obrovského množství archivního materiálu z fondu *Archiv pražského arcibiskupství*, týkajícího se právě běžné činnosti této instituce.

ROZBOR ZÁKLADNÍCH PRAMENŮ

Úvodem bych chtěla předeslat, že jsem se rozhodla na tomto místě rozebrat po diplomatické a paleografické stránce pouze základní nevydaný pramen mé disertační práce, jímž jsou *Kopiáře expedované korespondence* pražské konsistoře, do nichž byly teprve dodatečně vevázány tisky jak vydané konsistoří ve vlastních záležitostech (podrobněji o nich ve 3. kapitole) tak i zprostředkovávající arcidiecéznímu kléru josefinská církevněpolitická a náboženská reformní nařízení (podrobněji o nich ve 4. kapitole).

Uvědomuji si, že po diplomatické stránce by bylo vhodnější označit tento pramen jako „*Registra*“ a nikoli „*Kopiáře*“ (zdůvodnění viz níže), avšak název tohoto pramene „*Kopiáře*“ je již natolik vžitý i mezi odborníky na církevní dějiny, že jej budu ve své práci užívat i nadále.

Rozboru ostatních nevydaných pramenů se budu věnovat v poznámkovém aparátu v příslušných kapitolách, kde na ně bude poprvé odkazováno, neboť se jedná o prameny rázu doplňujícího; tím ovšem nechci nijak snížit jejich hodnotu či význam pro mou disertační práci.

Z vydaných pramenů, s nimiž jsem pracovala, zde zmíním tři základní edice josefinských zákoníků, které tvoří *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K.K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze, Gesetzlexikon in geistlichen, Religions- und Toleranzsachen, wie auch in Güter-, Stiftungs-, Studien- und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800* od Petera Karla Jaksche a *Alphabetisch-chronologische Übersicht der k.k. Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1740 bis zum Jahre 1821 als Haupt-Repertorium über die politischen Gesetzsammlungen*, vytvořený Johannem Nepomukem Franzem von Hempel-Kürsingerem. O ostatních pramenech, vydaných i nevydaných, se zmíním na příslušných místech disertační práce.

1. NEVYDANÉ

a) Vnější popis

Jediným nevydaným pramenem, v němž se ve fondu *Archiv pražského arcibiskupství* (dále jen APA) v Národním archivu v Praze dochovaly tištěné konsistorní písemnosti „*in publico-ecclesiasticis*“, tedy v církevněpolitických a rovněž i náboženských záležitostech běžného či josefinský reformačně orientovaného charakteru, byly kancelářské pomůcky s názvem **KOPIÁŘE EXPEDOVANÉ KORESPONDENCE** z let 1780-1790, v nichž byly tyto tisky vevázány mezi opisy ostatních expedovaných písemností.⁴ Jedná se celkem o 16 svazků,

⁴ *Kopiáře expedovaných listů* jsou ve fondu APA dochovány v nepřetržité řadě celkem 156 svazků z let 1675-1815 (při revizi v roce 1973 byla zjištěna ztráta jednoho svazku z rozmezí od 1. ledna do 31. března 1728, inv. č. 72a, sg. A 7/4). V letech 1676-1753 byl jeden svazek veden buď pro několik let najednou anebo naopak jen pro několik měsíců v roce (zřejmě podle množství vyřizované agendy); v letech 1754-1765 a 1786-1815 odpovídal

uložených v této instituci pod inventárními čísly 154-169 a signaturami A 12/13 (Q6), A 12/14 (R 6), A 12/15 (R 6), A 12/16 (S 6), A 12/17 (S 6), A 12/18 (T 6), A 13/1 (T 6), A 13/2 (V 6), A 13/3 (V 6), A 13/4 (W 6), A 13/5 (W 6), A 13/6 (X 6), A 13/7 (Y 7), A 13/8 (A 7), A 13/10 (B 7).⁵ V letech 1780-1785 byly pro jeden rok vedeny vždy dva svazky podle pololetí, v letech 1786-1790 včetně to již byla pro každý rok jen jedna kniha.

Všechny rukopisy jsou dochovány v dobrém fyzickém stavu. Jejich rozměry jsou téměř uniformní a jen s minimálními odchylkami, v průměru 23 cm x 37 cm.⁶ Vazby všech svazků jsou původní z doby vzniku rukopisů, přední i zadní desky každého z nich jsou zhotoveny z tvrdého papíru a z vnější části potaženy hnědou kůží s tlačenými ornamenty v podobě vlnovek, akantových listů či jiných obrazců, uspořádaných od středu, který je tvořen tlačeným obdélníkem s paprskovitým mřežováním, do pásů ve třech řadách po celém obvodu každé knihy.⁷ Hřbety jsou vyhotoveny ze lněné látky, potažené stejnou hnědou kůží jako v případě desek, vyztuženy jsou však jen na pěti místech v podobě úzkých vystouplých pásků. Předními i zadními deskami každého rukopisu jsou navíc provlečeny vždy dvě látkové tkanice, sloužící k jeho uzavírání.

V horní části hřbetu každého svazku *Kopíářů* je vyznačena tzv. *stará signatura* (viz pozn. 6). Mezi prvním a druhým vyztužením se pak nachází latinsky psaný časový rozsah příslušného rukopisu v podobě "*a 1ma Januarii usque ad ultimam Junii + rok*" pro první a "*a 1ma Julii usque ad ultimam Decembris + rok*" pro druhé pololetí⁸ a mezi druhým a třetím vyztužením je též rok napsán ještě jednou samostatně, tedy bez dne a měsíce.

Psací látkou jak všech opisů expedovaných písemností tak i vevázaných tisků byl papír běžného foliového formátu bez filigránu; u tisků je však jeho formát o něco menší, papír silnější a opatřený průsvitkami v podobě svislých čar od horního až k dolnímu okraji, otisk to síta, použitého při výrobě papíru.

Foliace rukopisů byla provedena perem vždy v pravém horním rohu, a to zřejmě až dodatečně po sepsání jednotlivých svazků, o čemž svědčí mimo jiné i fakt, že byla provedena na některých foliích světlejším, jinde naopak tmavším odstínem inkoustu než jakým byly vyhotoveny jednotlivé zápisy v rukopisech. O této foliaci však lze mluvit jako o značně nepřesné, neboť některá folia nebyla označena vůbec, což je pochopitelné v případě, že se jedná o volné folium, nikoli však tehdy, pokud je na nich zaznamenán nějaký text. V několika případech došlo i k jevu naprosto opačnému, totiž že stejným číslem bylo označeno hned několik bezprostředně po sobě následujících folií. V obou zmíněných případech jde zcela

striktně jednomu roku jeden svazek; v období mezi tím, tedy od roku 1766 do roku 1785 se korespondence, týkající se jednoho roku, zapisovala do dvou knih, vedených podle pololetí.

⁵ V závorkách jsou uvedeny staré signatury původní manipulace tohoto fondu z doby vzniku *Kopíářů*, kterými je označen každý rukopis na horní části hřbetu.

⁶ Je zajímavé, že co se týče rozměrů jednotlivých svazků, lišily se ve dvou případech i svazky pro jednotlivá pololetí. Zatímco pro první pololetí roku 1780 měl svazek rozměry 23cm x 39cm, pro druhé to již bylo 24cm x 39 cm; stejná situace se opakovala ještě v roce 1782, kdy délka byla při stejné šířce 23 cm jednou 37cm a podruhé 38 cm.

⁷ Tlačené ornamenty i mřežování na koženém potahu vazby jsou stejné vždy na rukopisech, vydaných v rámci jednoho rok; tzn. pro léta 1780-1785 vždy na 2 knihách a pro léta 1786-1790 se typy těchto ornamentů střídají již po jedné knize.

⁸ V případě vedení jen jediné knihy pro příslušný rok zněl nápis na hřbetě: "*a 1ma Januarii usque ad ultimam Decembris + rok*".

evidentně o písařskou chybu, vzniklou pravděpodobně díky písařově nepozornosti.

Uvádět na tomto místě podrobně foliace každého ze 16 svazků citovaných *Kopíářů* by bylo, podle mého názoru, naprosto zbytečné, a to hned ze dvou důvodů: za prvé by byl takový rozbor příliš zdlouhavý a za druhé i značně nefunkční, protože by ničím nepřispěl k bližšímu osvětlení a výpovědní hodnotě tohoto typu pramene; šlo by jen o periodickou řadu čísel. Navíc číslo posledního označeného folia v každém rukopise je zapotřebí brát s jistou dávkou opatrnosti, neboť, jak již bylo zmíněno výše, při foliaci došlo nevědomky k celé řadě písařských omylů.

b) Paleograficko-diplomatický rozbor úředních knih a registraturních pomůcek

Všechny rukopisné zápisy ve zmíněných 16 svazcích *Kopíářů expedované korespondence* z let 1780-1790 byly provedeny novogotickou kurzívou a je z nich patrná celá řada písařských rukou, které, stejně jako přesný rozsah foliace každého svazku v předchozí pasáži, nemá cenu podrobněji sledovat, pokud se disertační práce bezprostředně nezabývá rozbořem opisů textů expedované korespondence, nýbrž pouze těch, které odcházely z konsistorní kanceláře v tištěné podobě. Pro tyto písemnosti byly totiž *Kopíáře* jen jakousi "schránkou", která posloužila k jejich uchování až do dnešní doby.

Po diplomatické stránce se vlastně jednalo nikoli o *Kopíáře*, ale o *Registra*, protože vznikala z běžné úřední činnosti pražské arcibiskupské konsistoře ve zmíněném období, tedy v kanceláři vydavatelově a nikoli příjemcově, a zaznamenávaly se do nich všechny písemnosti z kanceláře této instituce vycházející, které jsou po obsahové stránce nedocenitelným pramenem zejména pro zjišťování okruhu osob, s nimiž tato instituce korespondovala; dále záležitostí, jež byly jejím prostřednictvím takto vyřizovány a v neposlední řadě i okruhu členů konsistoře, které se na vyřizování korespondence bezprostředně podílely.

Rukopisné zápisy jsou v každém svazku řazeny chronologicky podle jednotlivých měsíců v roce a uvnitř každého z nich více či méně přesně podle jednotlivých dnů. Vlastním opisům předcházela na počátku každého měsíce vždy stejně formulovaný latinský zápis, jehož součástí byla jména a funkce osob, které se účastnily jednání konsistoře, na nichž se přijatá korespondence projednávala (jména těchto osob byla totožná se jmény, uvedenými v jiných kancelářských pomůckách, uložených ve fondu APA, a to *Protokolech ze zasedání* z let 1780-1790 a v jediném dochovaném exempláři *Soudního protokolu* z let 1783-1784).⁹ Zápis byl

⁹ *Protokoly ze zasedání* (Protocolla consistoriali) byly pro léta 1780-1790 vedeny pro každý rok vždy ve dvou svazcích podle pololetí. Měly formát zhruba stejný jako *Kopíáře*, polokoženou vazbu s tlačnými ornamenty a rukopisné zápisy byly s výjimkou smíšeného rejstříku foliované. Konsistoř si do nich zaznamenávala záležitosti, projednávané na jejich řádných či mimořádných zasedáních. Zápisy byly vždy latinské, vedené chronologicky podle jednotlivých měsíců v roce a uvnitř každého z nich podle dat konání jednotlivých jednání. Úvodní věta každého zápisu obsahovala výčet jmen a funkcí osob, které se účastnily zasedání a v tomto období se vyskytovala buď v podobě: "*Habita fuit sessio Consistorialis ordinaria (extraordinaria) presente in ea ...*" nebo "*Sessio ordinaria (extraordinaria) ...*" U záležitostí, které nebyly postoupeny k dalšímu projednání na některém z příštích jednání, byla připojena marginální kancelářská poznámka „*Conclusum*“.

S *Protokoly ze zasedání* úzce souvisel po obsahové stránce také *Soudní protokol (Protocollum iudiciale)* (inv. č. 395, sg. A 28/1), který má rozměry 22 cm x 37 cm, polokoženou vazbu, 118 folií a nefoliovaný smíšený rejstřík. Zápisy v něm obsažené byly vyhotoveny v rozmezí od 10. listopadu 1783 do 18. listopadu 1784. Do této knihy si konsistoř zaznamenávala všechny civilně-právní spory, projednávané na jejich řádných či mimořádných zasedáních. Jednotlivé záznamy byly vedeny stejně jako u *Protokolů z jednání*, jen na konci každého z nich se

následujícího znění: *"Sub Praesidio Reverendissimi ac Illustrissimimi Domini ... Apostolicae sedis Gratia Episcopi Tiberiadensis quam Vicarii in spiritualibus generalis et officialis, Reverendissimi ac Eximii Domini ... quam Cancellarii, nec non Nobilis ac Clarissimi Domini ... quam Vice-Cancellarii"*; místo teček se samozřejmě doplňovala jména konsistorních úředníků v době konání jednání právě přítomných.

Podle formy dochovaných záznamů je možné zápisy rozdělit na tři skupiny:

1. opisy úplných textů expedované korespondence obsahovaly oslovení adresáta, vlastní úplný text expedované odpovědi, avšak žádný podpis; nalevo od každého je za svislou čarou, narýsovanou na každé stránce od horního až k dolnímu okraji uvedena ve formě marginální poznámky v jazyce, odpovídajícím jazyku expedovaného listu, adresa příjemce (u fyzické osoby její funkce v církevní, státní či jiné správě a působišť; u instituce lokalita a sídlo úřadu);¹⁰ všechny tyto expedované listy měly podobu *misivů* a byly podepsány konsistorním kancléřem *Benediktem Stöberem* (podrobněji o něm ve druhé kapitole);
2. záhlavní registry expedované korespondence, jejichž konečné vyřízení trvalo díky např. zdlouhavému projednávání v nich obsažené záležitosti na zasedáních konsistoře poněkud déle, a do chronologické řady opisů úplných textů se proto již zřejmě nevešly, bylo uvedeno datum jejich expedice, v jaké záležitosti byly vyhotoveny a komu jsou adresovány;¹¹
3. tištěná nařízení, jejichž podrobný rozbor bude následovat níže.

Každý svazek *Kopiáře* byl na konci opatřen rovněž nefoliovaným, abecedně řazeným smíšeným rejstříkem s odkazy na příslušná folia u jednotlivých hesel. Mezi jednotlivými písmeny abecedy mohlo být jedno nebo i více folií volných.

Na základě rozboru marginálních poznámek v těchto rukopisech tak bylo možné určit okruh příjemců konsistorní korespondence, jehož největší část tvořili v josefinské době vikáři, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že to byli právě oni, kteří zprostředkovali písemný styk mezi složkami politické správy státu (panovník, gubernium, apelační soud apod.) a nižšími složkami církevní správy (faráři, kaplani, administrátoři apod.). Konsistoř s nimi korespondovala zejména ohledně potvrzování farních administrátorů k uprázdněným beneficiím, dlouhotrvajících dědických sporů o majetek po zemřelých duchovních, placení duchovenských desátků, oprav farních budov apod. Další, i když pochopitelně menší skupiny příjemců, pak tvořilo české gubernium, faráři, patroni panství, představení klášterů, magistráty, apelační soud, ojediněle i rektor generálního semináře, královéhradecká a litoměřická konsistoř nebo zahraniční diecéze či arcidiecéze vídeňská, salcburská a řezenská, jejichž úzké vazby na monarchii se datovaly již od středověku. Korespondence se světskými

nacházel vlastnoruční podpis osoby, jež zasedání předsedala.

¹⁰ Pro lepší představu uvedu několik příkladů takových adres: „*Curato Neo-Decensi*“, „*Nettolicensi Vicario foraneo*“, „*P. Priori ordinis Carmelitanem Conventus Micro-Pragensis*“, „*Brunensi Consistorio*“, „*An die Stiftungs-Commission*“, „*An Herrn Buchhalter Müller*“, „*An Wiener Consistorio*“, „*An das Swietler-Wirtschaftsamtsamt*“ apod.

¹¹ Ukázky dvou záhlavních registů (In: *Kopiář*, inv. č. 161, sg. A 13/2, fol. 194 b):

1. „*Die 26ta Ejusdem Exped[it]a facultas habendi Missam in Capella Domestica Pragae pro Ill[ustriss]mo ac Excell[entiss]mo D[omin]o Francisco S.R.I. Comite de Nostitz Excell[entiss]ma D[omi]na Conthorali et Junioribus.*“

2. „*Die 6. Martii 1784 Exped[it]a Confirmatio super eccle[si]a Parochiali Kbellensi per obitum Honorabilis Danielis Bidczowsky ultimi Possessoris vacante ad praesentationem Serenissimi Principis Domini Domini Caroli S.R.I. Principis Duris Bipontini (tit[ulo] pl[eno]) pro Honorabili Dilecto Ignatio Eichler Presbytero Ecclesiastico Dioecetano Litomericensi et pro capestendo in hacce Archi-Dioecesi Beneficio legitime dimisso.*“

zemskými úřady a úředníky, soudy, magistráty a překvapivě rovněž se zahraničními arcidiecézemi a diecézemi byla vedena v němčině, zatímco korespondence s domácími církevními institucemi či osobami činnými v církevní správě byla vždy latinská.

c) Diplomatický rozbor tištěných písemností, dochovaných v *Kopířích expedované korespondence*

Kromě rukopisných záznamů byly součástí *Register* rovněž tištěné písemnosti, které byly do těchto knih vevázány až dodatečně. Pro tuto disertační práci jsou však pramenem zdaleka nejdůležitějším, neboť z větší části obsahovaly právě informace pro světský a řeholní klérus pražské arcidiecéze o uvádění reforem in *publico-ecclesiasticis do praxe* a zbytek tvořila vlastní konsistorní nařízení v běžných náboženských záležitostech, např. organizace Svatováclavských slavností v Praze či *jarní patenty*.

V období vlády Josefa II., tj. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790, vydala konsistoř celkem 353 tištěných písemností,¹² které byly určeny ke zveřejnění kléru pražské arcidiecéze, popř. i lidu. Jejich produkce v jednotlivých letech značně kolísala, jak je ostatně zřejmé i z následující tabulky:

	1780*	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790*	Σ
1.		2	3	5	4	7	5	-	2	7	-	35
2.		5	4	3	4	6	1	1	1	3	-	28
3.		4	5	6	2	9	3	1	1	3		34
4.		4	12	3	3	6	2	-	1	2		33
5.		6	3	6	3	2	1	-	3	4		28
6.		2	5	-	8	6	1	-	1	-		23
7.		4	5	8	1	4	-	-	2	1		25
8.		7	13	4	9	4	2	1	2	2		44
9.		4	11	7	3	5	1	-	1	3		35
10.		6	11	1	5	2	1	2	1	-		29
11.	-	4	4	1	4	2	-	-	-	-		15
12.	5	2	1	1	6	4	1	-	3	1		24
Σ	5	50	77	45	52	57	18	5	18	26	-	353

* rok 1780 je zastoupen pouze měsíci listopadem a prosincem a rok 1790 lednem a únorem

Nejvíce tisků bylo vydáno v letech 1781 až 1785, tedy v celé první polovině 80. let, což lze snadno zdůvodnit tím, že panovník právě v tomto období vydal nejvíce nařízení v záležitostech zavádění církevněpolitických a náboženských reforem do praxe. Absolutně nejvyšší počet těchto písemností připadl na rok 1782, a to 77 kusů (tj. 21,81%) veškeré tištěné

¹² Tři ze zmíněných 353 tisků se v *Kopířích* dochovaly duplicitně, a konsistorní intimát z 20. října 1787 ohledně odstranění zápisů o privilegovaných oltářích ze všech písemných pramenů (v *Regestáři nařízení* uveden pod č. 1264), guberniální intimát z 8. května 1788 ohledně stanovení minimální výše trestu za krádež s přitěžujícími okolnostmi minimálně na osm let (tamtéž pod č. 1331) a smíšený konsistorně-guberniální intimát z 18. prosince 1788 o povinnosti kmotra podepsat se do křestní matriky přímo v místě křtu, vymýcení bludu o léčivých účincích posvěcených bylin na dobytek a zákazu porážení mladých stromů za účelem používání jejich dřeva při církevních slavnostech a procesích (tamtéž pod č. 1391).

konsistorní produkce); nejméně - jen 5 kusů - pocházelo z roku 1787 (tj. 1,40%). Roky 1780 a 1790 jsou považovány vzhledem k vládě Josefa II. za okrajové, protože panování zmíněného císaře trvalo v prvně jmenovaném pouze jeden a ve druhém necelé dva měsíce; písemnosti z roku 1780 jsou nicméně také zařazeny do statistických údajů v tabulkách, s nimiž budu pracovat nejen v této, ale i v následujících kapitolách (z roku 1790, resp. z jeho prvních dvou měsíců nepochází v *Kopířích* žádná písemnost). Celkem v šesti případech byl vydán týž text tištěné písemnosti jednou v německém a podruhé v českém jazyce.¹³

Co se týče jednotlivých typů těchto písemností, lze říci, že téměř všechny se objevily již v prvních letech vlády tohoto panovníka a během josefinského období se víceméně opakovaly. Konkrétně se jednalo o *panovnické a arcibiskupské patenty; guberniální a konsistorní intimáty, intimáty apelačního soudu a cirkuláře gubernia*. Podrobný přehled o frekvenci jejich vydávání v jednotlivých letech podává následující tabulka:

TYP PÍSEMNOTI	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
panovnický patent	1	3	4	1	3	2	-	1	3	4	-	22
arcibiskupský patent	-	4	3	3	1	2	1	1	1	-	-	16
cirkulář gubernia	-	1	1	1	-	2	-	1	-	-	-	6
guberniální intimát	-	-	-	-	1	-	-	-	7	14	-	22
intimát apelačního soudu	-	-	-	-	2	3	-	-	-	-	-	5
konsistorní intimát	4	42	69	40	45	48	17	2	7	8	-	282
Σ	5	50	77	45	52	57	18	5	18	26	-	353

Z jejího obsahu je zřejmé, že nejvíce bylo vydáno *konsistorních intimátů* (282 kusů, tj. 79,89%). Další typy písemností jsou pak zastoupeny vzhledem k předchozímu již v zanedbatelném počtu. Naprosto shodně bylo vydáno *guberniálních intimátů a panovnických patentů* (22 kusů, tj. 6,23%), k nimž by seco se množství týče daly přiřadit ještě *arcibiskupské patenty* se 16 kusy (tj. 4,53%). Nejméně pak byly zastoupeny *guberniální cirkuláře* (6 kusů, tj. 1,70%) a *intimáty apelačního soudu* (5 kusů, tj. 1,42 %).

Co se týče celkové produkce tištěných konsistorních písemností, lze konstatovat, že celá první polovina 80. let vzhledem k obrovskému množství uvádění josefinských reforem do praxe jasně převažovala. Nejvíce, a to 77 kusů těchto písemností (21,81%), tedy něco přes jednu pětinu, se dochovalo z roku 1782; za ním následuje rok 1785 s 57 kusy (16,15%), dále rok 1784 s 52 kusy (14,73%), v téměř těsném závěsu za ním rok 1781 s 50 kusy (14,16%) a

¹³ Německy a zároveň i česky byl vydán konsistorní intimát z 9. února 1781 ohledně zákazu požívání masitých pokrmů v době půstu; viz *Regestář nařízení*, č. 18 a 19; arcibiskupské patenty, nastiňující program Svatováclavských slavností ze 4. září 1781 a 1782 a 12. září 1783; tamtéž, č. 87, 91, 334, 343, 530 a 540); *dodatek* Josefa II. k *manželskému patentu* z 16. září 1785; tamtéž, č. 957) a *dodatek* téhož panovníka k *urbaniálnímu patentu* z 19. září 1789; tamtéž, č. 1484.

konečně rok 1783 se 45 kusy (12,75%). Jednotlivé roky ve druhé polovině 80. let již nepřekročily hranici 30 kusů; nejvíce, a to 26 kusů (7,37%), připadlo na rok 1789.

Po tomto stručném úvodním rozboru frekvence vydávání, resp. dochovanosti těchto tisků, se nyní budu věnovat každému zmíněnému typu vydané písemnosti zvlášť, a to v pořadí, v němž jsou uvedeny v tabulce.

Samostatné *panovnické patenty*, kterých se v *Kopiářích* dochovalo pro zmíněné období 22 kusů, měly do jisté míry ustálenou formu. Jejich psací látkou byl papír; v některých případech, jako např. u patentu z 11. února 1784 ohledně příslušnosti obžalovaných před soudní stolicí s přihlédnutím k povaze sporu a společenskému postavení obžalovaného nebo patentu z 5. června téhož roku, týkajícího se kolkování papíru, hracích karet a kalendářů, se jednalo o mnohastránkové spisy v podobě sešitů (v prvním případě s deseti, ve druhém dokonce s osmadvaceti folii)¹⁴ a vzhledem k tomu, že šlo o tištěné písemnosti, byly v nich tištěny i podpisy včetně tiskem naznačené pečeti uprostřed pod textem s písmeny *L.S.* (*locus sigilli, pozn. aut.*) v kruhu (označení panovnické pečeti ovšem nemuselo platit ve stejné podobě vždy, jak se o tom ještě zmíním níže).

Intitulace byla stejná jako u majestátu; v průběhu josefinského období se samozřejmě mohla písemnost od písemnosti v některých detailech lišit, obecně však platí, že měla většinou toto znění: „*Wir Joseph der Zweyte, von Gottes Gnaden erwählter Römischer Kaiser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König zu Germanien, zu Jerusalem, Hungarn, Boheim, Dalmatien, Croatien, Slavonien, Gallizien und Lodomerien etc., Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund, zu Lotharingen, zu Steuer, zu Karnten und zu Krain, Großherzog zu Toskana, Großfürst zu Siebenbuergen, Markgraf zu Mähren, etc. etc.*“. Promulgace byla méně obecná, netýkala se „všeho lidu“ jako v případě majestátu, ale obracela se jen k určitému okruhu osob, kterým byl vydaný patent zrovna určen. Součástí datovací formule byla i léta panování Josefa II., a to jak římského tak i v dědičných zemích.

Co se týče podpisů, během josefinismu doznalo jejich umístění značných změn a veškerá diplomatická pravidla jako by šla v případě těchto tištěných patentů jaksí stranou. Zatímco v roce 1780 se bezprostředně pod panovnickým podpisem nacházel podpis nejvyššího kancléře království Českého Karla Egona knížete Fürstenberga (což by těmto pravidlům ještě odpovídalo);¹⁵ o rok později je však již nejvyšší kancléř Jindřich hrabě Blümegen podepsán nikoli pod panovníkovým podpisem uprostřed, nýbrž nalevo.¹⁶ Stejným způsobem pak byly podepsány i patenty z roku 1782 a 1783.¹⁷ V roce 1784 došlo k další změně; panovníkův tištěný podpis již nebyl umístěn uprostřed pod textem, nýbrž nalevo a pod ním byl také podepsán i nejvyšší kancléř,¹⁸ což platilo i v roce 1785,¹⁹ 1787²⁰ a 1788.²¹

¹⁴ Tamtéž, č. 615 a 693.

¹⁵ Jednalo se o patent z 9. prosince 1780, určený řeholnímu kléru a týkající se zákazu odkazovat v testamentech vyšší částku než je suma ve výši 1500 zl., stanovená amortizačním zákonem; tamtéž, č. 2.

¹⁶ Šlo o patent z 24. března 1781, jímž bylo zakázáno řeholnímu kléru v dědičných zemích spojení s jejich generály v cizině; tamtéž, č. 28.

¹⁷ Jednalo se např. o patent z 1. června 1782, týkající se zákazu sbírání almužen na území dědičných zemí klérem z ciziny nebo o patent z 16. ledna 1783 ohledně uzavírání občanských smluv; tamtéž, č. 284 a 417.

¹⁸ Poprvé se toto novum objevilo v patentu z 11. února 1784, jímž byla stanovena příslušnost obžalovaných před soudní stolicí podle povahy projednávaného sporu a společenského postavení obžalovaného; tamtéž, č. 615.

Specifickým patentem pak byl třeba *Všeobecný kancelářský taxovní řád pro biskupské kanceláře z 21. dubna 1784*, z jehož intitulace i datační formule sice vyplývalo, že se jedná o panovnický patent, nicméně chyběl zde jakýkoli podpis.²² Rovněž dodatek k *urbariálnímu patentu z 19. září 1789*, pod jehož textem se uprostřed místo písmen *L.S.* nacházel dvouhlavý orel, který měl na prsou francouzský štít s bílým nebo stříbrným břevnem s iniciálami panovníka *J. II.* v červeném poli, se vymykal veškerým v té době platným diplomatickým pravidlům.²³

Jinak bylo ve všech případech dodržováno pravidlo, že podpis konsistorního sekretáře byl umístěn pod podpisem místokancléře a že mu předcházela ustálená formulace „*Ad mandatum Sac.[rae] Caes.[arae] Reg.[iae] Majstatis*“.

Kromě *panovnických patentů* vydával arcibiskup v tomto období i své vlastní patenty, jichž se dochovalo, jak již bylo řečeno, 16 kusů; nejvýznamnějšími z nich pak byly po obsahové stránce tzv. *jarní patenty* (o jejich obsahové stránce podrobněji viz 5. kapitola této disertace).

Diplomatická struktura těchto patentů měla, na rozdíl od *patentů panovnických*, ustálenější diplomatickou strukturu, což lze do jisté míry přičíst i faktu, že podpis se pod těmito texty vyskytoval pouze jeden a tudíž nedocházelo k problémům s jeho umístěním.

Intitulace byla ve všech případech následujícího znění: „*Nos Antonius Petrus Dei Gratia Archi-Episcopus Pragensis, Sedis Apostolicae per Inclytum Regnum Bohemiae nec non per celeberrimas Bambergensem, Misnensem & Ratisbonensem Dioeceses Legatus natus, S.R.I. Princeps, Comes Przychowsky et liberis Baronibus de Przychowitz; Suae Sacrae Caesariae Regiae Apostolicae Majestatis intimus actualis Consiliarius, Regii Ordinis S. Stephani magnae Crucis Eques, Inclyti Regni Bohemiae Primas, ac Inclyti Hungariae Regni Prelatus, Protector Studiorum, nec non Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragensis Perpetuus Cancellarius*“.

Promulgace se podle obsahu textu obracela buď k veškerému světskému i řeholnímu kléru arcidiecéze současně, světskému nebo řeholnímu kléru zvlášť nebo kromě kléru ještě i k lidu určitých krajů, jak tomu bylo např. u patentu z 27. května 1784, jímž se oznamovalo kromě kléru i lidu v Žateckém, Boleslavském, Chrudimském a Čáslavském kraji jejich vydělení z pravomoci pražského arcibiskupa a přičlenění prvních dvou pod správu Litoměřického a zbývajících dvou Královéhradeckého biskupa.²⁴

Datační formule byla u *arcibiskupského* stejná jako u *panovnického patentu*; rozdíl byl jen v tom, že se za textem nevyskytovala žádná zkratka *L.S.*, nýbrž jen prostý podpis arcibiskupa v podobě *Antonius Petrus*.

Cirkulářů (oběžníků), vydaných přímo *guberniem*, se v *Kopiářích* dochovalo pouhých 6 kusů, které se exemplář od exempláře po diplomatické stránce nijak výrazně neodlišovaly.

¹⁹ Např. dodatek k *manželskému patentu* ze 16. září 1785, vydán paralelně v německém a českém jazyce; tamtéž, č. 957.

²⁰ Šlo o patent z 16. října 1787 ohledně povinnosti zapsat jméno otce do křestní matriky i v případě nemanželského dítěte; tamtéž, č. 1261.

²¹ Jednalo se např. o patent ze 17. července 1788, týkající se rozloučení manželského svazku dvou nekatolíků; tamtéž, č. 1345.

²² Tamtéž, č. 662.

²³ Tamtéž, č. 1484.

²⁴ Tamtéž, č. 686.

Valná většina cirkulářů z josefinského období byla podepsána uprostřed prezidentem gubernia a pod ním napravo sekretářem této instituce; prezidentem byl v roce 1781 Karl Egon kníže Fürstenberg a jeho sekretářem Joseph Duchet.²⁵ O rok později byla sice prezidentem stále táž osoba, ale Ducheta vystřídal ve funkci sekretáře Karl Lederer.²⁶ V roce 1785 (protože cirkuláře z roku 1784 chybí) se změnila jak osoba prezidenta - stal se jím František Antonín hrabě Nostic - tak i sekretáře - z Lederera na Matthiase Josepha von Smittmera.²⁷ Pod textem druhého cirkuláře z téhož roku byl podepsán stejný prezident, ale osoba sekretáře se opět změnila a stal se jím Jan Wilibald Manětínský; novinkou je v tomto případě nejen další podpis - tentokrát nalevo - Maxmiliána svobodného pána z Ehrenburgu a přidání zkratky *L.S.* uprostřed pod jménem guberniálního prezidenta, ale i stylizace cirkuláře, týkajícího se přeměny zrušených náboženských bratrstev v jediné s názvem "*Vereinigung aus Liebe des Nächsten*", do dvou paralelních sloupců naprosto totožného textu v německém a českém jazyce na každé straně.²⁸ V posledním dochovaném exempláři cirkuláře z roku 1787 je pod textem podepsán uprostřed opět hrabě Nostic a jako v předchozím případě namísto pečeti zkratka *L.S.*; jako sekretář je však uveden, stejně jako v cirkuláři z roku 1782, Karl Lederer; nalevo pak byl umístěn podpis Johanna Marzella von Henneta.²⁹

Výjimku tvořil pouze cirkulář z 29. srpna 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 22. srpna téhož roku, týkající se vyplňování duchovenských příznávacích fasí, jejichž vzorový formulář byl rovněž přiložen, však překvapivě neměl žádný podpis.³⁰ Takový případ byl ovšem mezi guberniálními oběžníky spíše ojedinělý.

Dalším typem tištěné písemnosti, v *Kopířích* poněkud více zastoupené než dvě předchozí, byl *guberniální intimát*, který se dochoval v počtu celkem 22 kusů. Oproti předchozím typům písemností však až na jednu výjimku pocházejí všechny ostatní exempláře překvapivě až z posledních dvou let vlády Josefa II., resp. z roku 1788 a 1789.

Pod textem prvního intimátu z 6. prosince 1784 ohledně zákazu žebrákům sbírat almužny s odůvodněním, že se o jejich zaopatření má postarat chudobinec, byl nalevo podepsán již zmiňovaný prezident této instituce hrabě Nostic, napravo pak Johann Franz von Herrmann.³¹

Od roku 1788 se u těchto písemností setkáváme se změněnou strukturou uspořádání textu, a to paralelně do dvou sloupců na každé straně vzhledem k dvojjazyčnosti vydávaných tisků v němčině a češtině. Bohužel, na základě dochovaných exemplářů nelze stanovit přesně dobu,

²⁵ Šlo o cirkulář z 30. října 1781 s odvoláním na dvorský dekret ze 13. října téhož roku ohledně oznámení náboženské tolerance pro vyznání, oznámená v *Tolerančním patentu*; tamtéž, č. 122.

²⁶ Jednalo se o cirkulář z 21. dubna 1782, týkající se stanovení podmínek, za nichž je možné se přihlásit k některému z tolerovaných náboženství; tamtéž, č. 259.

²⁷ Šlo o cirkulář z 8. dubna 1785 s odvoláním na dvorský dekret z 29. března téhož roku ohledně volby nového provinciála řádu; tamtéž, č. 853.

²⁸ Cirkulář byl vydán 5. prosince 1785; tamtéž, č. 991.

²⁹ Obsahem cirkuláře ze 17. února 1787 s odvoláním na dvorský dekret z 9. ledna téhož roku, bylo stanovení postupu v případě rozvodu smíšeného manželství podle katolických předpisů; tamtéž, č. 1179.

³⁰ Tamtéž, č. 531.

³¹ Tamtéž, č. 776.

kdy k této změně došlo, neboť v *Kopiářích*, jak je patrné i z výše uvedené tabulky, z let 1785 až 1787 se nedochoval žádný exemplář guberniálního intimátu.

Podpisy pod oběma sloupci byly naprosto totožné, odlišovaly se jen podle jazyka textu. Mezi oběma sloupci bylo uvedeno místo pečeti *L.S.* V roce 1788 byl až na jedinou výjimku z měsíce září podepsán jako prezident gubernia Ludwig hrabě Cavriani; onou výjimkou byl podpis Prokopa hraběte Lažanského na intimátu z 25. září tohoto roku,³² týkajícím se zákazu zvonění proti bouřce a vyzvánění za účelem svolávání lidu k modlitbám. O rok později se již podpisy obou prezidentů na intimátech více či méně pravidelně střídaly.

Guberniální sekretáři se podepisovali pod textem střídavě nalevo i napravo a během zmíněných tří let se zde vystřídala jména celé řady osob: Joseph de Boulles, Joseph Hardy, Joseph von Rieger, Jean Debrois, Johann Marzell von Hennet, Franz Karl Lederer, Joseph hrabě Sweerts, Josef Vlach, Peter Leheritter, Johann Wenzel svobodný pán von Margelik, Ferdinand Kindermann von Schulstein,³³ Makarius Heimbacher, Johann svobodný pán von Lamoth a Joseph Taulow von Rosenthal.

Intimát apelačního soudu se dochoval jen v pěti kusech z roku 1784 a 1785. Exempláře nebyly opatřeny žádnou pečetí (*L.S.*) a podepsány byly výhradně od sekretářů této instituce, jimiž v daném období byli Karl Lazar Schitra von Ehrenheim, Jan Nepomuk Baumgartner a Josef Málek.³⁴

Posledně jmenovaným a také nejpočetněji zastoupeným typem písemnosti byl *konsistorní intimát*, který se v *Kopiářích* dochoval ve dvoji podobě.

První podobu reprezentoval intimát, jehož prostřednictvím konsistoř sdělovala buď svou vlastní vůli anebo vůli některého zemského úřadu (v tomto případě českého zemského gubernia) světskému a řeholnímu kléru arcidiecéze. Věrohodnost interpretovaného rozhodnutí gubernia doložila konsistoř mimo jiné i uvedením data vydání příslušného guberniálního intimátu (popř. i dvorského dekretu). Těchto intimátů bylo v 80. letech 18. století vydáno celkem 145 kusů a jejich produkce pokrývala souvisle všechna léta tohoto období. Převážná většina této produkce se však, jak již bývá zvykem, soustředila na první polovinu josefínské doby, resp. na léta 1785 (37 kusů), 1781 (33 kusů), 1782 (28 kusů) a 1784 (20 kusů).

Druhá podoba konsistorního intimátu byla ve zmíněném období zastupována intimátem, na jehož základě se sice nižší složky církevní správy v království Českém dozvídali stejně jako v předchozím případě prostřednictvím konsistoře vůli nějakého zemského úřadu (šlo opět o gubernium), ovšem tentokrát v podobě přímého otištění úplného textu guberniálního intimátu v intimátu konsistoře, který byl navíc ještě doplněn jednak o stručný obsah zveřejňovaného intimátu v jazyce latinském a jednak o nějaké vlastní sdělení konsistoře světskému a řeholnímu arcidiecéznímu kléru.³⁵ Co se týče dochovanosti tohoto typu intimátu

³² Tamtéž, č. 1361; intimát byl vydán s odvoláním na dvorské dekrety z 26. listopadu 1783 a 11. září 1788.

³³ Podpis *Ferdinanda Kindermannna ze Schulsteinu* se pod textem guberniálního intimátu vyskytl pouze jednou, a to napravo pod podpisem *von Margelika*; intimát byl vydán 15. dubna 1789 a týkal se podmínek studia budoucích polních kaplanů v generálních seminářích; tamtéž, č. 1437.

³⁴ Apelační intimáty viz tamtéž, č. 716, 734, 812, 837 a 862.

³⁵ Jednalo se např. o vlastní poznámku konsistoře ohledně vydání díla *De Jure Supremi in civitate Imperantis circa Sacra* od profesora veřejného práva na pražské univerzitě Josepha Lothara de Schrod (intimát z 9. prosince 1783); tamtéž, č. 589.

jednalo se o 137 kusů. Tradičně nejvíce jich pocházelo z první poloviny 80. let (1782 - 41 kusů, 1783 - 30 kusů, 1784 - 25 kusů); po roce 1784 pak výskyt těchto intimátů rapidně poklesl a z roku 1789 pocházelo již jen 5 kusů.

Oproti předchozím typům intimátů světských vydavatelů je na konsistorních intimátech po diplomatické stránce zajímavé to, že způsob jejich podepisování neměl ustálenou formu; buď se mohlo jednat o skutečné podpisy jednotlivých členů konsistoře anebo byla místo nich uvedena (v tomto případě ustálená) formulace, v níž se konkrétně objevovalo jen jméno arcibiskupa. Pro lepší představu uvedu na tomto místě její úplné znění: "*Reverendissimi ac Celsissimi Sacri Romani Imperii Principis, ac Domini Domini Antonii Petri, Dei Gratia Archi-Episcopi Pragensis, Sedis Apostolicae Legati Nati (tit.), Vicarius in Spiritualibus Generalis, & Officialis, &c. Totumque Archiepiscopale Pragense Consistorium.*"

Tištěné podpisy byly pod textem umístěny dvojím způsobem; první, a také častější, byl ten, že nalevo byl podepsán arcibiskup v podobě Antonius Petrus; napravo pak podpis kancléře Benedikta Stöbera, jemuž předcházela typická formulace "*Ad mandatum Suae Reverendissimae Celsitudinis*"; pod ním se pak nacházel podpis vicekancléře Josefa Bretfelda.³⁶ Druhý, a méně frekventovaný způsob předpokládá nepřítomnost arcibiskupského podpisu a všechny ostatní podpisy umístěné uprostřed pod textem - nejprve generální vikář a oficiál Tomáš Jan Hrdlička (od roku 1781 Erasmus Diviš Krieger), za ním kancléř Benedikt Stöber a nakonec vicekancléř Josef Bretfeld.³⁷ V některých případech, a to zejména u intimátů, jejichž prostřednictvím sdělovala konsistoř kléru svou vlastní vůli, mohly být již zmíněné podpisy rozšířeny ještě o podpisy některých dalších členů konsistoře, jimiž byli např. konsistorní radové Václav Vojtěch Herites a Josef Jan Nepomuk Kvís.

Zvláštním typem konsistorního intimátu pak byly *předtištěné formuláře*, týkající se obsazování uprázdněných beneficíí konkursem a do nichž byla perem doplňována lokalita, kde se příslušné beneficium nacházelo; patronát; příčina uprázdnění; datum konání konkursní zkoušky u konsistoře a datum vydání formuláře. Podepsáni bývali standardně arcibiskup, generální vikář, kancléř a vicekancléř (o těchto formulářích podrobněji ve 4. kapitole).

Na tomto místě bych se chtěla ještě na chvíli zastavit u časového rozmezí, které uplynulo jednak od vydání dvorského dekretu do zveřejnění jeho textu prostřednictvím guberniálního intimátu konsistoři³⁸ (viz **Tab. 1**) a jednak od vydání guberniálního intimátu (výjimečně i intimátu apelačního soudu) do publikování jeho textu konsistoři kléru či interpretaci jeho obsahu toutéž institucí duchovenstvu (viz **Tab. 2**). Podmínkou ovšem bylo, aby jednotlivá data vydání byla v příslušných písemnostech vůbec uvedena. Pokud se jednalo o konsistorní

³⁶ Tak tomu bylo např. v konsistorních intimátech, které nabádaly věřící k dodržování čtyřicetidenního půstu před Velikonocemi a k přípravě na zpověď v Pašijovém týdnu.

³⁷ Šlo např. o konsistorní intimát ze 13. března 1781, týkající se povolení sbírat almužny na území království Českého ve prospěch křesťanů, trpících v tureckém zajetí; tamtéž, č. 24.

³⁸ Dvorské dekrety byly do roku 1782 vydávány *česko-rakouskou dvorskou kanceláří*, resp. jejím českým senátem (konselsem). Poté, co se v témže roce sloučila politická a finanční správa ve *Spojený dvorský úřad* (Vereinigte Hofstelle) čili *Spojenou česko-rakouskou dvorskou kancelář, dvorskou komoru a bankodeputaci*, přešla tato povinnost na tuto instituci. V čele obou zmíněných úřadů stál "*krále českého nejvyšší a rakouského arcivévodý první kancléř*"; viz pasáž Vladimíra Vašků o institucích státní zeměpanské správy v letech 1749-1848 z příručky s názvem *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, s. 241-242, kterou redigovali Jindřich Šebánek, Zdeněk Fiala a Zdeňka Hledíková.

intimát, jehož prostřednictvím se se kléru oznamovalo hned několik textů guberniálních intimátů najednou, mohl být rozdíl mezi daty jejich vydání ve vztahu k datu vydání konsistorního intimátu v některých případech dost značný.³⁹

Tab. 1

<u>POČET DNŮ</u>	<u>POČET KUSŮ</u>
1 - 5	4
6 -10	50
11-15	67
16-20	18
21-25	9
26-30	2
31-35	1
36-40	-
41-45	1
46-50	3
51-55	-
56-60	1
61-65	-
66-70	1
71 a více	4
Celkem	161

Tab. 2

<u>POČET DNŮ</u>	<u>POČET KUSŮ</u>
1 - 5	13
6 -10	61
11-15	43
16-20	22
21-25	10
26-30	2
31-35	8
36-40	3
41-45	3
46-50	3
51-55	-
56-60	1
61-65	-
66-70	1
71 a více	8
Celkem	178

Jak je patrné z **Tab. 1**, bylo možné určit dobu, uplynulou mezi vydáním dvorského dekretu a guberniálního intimátu určit celkem ve 161 případech. Výrazně převažovalo, a to v 67 případech (tj. 41,61%), rozmezí 11 až 15 dnů, následováno 50 případy (tj. 31,06%) s rozmezím od 6 do 10 dnů. Ostatní časové úseky, ať kratší či delší, byly již mezi vydávanými písemnostmi zastoupeny mnohem méně.

Co se týče **Tab. 2**, dobu, uplynulou mezi vydáním guberniálního intimátu a zprostředkováním jeho obsahu kléru šlo zjistit, na rozdíl od předchozí tabulky, dokonce ve 178 případech; největší podíl na výsledku mělo tentokrát rozmezí 6 až 10 dnů (61 kusů, tj. 34,27%) a poté 11 až 15 dnů (43 kusů, tj. 24,16%).

Na základě uvedených výsledků lze tedy konstatovat, že texty guberniálních nařízení zprostředkovávala konsistoř většinou kléru již do 10 dnů proto, že se sídlo jak konsistoře tak i českého gubernia nacházelo na území jediné lokality, a to v Praze. Komunikace mezi česko-

³⁹ Např. prostřednictvím konsistorního intimátu z 1. června 1784 se zveřejňovaly texty guberniálních intimátů z 24. listopadu 1783 (ohledně provádění inventarizace majetku zrušených mariánských kongregací na základě platného předpisu o zrušených bratrstvech a jeho odevzdání do fondu hlavních, normálních nebo triviálních škol), 30. dubna 1784 (o zákazu účasti více kmotrů při křtu než je povoleno diecézním synodem a pořádání jen malé křestní hostiny) a 27. května téhož roku (týkal se povolení návštěv nekatolických kněží-pastorů v domě jejich souvěrců pouze v případě nemoci za účelem zaopatření svátostmi); doba, uplynulá od vydání prvního z nich ke zveřejnění jeho textu konsistoři pak činila plných 190 dnů; v případě druhého intimátu se jednalo o 32 a třetího o 5 dnů; viz Regestář nařízení, č. 689.

rakouskou dvorskou kanceláří, resp. *Spojeným dvorským úřadem, a českým guberniem*, trvala sice o něco déle - do 15 dnů, nicméně vzhledem k tomu, že se zmíněný dvorský úřad nacházel až ve Vídni a mezi ním a guberniem se rozprostírala cesta dlouhá více než 300 kilometrů, zvládali přesto dvorští poslové tuto vzdálenost v obdivuhodně krátkém časovém horizontu.⁴⁰

⁴⁰ V této souvislosti bych se chtěla zmínit ještě o dalších pramenech, uložených rovněž ve fondu APA v NA, které jsem v rámci této práce prozkoumala. Vzhledem k tomu, že v nich však nebyly nalezeny žádné konsistorní tisky v záležitostech *in publico-ecclesiasticis* ani jejich opisy, nejsou proto citovány v seznamu pramenů v samotném závěru této knihy.

Na prvním místě budu jmenovat tzv. *Knihy patentů*, které vznikly dodatečným svázáním tohoto typu písemnosti, vydávaného konsistoří v nejrůznějších záležitostech ohledně správy arcidiecéze a požadavků kladených v této souvislosti na klérus. Ve fondu APA je dochováno celkem 7 svazků z let 1622-1784, kdy jeden svazek mnohdy obsahuje patenty vydané v rozmezí i několika desetiletí. Josefinského období se týkaly 3 svazky, jejichž časová rozmezí se navzájem překrývala, a to svazek pro léta 1764-1829, 1777-1781 a 1782-1784 (1764-1829: inv. č. 1473, sg. b 20/2b; 1777-1781: inv. č. 1474, sg. B 20/3; 1782-1784: inv. č. 1475, sg. B 20/4). K těmto knihám existují pouze 2 indexy, jeden pro léta 1662-1785 a druhý 1663-1816; tak velké časové rozpětí se však nutně odrazilo na spolehlivosti tohoto pramene, neboť celá řada patentů má v indexech buď špatné anebo naprosto chybějící odkazy na zmiňované *Knihy patentů* (*Index* z let 1662-1785: inv. č. 1477, sg. B 20/6; 1663-1816: inv. č. 1476, sg. B 20/5).

K dalším dvěma prozkoumaným kancelářským pomůckám, patřily ještě *Knihy dekretů a oběžníků pražského kněžství* z let 1773-1837, která se ve fondu APA dochovala duplicitně (*Knihy dekretů a oběžníků pražského kněžství* se ve fondu APA dochovalo celkem 17 svazků z let 1608-1837 s mezerou pro léta 1763-1772. Zmíněná kniha pro období 1773-1837 je uložena pod inv. č. 1466, sg. B 19/11, její duplikát má inv. č. 1477, sg. B 20/6)

a *Kopíř i přivázané tisky zeměpanských nařízení ve věcech veřejně-církevních* z let 1782-1807 (*Kopíře generálií* se ve fondu APA dochovaly pro léta 1750-1780 a poté 1782-1848 v pouhých 4 svazcích. *Kopíř* pro léta 1782-1807 má inv. č. 1449, sg. B 18/7). V obou dvou případech skončilo pátrání s negativním výsledkem.

Mé prohledávání pramenů se však neomezilo jen na kancelářské pomůcky; stejnou pozornost jsem věnovala také spisům, uloženým ve zmíněném fondu APA. V tomto případě šlo o spisový celek, uložený pod názvem *Emanata* a obsahující písemnosti v úředních záležitostech konsistoře. Pro období vlády Josefa II. šlo celkem o 48 kartonů s tím, že již delší dobu chybí karton č. 588 se spisy z července 1781 a karton č. 591 se badatelům nepůjčuje, protože spisy v něm uložené z července a prosince 1781 jsou natolik poškozené, že jakákoli manipulace s nimi by je mohla zničit úplně. Rozdělení spisů podle stupně jejich dochovanosti v jednotlivých letech, resp. měsících tohoto období svědčí o tom, co bude podrobněji zmíněno v následujících kapitolách: že totiž největší produkce konsistorních písemností, a to nejen rukopisné povahy, připadala na první polovinu 80. let, což souviselo se zaváděním reformy *in publico-ecclesiasticis* do praxe. Nejvíce spisového materiálu se dochovalo shodně pro roky 1781, 1782 a 1784, a to vždy po 8 kartonech; rok 1783 se 6 kartony a rok 1788 se 4 kartony tvoří jakýsi průměr roční produkce konsistorní kanceláře a nejméně spisů je pochází z roků 1785, 1786 a 1787 (shodně po 3 kartonech) a 1789 (2 kartony). Roky 1780 a 1790 je možno považovat za jakési okrajové co se týče období vlády Josefa II. neboť spisy pro prvně jmenovaný rok z listopadu a prosince jsou uloženy v 1 kartonu a pro druhý rok pro celých sedm měsíců tohoto roku rovněž v 1 kartonu (což potvrzuje výše uvedený trend) (*Kopíře generálií* se ve fondu APA dochovaly pro léta 1750-1780 a poté 1782-1848 v pouhých 4 svazcích. *Kopíř* pro léta 1782-1807 má inv. č. 1449, sg. B 18/7).

Přesné citace uložení spisového materiálu z oddílu *Emanata* ve fondu APA jsou následující: inv. č. 2835, sg. C 54 - rok 1780: listopad (č.k. 581), prosinec (č.k. 582); inv. č. 2836, sg. C 55 - rok 1781: leden (č.k. 583), únor (č.k. 584), březen-duben (č.k. 585), duben-květen (č.k. 586), červen-červenec (č.k. 587), červenec (č.k. 588 - chybí), srpen-září (č.k. 589), říjen-listopad (č.k. 590), dodatky k červenci a prosinci (č.k. 591 - poškozený a nepůjčuje se); inv. č. 2837, sg. C 56 - rok 1782: leden-únor (č.k. 592), duben (č.k. 593), duben-květen (č.k. 594), červen (č.k. 595), červenec - září (č.k. 596), říjen (č.k. 597), listopad (č.k. 598), prosinec (č.k. 599); inv. č. 2838, sg. C 57 - rok 1783: leden-únor (č.k. 603), únor (č.k. 604), únor-březen (č.k. 605), duben-květen (č.k. 606), červen-září (č.k. 607), říjen-prosinec (č.k. 608); inv. č. 2839, sg. C 58 - rok 1784: leden-březen (č.k. 609), duben-květen (č.k. 610), květen-červen (č.k. 611), červenec-srpen (č.k. 612), září (č.k. 613), říjen (č.k. 614), listopad (č.k. 615), prosinec (č.k. 616); inv. č. 2840, sg. C 58 - rok 1785: leden-duben (č.k. 617), květen-srpen (č.k. 618), září-prosinec (č.k. 619); inv. č. 2841, sg. C 59 - rok 1786: leden-duben (č.k. 620), květen-srpen (č.k. 621), září-prosinec (č.k. 622); inv. č. 2842, sg. C 59 - rok 1787: leden-květen (č.k. 623), červen-září (č.k. 624), říjen-prosinec (č.k. 625); inv. č. 2843, sg. C 60 - rok 1788: leden-červen (č.k. 626), červenec-prosinec (č.k. 627), dodatky k různým měsícům (č.k. 628), dodatky k různým měsícům (č.k. 629); inv. č. 2844, sg. C 60 - rok 1789: leden-červen

2. VYDANÉ

Z vydaných pramenů byl pro tuto práci použit především zákoník Josefa II., vydaný ještě za jeho vlády, dále edice josefinských zákonů z konce dvacátých let 19. století a konečně repertář zákonů téhož panovníka v reformních záležitostech, který vznikl postupně od počátku 20. let a byl doplňován až do poloviny 40. let 19. století.

Vydání zákoníku Josefa II., nazvaného *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K.K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze*, bylo bezpochyby záslužným počinem. Jeho sedmnáct svazků vycházelo ve Vídni v rozmezí let 1784 až 1790. Každý jednotlivý svazek je zaměřen na určitou oblast správy (např. politickou, hospodářskou, církevní atd. a vnitřně je ještě členěn na určité úseky, nadepsané hesly, která odpovídají určitému okruhu vydávaných zákonů po jejich obsahové stránce, např. cenzura, rušení klášterů, toleranční záležitosti apod). V rámci každého hesla jsou pak chronologicky uspořádány texty vydaných nařízení a zákonů s uvedením typu vydané písemnosti a úplného data jejího vydání, popř. i dědičné země, pro kterou mělo dané nařízení či zákon platit v případě, že se nejednalo o písemnost, platnou pro všechny země habsburského soustátí. Na okraji stránky vedle každého textu zákona byl v podobě marginální poznámky uveden rovněž jeho záhlavní regist. Smíšené rejstříky byly součástí jen některých svazků, avšak uváděly odkazy na předchozí díly.

Nejvýznamnějším svodem josefinských zákonů je bezesporu šestisvazkový *Gesetzlexikon in geistlichen, Religions- und Toleranzsachen, wie auch in Güter-, Stiftungs-, Studien- und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800*, který byl sestaven a vydán Peterem Karlem Jakschem v Praze roku 1828.

Toto dílo nemá jednotnou strukturu; jednotlivé svazky jsou sice uspořádány abecedně a uvnitř každého hesla i chronologicky, ovšem stručné výtahy z originálů spisů, uložených v guberniálním archivu (což sám autor, který byl tamním registrátorem, potvrzuje v podtextu knihy),⁴¹ se zde střídají s výtahy obsáhlými s mnohdy i několikastránkovými přílohami, tištěnými drobným písmem, které obsahují úplné texty instrukcí, předtištěné vzory formulářů duchovenských přiznávacích fasí a vyúčtování apod. Za každým výtahem, resp. textem písemnosti, je zaznamenáno datum jeho vydání a citace jejího uložení v guberniálním archivu.

V dodatku na konci 6. svazku vyslovuje autor jmenovitě poděkování celé řadě členů nejen arcibiskupské, ale i biskupských konsistoří a v neposlední řadě i duchovním z řad nižšího kléru, kteří přispěli na vytištění lexikonu nějakou finanční částkou a vyslovuje i vlastní mínění o spolehlivosti svého lexikonu jako výchozího pramene pro další užívání.⁴²

S největší pravděpodobností i sestavovatel *Handbuchu*, ale zcela jistě autor *Gesetzlexikonu* Jaksch, vycházeli při své práci, jak jsem již naznačila výše, z aktového materiálu, uloženého v Národním archivu v Praze ve fondu s názvem *České gubernium*, a to zejména v jeho

(č.k. 630), červenec-prosinec (č.k. srpen-prosinec); inv. č. 2845, sg. C 60 - rok 1790: leden-červenec (č.k. 632).

⁴¹ Tento podtext zněl: „Aus der Originalakten des k.k. Gubernialarchivs ausgezogen und geordnet von P.K. Jaksch“.

⁴² Svůj názor na spolehlivost zpracování lexikonu vyjádřil Jaksch takto: „Was ferner die Vollständigkeit und Richtigkeit dieser meiner Gesetzsammlung anbelangt, da kann ich zwar in Betreff der ersteren, obschon ich jedes Fach des in einer Kirchengruft sich befindenden Gubernialarchivs durch 20 Jahre lang mit außerordentlicher Mühe, Geduld und Beharrlichkeit, und selbst mit Hintansetzung meiner Gesundheit durchsucht habe, ihre gänzliche Vollständigkeit aus dem Grunde nicht verbürgen.“

oddělení *Publicum* (ČG-Pub), popř. i ve fondu s názvem *Dvorská komise* (ČG-DK). Tuto skutečnost potvrzuje mimo jiné i shoda citací signatur, pod nimiž byla uložena jednotlivá nařízení, jejichž texty, resp. výtahy z textů, byly zveřejněny na stránkách *Gesetzlexikonu*, se signaturami, pod nimiž jsou uloženy písemnosti k církevní problematice daného období v oddělení ČG-Pub. Jako důkaz uvedu v poznámkovém aparátu kromě signatur i vlastní manipulační členění zmíněného oddělení, které mimochodem platilo i pro ostatní oddělení této instituce (*camerale, commerciale, contributionale, diaetale, giudiciale, militare a montanum*).⁴³

⁴³ V každém z těchto oddělení byl archivní materiál uspořádán do třech manipulačních období: 1748-1783, 1784-1785 a 1786-1835. V prvním z nich bylo k označení spisových (věcných) skupin užito velkých písmen abecedy v kombinaci s arabskými čísly a pro přesnější členění ještě podčíslí. Zmíněných církevních záležitostí se týká zejména skupina, označená signaturami G 1/1 - G 5/174 (inv. č. 1335-1339, č. k. 697-734) se spisy z let 1774 až 1783 ohledně potírání nekatolíků a sektářů a povolení náboženské tolerance jakož i o konání a průběhu pobožností za zemřelou císařovnu Marii Terezií na přelomu roku 1780/1781.⁴³ Jako další možnou signaturu lze v této souvislosti jmenovat sg. R, obsahující pod názvem „*Miscellanea*“ celou řadu tištěných písemností, které by bylo možné po jejich bližším prozkoumání nalézt jistě i ve zmíněných *Registrech* z fondu APA.⁴³

Druhé manipulační období, které bývá někdy označováno též jako přechodné, neboť trvalo pouhé dva roky 1784-1785, je charakterizováno stejně jako období předchozí označováním jednotlivých věcných skupin velkými písmeny abecedy, ovšem tentokrát v kombinaci s římskými číslicemi v souvislosti s označováním podskupin. Tak vzniklo 12 hlavních skupin, označených písmeny A-M, jimž se po obsahové stránce vymyká pouze skupina pod písmenem „M“ s podskupinami I.-XXXVII., v níž jsou soustředěny spisy, které nelze jako „*Miscellanea*“ zařadit do žádné z 11 ostatních hlavních skupin. Písemnosti k církevní problematice jsou zde uloženy pod již zmíněnou signaturou B, resp. B IV/1-35 (inv. č. 2030, č. k. 905), týkající se almužnových sbírek pro lokality, postižené živelnými pohromami a B XXXII/1 (inv. č. 2055, č.k. 945) ohledně zákazu vyzvánění zvonů při jakékoli příležitosti; dále sg. E I - E X (inv. č. 2072-2081, č.k. 968-976) o sporech mezi příslušníky tolerovaných náboženství; konání pobožností; exjezuitských záležitostech; desátcích; udělování dispensů nekatolickým snoubencům za účelem uzavření sňatku; jednotné úpravě křestních, oddacích a úmrtních matrik; obsazování far a volbách opatů klášterů; sg. F XIV/1-42 (inv. č. 2095, č.k. 981) ohledně zavedení aboličního systému; sg. G VIII/1-80 (inv. č. 2106, č.k. 996), týkající se cenzurních záležitostí a konečně sg. I VI/1-3 (inv. č. 2116, č.k. 999) o pohřebních předpisech.

Pro poslední manipulační období let 1786-1835 je typické především spojení všech osmi uvedených oddělení gubernia v jedinou všeobecnou registraturu, v níž jsou hlavní spisové skupiny i jejich podskupiny označovány arabskými číslicemi. Spisy k církevním záležitostem z let 1786-1795, do nichž spadá i období josefinismu, lze tentokrát nalézt roztroušené v mnohem více věcných skupinách než jak tomu bylo v předcházejících dvou manipulačních obdobích. Jedná se o sg. 30/171 (inv. č. 2147, č.k. 1053) - almužnové sbírky pro lokality, postižené živelnými katastrofami; sg. 80/1-209 (inv. č. 2196, č.k. 1576-1582) - rušení bratrstev; sg. 82/1-314 (inv. č. 2199, č.k. 1584-1600) - záležitosti nekatolíků; sg. 83/1-19 (inv. č. 2200, č.k. 1601-1602) - pobožnosti v kostelích (včetně zádušních mší a jiných obřadů za zesnulého císaře Josefa II. v roce 1790); sg. 84/1-85/1-113 (inv. č. 2001-2202, č.k. 1603-1636) - exjezuitské záležitosti; sg. 86/1-71 (inv. č. 2203, č.k. 1637-1640) - štolové poplatky, duchovenské desátky a platy; sg. 87/1-34, 144/1-1251 (inv. č. 2204, 2258, č.k. 1641, 2607-2631) - sňatkové dispense; sg. 90/1-31 (inv. č. 2205, č.k. 1642-1645) - volby prelátů a opatů; sg. 132/1-5 (inv. č. 2246, č.k. 2418) - agenda duchovní komise; sg. 133/1-26 (inv. č. 2247, č.k. 2419-2446) - vyhlašování církevních nařízení v jednotlivých diecézích pražské arcidiecéze; sg. 134/1-45 (inv. č. 2248, č.k. 2447-2450) - personální záležitosti biskupství a arcibiskupství; sg. 136/1-23, 140/1-142/1597, 145/1-174 (inv. č. 2250, 2254-2256, 2259, č.k. 2451-2469, 2478-2585, 2632-2747) - záležitosti klášterů (spory, volby provinciálů řádů, přijímání noviců, stanovení tzv. „*numera clausu*“, finanční situace, rušení klášterů); sg. 137/1-54 (inv. č. 2251, č.k. 2470-2472) - pozůstalosti zesnulých světských a řeholních duchovních; sg. 138/1-139/4 (inv. č. 2252-2253, č.k. 2473-2477) - povolování církevních obřadů, procesí, sbírek a almužen a majetkové záležitosti duchovenstva; sg. 143/1-168 (inv. č. 2257, č.k. 2586-2606) - záležitosti pražského generálního semináře (včetně jeho dvora v Sovinkách); sg. 146/1-146/1089 (inv. č. 2260, č.k. 2748-3024) - zřizování far, obsazování uprázdněných míst farářů a kaplanů, sekularizace duchovních ze zrušených klášterů, rušení kostelů a kaplí; sg. 147/1-38 (inv. č. 2261, č.k. 3025-3026) - patronátní právo; sg. 148/1-149/285 (inv. č. 2262-2263, č.k. 3027-3096) - personálie duchovních; sg. 150/1-717 (inv. č. 2264, č.k. 3097-3155) - záležitosti náboženského fondu a solní pokladny; sg. 151/1-11 (inv. č.

Posledním vydaným pramenem ze skupiny zákoníků, použitým v této práci, je třináctisvazkový repertář k zeměpanským nařízením z let 1740-1821 s názvem *Alphabetisch-chronologische Übersicht der k.k. Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1740 bis zum Jahre 1821 als Haupt-Repertorium über die politischen Gesetzsammlungen*, vytvořený Johannem Nepomukem Franzem von Hempel-Kürsingerem, který vycházel ve Vídni postupně v letech 1825-1847. Autor, sám sekretář dvorské kanceláře, sestavil abecedně a uvnitř každého hesla i chronologicky řazený repertář, který v prvních 10 svazcích mapuje zákony, vydané Marií Terezií, Josefem II., Leopoldem II. a částečně i Františkem I., neboť jeho součástí jsou zákony s přesahem až do roku 1827; 11. a 12. svazek pak tvoří dodatky pro léta 1821-1829 a konečně 13. svazek se týká zákonů, vydaných v letech 1830-1843, což zahrnuje částečně ještě i období vlády Ferdinanda V.

Struktura záznamů je ve všech svazcích jednotná; na všech levých stránkách nalevo v každém svazku jsou abecedně řazená hesla, týkající se oblasti, do níž ten který zákon patří a v rámci každého z nich je každý tento zákon stručně charakterizován jednou větou či souvětím. Na pravých stranách jsou pak rubriky, do nichž byl zaznamenán typ vydaného nařízení (dvorský dekret, patent, nařízení apod.), datum jeho vydání v pořadí den, měsíc a rok a odkaz na starší zákoníky, kde je možné jej nalézt. V souvislosti s tím bych se ještě chtěla zmínit o tom, že pro dobu Josefa II. se Hempel-Kürsinger odvolával na úvodem zmiňovaný *Handbuch*.

2265, č.k. 3156-3158) - záležitosti *placita regia*; sg. 152/1-2 (inv. č. 2266, č.k. 3159-3162) - klášterní direktáře; sg. 153/1 (inv. č. 267, č.k. 3163-3179) - protokoly ze zasedání duchovní komise; sg. 154/1-983 (inv. č. 2268, č.k. 3180-3265) - nadační záležitosti kostelů, klášterů a bratrstev; sg. 155/1-514 (inv. č. 2269, č.k. 3266-3305) - zrušení mimořádných požitků farářů, administrátorů a kaplanů (např. poplatky za křty, oddavky, pohřby, koleda apod.); sg. 156/1-430 (inv. č. 2270, č.k. 3306-3321) - žádosti o příspěvky na vybavení kostelů, koupi varhan, parament atd., rozdělování vnitřního zařízení ze zrušených klášterů nezrušeným klášterům či kostelům); sg. 157/1-152 (inv. č. 2271, č.k. 3322-3330) - pohřební záležitosti (včetně seznamu hřbitovů z jednotlivých krajů z roku 1787 a dokumentace o založených hřbitovech v Praze) a sg. 158/1-260 (inv. č. 2272, č.k. 3331-3333) - „*miscellanea*“.

Do oddělení ČG-Pub byla také priorována většina spisů z oddělení ČG-DK, neboť důležitost dvorské komise, která podléhala dvorské duchovní komisi ve Vídni, podřízené přímo dvorské kanceláři, značně poklesla po splnění její základní úlohy, za jejímž účelem byla zřízena, a to zrušení klášterů. Okolo roku 1785 si české gubernium přeneslo agendu této komise na svůj úřad a do 30. dubna 1805, kdy byla dvorská komise zrušena, existovala vlastně už jen formálně.

LITERATURA

Vzhledem k tomu, že vlastní literatury k náboženským a církevněpolitickým reformám císaře Josefa II. existuje nepřehledné množství, neboť to byla právě tato tištěná nařízení, byť z fondu *České gubernium* v Národním archivu, kde se dochovala ve větším množství, která se stala výchozím pramenem všech dějepisných učebnic pro všechny typy škol již od doby svého vzniku, jakož i populárně-vědeckých příruček k této problematice a v neposlední řadě i odborných vědeckých publikací na téma osvícenského absolutismu a josefinismu v českých zemích, zmíním se v této kapitole jen o těch skutečně nejzákladnějších, protože jen jejich samotný výčet by vydal na samostatnou práci. Na druhou stranu, pro dějiny samotné pražské arcibiskupské konsistoře, která texty těchto tištěných písemností zprostředkovávala ve zmíněné epoše arcidiecéznímu kléru ani pro období archiepiskopátu Antonína Petra hraběte Příchovského z Příchovic (1764-1793) neexistuje kupodivu žádná rozsáhlejší práce. Stejně tak nebyla až dosud sepsána žádná monografie o tomto arcibiskupovi, neboť zájem historiků se zatím soustředil zejména na metropolity z období katolické protireformace.⁴⁴

Základní údaje o životě a církevní dráze nejen arcibiskupa Příchovského, ale i dalších členů konsistoře, lze nalézt v literatuře staršího období v dílech Antonína Podlahy (*Series praepositorum, decanorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. Metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*),⁴⁵ Antona Frinda (*Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*),⁴⁶ Klimenta Borového (*Dějiny diecése pražské*),⁴⁷ Justina V. Práška (*Panování císaře Josefa II.*)⁴⁸ nebo Františka Kopa-Václava Bartůňka-Antonína Novotného (*Praha šest set let církevní metropolí*),⁴⁹ abych uvedla alespoň ty nejdůležitější autory a jejich díla. Z nejnovější doby je pak třeba jmenovat zejména biografický lexikon arcibiskupů, biskupů a jiných vyšších církevních hodnostářů, působících na území Svaté říše římské v letech 1648-1803, který uspořádal a vydal pod titulem *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803* Erwin Gatz spolu se Stephanem M. Jankerem⁵⁰ a z české produkce *Encyklopedii českých a moravských sídelních biskupů* z pera historika a heraldika Milana Michaela Bubna.⁵¹

Samostatné články nebo drobné studie o jednotlivých členech konsistoře však byly dosud vydány jen sporadicky; výjimku tvoří snad jen článek Antonína Podlahy o konsistorním kancléři-exjezuitovi *Benediktu Stöberovi* s názvem *Benedikt Stöber, S.J., kancléř arcibiskupů*

⁴⁴ Jedná se především o monografii arcibiskupa **Arnošta Vojtěcha hraběte Harracha** (1623-1667) od Františka Krásly s názvem *Arnošt hrabě Harrach*, která byla vydána v Praze v roce 1886 nebo monografii **Jana Josefa hraběte Breunera** (1694-1710) spojenou s dějinami pražské arcidiecéze v témže období, jak ji ve svém původně poněkud obsáhleji koncipovaném díle, z něhož však vyšla jen první část, vydal pod názvem *Dějiny arcidiecése pražské od konce XVII. stol. do poč. stol. XIX. (Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera)* (dále jen Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*) v roce 1917 Antonín Podlaha.

⁴⁵ Praga 1912.

⁴⁶ Prag 1873.

⁴⁷ Praha 1874.

⁴⁸ Době josefinské je věnován 7. a 8. svazek projektu s názvem *"Dějiny Čech a Moravy nové doby"*, které byly vydány v Praze v letech 1903-1904.

⁴⁹ Praha 1944.

⁵⁰ Berlin 1990.

⁵¹ Praha 2000.

pražských Manderscheida a Příchovského⁵² a kratká, avšak netradičně pojatá studie o konsistorním radovi Josefu Bretfeldovi od Paula Krasnopolského, nazvaná *Joseph von Bretfeld (Ein Bild aus Akten und Kupfern)*.⁵³

Pro vylíčení skutečné situace v letech 1780-1790 jsou pro svou schopnost vypovídat o myšlení lidí své doby zvláště cenné zejména vzpomínky současníků Josefa II., např. historika a prvního profesora české řeči a literatury na pražské univerzitě Františka Martina Pelcla,⁵⁴ kanovníka pražského Metropolitního kostela Josefa Locatelliho⁵⁵ nebo neznámého autora tzv. *Knihy Josefovy*, vydané poprvé v roce 1784 Václavem Matějem Krameriem, jemuž bylo díky tomuto počínu její autorství mylně připsáno.⁵⁶

K solidním vědeckým pracem, mapujícím celé období josefinismu od jeho počátků ve 40. letech 18. století až do jeho zániku přibližně o sto let později, patří vedle českého překladu klíčové a dosud nepřekonané příručky o tomto období s názvem *Josefinismus a jeho dějiny* od Eduarda Wintera⁵⁷ i německy psaná díla Friedricha Maasse s názvem *Der Frühjosephinismus*⁵⁸ a *Der Josephinismus (Quellen zu seiner Geschichte in Österreich)*⁵⁹ a v

⁵² In: Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD), 60/3-4, 1919, s. 177-179. Dějinám rodu Manderscheidů a jeho nejvýznamnějším osobnostem byla věnována rozsáhlá výstava, která se konala v Blankenheimu v Severním Porýní – Westfálsku ve dnech 4. května až 29. července 1990 a k níž byl vydán obsáhlý katalog s názvem *Die Manderscheider – Eine Eifeler Adelsfamilie (Herrschaft, Wirtschaft, Kultur)*.

⁵³ Prag 1931.

⁵⁴ Pelcloy *Paměti* byly vydány ve čtvrtém svazku „Knihovny literárních vzpomínek a korespondence“ v Praze v roce 1931. Kronikářskou formou zachycují události z období vlády Josefa II., řazené chronologicky, počínaje smrtí Marie Terezie dne 29. listopadu 1780 a konče zvolením Leopolda II. římským císařem 30. září 1790. Kromě dobových politických událostí a reformních snah císaře věnoval autor pozornost i okrajovým problémům, jakými byly třeba zprávy o počasí nebo o živelných pohromách. Za spolehlivost uvedených faktů se Kramerius zaručuje slovy: *"Tento zápisník se nedostane jako knihy tištěné do rukou censorových a proto může obsahovati pravdu a vylíčiti a potomkům zachovati každou věc tak, jak jest."* (viz s. 18).

⁵⁵ *Josef Bartoloměj Locatelli (1749-1800)* začal psát svou knihu paměti s názvem *Babylon Bohemiae ab a. 1780 usque ad a. 1790* krátce po svém zvolení kanovníkem pražského Metropolitního kostela v roce 1791. Kniha obsahuje chronologicky řazené události z let 1780-1790, týkající se politických událostí, rušení klášterů a kostelů, šíření nekatolických náboženství po vydání tolerančního patentu, personálních změn při pražském kostele a různých slavností. Jedinou popisovanou událostí, dotýkající se bezprostředně také pražské konsistoře, byl vleklý civilněprávní spor, vedený nejprve mezi panovníkem a konsistoří a posléze přímo mezi kapitulou a konsistoří, o obsazování místa scholastika pražského kostela, který probíhal v letech 1787-1790. Locatelliho spis vydal v Praze v roce 1905 Antonín Podlaha. Podrobněji nejen o tomto díle, ale i o jeho autorovi viz Ferdinand Tadra: *Josef Locatelli, kanovník kostela pražského a ukázky z jeho spisu o událostech v letech 1780-1800*. In: Sborník historický (Rezkův) (dále jen SH), 3, 1885, s. 219-221 (na konci článku je připojen seznam jmen protestantských duchovních helvetského a augšpurského vyznání v pražském, pardubickém a chrudimském kraji v roce 1790).

⁵⁶ Úplný text této knihy otiskl Václav Řezníček ve svém článku s názvem *Knihy Josefova* ve 4. ročníku Aléthei (dále Al) v Praze v roce 1901 na s. 18-25, 53-60, 87-91, 118-124, 152-155, 182-186 a 211-214. Vzhledem k tomu, že byla *Knihy* vydána v Praze jak německy (1783) tak i česky (1784), obsahuje základní údaje o svém vydání v obou těchto jazycích. Na předmluvu ke čtenáři navazuje vlastní text, rozdělený do 15 kapitol.

První tři kapitoly jsou chvalozpěvy na vládu Josefa II., další obhajují jeho náboženské a školské reformy, svobodu tisku a vymanění se lidského ducha z područí bludů a pověr. V poslední kapitole se dokonce uvádí, že Josef II. povolil kněžím uzavírat manželství! V závěru článku Řezníček poznamenává, že sám císař byl jejím Obsahem pohoršen a že byla v Čechách za jeho života tradována pouze v ústním podání a pokud se objevily nějaké výtisky, byly okamžitě staženy. Dalšího vydání se tato kniha dočkala až v roce 1941, kdy tak učinil M. Novotný.

⁵⁷ Praha 1945.

⁵⁸ Wien-München 1969.

⁵⁹ 5 svazků, Wien-München 1951-1961

neposlední řadě i kniha Fritze Valjavce *Der Josephinismus als politische und weltanschauliche Strömung*.⁶⁰ Nesmím však opomenout ani velmi zajímavý sborník k této problematice, nazvaný *Der Josephinismus (Bedeutung, Einflüsse und Wirkungen)*, sestávající z příspěvků rakouských, německých, italských a rumunských historiků, přednesených přednesených u příležitosti 200. výročí úmrtí Josefa II. v roce 1990 na univerzitě v Innsbrucku.⁶¹

O samotné osobě císaře Josefa II., podle něhož se celá epocha reforem na území rakouských dědičných zemí nazývá, bylo rovněž sepsáno tak velké množství literatury, že budu na tomto místě citovat opravdu jen některé vybrané tituly, a to zejména takové, které mají blíže k mnou sledované problematice. Z 18. století je to především již zmíněné kontroverzní dílo *Paměti Františka Martina Pelcla*, v němž autor cituje pro smrt Josefa II. francouzskou větou státního ministra Kounice, která zněla „Il a fort bien fait“⁶² a s níž se s největší pravděpodobností ztotožňuje i on.

V 19. století, resp. zejména v jeho poslední třetině, vyšlo o životě a díle tohoto panovníka rozsáhlejších prací nebo jen drobnějších časopiseckých článků již o něco více než ve století předcházejícím. Za všechny je možné jmenovat alespoň rozsáhlejší projekt Františka Xavera Kryštofka s názvem *Císař Josef II. (Obraz historie církevní v Rakousku za druhé polovice 18. stol.)*, který uveřejňoval postupně na stránkách Časopisu katolického duchovenstva během celého roku 1874.⁶³

⁶⁰ München 1968.

⁶¹ Vydavatelem tohoto sborníku, jenž vyšel jako 9. sv. v rámci řady *Schriftenreihe der Internationalen Forschungsstelle „Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770-1850“* ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1993, byl Helmut Reinalter. Sborník obsahuje celkem 8 příspěvků od různých autorů.

Helmut Reinalter - kromě úvodu, v němž podává krátký přehled o reformních proudech v evropském myšlení zmíněného období, jakými byly jansenismus, reformní katolicismus, katolické osvícenství a febronianismus, též příspěvek *Aufgeklärter Absolutismus und Josephinismus*, v němž nastiňuje na pozadí politických a sociálních poměrů v habsburské monarchii ve 2. pol. 18. stol. kořeny josefinismu, obsah josefinských reforem a názory několika rakouských historiků na tuto problematiku.

Emeritní prof. dr. Erich Zöllner z Institutu pro rakouské dějiny na vídeňské univerzitě analyzuje ve svém příspěvku *Bemerkungen zum Problem der Beziehungen zwischen Aufklärung und Josephinismus* kořeny, vznik a hlavní myšlenky josefinismu na pozadí literatury k této problematice z období od roku 1914 až do 60. let 20. století.

Doc. dr. Elisabeth Kovács z Institutu pro církevní dějiny katolické teologické fakulty vídeňské univerzity se ve studii *Burgundisches und thesesianisch-josephinisches Staatskirchensystem* zabývá vztahem státu a církve od 14. do 18. stol. v Rakousku a Burgundsku.

Prof. dr. Harm Klueting z historického semináře univerzity v Kolíně nad Rýnem nastiňuje v příspěvku *Deutschland und der Josephinismus (Wirkungen und Ausstrahlungen der thesesianisch-josephinischen Reformen auf die außerösterreichischen deutschen Reichsterritorien)* dějiny josefinismu v Německu.

Prof. dr. Carlo Capra z Institutu středověkých a moderních dějin na univerzitě v Miláně se zabývá v článku *Stato e chiesa in Italia negli anni di Giuseppe II.* poměrem vztahu a církve v Itálii v období vlády Josefa II..

Prof. dr. Alexandru Dutu z Historického institutu univerzity v Bukurešti pojednává ve své studii *Der Josephinismus -Zivilisatorischer Prozeß und rumänische kulturelle Tradition* o tištěných knihách v rumunském jazyce, které byly vydány v rámci „Scoala ardeleana“.

Dr. Robert Fleck z univerzity v Innsbrucku jako spoluautor projektu „*Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770-1850*“ nastiňuje ve svém příspěvku *Josephinismus in der Schweiz*, který celý sborník uzavírá, jednotlivá vývojová období josefinismu ve Švýcarsku.

⁶² Pelcl, František Martin: *Paměti*. Praha 1931, s. 74.

⁶³ In: ČKD, 15/1, s. 1-18; 2, s. 120-134; 3, s. 173-209; 4, s. 275-292; 5, s. 330-345. Autor vyslovuje ohledně poměrů v církvi v Rakousku v období josefinismu názor, že se stala státní institucí, odštěpenou od Říma a nejvyšším biskupem se prohlásil sám císař, který rozsuzoval všechny církevní záležitosti. (s. 204).

Již na samém počátku 20. století, resp. v letech 1903-1904, vydal Justin Václav Prášek v rámci dlouhodobého projektu „Dějiny Čech a Moravy nové doby“ jako jeho 7.-8. svazek rozsáhlou studii *Panování císaře Josefa II.*, rozdělenou do dvou částí, z nichž první věnoval změnám v úřední správě a náboženským záležitostem a druhou kulturnímu životu a počátkům národního obrození.⁶⁴ Poté jako by produkce literatury o tomto panovníkovi poněkud stagnovala. Teprve od druhé poloviny tohoto století a zejména v 90. letech vznikla celá řada prací o tomto panovníkovi, avšak různé úrovně zpracování; od populárně-vědeckých příruček až k seriózním vědeckým dílům, podloženým dlouholetým studiem archivních pramenů. Budu citovat zejména dílo Humberta Finka, nazvané *Joseph II.: Kaiser, König und Reformier*, které vyšlo v roce 1990, knihu Lorentze Mikoletzského *Kaiser Joseph II.* s podtitulem „*Herrscher zwischen den Zeiten*“ z téhož roku nebo nejnověji práci Hanse Magenschaba, nazvanou *Josef II. (revolucionář z Boží milosti)*, česky vydanou v roce 1999.⁶⁵ Pro zajímavost uvedu ještě knihu amerického historika Paula P. Bernarda s prostým názvem *Joseph II* z roku 1968, která sice není založena na výzkumu archivních pramenů, nicméně má solidní základnu ve vydané literatuře a tištěných pramenech, např. korespondenci.⁶⁶ Tohoto panovníka považuje autor za tvůrce josefinských reforem a za absolutistického vládce v duchu tradic západního světa natolik vzdělaného a inteligentního, že pochopil nutnost modernizace svých zemí; lituje však, že josefinský program byl zavrhnut jeho bratrem Leopoldem II. v roce 1792. Z českých autorů poslední doby bych snad zmínila Luboše Tarabu a jeho, podle mého názoru, spíše populárně-vědecky a komerčně zpracovanou publikaci, nazvanou *Josef II.*, která vyšla v Praze v roce 1999. Práce postrádá jakýkoli poznámkový aparát a v seznamu literatury o tomto panovníkovi cituje autor převážně práce, vydané v 70. a 80. letech.

Reformy všech oblastí správy shrnuje ve starším období zejména práce Friedricha Waltera *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung 1780-1848*⁶⁷ a nejnověji příslušná

⁶⁴ Ve svém díle uvádí Prášek kromě jiného i několik zajímavých názorů na Josefa II.:

1. jak jej lid viděl jako spoluvladaře své matky: „Všude vypravovalo se o šlechtěném císaři, který s nevelikou družinou projížděl širými zeměmi svého dědictví, za vděk bera přístřeším na farách ano i obyčejných zájezdných hostincích a v domích měšťanských, vždy však a všude přístupný jsa prosícím a trpícím, jichž slzy stíral nejrady rychlým vlastním vyšetřením a rozhodnutím svým, anebo, kde potřeba byla, příslušná opatření mateři své doporučil.“ (s. 12)

2. charakteristika panovníka-cestovatele: „Josef II. jezdil bez ohlášení, s malou družinou obyčejně vojenskou, bez obřadných slavností. Žil na cestách jednoduše, bral za vděk pro osvěžení sklenkou vody anebo číškou mléka, za něž ale vždy se dukátem odměňoval, a při tom stále měl ve zření, aby sám o všech poměrech nabyt přesvědčení a vytvořil si vlastní úsudek, jakmile dostihl cíle své cesty, již opouštěl vůz, již ubíral se k místům významem důležitým, k opevňovacím, mostním nebo silničním stavbám, prohlížel zrušené kláštery, k čemu by se asi hodily, navštěvoval školy, továrny, obchody, ústavy humanitní, přijímal prosebné spisy, ať byly podány kýmkoli, mnohdy vyřizoval je na místě. Takto získal si popularnosti obecné.“ (s. 69-70)

3. charakteristika Josefa II. v úmrtní zprávě (podle německého časopisu *Politisches Journal*, vydaného v Hamburгу v roce 1790): „Nikdy neučinil panovník základem vsí své vlády jedinou zásadu, jejímž jediným účelem byl obecně spojený blahobyt všeho státu, jako Josef II.; jedině zákonodárství, jediný zájem, jediný způsob daně, jediný hlavní jazyk, jediná obchodní soustava, jediný duch způsobu myšlení a vzdělanosti - toť byla velká myšlenka Josefa II., větší než jeho století.“ (s. 13)

⁶⁵ První kniha vyšla v Düsseldorfu, druhá v Göttingenu.

⁶⁶ Dílo bylo vydáno v New Yorku.

⁶⁷ Přesná citace práce je *Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung 1780-1848 (Die Zeit Josephs II. und Leopolds II. (1780-1782))*. In: Die oesterreichische Zentralverwaltung (Von der Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei bis zur Einrichtung der Ministerialverfassung (1749-1848), 4, Wien 1950. Reformy

pasáž příručky *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945* autorů Jana Janáka a Zdeňky Hledíkové.⁶⁸

Kapitoly, týkající se církevněpolitických a náboženských reforem jako celku, jsou součástí každé příručky církevních dějin.⁶⁹ Řada menších studií a článků se však zabývá některými konkrétními reformami tohoto období.

Problematicke náboženského blouznivectví a sektářství se již ve druhé polovině 19. století věnovali nezávisle na sobě Josef Alexander svobodný pán Helfert a jezuita Josef Svoboda, kteří oba vydali článek se stejným názvem *O tak řečených blouznivcích náboženských v Čechách za císaře Josefa II.*⁷⁰ Zatím nejrozsáhlejší prací na toto téma je však kniha Markéty Machovcové a Milana Machovce *Utopie blouznivců a sektářů.*⁷¹ Zejména východočeským blouznivectvím, konkrétně pak sektou adamitů, se zabýval Karel Václav Adámek např. ve své drobné studii s názvem *Adamité na Hlinecku v XVIII. a XIX. věku.*⁷² Okrajově je třeba se zmínit též o knize českého malíře, grafika, ilustrátora, sochaře, řezbáře, spisovatele a básníka

Josefa II. jsou rozebrány na s. 1-69 a týkají se vytvoření nových podmínek pro vztahy mezi představenými a podřízenými ve státních úřadech, zřízení dvorské duchovní, nadační, censurní, studijní a účetní komise a nové organizace soudní a policejní správy.

⁶⁸ Praha 1989. Tato základní příručka pro dějiny správy v českých zemích byla přepracována a rozšířena o kapitoly, vypracované Janem Dobešem a znovu vydána v roce 2005.

⁶⁹ Srov. Franzen, August: *Malé církevní dějiny*. Praha 1992; Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin*. 2, Praha 1991 nebo Zlámal, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin*, 8, Olomouc 1971. Znovu byla celá řada Zlámalových *Příruček* vydána v Olomouci v letech 2005-2010; osvícenské době je věnován 5. svazek, který vyšel roku 2008. Posledně jmenovaný zmapoval postupně celé české církevní dějiny v sedmisvazkové *Příručce českých církevních dějin* od doby Velké Moravy až do roku 1949 (I - Počátky latinského a slovanského křesťanství na Velké Moravě a v Čechách 800-1000. Olomouc 2005; II – Doba románské katolicity 1000-1200. Olomouc 2006; III – Doba gotické katolicity 1200-1400. Olomouc 2007; IV- Doba husitská, českobratrská a protestantská 1400-1550. Doba rekatolizace 1550-1650. Olomouc 2008; V – Doba barokní katolicity 1650-1750. Doba osvícenská 1750-1848. Olomouc 2008; VI – Doba probuzenského katolicismu 1848-1918. Olomouc 2009; VII – Doba československého katolicismu 1918-1949. Olomouc 2010). Dějiny osvícenské doby, a tudíž i josefinismu, velmi podrobně vylíčil v 5. svazku na s. 247-403. Nejprve načrtl období vlády Marie Terezie s její katolickou a posléze rekatolizační politikou, osvícenskou misí královéhradeckého biskupa Jana Leopolda Haje na Valašsku v letech 1777-1780, reformními zásahy do církevního života a stranou neponechal ani kněžské vzdělání, zřizování nových far, biskupství a povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství v roce 1777 nebo tereziánské baroko na venkově, lidové náboženské písemnictví a kramářské písně. V další části své práce se zabýval pronikáním osvícenských myšlenek na české území, a to v podobě jansenismu, svobodného zednářství a zakládání učených společností (neopomněl zmínit ani zrušení řádu Tovaryšstva Ježíšova v roce 1773). Samotnému josefinismu pak věnoval následující kapitolu, v níž se v celkem patnácti podkapitolách zevrubně dotkl zásad a cílů církevní reformy Josefa II., postátnění církve, emžské punktace, potlačení citového a uměleckého prvku v bohoslužbě (v ostatních pracech podobného zaměření poněkud opomíjeného), rušení klášterů, kostelů, kaplí poustev a zbožných bratrstev (jako důsledek popření rozjímavé podstaty Církve), vydání Tolerančního patentu, emancipace židů, tiskové svobody, návštěvy papeže Pia VI. ve Vídni v roce 1782, smrti Josefa II. a důsledků jeho reforem. Poslední kapitola tohoto svazku je zaměřena na restauraci Církve, což se projevilo především zrušením generálních seminářů a některých bohoslužebných omezení, zrušením institutu tzv. komendovaných opatů či zákazem dalšího rušení klášterů za vlády Leopolda II. (1790-1792) a dále pak za vlády Františka I. (1792-1835) ve snahách o zvýšení počtu kněží, zvýšení církevního vlivu na školy, zakládání farních a děkanských knihoven nebo zřízení úřadu duchovních referentů.

⁷⁰ Článek prvně jmenovaného vyšel na stránkách Časopisu Musea království Českého (dále ČMKČ), 51, 1877, s. 201-227, 533-557 a byl zaměřen na velmi podrobný výklad víry izraelitů a deistů; druhý byl otištěn v ČKD, 19, 1878, s. 21-38 a mapoval počátky blouznivectví v Čechách a jeho střet s Tolerančním patentem.

²⁸ Vyšlo v Praze v roce 1960. V příslušné pasáži na s. 193-483 rozebírají autoři pohled osvícenců a josefinistů na sektářství vůbec, nařízení Josefa II. ohledně deistů, názory královéhradeckého biskupa Haje na tuto problematiku, lidový pseudoprotetantismus, pseudoizraelitismus, hnutí tzv. *beránků* apod.

⁷² In: Časopis Českého Museum (dále jen ČČM), 71, 1897, s. 49-64.

Josefa Váchala s názvem *Církev a blouznivectví* (s podtitulem *Historie sektářství a bludařství*), která mapuje dějiny herezí a náboženských sekt od počátku křesťanského letopočtu až do 19. století.⁷³

Problematika blouznivectví úzce souvisí s problematikou náboženské tolerance. Tolerančním patentem se poprvé soustavněji zabýval v roce 1931 František Bednář,⁷⁴ který v témže roce zároveň vydal i rozsáhlou studii, nazvanou *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777-1781* (s podtitulem *Prameny k dějinám tolerančního patentu*).⁷⁵ U příležitosti dvoustého výročí vydání patentu v roce 1981 byl vydán Českobratrskou církví evangelickou v roce 1984 tzv. *Toleranční sborník* (s podtitulem *Klasobraní z jubilejních slavností 1981*), který se skládá z 22 příspěvků (básní, kázání, projevů, statí a úvah), proslovených našimi i zahraničními kazateli a církevními historiky na různých místech Čech a Moravy během konání oslav.³¹ V poslední době se této problematice věnovala Eva Melmuková v publikaci *Patent zvaný toleranční*.⁷⁶ Za všechny zahraniční práce, věnované problematice Tolerančního patentu, je třeba jmenovat alespoň knihu Reinholda Josepha Wolneho *Die josephinische Toleranz unter besonderer Berücksichtigung ihres geistlichen Wegbereiters Johann Leopold Hay*.⁷⁷

Tím se dostávám k literatuře o osobě královéhradeckého biskupa Jana Leopolda Haje, který byl velkým zastáncem tolerančního patentu. V souvislosti s náboženskými a sociálními poměry v jeho diecézi po jeho nástupu na biskupský stolec v roce 1780 a s připojením Čáslavského a Chrudimského kraje k téže diecézi o dva roky později mu byla věnována značná pozornost v drobných článcích, otištěných na počátku 20. století na stránkách Časopisu Musea Království Českého, Aléthei a Přílohy "Obnovy" Václavem Řezníčkem,⁷⁸

⁷³ Praha 2000.

⁷⁴ In: Nábožensko-bohoslovecká knihovna „Veřeje“, 2, Hradec Králové 1931. Autor ve své práci sleduje myšlenku tolerance v náboženském smyslu od vydání České konfese v roce 1575 až do vydání Tolerančního patentu v roce 1781. Ten je pro něj výsledkem bojů moravských evangelíků za náboženskou svobodu v letech 1777-1781. Vedle obecně známých skutečností uvádí i základní názory evangelíků a podrobný rozbor směrnice proti evangelíkům a zásad pro postup vůči nim, vydaných Marií Terezií v září a listopadu 1777.

⁷⁵ Praha 1931. Jednotlivé odbojné akce evangelíků vůči násilné rekatolizaci na Valašsku, jižní Moravě a Českomoravské vysočině zmíněné v první části knihy, jsou v její druhé části doloženy konkrétními texty Hayových zpráv z let 1777-1780, jimiž se snažil přispět k uklidnění situace, peticí moravských evangelíků, požadujících náboženskou svobodu, z roku 1780, císařským nařízením o postupu proti evangelíkům ze 14. května 1781 a nechybí samozřejmě ani text Tolerančního patentu.

³¹ Sborník připravil k vydání Výbor pro pořádání toleranční slavnosti při synodní radě Československé církve evangelické. Autory příspěvků byli Petr Biró, Milan Hájek, Václav Kejř, Amedeo Molnár, James McCord (USA), Bedřich B. Bašus, Jiří Melmuk, Čestmír Rychetský, Jan Pokorný, Ilja Burian, Jan Amos Pellar, Josef Smolík, Pavel Filipi, Zdeněk Soušek a J. Batelka. Na konci sborníku je připojen český text patentu a nechybí ani plán akcí na rok 1981 a ohlasy ze zahraničí.

⁷⁶ Praha 1999.

⁷⁷ In: Wissenschaftliche Materialien und Beiträge zur Geschichte und Landeskunde der böhmischen Länder, 15, München 1973. Kniha obsahuje kromě stručného nástinu tolerance a intolerance v dějinách lidstva od počátku křesťanství, rozboru náboženských nepokojů na Moravě, situace v českých zemích po vydání tolerančního patentu a významu josefinské náboženské tolerance také texty důležitých dokumentů k této problematice a obsáhlý seznam vydaných i nevydaných pramenů a literatury.

⁷⁸ Názvy článků jsou seřazeny chronologicky podle let, kdy byly vydány: *Okružní list královéhradeckého biskupa Jana Leopolda z Hayů ze dne 20. listopadu 1781*. In: Al, 3, 1900, s. 193-201; *Jana Leopolda Haje, biskupa královéhradeckého, zpráva o visitaci far kraje čáslavského, již roku 1783 k rozkazu císaře Josefa II. vykonal*. In: Příloha "Obnovy" (dále PŘOb), 9, 1903, s. 22-28, 30-31, 36-420; *Náboženské a sociální poměry v diecesi královéhradecké při nastoupení Jana Leopolda Haje roku 1781*. In: PŘOb, 9, 1903, s. 33-36; *Přivtělení krajů*

který je mimo jiné i autorem Hayova životopisu z roku 1920.⁷⁹ Nejnovější biografie tohoto biskupa je součástí již zmíněného lexikonu *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803*.⁸⁰

Co se týče literatury ohledně rušení klášterů na území pražské arcidiecéze, jejich přehled podává ve starším období ve své již výše zmíněné práci o dějinách pražské diecéze Kliment Borový,⁸¹ v novější době zejména Karel Beránek a Věra Beránková ve svém článku s názvem *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.*⁸² nebo Rudolf Sander ve svém příspěvku k činnosti *dvorské duchovní komise* za josefinismu *České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefínské*.⁸³ Rušení některých klášterů dokládá na konkrétních příkladech např. František Wildmann na příkladu Zlaté Koruny,⁸⁴ Zdenka Nyplová u Zbraslavi⁸⁵ nebo Ondřej Bastl na příkladu kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě.⁸⁶ Posledně jmenovaný sepsal o rušení klášterů rovněž samostatný článek pod názvem *Rušení klášterů v Čechách a na Moravě za Josefa II.*⁸⁷

čáslavského a chrudimského k diecesi královéhradecké roku 1782. In: Časopis Musea Království Českého (dále jen ČMKČ), 81, 1907, s. 229-236. Seznam far a klášterů, připojených ke královéhradecké diecézi, je uveden v knize Josefa Jiřího Solaře *Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství hradeckého*. Praha 1870, s. 368-369.

⁷⁹ Přesná citace díla zní: *Jan Leopold Hay - vypsání jeho života a působení*, Praha 1920.

⁸⁰ Životopis biskupa Haje se nachází na s. 177-178.

⁸¹ Přesná citace viz pozn. 49.

⁸² In: *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, Praha 1994, s. 209-224. Údaje v článku byly čerpány ze čtyř fondů, které jsou uloženy v Národním archivu Praha pod názvy Duchovní komise, České gubernium, České gubernium-Publicum a Česká státní účtárna. Za vlády Josefa II. bylo v letech 1782-1789 zrušeno v Čechách celkem 66 klášterů, jejichž seznam podle jednotlivých řeholí s uvedením lokality a roku zrušení je doplněn o seznam klášterů nezrušených. Vedle rozboru některých nejdůležitějších dvorských dekretů, týkajících se zásahů do církevní správy v josefínské době, se autoři soustředili také na zhodnocení pozitivních i negativních stránek církevních reforem.

⁸³ In: SAP, 45/1, 1995, s. 73-130. Článek je založen na rozboru fondů České gubernium, Fundační komise, Duchovní komise, Jesuitica, Exjesuitica, Náboženská bratrstva a Archivy klášterů zrušených za Josefa II., uložených v NA Praha. Autor se zabývá vznikem a činností centrální duchovní komise při vídeňském guberniu, zřízené v roce 1782, a filiálních komisí při guberniích v ostatních zemích habsburského soustátí. Jejich úkolem bylo dohlížet na správu nemovitostí, převzatých státem od zrušených klášterů, pečovat o duchovenstvo z těchto klášterů jakož i rovnoměrně rozmísťovat duchovní k beneficiím ve městech i na venkově. Součástí příloh v závěru jsou i přehledy klášterů s redukováným počtem členů a registraturní plány duchovní komise.

⁸⁴ *Zlatá Koruna*. In: Sborník historického kroužku (dále jen SHK), 1, 1900, s. 65-84.

⁸⁵ *Likvidace zbraslavského kláštera*. In: Časopis přátel starožitností, 63, 1955, s. 240-243.

⁸⁶ *Rušení klášterů za císaře Josefa II. ve světle soudobých pramenů na příkladu zrušení kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě*. Diplomová práce, FF UK, Katedra PVH a AS, Praha 1995. Téma, výběr materiálu i způsob jeho zpracování jsou velmi podobné výše zmíněné studii R. Sandera o českém guberniu a církevních záležitostech v době josefínské, která vyšla shodou okolností ve stejném roce jako diplomová práce.

⁸⁷ In: *Historická geografie*, 28, Praha 1995, s. 155-182. V první části svého článku nastiňuje Ondřej Bastl novou vlnu zakládání klášterů, následovanou přílivem nových řádů a kongregací do Čech a na Moravu v období rekatolizace za vlády císaře Ferdinanda II., která pokračovala v průběhu první poloviny 18. století a skončila za vlády císaře Josefa II., který většinu ve zmíněné době vzniklých klášterů nechal opět zrušit (šlo o následující řády a kongregace: kapucíni 1600, milosrdní bratři 1605, bosí augustiniáni 1623, bosí karmelitáni 1624, barnabité 1627, hyberní 1629, piaristé 1631, theatini 1666, vodilky 1655, bosé karmelitky 1656, bartolomité 1705, oratoriáni 1705, trinitáři 1705, ivanité poustevníci 1725, alžbětky Kadaň 1719, celestinky Nové Město pražské 1736 a anglické panny Malá Strana 1746). Údaje o nich převzal O. Bastl z publikace Ludka Jirásky s názvem *Církevní řády a kongregace v českých zemích*. Praha 1991, s. 20-2); tamtéž, s. 155. V další části svého článku zmiňuje názor Rudolfa Zinhoblera o Marii Terezii jako „matce josefinismu,“ uvedený v jeho knize *Joseph II. und der Josephinismus* (in: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, Jahrgang 139, 1991, s. 402); tamtéž, s. 161 a reformy této císařovny, směřující k omezení počtu klášterů a přijímání noviců (včetně zrušení řádu Tovaryšstva Ježíšova dne 20. června 1773, čímž došlo k obsazení míst profesorů na teologických fakultách členy jiných řádů

Jako pravděpodobný důvod jejich rušení uvádí autor germanizační politiku Josefa II., protože byly zrušeny zejména české kláštery a zachovány německé (zmiňuje příklad cisterciáckých klášterů).⁸⁸ Církevní reformy Josefa II. obhájí; jejich cílem podle něj nebylo omezit život Církve, ale právě naopak: dát jí pro účely státu maximální účelnost a řád a učinit z ní součást sítě státní správy. Těžiště života Církve spatřoval tento panovník v duchovní správě a proto věnoval takovou péči diecézní a farní organizaci.⁸⁹ Přestože rušení klášterů bylo hlavním tématem tohoto článku, na zbývajících stránkách je věnována pozornost rovněž zřízení nového biskupství v Brně v roce 1777, povýšení biskupství v Olomouci na arcibiskupství v témže roce, založení biskupství v Českých Budějovicích v roce 1784, úpravě hranic biskupství litoměřického a královéhradeckého a rozšíření farní sítě na náklady Náboženského fondu a díky zvláštní dani, kterou platily nezrušené církevní instituce.⁹⁰ Je však zapotřebí konstatovat, že tento článek sepsal Ondřej Bastl výhradně na základě literatury, a nikoli pramenů, a to ani vydaných.⁹¹

Nejnověji lze o zrušených kláštorech především žebravých a mnišských řádů na území českých zemí vyhledat potřebné údaje v plánované pětisvazkové *Encyklopedii řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích* od již zmíněného Milana M. Bubna.⁹²

s jansenistickým či febroniánským smýšlením. V Čechách bylo zrušeno 22 jezuitských klášterů a počet jezuitských gymnázií se v této souvislosti zmenšil na 20 a vyučovali na nich buď piaristé anebo světší profesori a vyučovací řečí se stala výhradně němčina); tamtéž, s. 156-157. V další části probírá O. Bastl vlastní rušení klášterů za Josefa II. a jejich následné využití jako sklady (klášter servitů při kostele sv. Michala na Starém Městě pražském), továrny (klášter cisterciáků v Sedlci přeměněn v továrnu na tabák, klášter téhož řádu na Zbraslavi na cukrovar), nemocnice (klášter augustiniánů-kanovníků na Karlově na Novém Městě pražském), tiskárny (klášter dominikánek při kostele sv. Anny na Starém Městě pražském), kasárna (klášter kapucínů při kostele sv. Josefa na Novém Městě pražském) nebo školy (klášter bosých karmelitánů při kostele Panny Marie Vítězné na Malé Straně v Praze); tamtéž, s. 159. Krátce se zmiňuje rovněž o přeměně 27 klášterních kostelů na farní chrámy a tři na filiální (např. kostel sv. Havla na Starém Městě pražském či kostely v Borovanech, Třeboni, Plasech nebo Kuklenách) a zrušení klášterního školství a jeho nahrazení generálními semináři. V tabulce na straně 158 uvádí, že v Čechách bylo zrušeno 60 mužských (1011 osob) a 13 ženských (418 osob), na Moravě 31 mužských (837 osob) a 7 ženských (236 osob) a ve Slezsku 3 mužské (bez uvedení počtu osob) a 1 ženský (rovněž bez uvedení počtu osob) klášter; v několika tabulkách na straně 162-173 autor předkládá přehled klášterů, zrušených za Josefa II. v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V závěru svého článku pak uvádí, že rušení klášterů bylo zastaveno až s nástupem císaře Leopolda II. na trůn v roce 1790, kdy byl odvolán i zákaz zakládání výchovných ústavů řeholníky, zrušeny generální semináře a funkce tzv. *kommendovaných opatů* a došlo i k obnovení styku klášterů s cizinou; tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž, s. 159.

⁸⁹ „Bylo sice méně klášterů, ale ve zbývajících bylo možno zaznamenat návrat k původnímu ideálu, čímž se staly pro společnost prospěšnější;“ tamtéž, s. 160.

⁹⁰ Tuto zvláštní daň zrušil císař František I. v roce 1793; tamtéž, s. 160.

⁹¹ Základní příručkou pro něho byly, jak je ostatně zřejmé i z poznámkového aparátu, „*Dějiny josefinismu*“ od Eduarda Wintera (odkazuje na ně v devíti poznámkách z celkového počtu šestnácti). Zrušené kláštery vyjmenovával v textu podle příručky Ludka Jiráka s názvem *Církevní řády a kongregace v českých zemích*. Praha 1991. V poznámce č. 6 citoval práci J.N. Müllnera: *Versuch einer statistischen Geographie von Böhmen* (Prag 1805, s. 286-293), kde je otištěn soupis nově založených far a lokálií v Čechách a za cenný považuje rovněž v této poznámce citovaný dobový soupis zrušených i stávajících klášterů, „i když často kontraversní s pozdější literaturou“, jak sám uvádí, a to od Josefa Antonína rytíře Rieggera: *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen*. III (Prag-Leipzig 1787, s. 719-744).

⁹² Z této *Encyklopedie* zatím vyšly následující svazky: I (*Řády rytířské a křížovníci*). Praha 2002 (maltézští rytíři, templáři, němečtí rytíři, křížovnícké řády); II/1 (*Řeholní kanovníci*). Praha 2003 (kanovníci, augustiniáni, premonstráti); II/2 (*Mnišské řády*). Praha 2004 (benediktini, cisterciáci, celestini, kartuziáni, trapisté, baziliáni); III/1 (*Žebravé řády*). Praha 2006 (dominikáni, minorité, františkáni, hybernici, kapucíni); III/2 (*Žebravé řády*).

O osudy archivů zrušených řeholních institucí se až do současné doby zabýval snad jen Karel Beránek,⁹³ který tak navázal na průkopnickou a dodnes hojně používanou práci o české monasteriologii Josefa Svátka, nazvanou *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*.⁹⁴

S rušením klášterů šlo ruku v ruce i rušení bratrstev; základní informace poskytuje v novější literatuře např. sedmá kapitola knihy *Barokní náboženská bratrstva v Čechách* od Jiřího Mikulce.⁹⁵

Závěrem této kapitoly bych se chtěla ještě krátce zmínit o literatuře k dějinám budějovické diecéze a tamního biskupství, jehož založení v roce 1785 bylo rovněž součástí církevněpolitických reforem Josefa II. Základní příručkou k této problematice dodnes zůstává rozsáhlá práce Johanna Trajera *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis* z roku 1862⁹⁶ a v poslední době se dějinami této diecéze zabýval též Jaroslav Kadlec ve své knize *Českobudějovická diecéze*.⁴⁶ V posledním desetiletí se založením českobudějovické diecéze a osudy prvního biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche zabýval Rudolf Svoboda z Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.⁹⁷

Praha 2007 (obutí a bosí augustiniáni, obutí a bosí karmelitáni, trinitáři, servité, pauláni, paulíni, milosrdní bratři); III/3 (*Řeholní klerikové*). Praha 2008 (theatini, barnabité, piaristé, somaskové, kamiliáni). V roce 2011 vyjde 4. díl III. svazku, věnovaný Tovařštvu Ježíšovu.

⁹³ Poprvé nastínil autor tuto problematiku v Úvodu k inventáři s názvem *Archiv zrušených klášterů v NA* v roce 1970; z něj vycházel také ve svém článku s názvem *Péče o archivy zrušených řeholních institucí*. In: SAP, 38, 1988, s. 526-542.

⁹⁴ In: SAP, 20/2, 1970, s. 504-624.

⁹⁵ Praha 2000.

⁹⁶ Budweis 1862.

⁴⁶ České Budějovice 1995. Ve své práci vylíčil autor dějiny náboženských poměrů v jižních Čechách od doby cyrilometodějské až do současnosti s uvedením podrobných životopisů všech budějovických biskupů, barevnými reprodukcemi jejich portrétů a vyobrazeními jejich erbů s popisy. Součástí knihy jsou i přehledy posloupností sídelních kanovníků a představených kněžského semináře, abecední seznam kněží, vynikajících též v jiných oborech a přehled charitativní školské činnosti diecéze.

⁹⁷ Podrobněji o jeho dílech k této problematice viz 4. kapitola této disertace.

1. kapitola:

Josefinismus v českých zemích a jeho zdroje

V průběhu 18. století a zejména pak v jeho druhé polovině dosáhl v zemích habsburského soustátí svého vrcholu tlak státu vůči Církvi, projevující se zejména snahami o zpřetrhání svazků Církve s Římem a s řádovými centry v cizině za účelem centralizace a absolutizace státní moci habsburských panovníků. Vyvrcholením tohoto trendu se staly tereziánské a zejména josefínské reformy všech oblastí správy, v jejichž důsledku byla vytvořena jednotná a centralizovaná říše.

Základem josefinismu se stal proces v dějinách západoevropského duchovního života, který se připravoval ve filozofickém myšlení již od konce středověku a který se nazývá *osvícenství*.⁹⁸ Ale jak vlastně vznikl sám tento pojem?

„*Osvícenství je název mědirytu, jehož autorem je plodný německý umělec 18. století Daniel Chodowiecki. V popředí obrazu vidíme povoz, jezdce a poutníka směřující po osamělé cestě ve stínu tmavého lesa k jakémusi zámeckému sídlu, z něhož nad stromy vystupuje dvojice větší a menší věže. Zámek ozařuje jasné světlo slunce, které se zvedá za vzdálenými hřebeny hor. Vysílá své ranní paprsky po dosud potmělé obloze a chystá se zaplašit závoj mlhy, usazený za budovami.*“⁹⁹ A jak komentoval tento obraz sám jeho autor? Dejme slovo malíři Chodowieckému: „*Toto nejvyšší dílo rozumu ... nemá dosud (snad proto, že věc sama je ještě nová) žádný jiný obecně srozumitelný symbol než vycházející slunce. To zřejmě zůstane ještě dlouho jeho nejprůhodnějším vyjádřením, neboť stále budou z močálů, kadidelnic a zápalných obětí modloslužebných oltářů stoupat mlhy, které je tak snadno mohou zakrýt. Pokud však jednou vzejde, žádné mlhy je již nezadrží.*“¹⁰⁰

Pojem „*světla*“ získal tedy v 18. století novou hodnotu v souvislosti s rozumem, svobodou a štěstím.¹⁰¹ Anglický výraz pro *osvícenství* – „*enlightenment*“ – pochází až z 19. stol. jako alternativa výrazu „*Age of Reason*“ (věk rozumu). Francouzský výraz „*Lumieres*“ znamená rovněž pochopení, vědění, jasnost ducha. Německé „*Aufklärung*“ mělo původně jen meteorologický význam a používalo se v souvislosti s vyjasněním. Od 80. let 18. století se toto slovo začalo používat k označení celé epochy („*im Zeitalter der Aufklärung*“), což mělo znamenat „*odstranit z očí všeliké závoje a příkrovy, vypustit světlo k rozumu a k srdci, onen aby osvítilo, druhé pak prohřálo, a vstoupit do okrsku pravdy a řádu, kde trůní skutečné určení člověka, pravá blaženost*“, jak uváděl jeden z výkladů 18. století. Definitivně se však

⁹⁸ O českém osvícenství napsal obsáhlé pojednání Josef Haubelt (*České osvícenství*. Praha 1986). Zdeněk R. Nešpor oceňuje přínos jak této studie tak i obsáhlého díla o českém národním obrození z pera Josefa Kočího (*České národní obrození*. Praha 1978) k historickému poznání obou směrů, přestože obě díla, sepsaná v marxistickém duchu, představují zmíněnou epochu jako dobu technicko-hospodářského pokroku, kameralistických reforem a utužení absolutistického a germanizačního tlaku a proto z ní nečiní pro současné historiografie nijak zvlášť poutavé téma; viz Nešpor, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby (Česká lidová zbožnost 18. a 19. století)* (dále jen Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*). Ústí nad Labem 2006, s. 6-7.

⁹⁹ Viz Im Hof, Ulrich: *Evropa a osvícenství* (dále jen Im Hof, U.: *c.d.*). Praha 2001, s. 7.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ „Rozum je jistě 18. století klenotem nejvzácnějším; viz Lochman, Jan Milič: *Náboženské myšlení českého obrození (Kořeny a počátky)* (dále jen Lochman, J.M.: *c.d.*). Praha 1952,

pojmenování ujal až v 19. století. Italské „*Illuminismo*“ pochází dokonce až z 20. století. V 18. století se *osvícenství* v Itálii označovalo „*luce i lumci illuminato*“ (podle francouzského vzoru) ve smyslu „*zákonodárství, obchod veřejná pověst a bezpečnost závisí na osvícenosti národů.*“ Španělština užívá pojmu „*ilustración*“ namísto staršího „*illuminismo.*“¹⁰²

Osvícenství tedy přeceňovalo přirozené hodnoty na úkor nadpřirozena; rozhodující slovo v nejvyšších životních otázkách měl rozum (racionalismus), nadměrně zdůrazňovalo individuální svobody (tolerance) a autonomní kulturní úsilí (kulturní optimismus).

Jedním z jeho hlavních rysů se stal důraz na člověka, tzv. „antropologická koncentrace“, protože v 18. století stále více narůstalo sebeuvědomění a sebevědomí člověka ve smyslu: „Člověk je pánem všech věcí. Příroda a vesmír je zásadně jevištěm nikoli slávy Boží, jak říkali reformátoři, ale slávy lidské. Neboť, jak uvidíme, i Bůh je nakonec jen garantem konečného úspěchu lidského úsilí.“¹⁰³

Zejména myšlenka tolerance je podstatným rysem osvícenské filozofie náboženství, která souvisí s náboženským „ethosem“, představujícím náboženství jako „aktivní činnost“ (na rozdíl od „pathosu“, který náboženské myšlení ovládal v barokní protireformační době). Člověk nemá být pasivní, na rozdíl od minulých staletí náboženských bojů, ale sám se má utvářet ve vnitřní svobodě. Osvícenci nesouhlasili s potlačováním jinověrců proto, že sami soudili lidského jedince podle jeho mravnosti a nikoli náboženského přesvědčení. Na druhou stranu vystupovali i proti každé podobě náboženského fanatismu.¹⁰⁴ Jediným státním náboženstvím měl však i nadále zůstat katolicismus.¹⁰⁵ Pravděpodobně nejradikálnější představu o náboženské toleranci (v souvislosti se zajištěním co nejvyšší hustoty obyvatelstva a z toho plynoucího hospodářského blahobytu státu) zastával bezesporu pruský král Friedrich II. Veliký: „Všechna náboženství jsou stejně dobrá, jen když lidé, kteří je vyznávají, jsou poctivými lidmi, a kdyby přišli Turci a pohané a chtěli zalidňovat zem, budeme jim stavět mešity a kostely.“¹⁰⁶

Jedním z nejtypičtějších rysů osvícenského náboženského myšlení je vnitřní odstup vůči křesťanské tradici, zejména co se týče dogmatiky a v očích osvícenců „nespravedlivého“ vztahu vůči jinověrcům a pohanům.¹⁰⁷ Základním požadavkem tedy bylo určení základní „normální“ náboženské pravdy, na které by se shodli všichni a která by byla „uspokojivější rozhodčí instancí než Zjevení“, a tak vznikla idea *přirozeného náboženství* jako vrozeného všem lidem. Nazývalo se *deismus* a upřednostňovalo praktické a etické stránky před dogmatismem.¹⁰⁸ Lidé se proto mají soudit podle své mravnosti, která je přirozená a ne

¹⁰² Im Hof, U.: *c.d.*, s. 8-10.

¹⁰³ Citace pochází z díla švýcarského protestantského teologa Karla Bartha (1886-1968) s názvem „*Das Zeitalter des Absolutismus*“, s. 19; viz Lochman, J.M.: *c.d.*, s. 9-10.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 29-31.

¹⁰⁵ „Správně dávkovaná tolerance je pro [nejen] český blahobyt, pro pozemské blaho ... státu neobyčejně prospěšná, kdežto fanatismus a intolerance mu naopak nesmírně škodí“; viz Nešpor. Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 206.

¹⁰⁶ Lochman cituje z knihy Franze Mehringa *Bedřich II. a jeho doba. Praha 1949*, s. 79; viz Lochman, J.M.: *c.d.*, s. 19.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 27.

¹⁰⁸ Lochman v této souvislosti cituje německého filozofa Ernsta Cassirera z jeho knihy „*Die Philosophie der Aufklärung.*“ Tübingen 1932, s. 219: „Rozhodující změna probíhá v tom, že na místo náboženského pathosu, který hýbal a hnal předcházející staletí, ... nastupuje nyní náboženský ethos. Náboženství nemá být od nynějška

potlačovat proto, že se hlásí k jiné víře.¹⁰⁹ Nejvíce zášti však projevovali osvícenci vůči *učení o dědičném hříchu*, které všichni do jednoho odmítali s odůvodněním, že „sahá na dignitu rozumné lidské přirozenosti.“¹¹⁰ Napadali rovněž učení sv. Augustina a celou augustinovskou tradici vůbec; vytýkali mu zejména, že proti sobě postavil přirozenost a milost.¹¹¹

Rozhodující instancí biblické kritiky¹¹² se tedy měla stát rozumná, mravní lidská přirozenost; radikální typ této kritiky však není typický pro osvícenství, projevuje se jen u radikálních filozofů (např. Voltairea). Většina biblistů však setrvala vědomě na pozici biblických teologů.¹¹³

„Modernizace“ náboženství měla proběhnout takovým způsobem, aby vyhovovalo požadavkům nové doby, což představovalo hlavně oproštění od barokní nádhery, „pobožnůstkářství“ a zavedení mateřského jazyka při bohoslužbách namísto „tajemné“ latiny,¹¹⁴ „aby z křesťanství zbylo jenom to ryzí, co v jeho základech osvícenci předpokládali – víra v Boha a etické normy.“¹¹⁵ I v období osvícenství se sice křesťanské teologické myšlení opíralo o našeho Pána Ježíše Krista jako Spasitele, který však nově začal být pojímán jako učitel humanismu. Křesťanství se v tomto duchu mělo stát náboženstvím prakticky projevované lásky k bližnímu; vše ostatní bylo dle biblické kritiky té doby jako „lidské“ přidáno až dodatečně k učení prvotní Církve. Neuznávaly se zázraky ani Ježíšova kázání.¹¹⁶

Druhým důležitým prvkem, který zavedlo *osvícenství*, byla, jak jsem již zmínila, orientace na praxi. Bohoslovci pod vlivem laiků poznali, že jejich úloha spočívá především ve vychovávání, takže se změnila představa Tridentského koncilu (1545-1563) o knězi (Pfarrer), odděleném od lidu, ve prospěch faráře, náboženského učitele nebo duchovního správce (Pfarrer, Religionslehrer, Seelsorger).¹¹⁷

Kromě náboženské diskriminace jinověrců odstranilo *osvícenství* v náboženské oblasti rovněž procesy proti čarodějnicím a kacírům a v oblasti soudnictví mučení.¹¹⁸

Někteří radikální osvícenci zašli dokonce tak daleko, že odmítli Boží stvoření, popř. se přímo označili za ateisty. Z tohoto proudu pak vzešla Francouzská revoluce.¹¹⁹ V tradičně

věcí pouhé pasivity; má tryskat ze středu činnosti a odtud má dostat své podstatné určení. Člověk jím nemá být jen uchváten a jako cizí silou přemožen; on sám je má uchopit a ve vnitřní svobodě utvářet.“; tamtéž, s. 29.

¹⁰⁹ Dalšími znaky osvícenské filozofie náboženství byly kromě již zmíněné rozumnosti a moralismu odpor proti dogmatům a zvláště proti fanatismu. Co se týče posledně jmenovaného, cituje Lochman Voltaireův „Filozofický slovník“ (Praha 1923, s. 23): „Fanatismus je podle osvícenců tisíckrát horší než ateismus, neboť ateismus nevnuká vražedných vášní, kdežto fanatismus jich vnuká“ – velmi pozoruhodná myšlenka; tamtéž, s. 31-32.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 48.

¹¹¹ Tamtéž, s. 50.

¹¹² Za zakladatele moderní biblické kritiky je považován nizozemský filozof židovského původu Baruch Spinoza (1632-1677); *pozn. aut.*

¹¹³ Viz Lochman, J.M.: c.d. s. 45-46.

¹¹⁴ „Byla tu i určitá naděje, že se takto podaří získat protestanty zpět do očištěné katolické církve;“ viz Im Hof, U.: c.d., s. 151-152.

¹¹⁵ Viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 197-198.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 202.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 203.

¹¹⁸ Viz Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin* (dále jen Kadlec, J.: c.d.). 2, Praha 1991, s. 149.

¹¹⁹ Francouzské prohlášení z 26. srpna 1789 poprvé oddělilo moc církevní a světskou; náboženství přestalo být nejdůležitějším pojítkem jednoty národa a protestantská vyznání a židovství byla zcela zrovnoprávněna, zatímco katolická církev byla naopak potlačena; tamtéž, s. 211.

katolických zemích se však osvícenské myšlenky veřejně nerozšířily dříve než po zrušení Tovaryšstva Ježíšova v roce 1773.¹²⁰

Oblíbeným osvícenským myšlenkovým proudem josefinistů v českých zemích, a to zejména obou rektorů pražského generálního semináře, Františka Štěpána Rautenstraucha i Augustina Zippeho, byla tzv. „*neologie*“, která vycházela z liberálního proudu evropského náboženského myšlení a byla založena na víře v Prozřetelnost, zaměřenou k blahu člověka; v případě jeho pádu mělo následovat pokání a naděje v milosrdného Boha. Zcela redukovala biblické učení na několik málo rozumově a mravně pochopitelných článků.¹²¹

V praxi ovládl racionalistický osvícenský duch nejprve protestantskou¹²² a poté i katolickou teologii.

Tvůrcem racionalistického přirozeného státního práva se stal Holanďan Hugo de Groot (Hugo Grotius, 1583-1645), který jako první popřel nedpřirozený původ práva v Bohu.¹²³ Osvícenské právo vedlo k absolutisticky spravovanému státu, jemuž se musela podřídit i Církev a bylo podporováno *galikánskými*, *jansenistickými* a *febronianskými* myšlenkami, které za vlády Marie Terezie pronikly na rakouské univerzity. Návrat práv a majetku Církve státu byl odůvodněn návratem Církve k původní čistotě a apoštolské chudobě.¹²⁴

Jansenismus představoval vlastně jakési „nebezpečné zmatení“, neboť pod zdáním zvláštní zbožnosti a přísnosti zavedl do katolické teologie a zbožnosti jednostranně vyhocenou augustinovskou nauku o dědičném hříchu a milosti a též učení o predestinaci.¹²⁵

Zakladatelem *jansenismu* se stal Cornelius Jansen (1585-1638). Studoval filozofii a teologii v papežské koleji Hadriána VI. (pontifikát 1522-1523). Po roce 1604 se stal vychovatelem v Paříži, roku 1617 představeným nizozemské koleje sv. Pulcherie, o dva roky později získal doktorát teologie a poté přednášel tento předmět na univerzitě v Lovani. V roce 1636 se stal biskupem v Ypres. Dvacet let sepisoval své rozsáhlé dílo o milosti Boží podle zásad svatého Augustina, které vyšlo přes odpor jezuitů posmrtně ve třech svazcích pod názvem „*Cornelii Jansenii, episcopi iprensis, Augustinus seu doctrina s. Augustini de*

¹²⁰ O dějinách řádu Tovaryšstva Ježíšova v Čechách srov. Bílek, Tomáš Václav. *Tovaryšstvo Ježíšovo a působení jeho v zemích království Českého vůbec a v kollegiu Pražském u sv. Klimenta zvláště*. Praha, 1873; týž. *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*. Praha 1893. Zrušení tohoto řádu bylo podle Nešpora „*velkým vítězstvím osvícenského katolicismu*“; viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 204.

¹²¹ Toto myšlenkové hnutí ovládalo převážně střední část Evropy zhruba v letech 1760 – 1780; viz Lochman, J.M.: *c.d.*, s. 36.

¹²² Zakladatelem protestantské přirozené teologie se stal německý luteránský teolog 18. století Christian Wolff (1679-1754), který svět chápal jako umělecké dílo a proto křesťanské učení orientoval na tento svět a snažil se sloučit absolutní pravdy víry a rozumu; tamtéž, s. 203. Podrobněji o něm viz Allgemeine Deutsche Biographie (dále jen ADB). 44, Leipzig 1898, s. 12-28. Protestantským společenstvím však na rozdíl od katolické Církve chyběla, jak uznává Nešpor, centrální věroučná autorita v podobě Magisteria, hierarchie, a naopak zde působila vize „*stále se reformující církve (ecclesia semper reformanda)*“ a rovněž se zde praktikovala četba Písma svatého laiky; viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 196

¹²³ Podrobněji o něm např. Stumpf, Christoph A.: *The Grotian Theology of International Law: Hugo Grotius and the Moral Fundament of International Relations*. Berlin 2006 nebo Edwards, Charles S.: *Hugo Grotius: The Miracle of Holland*. Chicago 1981.

¹²⁴ Kadlec, J.: *c.d.*, s. 150; Mikulec, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách* (dále jen Mikulec, J.: *c.d.*). Praha 2000, s. 125-126.

¹²⁵ „*Posse non peccare, non posse non peccare, non posse peccare*“; viz Augustinus, Aurelius: *Enchiridon sive De fide, spe et caritate*, kapitola 118.

humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Massilienses“ roku 1640 v Lovani. Papež Urban VII. (1623-1644) však na opakované naléhání jezuitů četbu tohoto díla již roku 1642 zakázal; zákazy se opakovaly ještě v letech 1653, 1705 a 1715.¹²⁶

Střediskem jansenismu se stal klášter cisterciáček Port-Royal poblíž Versailles s abatyší Angelikou Arnauldovou. Kolem něj se soustředila skupina učenců, teologů i laiků, např. Antoine Arnauld¹²⁷ nebo Blaise Pascal,¹²⁸ kteří vyčítali jezuitům jejich „laxní“ morální teologii. Jansenisté naopak zavedli až přehnaně rigorózní svátostnou praxi, kdy průměrní věřící byli z Eucharistie téměř vyloučeni.

Spor jansenistů s papežem vyřcholil roku 1700 vystoupením Pasquiera Quesnela, kterého nechal král Ludvík XIV. (1643-1715) vypovědět z Francie a v roce 1710 a klášter Port-Royal nařídil zbourat. Podíl na vypovězení Quesnela měla určitě i tzv. „Quesnelova sbírka,“ obsahující nálezy řeckých a afrických raně křesťanských synod, papežské dekrety do pontifikátu Gelasia I. (492-496) a některá nařízení císařů, týkající se dogmatických sporů v 5. století. Tiskem ji Quesnel poprvé vydal už v roce 1675 pod názvem *Codex canonum ecclesiae Romanae*, protože ji mylně pokládal za úřední sbírku římskokatolické Církve.¹²⁹

Po zrušení kláštera Port-Royal se jansenisté uchýlili do Nizozemí, kde vytvořili vlastní schizmatickou „církvev.“¹³⁰

Dalším proudem v Církvi, namířeným v osvěcenská době proti centralismu papežské kurie, byl *galikanismus*.

Jednalo se o církevněpolitické hnutí francouzského katolického duchovenstva, usilující o omezení papežského primátu ve prospěch francouzské Církve („pro ecclesia Gallicana“, odtud galikanismus). Jeho základ položila již formálně roku 1438 pragmatická

¹²⁶ Viz Franzen, A.: *c.d.*, s. 239; Ottův slovník naučný (dále jen *OSN*). 13, Praha 1898, s. 31-32.

Ze zhoubných myšlenek této knihy cituji: „Přirozenost lidská nemá síly, aby odporovala hnutí ke zlému, jestliže působení milostí Boží nepronikne člověka hnutí k dobrému, relativně silnější ... Vůle nemůže odporovati zlé žádosti, jestliže hnutí ke zlému silnější jest nežli hnutí milosti Boží.

¹²⁷ Antoine Arnauld (1612-1694) vystudoval teologii na pařížské Sorbonně, kde se zajímal hlavně o učení sv. Augustina o Boží milosti. Stal se zastáncem jansenismu proti jezuitům, což dal najevo ve své knize s názvem „Theologie morale des Jésuites“. Z pařížské univerzity byl vyloučen poté, co se zastal kněze, který odmítl dát rozhřešení vévodovi z Liancourtu, podezřelému z jansenistických myšlenek. Působil jako duchovní při klášteře Port-Royal, kde byla abatyší jeho sestra a v této době začal pokrytecky hlásat své věrné katolické smýšlení. Vydával spisy proti kalvinistům, ve sporu o regály se postavil na stranu papeže proti panovníkovi a roku 1679 musel odejít do Belgie a poté do Nizozemí. Na konci svého života se přihlásil k „politice středu“; vystupoval jak proti reformovaným, tak i jezuitům; viz *OSN*, 2, Praha 1889, s. 759.

¹²⁸ Blaise Pascal (1623-1662) byl francouzský matematik, fyzik, teolog a filozof náboženství. Již v 17 letech napsal „Pojednání o kuželosečkách“ (*Essai sur les sections coniques*), roku 1642 sestavil počítačový stroj a zabýval se též tlakem vzduchu, kdy polemizoval s Torricellim. Jeho sestra vstoupila do kláštera v Port-Royal a on sám se po mystickém vidění v roce 1654 věnoval už jen bádání na poli filozofie a náboženství (v té době si poznamenal: „Oheň. Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův, ne Bůh filozofů a učenců.“). Po vypuknutí sporu mezi zmíněným klášteřem na jedné a Sorbonnou a jezuitů na druhé straně přijal místo obhájce kláštera a začal vydávat tzv. „Listy,“ v nichž pranýřoval jezuitskou morálku. Po zázračném uzdravení své neteře z očního nádoru poté, co se dotkla relikvie v klášteře Port-Royal, začal užívat jako svůj emblém oko, obklopené trnovou korunou a napsal „Vím, komu jsem uvěřil.“ Protože byl často nemocen a žil až příliš světským životem, na konci pozemského putování se uchýlil k poustevnictví a askezi na venkově, kde pomáhal chudům a odmítal veškerou lékařskou pomoc. Posmrtně vyšlo jeho dílo „Myšlenky“ (*Pensées*); viz *OSN*, 19, Praha 1902, s. 285-286. Rozboru života a díla Blaise Pascala se věnoval např. i první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) ve své knize, nazvané *Blaise Pascal, jeho život a filosofie*. Praha 1883.

¹²⁹ Viz *Rittner, E.: Církevní právo katolické* (dále jen *Rittner, E.: c.d.*), 1, Praha 1887, s. 20-21.

¹³⁰ Viz Franzen, A.: *c.d.*, s. 239-240.

sankce krále Karla VII. Francouzského (1403-1461) roku 1438; skutečné zásady *galikanismu* však sestavil až francouzský soudce a učenec Pierre Pithou (Petrus Pithoëus, 1539-1596) v 83 artikulích, které vydal pod názvem „Les libertés de l' Église gallicane“ v roce 1594, a v nichž mimo jiné uvádí, že „francouzským králům náleží právo samostatně svolávat koncily, omezovat jurisdikci papežských nunciů ve Francii, odvolávat se k všeobecnému koncilu i proti papeži a platnost papežských výnosů činit závislou na královském souhlasu (tzv. „placet“).“¹³¹ Doplněním k jeho knize je dílo rovněž francouzského učenice Pierra Dupuyea (1582-1651)“ z roku 1639 a „Preuves des libertés etc.“ z roku 1651.¹³²

Za vlády Ludvíka XIV. (1643-1715) přinutil v roce 1663 pařížský parlament teologickou fakultu k uznání galikánské nauky ve smyslu, že „koncil stojí nad papežem“ (konciliarismus) a že „autoritativní papežská rozhodnutí“ (ex cathedra) nejsou neomylná. Jménem francouzského duchovenstva pak byly 19. března 1682 slavnostně vyhlášeny tzv. „Čtyři galikánské články“, sepsané francouzským teologem, kazatelem a od roku 1681 i biskupem v Meux Jacques-Bénigne Bossuetem (1627-1704)¹³³ pod názvem *Déclaration du clergé de France sur les libertés et franchises de l'église Gallicane*.¹³⁴ Ediktem z března téhož roku udělil panovník *Deklaraci* právní sankci, nařídil její zapsání do parlamentních akt a stanovil, že podle jejího znění se má vyučovat v seminářích a na teologických fakultách. Papež Alexandr III. (1689-1691) ji bulou „Inter multiplices“ ze 4. srpna 1690 prohlásil za neplatnou a o dva roky později ji odvolala i značná část francouzského duchovenstva. Ludvík XIV. odvolal svůj edikt již následujícího roku, tj. v roce 1693 poté, co získal od papeže Inocence XII. (1691-1700) určité ústupky. Ludvík XV. (1710-1774) restituoval edikt z roku 1682 dne 24. května 1766, ale v platnosti zůstal jen nakrátko, protože vzhledem k reorganizaci celé církevní správy po Francouzské revoluci (1789-1799) ztratil na významu i *galikanismus*. V tzv. „organických artikulích“ z 8. dubna 1802, vydaných prvním konzulem Napoleonem Bonapartem (1799-1804), se však objevilo nařízení, aby vyučující v seminářích podepsali *Deklaraci* z roku 1682 a podle ní i vyučovali; každý útok na „obyčejí a svobody galikánské“ byl podle těchto artikulí považován za zneužití duchovní moci a a bylo možné se v tomto případě odvolat ke státní radě. V dekretu z 25. února 1810 prohlásil tehdy už císař Napoleon Bonaparte (1804-1815) zmíněnou *Deklaraci* za zákon (loi générale d' l'empire).¹³⁵

Galikanismus a *Deklarace* ovlivňovaly církevní život ve Francii až do 1. vatikánského koncilu (1869-1870), během něhož papež, blahoslavený Pius IX. (1846-1878), vyhlásil roku 1870 *dogma o papežské neomylnosti*.¹³⁶

A co bylo skutečnou podstatou galikánského učení? *Galikanismus* omezoval papežskou moc ve dvojí rovině, a to episkopálního systému a poměru ke světské moci. Co se týče episkopálního systému, papež měl být podroben obecnému církevnímu sněmu, jemuž

¹³¹ Viz Rittner, E.: *c.d.*, 2, s. 247.

¹³² Tamtéž.

¹³³ O životě a díle Bossueta vycházela díla zejména na konci 19. a samém počátku 20. století, např. Lanson, Gustave: *Bossuet*. Paris, 1901 nebo Lear, Sidney: *Bossuet*. London, 1874.

¹³⁴ Hlavní práva francouzské Církve byla shrnuta do čtyř artikulí: 1) ve světských záležitostech nepodléhají králové žádné církevní moci; 2) + 4) shrnutí papežských pravomocí v záležitostech duchovenstva; 3) zachování pravidel, přijatých státem a galikánskou „církví“. Obrana této Deklarace, kterou Bossuet rovněž sepsal, byla vydána až po jeho smrti v roce 1730; viz Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 130; tamtéž, 2, s. 247-248.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Viz Franzen, A.: *c.d.*, s. 239.

náleží právo papeže soudit, čímž fakticky dochází k nezávislosti světské moci na církevní.¹³⁷ Ohledně poměru ke světské moci galikanismus výrazně omezil církevní soudnictví a majetková práva Církve a naopak rozšířil patronátní práva. K podřízení Církve státu tak došlo ve dvou oblastech, z nichž první se výrazně projevila také v církevním životě dědičných zemí. Jednalo se o tzv. *placitum regium*, zavedené již za vlády císaře Ferdinanda III. Habsburského (1637-1657) v roce 1641 a znovu pak za Marie Terezie dne 8. března 1746, které požadovalo souhlas panovníka se zveřejněním papežských písemností (podrobněji o něm ve vztahu k Čechám ve 4. kapitole této disertační práce).¹³⁸ Druhá oblast se týkala povolení odvolat se proti církevnímu opatření ke státní moci, a to i v církevní záležitosti (*appellatio tamquam ab abusu*).¹³⁹

Třetím a také posledním opozičním hnutím v katolické Církvi, vzniklým v západní Evropě, které mělo rozhodující vliv na církevněpolitické reformy v habsburské monarchii a vznik josefinismu, byl *febronianismus*.

Toto hnutí mělo svůj původ v tzv. *episkopalismu*, který proti římskému kuriálnímu centralismu prosazoval samostatnost biskupského úřadu. V roce 1763 shrnul episkopalistické myšlenky katolický světící biskup v Trevíru Johann Nikolaus von Hontheim (1701-1790), píšící pod pseudonymem Justinus Febronius, ve svém díle s názvem *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani pontificis liber singularis*. Podle něj musí papežskou monarchii nahradit větší počet autonomních církví, sdružených v generálním koncilu jako nejvyšším církevním orgánem.¹⁴⁰

Johann Nikolaus von Hontheim se narodil 27. ledna 1701 v Trevíru. Poté, co 13. května 1713 obdržel tonzuru, studoval nejprve na jezuitském gymnáziu v Trevíru a poté na univerzitách tamtéž a v Leidenu; doktorát práv získal roku 1724. Kněžské svěcení přijal v roce 1728 a na počátku třicátých let přijal místo profesora na trevírské univerzitě. Roku 1738 odešel do Koblence, kde působil jako oficiál arcibiskupa. O deset let později se stal děkanem při kapitulním kostele sv. Simeona v Trevíru a v květnu téhož roku byl jmenován sufragánem a generálním vikářem trevírského arcibiskupa Franze Georga von Schönborn-Buchheim; svěcení přijal v únoru následujícího roku a stal se titulárním biskupem v Myriophiru „in partibus“. Na post děkana u sv. Simeona rezignoval teprve 21. dubna 1779, a to z důvodu stáří. Zemřel 2. září 1790 na svém zámku Montquentin v Lucembursku.¹⁴¹

Nejvýznamnějším projevem *febronianismu* jako protipapežského hnutí, k němuž však došlo až po smrti jeho zakladatele, bylo bezesporu spojení arcibiskupů z Kolína nad Rýnem, Trevíru, Mohuče a Salzburgu v tzv. *Emžské punktaci* v roce 1786 proti nově založené nunciatuře v Mnichově (1785).¹⁴²

Zastáncem *febronianismu* v dědičných zemích byli i spisovatelé tzv. „josefinské

¹³⁷ Viz Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 129.

¹³⁸ Tamtéž, 2, s. 19, 246 a 251.

¹³⁹ Tamtéž, s. 246.

¹⁴⁰ Viz Franzen, A.: *c.d.*, s. 240; Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 132.

¹⁴¹ Viz *ADB*, 7, 1877, s. 308–310; *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* (dále jen *BBKL*). 9, 1995, 623–627.

¹⁴² Viz Franzen, A.: *c.d.*, s. 240. *Emžskou punktaci* zakázal papež Pius VI.: „*Pii VI. responsio ad metropolitanos Moguntinum, Trevirenses, Colonienses a Salisburgenses super nuntiaturis apostolicis*“ (Řím 1789) ; viz Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 132.

školy,“ k nimž patřili Paul Joseph von Riegger (1705-1775),¹⁴³ Štěpán Rautenstrauch (podrobněji o něm ve 4. kapitole této disertace), Georg Rechberger (1758-1808)¹⁴⁴ a Josef Valentin Šebestián Eybel.¹⁴⁵ Posledně jmenovaný ve své brožuře s názvem „*Was ist Pfarrer?*“ z roku 1782 zprostředkovává svůj osvícenský názor josefinského právníka na duchovní správu: „*Duchovní správa není nějaká denní práce, nýbrž je to vytrvalá práce muže, který má učit, trestati a zdokonalovati.*“¹⁴⁶

Zatímco za vlády Marie Terezie (1740-1780) si stát i přes citelné zásahy do církevních

¹⁴³ Paul Joseph von Riegger se narodil 29. června 1705 ve Freiburgu im Breisgau, kde na tamní univerzitě získal titul magistra filozofie a 15. července 1733 titul doktora práv. Ve stejném roce byl jmenován profesorem německého práva a německých dějin na univerzitě v Innsbrucku, kde byl zvolen osmkrát děkanem právnické fakulty a dvakrát dokonce rektorem. Roku 1753 byl povolán do Vídně jako dvorní rada a byl zde jmenován i profesorem církevního práva s ročním platem ve výši 2500 zl. Stal se rovněž členem *Knižní cenurní komise* a na reorganizované tereziánské akademii vyučoval státní a později též kanonické právo; současně zastával i funkci referenta pro záležitosti duchovenstva při české dvorské kanceláři. Jako poradce Marie Terezie byl průkopníkem osvícenských reforem a za své zásluhy na tomto poli byl 8. ledna 1764 císařovnou povýšen do rytířského stavu. Zemřel 2. prosince 1775 ve Vídni; viz *ADB*, 28, 1889, s. 551-553; *BBKL*, 8, 1994, s. 310-313..

¹⁴⁴ Georg Rechberger se narodil 10. května 1758 v Linzi. Na vídeňské univerzitě získal roku 1779 doktorát práv a následujícího roku nastoupil místo advokáta ve svém rodném městě. V roce 1785 se stal kancléřem nově zřízeného biskupství v Linzi (bulou papeže Pia VI. z 28. ledna 1784) a 30. dubna téhož roku konsistorním radou tamtéž. Zde se z velké části podílel na podkladech pro diecézní synod v roce 1787, pro systém dotací biskupství a kapituly v roce 1792 a pro zřízení teologického vyučovacího ústavu a semináře v roce 1801. Zemřel 13. (podle některých pramenů 18.) prosince 1808 v Linzi. Požíval plnou důvěru obou prvních lineckých biskupů, Jana Nepomuka hraběte von Herberstein (1785-1788) a Josefa Antonína Galla (1788-1814), kteří svůj úřad spravovali zcela v duchu josefinských reforem. Na jejich vytváření a uvádění do praxe se však Rechberger sám nepodílel, protože nezastával žádný státní úřad. Jeho vliv se v tomto směru projevoval pouze nepřímo ve formování úředníků, zabývajících se církevními záležitostmi, a to především díky jeho příručce církevního práva s názvem „*Handbuch des österreichischen Kirchenrechts*“ (Linz 1807, 2 svazky).; nová a přepracovaná vydání v německém jazyce roku 1815, 1824, 1825 a 1836); latinsky vyšlo pod názvem „*Enchiridon jur. eccles. austriaci*“ ve dvou svazcích v Linzi roku 1809, 1819 a 1824; italsky jako „*Manuale del gius eccles. cet.*“ v Benátkách roku 1819. Tato příručka církevního práva byla podle „*Instruction des höchst genehmigten Lehrplanes über das juristisch-politische Studium*“ z 25. října 1810 prohlášena základní učebnicí a oficiální předepsanou učebnicí církevního práva pro všechny rakouské učební ústavy (tj. právnické fakulty a teologické vyučovací ústavy) zůstala až do poloviny roku 1834, ačkoli byly po vydání italského překladu „*omnes editiones et versiones*“ této knihy dány na index zakázaných knih prostřednictvím dekretu ze 17. ledna 1820; viz *ADB*, 27, 1888, s. 497-498; Wurzbach, Constantin: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (dále jen Wurzbach, C.: c.d.). 25, 1873, s. 97-99.

¹⁴⁵ Josef Valentin Šebestián Eybel se narodil 3. března 1741 ve Vídni, kde vystudoval filozofii, řečtinu a hebrejštinu a získal místo registraturního adjunkta ve Štýrském Hradci. Po návratu do Vídně zde vystudoval práva; jeho vzorem byl Paul Joseph von Riegger (viz předcházející poznámka). Roku 1773 byl jmenován mimořádným a o čtyři roky později řádným profesorem církevního práva. Stal se horlivým zastáncem josefinských reforem klášterního života a nepřítelem nadvlády duchovenstva ve světských záležitostech. V roce 1779 se vzdal své profesury a až do roku 1787 působil na výslovný císařský příkaz v Linzi jako referent pro záležitosti duchovenstva, poté do roku 1797 jako guberniální rada v Innsbrucku. V posledních letech života se vrátil do Linze, kde zastával místo zemského rady a kde také 30. června 1805 zemřel. Kvůli svým spisům, zcela poplatným církevněpolitickým reformám Josefa II., byl Eybel dokonce papežem exkomunikován. Jeho díla však neměla potřebný vědecký základ, nebyla založena na solidní pramenné základně, a jednalo se především o deníky. K jeho nejznámějším dílům patří osvícenské reflexivní brožury s názvy „*Was ist von Ehedispensen zu halten?*“ (1781), „*Was ist ein Bischof?*“ (1782), „*Was ist Ablass?*“ (1782), „*Was ist ein Pfarrer?*“ (1782), „*Was ist der Papst?*“ (1783) nebo „*Was enthalten die Urkunden des christl. Alterthums von der Ohrenbeichte?*“ (1784); viz *ADB*, 6, 1877, s. 451-452; Wurzbach, C.: c.d., 4, Wien 1858, s. 118-119.

¹⁴⁶ Viz Winter, E.: *Josefinismus a jeho dějiny* (dále jen Winter, E.: c.d.). *Praha 1945*, s. 111; Winter zde cituje ze strany 35 zmíněného Eybelova spisku.

záležitostí¹⁴⁷ zachoval svůj protireformační charakter v duchu hesla "*Církev potřebuje stát*", Josef II. obrátil toto heslo do podoby "*stát potřebuje náboženství*" a za pomoci katolické Církve a nekatolických náboženských společenství chtěl během své vlády v letech 1780-1790 vytvořit z národnostně, sociálně a nábožensky heterogenních zemí jednotný a centrálně řízený stát.¹⁴⁸

Již jako spoluvládce své matky v letech 1765-1780 se Josef II. nijak netajil svým názorem, že by v případě reformy (nejen Církve) postupoval mnohem radikálněji než jak činí Marie Terezie v rámci tzv. *tereziánského reformního katolicismu*, představovaného zejména nizozemským katolickým biskupem Corneliem Jansenem a knihovníkem ambrosiánské knihovny v Miláně Lodovicem Muratorim.¹⁴⁹

Nedávno zesnulý český církevní historik Jaroslav Kadlec (1911-2004) charakterizoval *josefinismus* jako „osvícenský církevněpolitický absolutismus rakouského ražení“ a ve svém hodnocení pokračoval následovně: „Z katolické Církve udělal jakousi anglikánskou High Church, která dogmaticky stála jen částečně na katolické půdě a byla jen několika – a to velmi tenkými – vláknými spojena s Římem.“¹⁵⁰

Podle Kadlece však Josef II. nebyl josefinistou v pravém slova smyslu. Josefinismus dostal po tomto panovníkovi jméno jen proto, že zatímco za vlády jeho matky Marie Terezie a jeho bratra Leopolda II. (1790-1792) docházelo k zásahům do života Církve s taktem, za Josefa II. byla příslušná opatření prováděna „brutálně, zlomyslně, pedanticky a byla všem viditelná, takže josefinismus přece jen právem nese jméno onoho panovníka, za jehož vlády se tak často veřejně projevoval.“¹⁵¹

O odloučení Církve od Říma však podle Kadlece usilovali tzv. „praví josefinisté“, z nichž nejvýznamnějším byl bezesporu kníže Václav Antonín Kounic, nazývaný též „démon

¹⁴⁷ Nejvýznamnější státní zásahy do náboženského života tereziánského období se týkaly rušení klášterů. V roce 1767 bylo omezeno přijímání noviců, v roce 1770 bylo stanoveno stáří pro skládání řeholních slibů na 24 let věku, o rok později byly zrušeny klášterní žaláře, následujícího roku bylo zakázáno jmenovat představenými klášterů cizince a vydán zákaz vedení peněžních záležitostí řádovými kněžími, zákaz veřejného výčepu piva a vína v kláštorech a nařízení o zaopatřování řeholníků a jeptišek pouze z finančních zdrojů kláštera; viz např. Winter, Eduard: *c.d.*, s. 117-118; Bastl, Ondřej: *Die materielle und geistige Lage der böhmischen Klöster am Ende des 18. Jahrhunderts (in der Josephinismus-Zeit)*. In: *La vie quotidienne des moines et chanoines réguliers au Moyen Age et Temps modernes*, 2, Wrocław 1995, s. 359-366.

¹⁴⁸ Viz Kadlec, J.: *c.d.*, s. 151.

¹⁴⁹ Lodovico Antonio Muratori se narodil 21. října 1672 ve Vignole. Studoval práva v Modeně a po přijetí kněžského svěcení působil jako knihovník ambrosiánské knihovny v Miláně. Roku 1700 vstoupil do služeb vévody z Modeny, aby zde spravoval jeho rozsáhlou knihovnu s názvem „Biblioteca Estense.“ Stal se zakladatelem italské historiografie, na jejímž poli byl silně ovlivněn francouzskou raně-osvícenskou historiografií. V českých zemích byl známý především jako člen „Societas eruditorum incognitorum in terris Austriacis“, založené roku 1746 v Olomouci, což byla první učená společnost na území habsburských dědičných zemí. Vydávala rovněž první vědecký časopis v monarchii s názvem „Monatliche Auszüge“. Zemřel 23. ledna 1750 v Modeně. Muratori vystupoval proti jezuitům a protireformaci vůbec, avšak nebyl ani zastáncem jansenistických myšlenek, jak by se mohlo zdát, protože proti důrazu na Boží milost v jansenismu kladl do popředí praktickou stránku křesťanské lásky, důraz na vzdělání a jen omezenou svobodu náboženského přesvědčení. Jako stoupenec reformního katolicismu odsuzoval víru v zázraky, mešní oběť a další magické a pověrečné praktiky baroka včetně orientace na světe. Jádro křesťanství spatřoval v lásce k bližnímu. Z jeho děl je třeba zmínit hlavně *Della vera divorzione dei christiani* z roku 1747; viz *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* (dále jen *BBKL*). 6, Herzberg 1993, s. 364-366; Lochman, J.M.: *c.d.*, s. 102-106; Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 204-205.

¹⁵⁰ Viz Kadlec, J.: *c.d.*, s. 150.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 151.

josefinismu.¹⁵² V Miláně zřídil úřad s názvem „Giunta Economale“, který měl rozhodovat o církevněpolitických otázkách, pokud nebyly rázu ryze duchovního; Marie Terezie schválila instrukce pro tuto instituci roku 1768. Církvi byla napříště ponechána svoboda jen v záležitostech hlásání Evangelia a kultu, udílení svátostí a dohledu na vnitřní disciplínu; rozhodování ve „smíšených“ záležitostech příslušelo státu.

Podle vzoru „Giunta Economale“ se mělo od roku 1769 se souhlasem Marie Terezie postupovat v celé monarchii. Proto také bylo ve stejném duchu zřízeno při spojené česko-rakouské dvorské kanceláři *církevní oddělení* v čele s dvorním radou jménem Franz Joseph Heinkré.¹⁵³ Za vlády Josefa II. bylo toto oddělení za účelem provádění náboženských a církevněpolitických reforem přeměněno v *dvorskou duchovní komisi*, vydávající nařízení biskupům, kteří je v rámci svých diecézí sdělovali vikářům a farářům. Jednalo se o tzv. nařízení *in publico-ecclesiasticis*, jichž bylo za celou dobu vlády Josefa II. vydáno na 600 kusů.¹⁵⁴ V čele této komise stanuli svobodný zednář Franz Karl Kressel von Qualtenberg¹⁵⁵ a duchovní referent bývalé česko-rakouské dvorské kanceláře, dvorní rada a osvícenec, již zmíněný F. J. Heinkré.

Zakladatel slavistiky v českých zemích a umírněný osvícenec Josef Dobrovský (1753-1829) se vyjádřil o práci *duchovní komise* takto: „Chtěli dostat biskupy z pout římského otroctví a dát jim práva přímo od Boha, a zatím teď mají tato práva vykonávat podle pokynů dvorních radů.“¹⁵⁶

¹⁵² Tamtéž. Václav Antonín z Kounic a Rietbergu se narodil 2. února 1711 ve Vídni; pocházel však ze staré moravské šlechtické rodiny Kouniců (v roce 1683 jim byl přiznán hraběcí titul) a byl synem moravského zemského hejtmana Maxmiliána Oldřicha z Kounic, Na univerzitě v Lipsku vystudoval práva a historii a poté se vydal v letech 1732-1734 na „kavalírskou cestu,“ během níž navštívil Nizozemí, Itálii, Francii a Lotrinsko. Byl císařským diplomatem a vyslancem. Od roku 1753 také působil ve funkci dvorského a státního kancléře. Roku 1764 mu byl za zásluhy udělen říšský knížecí titul a roku 1776 i český knížecí titul. Od roku 1735 působil v císařských státních službách, kde se stal roku 1737 říšským dvorním radou, roku 1744 ministrem ve vládě Habsburského Nizozemí a od roku 1748 se účastnil vyjednávání míru v Cáchách. Mezi lety 1750-1753 byl císařským velvyslancem v Paříži. V roce 1753 se stal státním kancléřem a působil v této funkci až do roku 1792. Zastával protibritskou politiku a uzavřel smlouvy s Francií a Ruskem, s nímž podle momentální politické situace smlouvu vypovídal a opět obnovoval. V roce 1761 se stal svobodným zednářem a v roce 1776 byl jmenován českým knížetem. Přestože byl Kounic během sedmileté války (1756-1763) ve vojenských otázkách nejbližším poradcem Marie Terezie, jako spolutvůrce reforem Josefa II. prosadil proti ní při prvním dělení Polska nabytí Haliče. V roce 1793 rezignoval na svou funkci. Zemřel 27. června 1794 v Mariahilf poblíž Vídně; o V. A. Kounicovi podrobněji např. Schilling, Lothar: *Kaunitz und das Renversement des alliances (Studien zur außenpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz)*. In: *Historische Forschungen* 50, Berlin 1994 nebo *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794 (Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung)*. Graz 1996.

¹⁵³ Viz Kadlec, J.: c.d., s. 154. Svobodný pán Franz Joseph Heinkré se narodil 19. března 1726 v Dolním Slezsku. Studoval v Halle a Praze, roku 1748 získal doktorát práv. V letech 1764-1767 působil ve funkci děkana pražské právnické fakulty. Roku 1767 byl jmenován dvorním radou česko-rakouské dvorské kanceláře ve Vídni a rovněž působil jako právní poradce Marie Terezie, Josefa II. a Leopolda II. Zemřel 2. března 1803 ve Vídni. Názorově představoval osvícenskou státní církev; viz *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder* (dále jen *Lexikon der böhmischen Länder*). 1, München-Wien 1979, s. 575.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 159-160.

¹⁵⁵ Svobodný pán Franz Karl Kressel von Qualtenberg senarodil kolem roku 1720. Roku 1754 se stal prvním referentem pražské právnické fakulty. Za vlády Marie Terezie působil rovněž jako tajný rada a prezident dvorské duchovní komise ve Vídni, po smrti Rudolfa Chotka získal post českého dvorského kancléře ve Vídni. V rámci církevní politiky Josefa II. podporoval zejména rušení klášterů. Proslul též jako sběratel knih a obrazů; viz *Lexikon der böhmischen Länder*, 2, 1984, s. 304.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 160.

Většina duchovních se k *Josefinismu* stavěla kladně, protože se u nich (údajně) stále více projevovala nechuť k baroknímu pathosu, spojenému s vnější barokní zbožností, sílila touha po jednoduchosti a přitažlivá byla zajisté i myšlenka tolerance jinověrců.¹⁵⁷ Důležité církevní úřady ve Vídni a Praze byly obsazeny převážně národnostně německými duchovními, narozenými ovšem na území Čech (Rautenstrauch, Kindermann ze Schulsteinu, Zippe aj.).

Představu o *Josefinském faráři* nejlépe splňovalo dílo vlámského, jansenisticky orientovaného kněze Jeana Opstraeta s názvem *Pastor bonus (Dobrý pastýř)*. Protože se jednalo o autora a dílo, které významně ovlivnilo i nižší církevní správu v českých zemích, zmíním se o nich na tomto místě podrobněji.

Jean Opstraet se narodil 9. listopadu 1651 v Beringen (dnes Belgie). V raném věku odešel do Louvainu, aby zde studoval na Collège de la Sainte-Trinité. Licenciát teologie obdržel roku 1681, avšak v roce 1698 mu bylo kvůli jeho jansenistickému smýšlení odmítnuto udělení doktorátu. Na kněze byl Opstraet vysvěcen roku 1680 a v letech 1685-1686 vyučoval nejprve filologii a poté teologii na Collège du Pape v Louvainu. Roku 1686 přijal místo učitele teologie v kněžském semináři v Mechelnu, byl však propuštěn o čtyři roky později protijansenisticky orientovaným arcibiskupem de Precipianem. Vrátil se do Louvainu, který však musel v roce 1704 opustit jako „podezřelý teolog,“ jak jej označila madridská vláda, a odejít na dva roky do exilu. Po svém návratu do Louvainu roku 1706 strávil zbytek života ve funkci prezidenta tamní Collège du Faucon tamtéž. I nadále však vystupoval proti všem nepřátelům jansenismu a také proti bule *Unigenitus* (podrobněji o ní ve 4. kapitole této disertační práce). Zemřel 29. listopadu 1720 v Louvainu, smířen s Církví.

Na počátku své kariéry se jako teolog věnoval otázce praktického života křesťana; z této doby pochází zejména jeho *Dissertatio theologica de conversione peccatoris* (1687), v níž nabádá zpovědníky, aby neudělovali hromadná rozhřešení, nýbrž otcovsky přiměli věřící k tomu, aby své hříchy přemáhali, a tím se stali hodnými Boží lásky. V díle *Theologus christianus sive ratio studii et vitae instituendae a theologo qui se ad ordines sacros atque ad directionem animarum disponit* z roku 1692 se zabýval otázkou svěcení kněžstva. Jeho klíčovým dílem se však stala roku 1689 vydaná práce s názvem *Pastor bonus seu idaea, officium, spiritus et praxis pastorum*, která svým obsahem připomínala spíše příručku praktické askeze než pastorální teologie. Na jejích stránkách podává ideální obraz „duchovního správce“, který, kráčeje v Kristových stopách, smí znát pouze dvě nadpřirozené síly: lásku k Bohu a lásku k bližnímu.¹⁵⁸

Výstižnou charakteristiku *Josefinského faráře* jako státního úředníka podává např. J. Kadlec:

„Většina Josefských kněží byla v mravním ohledu bezúhonná, byli laskaví, dobrosrdeční, nenároční a dobročinní, ale pro breviář a jiné duchovní úkony (meditaci, častější zpověď, růženec) měli již méně pochopení. Josefsní biskupové byli spolehliví, císaři oddaní dvorní biskupové a nižší duchovní věrně konali „službu;“ službu v kostele podle císařského bohoslužebného řádu, službu ve škole, službu v kanceláři (matriky), službu u nemocných (zaopatřování) a na hřbitově, ale scházelo u nich vyhledávání zbloudilých a stranou stojících a

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 181.

¹⁵⁸ Viz *BBKL*, 18, 2001, s. 1110-1112; *Lexikon für Theologie und Kirche*. 7, Freiburg im Breisgau 1988, s. 1075; *Biographie nationale de Belgique*. 16, s. 243-245.

péče o ně, shromažďování schopných lidí k apoštolátu, tedy vlastní duchovní správa; měli rádi klid a pohodlí.¹⁵⁹

Josefinský farář se tedy nejen staral o důstojný průběh bohoslužeb, kázání, výuku náboženství, pečoval o sirotky, chudé a nemocné, ale jeho povinností bylo též oznamovat s kazatelnou panovnická nařízení a nabádat lid k poslušnosti vůči panovníkovi.¹⁶⁰ A v tomto osvícenském duchu náleželi faráři po stránce duchovní pod dozor vikářů a po stránce plnění státních nařízení pod dozor krajských úřadů;¹⁶¹ tak se „kněz stává státním úředníkem, jeho autoritou je osvícenská vrchnost světská.“¹⁶²

Existovali však i kněží, kteří zůstali *osvícenstvím* a tím pádem i *josefinismem* zcela nedotčeni. Šlo např. o profesora pastorální teologie na pražské univerzitě Františka Xavera Maxmiliána Millauera (1784-1840),¹⁶³ profesora olomoucké univerzity Františka Poláška (1757-1818)¹⁶⁴ nebo profesora tamtéž Jana Babora (1762-1846).¹⁶⁵

Kromě duchovenstva se však k *josefinismu*, a to především kvůli jeho důrazu na rozumové poznatky, přiklonily i vzdělané vrstvy laiků, reprezentované univerzitními profesory, advokáty, úřednictvem nebo průmyslníky z řad měšťanstva.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Kadlec, J.: *c.d.*, s. 179. Musí být rovněž střídavý, přísný, pilný a žijící v celibátu; viz Zlámal, Bohumil: *Příručka církevních dějin* (dále jen Zlámal, B.: *c.d.*). 8, Olomouc 1971, s. 81.

¹⁶⁰ Viz Winter, E.: *c.d.*, s. 126; Kadlec, J.: *c.d.*, s. 166.

¹⁶¹ Viz Winter, E.: *c.d.*, s. 132-133.

¹⁶² Osvícensky vzdělaný klérus měl lidu předávat znalosti nejen z náboženské, ale i z hospodářské, zdravotnické a jiných oblastí; viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 208-209. Nešpor v této souvislosti cituje z knihy Jana Herbena „Otázka náboženská v našem probuzení.“ Praha 1927, s. 21: „[Katolictví] osvícenci, byť někdy uštěpačně a pohrdlivě mluvili o Římu, pokládali sebe za dobré katolíky, za katolíky uvědomilejší a pokrokovější nežli byl Řím, vychovaný v dogmatech a v učení jezoviitském;“ tamtéž, s. 210.

¹⁶³ František Xaver Maxmilián Millauer se narodil 17. prosince 1784 v Českých Budějovicích. Vystudoval nejprve gymnázium tamtéž a poté filozofii a teologii na pražské univerzitě. Vstoupil do cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, kde byl roku 1807 vysvěcen na kněze. V roce 1810 získal doktorát teologie a roku 1815 byl jmenován profesorem pastorální teologie na pražské univerzitě, jejímž rektorem se stal v roce 1834. Pro své odborné články zejména z oblasti archeologie, genealogie a místopisu získával podklady studiem archivních pramenů v jihočeských klášterních archivech, zvláště v Třeboni, Českém Krumlově a Českých Budějovicích. Výsledky svých bádání zveřejňoval v letech 1813-1833 na stránkách „Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften,“ často též pod pseudonymem Maxmilián Meitl, ale přispíval i do jiných odborných periodik. Poté, co byl roku 1818 jmenován historiografem teologické fakulty, uspořádal univerzitní archiv a sepsal „Dějiny pražské fakulty theologické.“ O rok později se stal řádným členem Královské české společnosti nauk a ve dvacátých letech byl jmenován jednatelem Národního muzea v Praze; viz *OSN*, 17, Praha 1901, s. 350.

¹⁶⁴ František Polášek se narodil 4. října 1757. Po studiích v Olomouci a Brně přijal roku 1781 kněžské svěcení. O dva roky později byl jmenován profesorem biblistiky na olomoucké univerzitě. V letech 1786-1790 působil ve funkci podrektora moravského generálního semináře, roku 1794 se stal profesorem dogmatiky na olomouckém lyceu a roku 1800 profesorem pastorální a morální teologie tamtéž. V letech 1799 a 1802 byl zvolen rektorem tohoto ústavu. Od roku 1803 působil jako farář, děkan a konsistorní rada v Dolanech u Olomouce. V roce 1816 byl jmenován ředitelem teologických studií na olomoucké univerzitě. Zemřel 4. července 1818; viz Pumpřla, Václav: *Knihopisní autoři podle působnosti v teritoriu současného Olomouckého kraje*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Brno 2007, s. 238.

¹⁶⁵ Jan Václav Babor se narodil 8. března 1762 v jihočeské Radomyšli. Po studiu humanitních věd v Českém Krumlově a filozofie v Pasově vstoupil v roce 1780 do benediktinského kláštera v Seitenstetten v Dolních Rakousích. Roku 1789 byl jmenován profesorem hermeneutiky Starého a Nového zákona na olomoucké univerzitě, kde se časem stal i ředitelem teologických studií. Kvůli častým onemocněním byl však nucen na učitelský úřad rezignovat a poté působil jako farář ve Šternberku na Moravě. Ve svých dílech se zabýval především starověkými dějinami Hebrejců, původem církevní exkomunikace nebo filozofickou historiografií. Přeložil rovněž Nový Zákon do němčiny; viz Wurzbach, C.: *c.d.*, 1, Wien 1856, s. 105.

¹⁶⁶ Viz Zlámal, B.: *c.d.* s. 81.

Prostý lid zůstal osvícenstvím většinou nedotčen. I v této době zůstal nadále věrný barokní zbožnosti, své „nerozumné víře,“ procesím a liturgickým zvyklostem.¹⁶⁷

Na osobu císaře Josefa II. existují samozřejmě v průběhu dějin protichůdné názory, poplatné době vzniku nebo konfesní příslušnosti autora. Nebudu proto na tomto místě uvádět ani životopis tohoto panovníka, který je ostatně k dispozici v celé řadě našich i zahraničních ať již rozsáhlých monografií nebo jen drobných studií (podrobněji jsem se o nich zmínila v kapitole o literatuře). Podle jedněch byl totiž Josef II. osvíceným panovníkem, „posledním vskutku velkým reformátorem katolické Církve, jehož hlavu nezdobila papežská tiára“ (!)¹⁶⁸ a jeho vláda byla „až po okraj naplněna úsilím o reformu katolické Církve.“¹⁶⁹ Podle druhých však reformoval Josef II. Církev jen z nutnosti všeobecných modernizačních reforem, vedoucích v konečné fázi k absolutistické monarchii s byrokratickým aparátem a osvíceným císařem.¹⁷⁰

A když se pruský král Friedrich II. Veliký (1740-1786) dozvěděl, jak se Josef II. plete do vnitřních záležitostí Církve (např. zavedení jednotného, tzv. „císařského posvícení“), nazval jej „mein Bruder der Sakristan.“¹⁷¹

¹⁶⁷ Dovolím si v této souvislosti malou odbočku do starší doby a zmíním projev této barokní lidové zbožnosti, jímž byl obecně užíván křesťanský pozdrav „Pochválen buď Ježíš Kristus“ s následnou odpovědí „Na věky amen,“ jehož užívání doporučovali i papežové, naposledy Benedikt XIII. (1724-1730) v roce 1728; viz Kadlec, J.: *c.d.*, s. 182. Také bych ráda v této souvislosti uvedla jeden názor na Josefa II. z úst jeho současnice, jisté 88leté stařenky Anny Šešinové, který do jisté míry vypovídá o určité „idealizaci“ Josefa II. a jeho náboženských reforem mezi prostým lidem:

„Císař Josef byl moc milostivej panovník a velkou lásku měl k chudému lidu, zvlášt k selskému. Von prej často po svý zemi v přestrojení za chudého člověka cestoval a lidi, nevíc pány, zkoušel – A jednou se mu přihodilo, že byl za svou dobrotu taky na robotě zle odměněn. Tak šel někudy po cestě v převlečení a potkal voráče s potahem. I dá se s ním do řeči a ten povídá, že jede na robotu a že už je pozdě. „Ale jdi, to snad ne,“ povídá císař Josef, „no, ukaž, pojedu za tebe.“ Vzal vod něj potah, voráč mu ho rád pučil a jel. Jak dojížděl na panský pole, tu se panský šafář zhurta na něj vosopil, co jede tak pozdě. „No, no,“ zarazil se císař, i rozepjal honem svrchní kabát a dal se šafářovi poznat. Tomu, to se ví, naskočila hned husí kůže po zádech, pad’ před ním na kolena a prosil za odpuštění. A Josef mu to ve svý dobrotě vodpusťil. A brzy na to ulevil robotu.

Pro tu svou velkou lásku k chudému lidu přišel taky k zahubení. To bylo tak: Von taky kněžům tuze nepřál a mnohou újmu jim činil, protože měli tehdá velkou moc. Tu oni jsou ho pozvali do Říma k papeži a jak tam přijel, hned ho zavřeli do jednoho pokoje a víckrát žádného cizího k němu nepustili. A ve Vídni jsou mu pak slavnej funus vystrojili a rekvie po celý zemi za něj sloužili, jako by byl mrtev. Ale chudej lid dobře věděl, že jeho miláček a dobrodinec neumřel, že je živ, ale že ho skovávají.

A tak se jednou stalo, že tam v Římě na zámku něco spravovali. A tu jeden zámečnickej tovaryš pracoval sám blízko toho pokoje, kde byl císař Josef zavřenej, a ten jak někoho slyšel, tak dycky klepal. I bylo tomu tovaryši divný, co je ten pokoj tak zavřenej, zámky uměl vodmykat, tak ty dvěře vodemk’. I uviděl tam císaře Josefa a ten mu dal psaní, aby ho dones’ do jeho císařství ke dvoru. Ale to už nebyl císařem syn jeho František, to panoval už vnuk Josefa, Ferdinand.

*Ten tovaryš mu psaní vopravdu vovedvzdal. A císař Ferdinand se sebral a jel do Říma k papeži jako na návštěvu. A tu jako že si chce prohlídnout zámek papežů. A když ho tak papež prováděl po těch pokojích, tu jsou přišli také k tomu pokoji, co tam byl zavřenej jeho dědeček. Ale ten pokoj nechtěli vtevřít ... A chudej lid dlouho potom eště věřil, že císař Josef neumřel, a že se do svý země vrátí. A to už by mu bylo bejvalo skoro sto let;“ srov. Batha, Bedřich: *Císař Josef II. v podání lidu (Podle vypravování 88leté stařenky, Anny Šešinové)*. In: *Český lid (dále ČL)*, XIX, Praha 1910, s. 447-448.*

¹⁶⁸ Citovaný názor pochází z knihy protestantského historika Zdeňka J. Medka s názvem „Na slunce a do mrazu (První část josefinské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě,“ vydáno v Praze roku 1982, s. 98; Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 220.

¹⁶⁹ Názor Eduarda Wintera na Josefa II. viz Winter, E.: *c.d.*, s. 98; Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 220.

¹⁷⁰ Viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 220.

¹⁷¹ Viz Kadlec, J.: *c.d.*, s. 169.

A jaký byl názor samotného Josefa II. na reformy, které se snažil uvést do praxe během své vlády? Uvádí jej epitaf, který si tento panovník přál mít na svém hrobě v rodinné hrobce Habsburků v Kapucínském kostele ve Vídni: „*Zde odpočívá kníže, jehož oumysly byly čisté, který ale měl neštěstí, že všechny jeho záměry se ztroskotaly.*“¹⁷²

¹⁷² Viz Kryštůfek, F.X.: *c.d.*, s. 204.

2. kapitola:

Organizace pražské arcibiskupské konsistoře a její kanceláře v 80. letech 18. století

O stavu pražské arcidiecéze a církevního života v Čechách na samém počátku vlády Josefa II. podává přehled pramen nejpovolanější – zpráva pražského arcibiskupa Antonína Petra Příchovského *Koncilní kongregaci v Římě*¹⁷³ z roku 1781.¹⁷⁴

Zpráva byla rozdělena na úvod a sedm paragrafů. Úvodu předcházelo zdvořilostní oslovení papeže ve znění „*Eminentissimi et reverendissimi Domini patroni colendissimi et observandissimi.*“ Následovalo vylíčení, že od předložení poslední zprávy uplynuly čtyři roky a proto je předkládána nová a dále arcibiskup uvádí důvody, proč se nemůže audience u papeže zúčastnit osobně – brání mu v tom jednak vysoký věk a jednak obtížné úkoly, vyplývající z církevní správy arcidiecéze a politického řízení státu. Rovněž kanovníci jsou podle arcibiskupa Příchovského natolik zaneprázdnění, že se nemohou do Říma dostavit osobně a proto zprávu z roku 1781 předá římský kuriální agent Petr Antonín opat z Tioly, zákonem stanovený právní zástupce církevní instituce (= procurator legitimus).

Zpráva byla vyhotovena 20. října 1781 a v jednotlivých paragrafech pojednává o záležitostech, týkajících se katolického náboženství, disciplíny světského a řeholního kléru i lidu, kanonických vizitací, situace v hrabství Kladském a kultu sv. Jana Nepomuckého.

První paragraf se týkal postavení katolického náboženství v rámci pražské arcidiecéze

¹⁷³ V souladu s nařízením Tridentského koncilu ustanovil papež Pius IV. konstitucí „*Alias nonnullas*“ z 2. srpna 1564 stálou komisi, která měla dohlížet na provádění závěrů koncilu a trestat jejich nedodržování; v jejím rámci vznikly samostatné kongregace, které byly vlastně stálými komisemi Koncilní kongregace (*Sacra Congregatio cardinalium Concilii Tridentini interpretum*). Jednou z nich byla i „*Congregatio particularis super státu ecclesiarum*“ čili „*visitationis liminum*“ (zvaná též „*il Concilietto*“). Podle závěrů Tridentského koncilu jsou biskupové povinni dostavovat se čas od času k papeži („*visitare limina apostolorum*“) nebo mu podat alespoň písemnou zprávu o stavu svých diecézí; viz Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 172-173.

¹⁷⁴ Viz Podlaha, Antonín: *Relationes super statu ecclesiae et archidioecesis Pragensis ad s. Congregationem Concilii ab archiepiscopis Pragensibus factae a. 1759-1781* (dále jen Podlaha, A.: *Relationes*). Praha 1908. V úvodu knihy zmiňuje autor povinnost biskupů střeoevropských diecézí vykonat každý čtvrtý rok, a to od vydání konstituce papeže Sixta V. (1585-1590) s názvem „*Romanus Pontifex*“ z 20. prosince 1585 pouf k hrobům ss. Apoštolů Petra a Pavla a pokud by se dotýčný nemohl zúčastnit osobně, musí zplnomocnit příslušnou osobu. Pro podávání písemných zpráv sestavil papež Benedikt XIV. (1740-1758) instrukci. Druhá část úvodu je věnována stručnému rozboru vlastního rukopisu, který je A. Podlahou označen jako „*foliant nesignovaný*“, obsahující přepisy šesti zpráv o stavu pražské arcidiecéze od arcibiskupů Jana Mořice Gustava hraběte z Mandersheid-Blankenheimu (pouze jedna zpráva z roku 1759) a Antonína Petra hraběte Příchovského (pět zpráv z let 1765-1781). Ohledně paleografického a diplomatického rozboru těchto zpráv zmiňuje Podlaha jen tolik, že na přední desce knihy je umístěn štítek s nápisem „*Liber visitationum quadriennialium Sacrorum Liminum ss. Apostolorum Petri et Pauli et relationum super státu ecclesiae et archidioecesis Pragensis ad Sacram Congregationem Tridentini concilii interpretum factarum.*“ Je zde rovněž podotknuto, že žádný z obou zmíněných arcibiskupů nevykonal povinnou „*visitatio liminum*“ osobně, ale prostřednictvím prokurátora, a to z důvodu pokročilého věku nebo povinností, spojených s vedením arcidiecéze. Z důvodu přílišné zaměstnanosti nemohl tuto cestu absolvovat ani žádný z kanovníků Metropolitní kapituly. Vyřízení v Římě bylo údajně vždy kladné, jen ke zprávě z roku 1759 bylo podotknuto, aby klerikové před svěcením konali namísto tří denních duchovních cvičení (*exercicií*) osm-i nebo desetidenní a ke zprávě z roku 1765, aby arcibiskup uváděl i ty údaje (blíže nespecifikováno), které byly uvedeny ve zprávách předchozích.

(De statu religionis catholicae). Příchovský na tomto místě uvádí, že do dne vydání zprávy byly hereze a omyly potlačeny a že v království Českém panuje a žije pouze katolická víra (což je poněkud zvláštní, uvědomíme-li si, že Toleranční patent byl vydán již o týden dříve a tudíž pražská konsistoř již musela mít povědomost o toleranci jinověrců) a veřejná náboženská cvičení se konají rovněž jen v tomto náboženství.¹⁷⁵

V této souvislosti chválí arcibiskup své předchůdce na arcibiskupském stolci, díky jejichž rozhodnutím a a nařízením zůstalo katolické náboženství ryzí a jednotné. Jedině Boží zásluhou pak je, že České království, obklopené ze všech stran heterodoxií, si podrželo své křesťanské učení.¹⁷⁶

Kvůli rozšířené husitské víře na území arcidiecéze byli do všech krajů vysláni misionáři, aby se ti, kteří byli tímto uhoubným učením nakaženi, mohli buď sami dobrovolně prostřednictvím Slova Božího anebo nařízením a vyšetřováním, obrátit zpět na pravou víru.¹⁷⁷

Následuje vyjmenování prostředků, které vedly k vymýcení této hereze: odebrání závadných knih, za něž arcibiskup Příchovský nařídil rozdávat mnoho tisíc pravověrných katolických knih při kanonických vizitacích, misiích a jiných příležitostech. Na tomto místě arcibiskup rovněž děkuje zesnulé Marii Terezií, která nařídila vyplácet ze solní pokladny příspěvek na distribuci těchto knih.

Jako další prostředek k zabránění šíření heretických myšlenek uvádí Příchovský vydávání pastýřských listů a dekretů, jimiž varoval klérus, aby se snažil zabránit šíření těchto myšlenek mezi lidem a pokud k tomu došlo, příslušní duchovní tuto skutečnost neprodleně oznámili buď přímo arcibiskupovi anebo konsistoři.¹⁷⁸

Druhý paragraf pojednával o disciplíně kléru (De clero et disciplina eius). Osobám, které vyslyšely volání Pána a byly povolání k duchovnímu životu, byla arcibiskupem Příchovským tlumočena povinnost šířit svým příkladem ctnosti. Do duchovenského stavu tedy nebyl přijat nikdo, kdo nepředložil potvrzení o počestném zrození, řádném životě a mravech a absolvování předepsaných studií; tato potvrzení se zasílala na pražskou konsistoř a na jejich základě byli vybíráni kandidáti, kteří měli nejlepší předpoklady pro vstup do kněžského stavu.¹⁷⁹

V jednotlivých letech se v období čtyřicetidenního půstu v Praze také konaly třídní rekolekce jak pro kněze při kostelích tak i studující kandidáty kněžství, jejichž tématy byla vlastní duchovenská správa, kázání slova Božího, udělování svátostí, katecheze mládeže i dospělých a jiné záležitosti, tolik potřebné pro zastávání pastýřského úřadu.

Za účelem zjištění úrovně vzdělanosti kléru a jeho schopností v pastoraci se musel každý farář nebo kooperátor pokaždé, když hodlal požádat o jiné beneficium, podrobit nové zkoušce a potvrzení o svých znalostech zaslal na konsistoř.¹⁸⁰

Třetí paragraf byl věnován řeholnímu kléru (De clero regulari). Arcibiskup zde uvedl, že v pražské arcidiecézi působí 112 mužských a 80 ženských klášterů,

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 74.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 75.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 76.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 76-77.

schválených papežským stolcem, v nichž dbáno na dodržování řeholní disciplíny v souladu s regulí a statuty daného řádu. Za představené klášterů jsou voleny osoby nadmíru důstojné, které se ze všech svých sil věnují dohledu na klášterní disciplínu. Arcibiskup nebo generální vikář často konají v kláštřech vizitace a cokoliv je shledáno v nepořádku, neprodleně se oznámí představenému dotyčného kláštera prostřednictvím zvláštního arcibiskupského dekretu, aby mohlo okamžitě dojít k nápravě.

Pochvalu si podle Příchovského zaslouží zejména působení řeholníků ve vojenských špitálech.

Ženské kláštery jsou vizitovány každé tři roky a pokud je zjištěn nějaký prohřešek ohledně disciplíny, je, stejně jako v případě mužských klášterů, okamžitě odstraněn.¹⁸¹

Tématem čtvrtého paragrafu byla disciplína lidu. Arcibiskup zmiňuje především povinnou účast lidu na ranních a večerních bohoslužbách o nedělích a svátcích, zákaz kupčení v kostelích a nařízení pro vrchnostenské úředníky na panstvích a magistráty ve městech přimět lid k modlitbám za zesnulou císařovnu Marii Terezii.

Co se týče doržování čtyřicetidenního půstu před Velikonocemi, tak pokud lidé nemohou doložit důvody pro povolení požívat v tomto období maso, není jim povolena výjimka.

Arcibiskup rovněž dbá na řádné uzavírání manželství podle závěrů Tridentského koncilu a dispensy uděluje opravdu jen ze skutečně oprávněných příčin.¹⁸²

Pátý paragraf se týkal kanonických vizitací. Z rozhodnutí Tridentského koncilu jsou prováděny vizitace farních a filiálních kostelů a veřejných kaplí každoročně ze strany arcibiskupských vikářů, kteří jsou povinni podat o jejich průběhu zprávu konsistoři. Vizitační zprávu přečtou konsistorní radové, posoudí ji a navrhnou řešení a nápravu v záležitostech, kde je toho zapotřebí.

Arcibiskup Příchovský rovněž vždy dodržoval nařízení ohledně nároků, kladených na tyto vikáře, tj. určitý vážený věk, bezúhonné mravy, náboženská horlivost a schopnost zastávat svěřenou funkci. V pražské arcidiecézi bylo těchto vikářů jmenováno šedesát a k jejich povinnostem v rámci vizitací patří zjištění mravů kléru a lidu, patřičné výzdoby kostelů, majetkového stavu duchovenstva, neshod mezi manžely a v neposlední řadě i vyhledávání lehkomyšlné mládeže; o všech těchto záležitostech musí být během vizitace vedeny přesné záznamy.

V této souvislosti také pověřil arcibiskup vizitací důležitých oblastí arcidiecéze (myšleno náchylných k heretismu) generálního vikáře a světícího biskupa, kteří během ní udělovali svátost biřmování.

V závěru tohoto paragrafu uvádí Příchovský celkový počet vybraných udělených svátostí z doby, která uplynula od vydání poslední zprávy, tj. v roce 1777: svátost biřmování – 60 992 osob, svátost kněžství pro světské kleriky ve 411 případech a pro řeholní kleriky ve 167 případech.¹⁸³

V sedmém paragrafu se pražský arcibiskup opravdu jen krátce zmínil o hrabství Kladském, v němž se nachází 38 farností a 75 administratur, které všechny spravuje děkan kladský ve funkci vikáře, inspektora a ředitele kléru zároveň. Katolická víra a disciplína kléru

¹⁸¹ Tamtéž, s. 77.

¹⁸² Tamtéž, s. 77.

¹⁸³ Tamtéž, s. 78.

zůstaly i zde zachovány.¹⁸⁴

V posledním, osmém paragrafu, zaměřil arcibiskup svou pozornost na kult sv. Jana Nepomuckého a zmínil se zejména o hojných návštěvách lidu u hrobu tohoto světce v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Připomněl také padesáté výročí jeho kanonizace v roce 1779 a konání Svatojanských slavností ve zmíněném chrámu vždy v květnu; rovněž v roce 1781 se zde konala procesí za účasti světského a řeholního kléru a lidu. Plnomocné odpustky pak byly uděleny nejen pro vlastní trudu, ale i celý svatojanský oktáv.¹⁸⁵

Tolik tedy dobová zpráva o situaci v Církvi na území pražské arcidiecéze v roce 1781 z pera nejpovolnějšího – arcibiskupa Příchofského. Přestože se po jejím přečtení zdá, že situace zde byla téměř idylická, následující nařízení, dotýkající se bezprostředně fungování a chodu pražské konsistoře, nás přesvědčí o opak.

V chronologicky prvním dvorském dekretu z 25. října 1781 (guberniální intimát z 9. listopadu téhož roku) bylo konstatováno, že někdy není zprostředkováván kléru ze strany biskupů skutečný obsah zeměpanských nařízení, a aby se takovému kroku v budoucnu předešlo, mají být nadále předkládány všechny exempláře zveřejnění těchto nařízení před expedicí zemské vládě k nahlédnutí a schválení.¹⁸⁶

Na základě dvorského dekretu ze 14. ledna 1782 (guberniální intimát z 26. ledna téhož roku) měli biskupové vždy neprodleně zaslat podřízenému kléru v úplném opise každé nařízení *in publico-ecclesiasticis*, které obdrželi od zemské vlády a vládě také podat zprávu o způsobu jeho zveřejnění.¹⁸⁷ S obsahem tohoto dekretu úzce souvisel i další z 31. května téhož roku (guberniální intimát z 15. června téhož roku) ohledně důkladnějšího zabezpečení zveřejňování těchto zeměpanských nařízení, což mělo být v praxi provedeno tak, že konsistoře po každém zveřejnění zašlou v rámci své diecéze jednak originál oběžníku, na jehož dorsu budou uvedena potvrzení převzetí nařízení *in publico-ecclesiasticis* od všech klášterů a osob duchovního stavu a jednak jeho kopii, určenou zemské vládě k uložení "ad acta", kterou zmíněné osoby a instituce rovněž stvrdí svým podpisem.¹⁸⁸

Další dekret se týkal seznamu zeměpanských nařízení, jejichž texty musela mít opsány ve zvláštní knize každá konsistoř, klášter nebo řádový dům.¹⁸⁹ Na tomto místě bych chtěla zmínit jen tolik, že na její řádné vedení dohlíželi prostřednictvím občasných vizitací členové zemské vlády ve městech a na venkově zástupci krajských úřadů a pokud bude shledáno nějaké opomenutí či chyba ze strany těchto konsistoří a klášterů, budou tyto instituce potrestány pokutou ve výši 100 dukátů ve prospěch chudobinců nebo špitálů.

Po roce 1782 nastala ve vydávání dvorských dekretů, týkajících se nařízení *in publico-ecclesiasticis*, velká pauza. Poslední dvě nařízení, o nichž se ještě zmíním, pocházela až z let 1788-1789.

V prvním případě se jednalo o guberniální intimát ze 14. ledna 1788 č. 1215, jímž bylo stanoveno zasílat koncepty ohledně zveřejňování zeměpanských nařízení podřízenému kléru ze strany konsistoří zemské vládě za účelem jejich schválení duplicitně, a to kvůli uložení

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 78.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 79.

¹⁸⁶ Viz Jaksch, 6, s. 320.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 325.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 327.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 327-338.

jednoho exempláře v guberniálním archivu.¹⁹⁰ Ve druhém případě šlo o guberniální intimát z 21. prosince 1789 č. 39293, týkající se požadavku "vnést více pořádku" do systému zveřejňování nařízení *in publico-ecclesiasticis* od jejich zaslání zemskou vládou na jednotlivé konsistoře až k jejich zprostředkování kléru.¹⁹¹

Podle něho bylo povinností vikářů uvést na konec každého nařízení, které bylo určeno ke zveřejnění v obvodu jejich vikariátu, abecedně sestavený seznam názvů beneficí a klášterů, kde bude nařízení kolovat a buď duchovní správce anebo představený kláštera připojil k příslušnému záznamu datum, kdy nařízení obdržel a svůj podpis. Tyto seznamy, které měly konsistoře zasílat zemské vládě od roku 1790 čtvrtletně, musely být kompletní. Z důvodu nového rozdělení vikariátů bylo rovněž nutné ze strany generálního vikariátu vyhotovit katalog, v němž byla v abecedním pořádku seřazena v rámci jednotlivých vikariátů beneficia a kláštery, a to v pravém sloupci v latinském a v levém v německém jazyce; u každého benefícia se pak zkratkou rozlišovalo, zda se jedná o faru, lokalii apod. Potvrzení o zveřejňování se měla v budoucnu zasílat na zemskou vládu jen v jednom exempláři, a to buď v originále anebo v ověřeném opise, duplikát zůstává u konsistoře.

Co se týče vlastního úřadování konsistoře, dvorským dekretem ze 17. února 1784 (guberniální intimát ze 12. března téhož roku), rozhodla zemská vláda o zasílání originálů listin z Říma s uděleným *placitem regiem* přímo biskupským konsistořím v Hradci Králové a v Litoměřicích, pokud jim byly určeny, a nikoli přednostně na pražskou konsistoř.¹⁹² O dva roky později pak bylo zakázáno konsistořím bez zeměpanského souhlasu korespondovat se zahraničními ordinariáty (dvorský dekret ze 14. srpna 1786 č. 576, guberniální intimát z 24. srpna téhož roku č. 20495).¹⁹³

Za poskytování služeb pro klérus v rámci kancelářské agendy stanovila konsistoř určité taxy, které však byly odlišné pro katolíky a nekatolíky (podrobněji o nich níže).

Vydání tzv. *Všeobecného kancelářského taxovního řádu* pro biskupské kanceláře v dědičných zemích habsburského soustátí patentem Josefa II. 21. dubna 1784 předcházelo několik nařízení z období přípravné fáze.

Nejprve se měli biskupové vyjádřit, jaké kancelářské taxy dosud platné pro osoby duchovního a světského stavu by se do nového řádu měly převzít a jaké pravomoci, zejména v oblasti soudních a právních rozhodnutí (např. udělování koncesí, dispensů apod.) by měly být biskupům propůjčeny (dvorský dekret z 8. března 1782, guberniální intimát z 22. března téhož roku).¹⁹⁴ Dalším krokem bylo zrušení vybírání částky z pozůstalostí farářů a beneficiátů, nazvané „*portio canonica*“,¹⁹⁵ ze strany biskupů; její odebrání z celkové hodnoty pozůstalosti považovali dědicové, kteří byli často bez prostředků, za citelnou ztrátu.

¹⁹⁰ Tamtéž, 4, s. 572.

¹⁹¹ Tamtéž, 6, s. 344-345.

¹⁹² Tamtéž, 1, s. 518.

¹⁹³ Tamtéž, 3, s. 638.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 610.

¹⁹⁵ Kromě „*jura stolae*“ vybíral farář dříve též tzv. „*portio canonica*“ čili „*quarta funeraria*“. Jeho podstata spočívala v tom, že pokud chtěl být někdo pochován nikoli na hřbitově při svém farním kostele, nýbrž při nějakém jiném a ve prospěch tohoto kostela odkázal určitou částku, pak faráři z tohoto kostela náležela část odkazu a protože se obvykle jednalo o jeho čtvrtý díl, byl nazván „*quarta funeraria*“; viz Rittner, E.: *c.d.*, 2, s. 192.

Napříště měla být od dědiců těchto osob vybírána jen taková částka, jakou je zvykem odevzdávat i při projednávání jiných soudních případů než jsou duchovenské pozůstalosti (dvorský dekret 28. září 1783, guberniální intimát 6. října téhož roku).¹⁹⁶ Poslední změna před vydáním kancelářského řádu se týkala zrušení povinnosti platit při instalaci nového faráře biskupské konsistoři jakoukoli taxu či manipulační poplatek (dvorský dekret ze 3. března 1784, guberniální intimát z 20. března téhož roku).¹⁹⁷

Všeobecný kancelářský taxovní řád pro biskupské kanceláře byl vydán dvorským dekretem z 24. dubna 1784. Jeho text byl rozdělen na dvě části. První část obsahovala v devíti bodech všeobecné pokyny:

1. s platností od 1. července 1784 se ruší všechna stávající nařízení ohledně biskupských tax;
2. při placení kancelářských tax jsou si všichni lidé bez rozdílu stavu, povolání, vyznání a hodnosti včetně poddaných a cizinců rovni;
3. od placení tax jsou zcela osvobozeny osoby, které prokáží svou nemajetnost vysvědčením od vrchnosti či jiným hodnověrným způsobem;
4. poplatek za vyhotovení odpovědi biskupského úřadu (včetně nákladů na úřední jednání, vedená v záležitosti dotyčné osoby) se platí buď přímo příslušnému biskupovi, některému z úředníků biskupské kanceláře nebo někomu z personálu konsistoře;
5. je třeba vést přesnou evidenci sum, určených k zaplacení ze strany příjemce za vyhotovení odpovědi;
6. vlastní konsistorní listiny se mají vyhotovovat jen v případech, které jsou výslovně uvedeny v kancelářském *taxovním řádu*;
7. v případě nezaplacení taxy není třeba pozastavovat expedici odpovědi, nýbrž jen zaznamenat nedoplatek a vymáhat jej vždy na konci měsíce;
8. právo vyúčtovávat taxy (uvedené v řádu) v diecézích, kde je personál biskupských kanceláří vyplácen přímo biskupem, náleží biskupovi, tam, kde je osazenstvo těchto kanceláří vypláceno z náboženského fondu, provádí tento úkon on;
9. v případě porušení *taxovního řádu* má být provinilec předán k potrestání zemské vládě.

Součástí druhé části *řádu* pak bylo odstupňování výše kancelářských tax do čtyř kupin (rubrik) podle provedených úkonů:

1. 6 krejcarů za odpověď biskupovi či biskupské konsistoři, a dále za každý půlarch opisu vyžádaný na kanceláři arcibiskupské konsistoře;
2. 30 krejcarů za vyhotovení listin v případě obdržení tonsury, čtyř nižších svěcení, subdiakonátu, diakonátu, kněžského svěcení, svěcení od jiného biskupa či v jiné diecézi, povolení sloužit mši, udělení soudní pravomoci faráři, ustanovení duchovního správce k beneficiu, povolení pro kněze sloužit mše v soukromé kapli (s roční platností) a v záležitosti změny farního benefícia, vysvěcení oltáře, požehnání zvonu, dožadacího listu na duchovní nebo světské úřady, biskupské legalizační listiny ve věci křestního, oddacího či úmrtního listu;
3. 3 zlaté za vyhotovení listin ve věci dosazení k faře, kapelani nebo jiné církevní prebendě, nadačního listu, propouštěcího listu duchovního z diecéze, udělení dispensu uchazečům o kněžské svěcení, vysvěcení kostela, vykropení hřbitova;

¹⁹⁶ Viz Jaksch, 3, s. 610-611.

¹⁹⁷ Tamtéž, č. 611.

4. 12 zlatých za vyhotovení listiny ve věci získání vyššího postu v církevní správě.¹⁹⁸

Vydáním tohoto řádu však vydávání tištěných písemností konsistoře k této problematice neskončilo. Hned následujícího roku došlo k diskusi ohledně placení taxy či jiných nákladů při potvrzování nově zvoleného opata (dvorský dekret z 1. května 1785, guberniální nařízení ze 13. května téhož roku); v této fázi se však ještě nedospělo k žádnému závěru.¹⁹⁹ O rok později byla stanovena konečná a závazná taxa nejen v případě confirmace opata, ale i volby, požehnání a confirmace prelátů a jiných osob duchovního stavu, na maximální částku 30 zlatých, což bylo také ihned oznámeno všem arcibiskupům, biskupům i jejich konsistořím v dědičných zemích i mimo ně (dvorský dekret z 28. ledna 1786 č. 92, guberniální intimát z 10. února 1786 č. 2944).²⁰⁰ Rovněž alumni generálních seminářů museli platit biskupským konsistořím dispensační poplatek podle *taxovního řádu*, a to ve výši 3 zlatých (dvorský dekret z 1. července 1787 č. 616, guberniální intimát z 12. července téhož roku č. 19649).²⁰¹ Naopak žádná taxa ani manipulační poplatek se neplatily za vyhotovení nových nadačních listin a potvrzování starých (dvorský dekret z 25. září 1787 č. 2984, guberniální intimát ze 3. října téhož roku č. 28151).²⁰²

Poněkud podrobněji bych se nyní v této souvislosti zmínila o konsistorních taxách pro protestanty, neboť v *Kopiářích* se tento řád nedochoval z jednoho prostého důvodu: byl totiž určen protestantským konsistořím helvetského a augsburského vyznání, které sídlily na severní Moravě.

Tento *taxovní řád*, či *taxovní norma*, jak byl označen i v názvu, byl vydán jako příloha dvorského dekretu ze 16. listopadu 1787 č. 2708 (guberniální intimát z 29. listopadu téhož roku č. 33834) (pro zajímavost uvádím jeho plné znění v Příloze č. 2 v závěru této disertace). Než přistoupím k rozboru jeho obsahu, ráda bych ještě poznamenala, že celá řada položek zde byla rozdělena na dvě části, z nichž první udávala cenu za vlastní provedený úkon ze strany konsistoře (např. za udělení svěcení od některého člena konsistoře; uvedení do funkce kazatele, seniora nebo superintendenta; zbavení kazatele jeho úřadu; zkoušku katechety atd.) a druhá cenu za vyhotovení příslušné písemnosti o tomto aktu (listiny, dekretu nebo osvědčení).

Co se týče vlastního provádění úkonů, vůbec nejvyšší částky se platily za uvedení do kněžského úřadu v hlavním městě (12 zl. 30 kr.); v provinčním městě se cena ustálila na 6 zl. 30 kr. a na venkově jen na 3 zl. 30 kr. Druhá nejvyšší částka, a to ve výši rovných 12 zl., se platila za ustanovení superintendenta diecéze (za vyhotovení dekretu o tomto aktu se rovněž platila nejvyšší částka, a to 1 zl.; v jiných případech na vyhotovení takové písemnosti totiž stačilo pouze 30 kr.) a dále za výkony, spojené se zastáváním jeho úřadu, např. za uspořádání zkoušky adeptů duchovního stavu; rozmluvu (kolokvium) s již ordinovaným duchovním, který hledal v dědičných zemích uplatnění; vysvěcení nové modlitebny v hlavním městě (v provinčním městě se jednalo jen o 6 zl. a na venkově dokonce jen o 3 zl.); provedení křtu mimo modlitebnu v domě rodičů pokřtěného šlechtického dítěte (u potomka měšťana to bylo 6 zl. a obyčejného člověka pouze 3 zl.) nebo oddavek v domě některého ze snoubenců,

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 611-614.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 614.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 614-615.

²⁰¹ Tamtéž, s. 615.

²⁰² Tamtéž, 5, s. 496.

patřících ke šlechtickému stavu (měšťané platili, stejně jako v předchozím případě, 6 zl. a obyčejný lid jen 3 zl.); tato částka dosahovala výše 12 zl. Nejméně se naopak platilo za ordinaci, udělenou některým členem konsistoře; ustanovení prozatímního duchovního správce - administrátora - k beneficiu a ustanovení seniora; ve všech případech šlo o částku jen 1 zl.

Za vyhotovování listin, dekretů nebo osvědčení se nejvíce platilo (kromě již zmiňovaného dekretu za udělení úřadu superintendenta) v případě osvědčení, které vydal nekatolický duchovní manželům, kteří žádali o manželskou rozluku - 3 zl. a dále za právní potvrzení křestního, oddacího a úmrtního listu nebo vyhotovení jeho kopie, a to, jako již tradičně, v případě příslušníků šlechtického stavu - celkem 2 zl. Nejmenší částka, a to ve výši 30 kr., pak byla stanovena, jak je uvedeno shora, za vyhotovování téměř všech ostatních typů písemností.

Ve srovnání se *Všeobecným taxovním řádem* pro katolické biskupské konsistoře tedy existuje jeden zásadní rozdíl, jak jsme se mohli přesvědčit z výše uvedeného: zatímco taxy pro katolíky byly stanoveny závazně a ve stejné výši pro všechny osoby bez rozdílu stavu, v případě nekatolíků byly odstupňovány podle tříd obyvatelstva, což je, myslím si, zajímavý a důležitý poznatek, vyplývající z tohoto srovnání.

Jak je tedy z výše uvedených příkladů sdostatek zřejmé, nejen z farářů, jak bylo řečeno v předchozí kapitole, ale i z osazenstva pražské konsistoře se Josef II. snažil zcela v osvícenském duchu vytvořit prostřednictvím svých nařízení státní úředníky, doslova „vazaly“, a to již při nástupu do jejich úřadu, což dokládá i přísaha konsistorních úředníků ze dne 18. července 1782.²⁰³ Jejím složením se totiž každý člen konsistoře zavazoval nejen k věrnému poddanství arcibiskupovi, ale zároveň také slíbil, že vědomě neučiní nic, co by nebylo v souladu s vůlí panovníka, státu nebo zeměpanské moci a že bude věrně poslouchat všechna zeměpanská nařízení, zákony a příkazy bez výjimky.

Již od přelomu 17. a 18. století byli na pražský stolec jmenováni většinou cizinci nebo osoby původu sice domácího, avšak s dobrými vztahy k panovnickému domu.²⁰⁴ Vztahům s

²⁰³ **PŘÍSAHA ÚŘEDNÍKŮ KONSISTOŘE Z 18. ČERVENCE 1782:**

„Ich N.N. schwöre zu Gott dem Allmächtigen einen Eid, und gelobe bei meiner Ehre und Treue dem allerdurchlauchtigsten etc. etc. als meinem einzigen rechtmäßigen höchsten Landesfürsten und Herrn, daß ich als ein getreuer Vasal und Unterthan in dem von mir anzutretenden bischöflichen Amte weder selbst etwas thun, noch wissentlich geschehen lassen wolle, was Ihro Majestät höchster Person, dem durchlauchtigsten Erzhause und dem Staate, oder der landesfürstlichen oberherrlichen Macht auf was immer für eine Weise direkte oder indirekte an sich selbst, oder in einigen Folgen nachtheilig und zuwider seyn könnte. Wie ich dann auch hiemit eidlich gelobe und verspreche, daß ich allen landesfürstlichen Verordnungen, Gesetzen und Geböthen ohne aller Rücksicht und Ausnahme getreulich gehorsamen, nicht minder solche von allen mir Untergebenen mit pflichtmäßiger Anhaltung derselben in genaueste Erfüllung bringen lassen, und überhaupt die Ehre und das Beste Sr. Majestät und des Staats, so viel von mir abhanget, in allen Gelegenheiten betrachten, und befördern wolle. So wahr mir Gott helfe!“; viz Jaksch, 2, s. 123-124. Tato přísaha byla zveřejněna prostřednictvím dvorského dekretu z 18. července 1782 a guberniálním nařízením z 18. září téhož roku.

²⁰⁴ Jan Josef hrabě Breuner, jehož období arciepiskopátu bylo ohraničeno léty 1694-1710, se narodil ve Vídni jako syn hraběte Arnošta Ferdinanda a Polyxeny, rozené hraběnky ze Stahrenbergu; viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 7.

František Ferdinand hrabě Khünburg, který byl sice jmenován novým arcipastýřem již v roce 1710, ale svého úřadu se mohl ujmout až v roce 1714 vzhledem k morové ráně, která v té době postihla Čechy, pocházel ze štyrské šlechtické rodiny; viz Ekert, František: *Ferdinand hrabě Khünburg, kníže arcibiskup pražský (1713-1731)*. In: ČKD, 40, 1899, s. 556n.

Jeho nástupce Daniel Josef Mayer z Mayernu (1731-1733) se jako jediný z předchůdců arcibiskupa Příchovského v 18. století narodil v Čechách (ve Wartenbergu) a pocházel z chudých poměrů; viz Podlaha, A.: *Series ...*, s. 224. Jan Mořic Gustav hrabě z Manderscheid-Blankenheimu (1733-1763) pocházel opět ze staré cizozemské

dvorem a nejvyšší šlechtou začala církevní hierarchie dávat stále více přednost před spojením s klérem a lidem ve vlastní arcidiecézi.

Nástupem arcibiskupa *Antonína Petra hraběte Příchovského z Příchovic* do čela pražské arcidiecéze v roce 1764 se po „prohabsbursky“ smýšlejícím *Janu Mořici Gustavu hraběti z Manderscheid-Blankenheimu* dostal na arcipastýřský stolec na dobu téměř třiceti let metropolita, který jako jeden z mála v 18. století nebyl příznivcem panovnických zásahů do oblasti církevní správy a z toho vyplývajícího podřízení katolické Církve státu.

Narodil se 28. srpna 1707 na svojšinském zámku jako syn plzeňského krajského hejtmana Ferdinanda svobodného pána z Příchovic a téhož dne byl i pokřtěn. Po studiích na gymnáziu v Klatovech a v jezuitské klementinské koleji na Starém Městě pražském odešel v roce 1726 do Říma, kde se nechal zapsat na *Collegium Germanicum*.²⁰⁵ O tři roky později se v Praze sice zúčastnil jako podjáhen svatořečení Jana Nepomuckého,²⁰⁶ definitivně se však vrátil do Čech až v roce 1731, kdy byl 29. dubna vysvěcen na kněze; doktorát teologie získal na pražské univerzitě v roce 1735.

Poté působil jako děkan v Sobotce než byl císařem Karlem VI. (1705-1740) jmenován titulárním opatem v klášteře sv. Jiří v Gottalu (Uhry). O rok později se stal děkanem kostela Všech svatých na Pražském hradě a 5. září 1746 byl zvolen kanovníkem svatovítské Metropolitní kapituly. 23. června 1749 byl ustanoven děkanem u sv. Apolináře na Novém Městě pražském,²⁰⁷ o tři roky později dne 4. listopadu ho Marie Terezie (vládla 1740-1780) jmenovala pražským biskupem-koadjutorem a téhož roku byl rovněž vysvěcen arcibiskupem Janem Mořicem Gustavem hrabětem z Manderscheid-Blankenheimu na titulárního biskupa emžského (Emessena). Na návrh již zmíněné panovnice z 29. září 1753 mu papež Benedikt XIV. (1740-1758) propůjčil 14. ledna 1754 královéhradecké biskupství, kde působil jako desátý biskup až do roku 1763; od roku 1753 zastával zároveň i funkci svatovítského kapitulního děkana a v době od 10. listopadu 1755 do 21. října 1759 funkci kapitulního probošta tamtéž. V roce 1759 získal spolu se svými bratry hraběci predikát.

Po smrti arcibiskupa Manderscheida v roce 1763 již nic nestálo v cestě jmenování Příchovského novým pražským arcibiskupem; 29. října téhož roku byl konfirmován a 13.

šlechtické rodiny spřízněné s Lucemburky; viz Podlaha, A.: *Arcidiecéze pražská v době arcibiskupa Jana Mořice Gustava hraběte z Manderscheidu*. In: ČKD, 49, 1908, s. 65.

²⁰⁵ V římském *Collegiu Germanicu* se od 16. století připravoval klérus šlechtického původu na zastávání vyšších funkcí v církevní správě v rámci habsburského soustátí. Tento ústav byl zrušen Josefem II. v roce 1783 a místo něho vznikla v Pavii *německo-uherská kolej*, organizovaná v josefinském duchu. Viz Kadlec, J.: *c.d.*, s. 167.

²⁰⁶ Za svatého prohlásil Jana Nepomuckého papež Benedikt XIII. (1724-1730) 19. března 1729 v lateránské bazilice v Římě a jeho svatořečení v Praze v chrámu sv. Víta ve dnech 8.-16. října téhož roku, kdy bylo za celý oktáv celebrováno 400 mší svatých a podáno přes 200 000 svatých přijímání. Viz Kadlec, J.: *c.d.*, s. 114.

²⁰⁷ Kostel sv. Apolináře na Novém Městě pražském, jehož děkané byli zároveň i kanovníky Metropolitní kapituly sv. Víta, byl založen v roce 1362 na místě bývalé kaple sv. Jiljí, kam bylo přemístěno sídlo kolegiální kapituly ze Sadské u Nymburka; probošta, děkany i kanovníky jmenoval pražský arcibiskup. Na konci 15. století bylo stále častěji udělováno svatoapolinářské děkanství duchovním strany podobojí a po roce 1503 působili při tomto kostele dokonce 2 děkané současně: katolický se sídlem u sv. Víta bez jakéhokoli hmotného zabezpečení a duchovní strany podobojí, jemuž plynuly veškeré zisky ze statků, vrácených svatoapolinářské kapitule po husitských válkách. Roku 1599 daroval císař Rudolf II. (1576-1611) kostel sv. Apolináře se všemi statky i privilegií pražské novoměstské radě, jejíž členové však byli z valné většiny nekatolíci; v roce 1628 však byl zápis o tomto darování z desk zemských opět vymazán a kostel sv. Apolináře přešel opět pod správu svatovítské kapituly. Podrobněji o tomto kostele a kapitule viz Ekert, František: *Posvátná místa královského hl. města Prahy* (dále jen Ekert, F.: *c.d.*). 2. díl, s. 142-152.

května následujícího roku byl slavnostně intronizován v chrámu sv. Víta, kde přijal z rukou světicího biskupa Jana Ondřeje Kaysera (*1716-+1776) arcibiskupské pallium. Při korunovaci Leopolda II. (období vlády 1790-1792) na českého krále v katedrále sv. Víta dne 6. září 1791 Příchofský také poprvé v dějinách pražského arcibiskupství využil práva obléci si při této příležitosti purpurové kardinálské roucho, i když sám kardinálem nebyl,²⁰⁸ stejným způsobem korunoval 12. září i jeho manželku Marii Ludviku a o rok později také Františka I. (1792-1835). Zemřel 14. dubna 1793 a je pochován v Pernštejnské kapli²⁰⁹ v chrámu sv. Víta na Pražském hradě.²¹⁰

Tento arcipastýř jen s nevolí ohlašoval světskému a řeholnímu kléru stále nová a nová nařízení *in publico-ecclesiasticis* a nesouhlasil ani se zřízením instituce generálních seminářů, kde se měli z budoucích kněží vychovávat „státní úředníci.“ Na rozdíl od svých předchůdců proslul i jako dobrodinec chudého kléru a mecenáš přestavby arcibiskupského paláce v Praze do nynější podoby. K jeho dalším lidumilným krokům patřila také dotace nově zřízeného biskupství v Českých Budějovicích v roce 1785 ve výši 3000 zl.

Kromě toho, že vykonával biskupskou pravomoc v rámci pražské diecéze, měl z titulu metropolitity zároveň pravomoc též nad biskupy z litoměřické, královéhradecké a od roku 1785 i nově založené českobudějovické diecéze, která byla až do té doby součástí diecéze pražské.²¹¹ Tyto jeho územní pravomoci spolu s kompetencemi v oblasti církevní a soudní správy však byly v 80. letech 18. století stále více oklešťovány v souvislosti se zaváděním církevněpolitických reforem do praxe (vydání *Tolerančního patentu*, změny v církevním soudnictví, nová farní organizace arcidiecéze apod.).

Vzhledem k tomu, že nejdůležitější záležitosti z oblasti spirituálí vyřizoval arcibiskup sám, měl k dispozici rovněž svého kancléře. Jeho povinnosti, odpovídající samozřejmě zcela duchu josefínského reformního katolicismu, shrnovala desetibodová *Instrukce*, oznámená prostřednictvím dvorského dekretu z 20. prosince 1782 a guberniálními intimáty ze 7. ledna 1785 a 29. dubna téhož roku²¹² (její úplný text viz Příloha č. 3 k této disertaci).

Arcibiskupský kancléř musel být především dokonale obeznámen se všemi zeměpanskými a arcibiskupskými nařízeními, a zvláště pak s těmi, které byly hojně panovníkem vydávány ve *"veřejně-církevních záležitostech"* (*in publico-ecclesiasticis*); za tím účelem měla být při arcibiskupské konsistoři vedena zvláštní kniha s abecedním indexem na okraji, do níž se všechna tato nařízení zaznamenávala; při každém konsistorním zasedání měla být na stole k dispozici k nahlédnutí.

²⁰⁸ Pražští arcibiskupové získali privilegium korunovat českého krále spolu s právem obléci v den korunovace kardinálský purpur (přestože jim tato hodnost nebyla udělena) na základě instituce s názvem *Romanus Pontifex*, vydané papežem Klimentem VI. dne 5. května 1344.

²⁰⁹ *Pernštejnská kaple* v katedrále sv. Víta, zvaná též *moravská, cyrilometodějská, svatoštěpánská, svatomartinská* či *kaple Kinských*, bývala původně rodinnou hrobkou hrabat Kinských než z ní arcibiskup Příchofský učinil hrobku pražských arcibiskupů (výše jmenovaným počínaje). Svůj název *"Pernštejnská"* získala kaple podle nejvyššího kancléře království Českého Vratislava z Pernštejna, který zemřel v roce 1582 a jehož mramorový náhrobek se zde rovněž nachází. Viz Ekert, F.: *c.d.* 1, s. 53-54.

²¹⁰ O arcibiskupu *Příchofském* srov. Frind, Anton: *Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*. Prag 1873, s. 249-270; Borový, Kliment: *Dějiny diecéze pražské*. Praha 1874, s. 390-391; *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803*. Berlin 1990, s. 352-353; Podlaha, A.: *Series ...*, s. 274-276; Buben, Milan M.: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha 2000, s. 267-272.

²¹¹ Viz Janák, J.-Hledíková, Z.: *c.d.*, s. 227.

²¹² Viz Jaksch, 3, s. 606-608.

Druhou jeho hlavní povinností bylo dohlížet na vedení archivu a svědomitost a pílí jednotlivých úředníků konsistorní kanceláře (registrátor, expeditor, taxátor, ingrosátor, protokolisté a kancelisté) při plnění jim svěřených úkolů; za tímto účelem měl kancléř každý měsíc provádět vizitaci konsistorní kanceláře. Bez uvedení závažného důvodu nebylo nikomu z kancelářského personálu dovoleno nedostavit se do zaměstnání, aniž by předtím tuto skutečnost neoznámil kancléři; ten pak mohl podle okolností povolit nepřítomnost v úřadě v trvání nejvýše 14 dnů, ovšem s vědomím generálního vikáře, a pokud by tato nepřítomnost trvala delší dobu, musel být o ní zpraven arcibiskup nebo osoba, která jej v té chvíli zastupovala.

Povinností kancléře bylo také postarat se o opatření všech rukopisů, vedených při konsistoři, abecedním věcným rejstříkem, o jejich řádné vedení a na konci každého kalendářního roku o svázání těch svazků, u nichž tak dosud nebylo učiněno.

Kvůli zabránění možnému zcizení nebo zneužití arcibiskupské a konsistorní pečeti musely být dveře kanceláře vždy dobře zajištěny a večer po odchodu personálu dobře uzamčeny.

Bez vědomí kancléře nesměla být otevírána ani konsistorní pokladna.

Co se týče expedic, všechny ty, které nebyly vyhotoveny samotnými referenty, anebo od nich potvrzeny, byly předloženy v konceptu kancléři, který je po jejich přečtení v případě jejich schválení za účelem vyhotovení čistopisu a následné expedice označil slovem *Expediatur*.

Poslední bod této instrukce se týkal nepřítomnosti kancléře v úřadě; pokud by byl tento mimo svůj úřad déle než 4 týdny, musel tak učinit vždy jen se svolením arcibiskupa; v ostatních případech podával zprávu generálnímu vikáři.

Kancléřem pražské konsistoře byl po téměř tři čtvrtiny josefínského období až do své smrti v roce 1787 *Benedikt Stöber*.

Přesné datum jeho narození není známo; stalo se tak pravděpodobně v roce 1714 (dle zápisu v matrice zemřelých chrámu sv. Víta zemřel v roce 1787 ve věku 73 let). V letech 1744-1749 studoval postupně v brněnské, jihlavské a pražské klementinské koleji Tovaryšstva Ježíšova.

V roce 1749 byl vysvěcen na kněze a jeho prvním působištěm byl kostel sv. Vojtěcha na Novém Městě pražském; o rok později již působil v jezuitském profesním domě při malostranském chrámu sv. Mikuláše. V roce 1752 se stal konsistorním asesorem, v roce 1758 vicekancléřem a o rok později byl jmenován arcibiskupem Janem Mořicem Gustavem hrabětem z Manderscheid-Blankenheimu do funkce konsistorního kancléře, v níž setrval až do své smrti 8. května 1787.

Stöber je pochován v chrámu sv. Víta v hrobce mezi kaplí sv. Zikmunda a královským mauzoleem. Ve své závěti odkázal až na některé výjimky veškerý svůj majetek na podporu duchovních, uvězněných pro menší delikty, nikoli však kvůli porušení slavných slibů (základní jistinu tvořila částka ve výši 11 900 zl.); nadační listina fondu s názvem "*Stöberische Kerkerkassa*" však byla sepsána až 3. září 1835.²¹³

Kromě své každodenní práce v konsistorní kanceláři, k níž patřilo mimo jiné vedení

²¹³ Kancléři *Benediktu Stöberovi* věnoval ve svém článku s názvem *Benedikt Stöber, S.J., kancléř arcibiskupů pražských Manderscheida a Příkladovského* pozornost Antonín Podlaha; In: Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD), 60, 1919, s. 177-179.

protokolů z jednání či jiných kancelářských pomůcek, se Stöber věnoval rovněž církevnímu zákonodárství a v 60. letech sestavil sedmisvazkový, rukopisně dochovaný teologicko-kanonický slovník s úctyhodným názvem "*Codex ecclesiasticus archidioecesis Pragensis, ordine litterario digestus, in quo continentur statuta provincialia Ernesti archiepiscopi primi, synodus Pragensis a Sbigneo Berka archiepiscopo Pragensi circa an. 1605 habita, omnesque constitutiones synodaticae alias patentes vernaes dici solitae, decreta archiepiscoporum, pragmaticae caesareo-regiae et rescripta jura parochialia cum primis concernentia, episcopis eorumque vicariis, consiliariis ecclesiasticis, abbatibus, causarum patronis, aliisque in foro ecclesiastico versantibus, cum primis vero parochis, administratoribus, capellanis, totique archidioecetano clero apprime utilis et necessarius. Studio et opera reverendissimi ac eximii P. Benedicti Stöber S.J., SS. theologiae doctoris, Celsissimi principis [plen. tit.] domini domini archiepiscopi Pragensis theologi, consilarii ecclesiastici et archiepiscopalis cancellarii,*" týkající se statut prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic (doba arciepisopátu 1344-1364), písemností vzešlých ze synody v roce 1605 (doba arciepisopátu Zbyňka Berky z Dubé 1592-1606) a veškerých konsistorních patentů, dekretů a reskriptů s doplňky až do roku 1771.²¹⁴

Nástupcem *Benedikta Stöbera* ve funkci arcibiskupského kancléře se po jeho smrti stal a až do konce josefinského období v ní působil bývalý vicekancléř *Josef von Bretfeld*, o němž však bohužel nebylo možné z dostupných pramenů ani literatury zjistit žádné bližší údaje.

Josefa von Bretfeld nahradil na postu vicekancléře v roce 1787 *František Košířál*, o němž však, stejně jako o jeho předchůdci, neexistují rovněž žádné bližší informace, které by poněkud blíže osvětlovaly jeho životní i církevní dráhu.

Pravomoc konsistoře spočívala v josefinské, stejně jako i v jiné době, v zastupování arcibiskupa při vyřizování běžných administrativních záležitostí a ve zmíněném období se do popředí dostala zejména její úloha prostředníka mezi arcibiskupem a státními úřady na jedné a arcibiskupem a duchovenstvem na druhé straně. Náplň práce nejen arcibiskupa, ale i celé konsistoře se během tohoto bouřlivého období neustále měnila vzhledem k již zmíněným státním zásahům do oblasti církevní správy.

V čele konsistoře stál buď *generální vikář* anebo v případě, že nebyl ustanoven, sám arcibiskup nebo jiný jím zvolený zástupce. Na samém počátku josefinského období do své smrti v dubnu roku 1781 tuto funkci zastával *Tomáš Jan Hrdlička*.

Přesné datum jeho narození není známo; narodil kolem roku 1730 v Soběslavi. Po získání titulu doktora teologie na pražské univerzitě nastoupil svou církevní dráhu jako farní administrátor nyní již zrušeného kostela Zvěstování Panny Marie při klášteře celestinek v Jindřišské ulici na Novém Městě pražském [nyní areál hlavní pošty, *pozn. aut.*],²¹⁵ poté se stal

²¹⁴ Všech sedm svazků jeho *Teologicko-kanonického slovníku* je uloženo ve fondu Archiv pražského arcibiskupství (dále APA I), inv. č. 2267-2273, sg. B 76/1-7. První svazek je latinsko-německý s rozměry 29x42 cm a je, stejně jako ostatní svazky, nefoliovaný a opatřený papírovou vazbou. Druhý až sedmý svazek jsou pouze latinské a mají uniformní rozměr 29x43 cm. První svazek (písmena A-B) obsahuje 173, druhý (C) 228, třetí (D-F) 255, čtvrtý (G-I) 181, pátý (L-M) 261, šestý (N-Q) 210 a sedmý (R-Z) 345 folií textu.

²¹⁵ Klášter Panen Celestinek s kostelem Zvěstování Panny Marie byl založen 1. května 1736 hrabětem Františkem Antonínem Šporkem v jeho domě na rohu nynějších ulic Jindřišské a Politických vězňů na Novém Městě pražském. Mše svatě v něm zpočátku sloužili hyberni z blízkého kláštera. Pražský světitel biskup Jan Václav Vokoun (*okolo 1690-+1757) odkázal tomuto klášteru ve své závěti z roku 1757 částku 10 000 zl. pod podmínkou, že bude pochován v nově vybudovaném kostele Zvěstování Panny Marie. Klášter byl zrušen

ceremoniářem arcibiskupa Příchovskeho a následně působil i jako apoštolský protonotář královéhradeckého biskupa a kanovník tamního chrámu sv. Ducha.

Po návratu do Prahy se stal nejprve superiorem domu pro přestárlé kněze při kostele sv. Karla Boromejského na Novém Městě pražském²¹⁶ než byl 22. prosince 1769 zvolen kanovníkem Metropolitní kapituly u sv. Víta na Pražském hradě a do svého úřadu slavnostně uveden 21. ledna 1770. Od 22. března 1779 začal zastávat dvě funkce v církevní správě současně, a to děkana novoměstského kostela sv. Apolináře a arcibiskupského generálního vikáře a oficiála, v nichž setrval až do své smrti 21. dubna 1781. Kromě toho byl v roce 1780 zvolen rovněž rektorem pražské univerzity.

Ve své závěti odkázal částku 3000 zl. tzv. *Šporkově nadaci*, která zabezpečovala chod sídelní budovy Metropolitní kapituly. Generální vikář *Hrdlička* je pochován v kryptě pod hlavním oltářem chrámu sv. Víta na Pražském hradě.²¹⁷

Tomáše Jana Hrdličku vystřídal v úřadě generální vikář a světitel biskup²¹⁸ v jedné osobě *Erasmus Diviš (Dionysius) Krieger*, který tuto funkci zastával po zbytek josefinského období.

Narodil se 4. března 1738 v Mašově. Po získání titulu magistr teologie na pražské univerzitě přijal 7. března 1761 v Praze kněžské svěcení.

Od roku 1771 působil jako děkan v Radonicích a poté, co byl 9. ledna 1776 zvolen kanovníkem pražské Metropolitní kapituly a do svého úřadu slavnostně uveden 4. února následujícího roku, začal rovněž německy kázat v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. 22. března 1779 se stal konsistorním radou a 9. května o rok později byl jmenován děkanem kostela sv. Apolináře na Novém Městě pražském. Rok 1781 byl v jeho církevní dráze mimořádně úspěšný, neboť 22. dubna byl jmenován generálním vikářem a oficiálem pražské konsistoře, o něco později děkanem ve Staré Boleslavi²¹⁹ a 28. října mu byl arcibiskupem

Josefem II. na den Zvěstování Panny Marie 25. března 1782 a po odsvěcení byly oba oltářní obrazy přeneseny do novoměstského kostela sv. Jindřicha. V roce 1784 byla budova kláštera prodána státu, který v ní nejprve provozoval kolkovní úřad a v letech a později též tabákovou továrnu. V letech 1871-1874 byla na místě kláštera vystavěna budova poštovního ředitelství, která zde stojí dosud. Viz Ekert, F.: c.d., 2, s. 454-456; Jirásko, Luděk: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha 1991, s. 118.

²¹⁶ První dům pro přestárlé světské kněze založil v roce 1681 na své vinici na Slupi na Novém Městě pražském světitel biskup Jan Ignác Dluhoveský z Dlouhé Vsi (*okolo 1639-+1701), na jehož zřízení přispěl částkou 10 000 zl. a věnoval mu i velkou knihovnu. Protože však tento dům pro stále se zvyšující počet osob nestačil, postoupil jej arcibiskup Jan Josef hrabě Breuner v roce 1705 trinitářům a založil na novoměstském Zderaze tzv. *emeritní dům* v Talmberkově domě v místech, kde stával před husitskými válkami klášter křižovníků s červeným křížem - Strážců Božího hrobu. Stavba nového ústavu i kostela sv. Karla Boromejského byla dokončena až za arcibiskupa Daniela Josefa Mayera z Mayeru (*1656-+1733) v roce 1732.

Emeritní dům byl zrušen 12. ledna 1783 a přestárlí kněží byli nuceni dožít v některém z nezrušených klášterů. O dva roky později byl dům přeměněn v kasárna a odsvěcený kostel ve vojenské skladiště (ze zahrady přiléhající k domu se stalo vojenské cvičiště) a ještě o něco později byly v prostorách bývalého ústavu vybudovány posluchárny vysokého učení technického. Viz Ekert, F.: *Posvátná ...*, 2, díl, s. 487-488.

²¹⁷ O generálním vikáři Hrdličkovi srov. Podlaha, A.: *Series ...*, s. 291; *Die Bischöfe ...*, s. 196.

²¹⁸ *Světitel biskup* (lat. *episcopus titularis, suffraganeus* či *auxiliaris*; něm. *Weihbischof*) se původně nazýval „*episcopus in partibus infidelium*“, protože v době vzniku této instituce v 7. století šlo o biskupy, kteří nemohli vykonávat vlastní pravomoci, neboť jejich diecéze byla zrovna v rukou pohanů - Saracénů. Biskupům, kteří byli z těchto území vypuzeni, ponechal papež jejich hodnosti, neboť pokládal i nadále tato území za křesťanská. Srov. Rittner, E.: c.d., 1, s. 145.

²¹⁹ Ohledně působení Erasma Divíše Kriegera ve Staré Boleslavi cituje A. Podlaha pasáž z článku Josefa Prokopa Horčice z Časopisu pro dějiny katolického duchovenstva z roku 1841, s. 142-143: „*O zvelebení kostelů Boleslavských byl tento pán velmi starostlivý. Obojí totiž chrám, jak Panny Marie tak sv. Václava dal vyběliti, obrazy a sochy očistiti a znova pozlatiti. Za téhož času v Praze mnoho klášterů zrušeno bylo. Týž pečlivý biskup z*

Přichovským udělen titul titulárního biskupa tiberiadského a zároveň i pražského světícího biskupa. 21. srpna 1787 byl zvolen děkanem Metropolitní kapituly a 6. srpna 1790 i kapitulním proboštem. Téhož roku se Krieger zúčastnil také císařské korunovace Leopolda II. ve Vídni a o rok později i jeho královské korunovace v Praze.

Zemřel 27. prosince 1792 a byl podle svého přání pochován ve Staré Boleslavi na hřbitově u zdi presbytáře kostela Panny Marie. Monumentální náhrobek od sochaře Josefa Malinského je opatřen následujícím epitafem: "*Ferventi religionis vindici, pauperum patri optimo Erasmo Dionysio Krieger, episc. Tiberiadensi, S[anctae].M[etropolitanae].E[cclesiae]. praeposito, antiquiss. colleg. eccles. Vet.-Bolesl. dec. cap. et Celsiss. princ. archiep. Pragens. suffragan., vic. generali et officiali amici et cultores posuerunt anno MDCCXCIII. Obiit die 27. Decembris a. 1792 aetat. 55.*"²²⁰

Generální vikář vykonával funkce z pravomoci arcibiskupa jako jeho plnomocného zástupce a proto mu byla svěřena též soudní pravomoc s výjimkou následujících záležitostí, v nichž mohl rozhodovat jen na základě zvláštního zmocnění, tzv. "*mandatum speciale*": trestní a disciplinární záležitosti, udílení prebend „*libere collationis episcopalis*“, vydávání dimisoriálií (povoleno jen v případě, že arcibiskup dlí delší dobu mimo arcidiecézi), udílení dispensů (s výjimkou případu „*crimen haeresis*“) a vizitace diecéze, což ustanovil již Tridentický koncil. Své pravomoci nemohl vikář přenést v celistvosti čili „*quoad universitatem causarum*“ na jinou osobu, pouze pro vyřizování jednotlivých záležitostí směl ustanovit svého zástupce.

Proti rozsudku generálního vikáře nebylo odvolání k arcibiskupovi, neboť arcibiskup a generální vikář představovali jednu a tutéž instanci.

Mandát *generálního vikáře* mohl vypršet v souvislosti s omezením jeho pravomocí či odvoláním ze strany arcibiskupa; tento svůj krok však musel arcibiskup řádně zdůvodnit. Generální vikář měl možnost odvolat se k římské kongregaci s názvem "*Sacra congregatio consistorialis*",²²¹ která mohla arcibiskupovi nařít, aby vikáři jeho úřad vrátil. S tím úzce souvisela i ztráta mandátu kvůli zániku arcibiskupské pravomoci, a to z důvodu jeho smrti, onemocnění duševní chorobou, rezignace, sesazení, přeložení na jiné působiště nebo neschopnosti vykonávat jurisdikční pravomoci v důsledku klatby, suspenze nebo interdiktu. V případě přestupku vůči kanonickému právu nebo zneužití úřední moci, vyplývající z vikářského úřadu, však mohla tato kongregace neposlušného vikáře sama sesadit. Nejběžnějšími důvody pro ztrátu mandátu vikáře však přece jen zůstávaly jeho smrt nebo rezignace.²²²

Konsistoř projednávala svou agendu na *řádnych* (ordinaria) či *mimořádnych*

těch vyzdvižených klášterů rozličné věci chrámové, oltáře, kazatelnice, zpovědnice, berle, obrazy zakoupil a jimi Staroboleslavské chrámy ozdobil; toho spolu docílil, že ty posvátné věci do rukou světských nepřišly. Nápodobně mnohé knihy ze zrušených klášterů zakoupil, ke knihám po děkanech a jiných mužích zanechaným přidal, a tím způsobem zakladatel byl nynější knihovny Svato-Václavské v Staré Boleslavi." Viz Podlaha, A.: *Series ...*, s. 292.

²²⁰ O světícím biskupu Kriegerovi srov. Podlaha, A.: *Series ...*, s. 291-292; *Die Bischöfe ...*, s. 244.

²²¹ Instituce „*Sacra congregatio consistorialis*“ byla založena papežem Sixtem V. (1585-1590) bulou "*Immensa aeterni*" z 22. ledna 1787 a do její kompetence patřily zejména otázky zřizování biskupství, prošetřování zákonnosti postupů při volbách biskupů apod. Byla složena z určitého počtu kardinálů, který se ovšem v průběhu staletí měnil (nejčastěji 6) a předsedal jí sám papež. Viz Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 166.

²²² Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 198-200.

(extraordinaria) zasedáních.²²³ Řádná zasedání se konala dvakrát a mimořádná čtyřikrát týdně v budově arcibiskupského paláce za předsednictví generálního vikáře a za jeho nepřítomnosti předsedy z konsistorních radů, jmenovaného přímo arcibiskupem, jichž se kromě výše zmíněných úředníků zúčastňovali též konsistorní radové.²²⁴ V 80. letech 18. století je také možné se v písemnostech z fondu APA setkat s označením konsistorních radů jako referentů, což bezpochyby souviselo s přidělováním agendy k vyřízení jednotlivým asesorům, kteří o průběhu svého počínání a výsledcích, jichž se dopracovali, podávali pravidelně informace na jednotlivých konsistorních zasedáních.

Ve funkcích konsistorních radů se v josefinském období vystříдалo celkem šest osob, z nichž čtyři se, dle pramenů dochovaných v APA, přímo zúčastňovaly tehdejší nejběžnější činnosti konsistoře, kterou bylo vyřizování korespondence: Václav Vojtěch Herites, Josef Jan Nepomuk Kvís (oba byli členy Metropolitní kapituly, Ferdinand Voldřich (profesor kanonického práva na pražské univerzitě) a Apolinář Polák (sekularizovaný řádový duchovní).²²⁵

Nejdůležitějším z těchto radů byl bezesporu pozdější probošt Metropolitní kapituly *Václav Vojtěch Herites* se narodil v roce 1734 v Horažďovicích. Po získání titulu magistr filosofie a bakalář teologie působil nejprve jako farář v Týně nad Labem než byl 4. října 1777 zvolen kanovníkem pražské Metropolitní kapituly a do svého úřadu slavnostně uveden 26. října téhož roku. V roce 1781 byl jmenován konsistorním radou a v této funkci se mu mimo jiné podařilo od roku 1783 vyhledat a obrátit zpět na katolickou víru celou řadu heretiků. V témže roce 1783 se stal i děkanem kostela Všech svatých na Pražském hradě a 22. dubna 1793 kapitulním proboštem.

Za své zásluhy na poli boje proti herezi a upevňování katolické víry byl v roce 1783 povýšen do šlechtického stavu jako rytíř a o deset let později mu byl udělen baronský titul. Zemřel 12. února 1822 a je pochován ve Stránově.

Proslulou se stala jeho řeč, kterou sestavil a pronesl v katedrále sv. Víta u příležitosti inaugurace arcibiskupa Václava Leopolda rytíře Chlumčanského z Přestavlk (*1749-+1830) v roce 1815 a jejíž celý název zní: "*Oratio, die inaugurationis Reverendissimi ac Celsissimi Principis Domini Domini Wenceslai Leopoldi Chlumczansky equitis de Przestavlk et Chlumczan, Dei gratia archiepiscopi Pragensis, sedis apostolicae per inclytum regnum Boemiae, necnon per celeberrimas Bambergensem, Misnensem et Ratisbonensem dioeceses legati nati, incltyi regni Boemiae primatis, suae caesareo-regiae Maiestatis consilarii intimi, almae ac antiquissimae Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragenae cancellarii perpetui, et studiorum protectoris etc. etc., Domini Domini principis gratiosissimi, dicta a Wenceslao Adalberto L.B. de Herites, S.M.E. praeposito, et decano capitulari ad OO. SS. die XIV. Maii anno MDCCCXV. Praegae, typis archiepiscopalibus per Josepham Diesbach, viduam, factore*

²²³ Pro srovnání uvedu frekvenci konsistorních zasedání na počátku 18. století, tedy v době arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694-1710): „ Sezení konsistorní konala se každého téhodne dvakráte: v úterý a v pátek. Dne 30. listopadu 1699 nařídil arcibiskup, by sezení konala se v pondělí a ve čtvrtek, aby po vykonaném povinném jemu referátu věci, jež vyžadují rychlejší expedice, již následujícího dne po sezení mohly dány býti na poštu;“ viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 176.

²²⁴ Rittner, E, c.d., s. 367.

²²⁵ Podrobněji viz Jílková, Stanislava: *Pražská arcibiskupská konsistoř a její běžná agenda v roce 1784 (Příspěvek k církevní správě novověku)*. In: *SAP*, 51/2, 2001, s. 359-394.

*Francisco Salesio Bauczek.*²²⁶

Konsistorní rada a stejně jako již zmiňovaný Herites též pozdější kapitulní probošt *Josef Jan Nepomuk Kvís* se narodil v roce 1734 v Pardubicích. Po získání titulu magistr filosofie a bakalář teologie působil nejprve od roku 1768 jako farář v Hořepníku než byl 4. února 1777 zvolen kanovníkem pražské Metropolitní kapituly a do svého úřadu slavnostně uveden 2. března téhož roku. 22. dubna 1781 byl jmenován konsistorním radou a o dva roky později mu bylo, stejně jako Heritesovi, svěřeno vyhledávání heretiků a jejich obracení na katolickou víru.

V 80. letech se stal rovněž inspektorem pražského kléru a 22. června 1789²²⁷ byl zvolen kapitulním proboštem, do jehož kompetence patřila především správa proboštských statků, z nichž byla ročně odváděna do pokladny náboženského fondu částka ve výši 6500 zl.; proboštská kongrua z těchto statků činila 7000 zl. Za svého působení nechal Kvís rovněž přenést sídlo probošta, nacházející se do té doby v domě bezprostředně přiléhajícím k západní věži chrámu sv. Víta spolu s domácí kaplí sv. Mořice,²²⁸ do Hrzánského paláce v Loretánské ulici č. 177, patřícího rovněž kapitule. Zemřel 22. června 1790 a je pochován na hřbitově při farním kostele v Úněticích, rozkládajícím se taktéž na statcích kapituly.

Známa je také jeho řeč, kterou pronesl v katedrále sv. Víta u příležitosti padesáti let, uplynulých od doby, kdy arcibiskup Příchovský přijal kněžské svěcení a jejíž název je následující: *"Chwálo a Mrawo-Ržeč Na Slawný Hod Neyswětégssý Trogice Boži Když Geho Knižecý Milost Negdústognégssý Pán Pán Antonin Petr Z Boži Milosti Arcy-Biskup Prazský (!), Aposstolské Stolice Legát Zrozený, Swaté Ržimské Ržisse Kniže, a Hrabě Přichowsky z Přichowitz, Geho Cýsařské, Králowské a Aposstolské Milosti Skutečná Tegná Radda, Ržádu S. Stěpána Welkýho Křiže Rytíř; Králowstwi Czeského Prýmas, a Králowstwi Uherského Pralat; Ochrance Studygich(!), a ustawičný Kanclíř Karlo Ferdinského Učenstwa Prazského(!) etc. etc. Gakožto w roku padesátém swého Welebného Kněžstva Padesátni Letni Obět Wečerni w Hlavnim Chrámu Páně S. Wita na Hradě Prazském(!) slawně obětoval. Přednessená od Jozeffa Jan. Nep. Kwis, S. Pisma Baccaláře, Hlawniho Kostela S. Wita na Hradě Prazském(!), Swato-Janskýho Kanownika a Kazatele. W Praze wytisštená(!) u Frantisska Augustýna Höchenbergra Arcybiskupského Impressora 1781."*²²⁹

²²⁶ O konsistorním radovi *Heritesovi* podrobněji Podlaha, A.: *Series ...*, s. 294-295.

²²⁷ Knihovník premonstrátského kláštera v Praze na Strahově Adolf Jan Fischer uvádí ve svých dvou dílech z roku 1833, a to *"Einige Data über die Prager Metropolitandomherren, besonders der neueren und neuesten Zeit"* a *"Nomina canonicorum s. metrop. ecclesiae Pragen., qui a centum et triginta annis abhinc (a. 1703 usque 1833) extiterunt, ordine alphabetico posita, adiectis insuper (extra hanc continuamseriem) quibusdam notabilioribus canonicis huius ecclesiae priorum temporum"*, jako datum volby Kvíse proboštem 22. červenec 1789. Viz Podlaha, A.: *Series ...*, s. VI/předmluva, s. 294.

²²⁸ Kaple sv. Mořice (Mauricia) v budově starého svatovítského proboštsví na Pražském hradě byla založena proboštem Metropolitní kapituly a zároveň i proboštem kláštera křižovníků s červeným křížem - strážců Božího hrobu při kostele ss. Petra a Pavla na Zderaze na Novém Městě pražském a též i administrátorem pražského arcibiskupství Pavlem Štěpánem Poučkem (+1498). Poté, co bylo přeneseno sídlo probošta v roce 1880 do budovy nového proboštsví při bazilice sv. Jiří, byla kaple krátce nato zbořena. Na místě této kaple stávala však již ve 13. století jiná kaple stejného jména, založená pravděpodobně za účelem uchování ostatků sv. Mořice, které byly do Prahy převezeny okolo roku 1212 a kterou pravděpodobně nechal zbořit probošt Pouček. Viz Ekert, F.: *c.d.*, 2, s. 322.

²²⁹ O konsistorním radovi *Kvísovi* podrobněji Podlaha, A.: *Series ...*, s. 293-294. Název jeho česko-latinsky psaného projevu u příležitosti padesátého výročí udělení kněžské svátosti arcibiskupu Příchovskému jakož i následný popis grafické podoby tištěného textu je převzat z příručky s názvem *Knihopis českých a slovenských*

O zbylých dvou radech, účastnících se záležitostí, spojených s vyřizováním konsistorní korespondence *Ferdinandu Voldřichovi* a *Apolináři Polákovi*, nelze, bohužel, v dostupných pramenech ani literatuře nalézt žádné bližší údaje.

Zbylími dvěma rady, kteří se sice výše zmíněné agendy neúčastnili, přesto však tuto funkci ve zmíněném období zastávali, byli *František Xaver Hain* a *František Josef Gross*.

František Xaver Hain byl české národnosti a narodil se v Měcholupech²³⁰ v roce 1736 (přesné datum jeho narození není známo). Na pražské univerzitě získal titul magistra filozofie a v roce 1777 bakaláře teologie. 24. srpna 1781 byl jmenován farářem v Holanech na území litoměřické diecéze a 9. října téhož roku byl císařem Josefem II. jmenován kanovníkem; do úřadu byl slavnostně uveden 19. listopadu téhož roku.

V roce 1784 se stal radou a asesorem pražské konsistoře. 23. června 1789 získal děkanské beneficium při kostele sv. Apolináře na Novém Městě pražském a o pět let později byl jmenován generálním vikářem pražského arcibiskupství. V rámci zvýšení odborné kvalifikace byl 17. prosince 1801 promován na doktora teologie. 18. března 1805 se stal arciděkanem a téhož roku byl rovněž zvolen děkanem teologické fakulty pražské univerzity. Zemřel 27. července 1815.²³¹

K zabezpečení plynulého chodu konsistorní kanceláře přispíval samozřejmě i další kancelářský personál, tvořený notáři, advokáty, registrátory, taxátory, ingrosátory, posly a jinými osobami z řad duchovenstva i laické veřejnosti. Jejich přesný počet však nelze z pramenů a literatury, které se staly podkladem pro tuto práci, zjistit.

tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století (1501-1800), II/3, D-J, Praha 1946, s. 390-391, sestavený Zdeňkem Václavem Tobolkou. Český text byl tištěn gotikou, latinský antikvou; obsahoval stránkové kustody; rokokové dvojlinky a viněty; plné iniciálky ve výši dvou řádků, vsazené v rokokové výzdobě; poznámky pod čarou a nadpisy dílů.

²³⁰ Podle Millauerova článku, otištěného v *Časopise katolického duchovenstva* v r. 1839 na str. 183, se Hain narodil ve Wernstادتu (Verněřovicích).

²³¹ O konsistorním radovi *Hainovi* viz A. Podlaha, *Series ...*, s. 296.

3. kapitola

KONSISTOŘ JAKO VYDAVATEL TIŠTĚNÝCH VLASTNÍCH PÍSEMNOSTÍ PRO ARCIDIECÉZNÍ KLÉRUS

Pražská arcibiskupská konsistoř vydávala v 80. letech 18. století dvojí druh tištěných nařízení, ovlivňujících chod konsistoře, církevní správu obecně a náboženský život celé pražské arcidiecéze. Jednak šlo o vlastní nařízení, která však vycházela z konsistorní kanceláře jen v omezené míře kvůli značně okleštěným pravomocem arcibiskupa Antonína Petra hraběte Příchovskeho, jehož archiepiskopát se završoval v době, která katolické Církvi nebyla vůbec nakloněna, ba právě naopak, jak již bylo řečeno v předcházejících kapitolách a jak ještě vyplývá z následujících. Na druhé straně konsistoř zprostředkovávala arcidiecéznímu kléru v mnohem větší míře nařízení jiných, většinou světských vydavatelů, která se týkala uvádění josefinských náboženských a církevněpolitických reforem do praxe. O zprostředkovaných nařízeních bude řeč v následující kapitole; nyní bych se chtěla zastavit u prvně jmenovaných.

Nejdůležitějšími vlastními konsistorními nařízeními nejen pro chod celé arcidiecéze, která v tomto období vyšla z její kanceláře, byly bezpochyby tzv. *jarní patenty*. Protože však na samém počátku vlády Josefa II. vydala konsistoř dvě nařízení, týkající se osoby jeho zesnulé matky Marie Terezie a do jisté míry tedy ještě období vlády jeho předchůdkyně, začnu právě jejich rozborem.

Jednalo se o dvě nařízení, která jsou vevázána v *Kopířích expedované korespondence* z roku 1780. Po obsahové stránce se v obou případech jedná o jakýsi souhrn příkazů, pro celebrování zádušních mší za císařovnu Marii Terezii, která zemřela dne 29. listopadu téhož roku a závěrem je připojen pokyn ohledně modliteb za nového císaře Josefa II.

První nařízení, vydané pro veškerý světský a řeholní klérus arcidiecéze dne 5. prosince 1780, se konkrétně týkalo zvonění zvonů a celebrování zádušních mší svatých za zmíněnou císařovnu ve všech farních a řádových kostelích arcidiecéze.²³² Podle něj musely vyzvánět zvony ve všech farních i řádových kostelích vždy mezi polednem a jednou hodinou odpolední po dobu devíti dnů počínaje 8. lednem 1781. Za zesnulou panovnicí byla dále po dobu zmíněných devíti dnů celebrována zádušní mše, tzv. *Missa de Requiem*, na níž se během prvních tří dnů přikazovala účast veškerému světskému i řeholnímu kléru, ostatní dny postačil jen jeho poloviční počet. Tato *Missa de Requiem*, sloužená vždy před každou čtenou mší svatou, byla doplněna o *Loretánské Litanie (Litaniae Lauretanae)*, *Žalmy De profundis*²³³ a *Inclina aurem tuam Dominum etc.*²³⁴ (s výjimkou 2. neděle po svátku

²³² NA, APA I, *Kopíř expedované korespondence 1780* (dále jen *Kopíř 1780*), inv. č. 154, sg. A 12/13, fol. 505r-506v; viz *Příloha č. 1 – Regestář všech tištěných konsistorních a vybraných ostatních nařízení v náboženských a církevně-politických záležitostech, vydaných v období vlády Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790* (dále jen *Regestář nařízení*), č. 1.

²³³ Žalm č. 129: „*Canticum graduum de profundis clamavi ad te Domine ...*“

²³⁴ Žalm č. 85: „*Oratio ipsi David inclina Domine aurem tuam et, exaudi me quoniam inops et pauper sum ego ...*“

Zjevení Páně - Epifaneia [po 6. lednu; *pozn. aut.*]. 16. ledna měly o třetí hodině odpolední zvonit zvony ve všech farních i řádových kostelích a o čtvrté hodině se v řádových kostelích celebrowala zádušní mše za zemřelé. 17., 18. a 19. ledna se při všech mších zpívalo *Requiem* a vždy o 9. hodině ranní se mše slavila za zvuků vyzvánění všech zvonů. Duchovenstvo mělo lid nabádat k hojné účasti na zmíněných zádušních mších a rovněž zajistit účast mládeže na bohoslužbách od 10. hodiny ranní. Kromě veškerého kléru muselo být toto nařízení zveřejněno také všem dvořanům, hejtmanům, patronům beneficí, magistrátům a hospodářským úředníkům panství. V souvislosti s oznámením vytištění jména nového panovníka Josefa II. v mešním kánonu mělo duchovenstvo nabádat lid ke zbožnosti a poslušnosti vůči němu.

Na něj navazovalo nařízení z 18. prosince téhož roku, určené opět veškerému světskému a řeholnímu kléru arcidiecéze, které stanovovalo povinnost připomínat v rámci zádušních obřadů každodenně při mši svaté památku zesnulé císařovny Marie Terezie jako ochránkyně katolické víry a mezi jednotlivé modlitby mší, celebrowaných o nedělích, svátcích a významných výročních slavnostech, vkládat stručnou zmínku o císaři Josefu II., začínající slovy: „*Quaesumus Omnipotens DEUS, ut Famulus tuus JOSEPHUS Imperator et Rex noster etc.*“²³⁵

A nyní již ke zmíněným *jarním patentům* (*patentes vernaes*), které byly vydávány, jak již sám název napovídá, najaře, resp. v předvelikonočním období; odtud tedy jejich název.²³⁶ Ve fondu *Archiv pražského arcibiskupství* se dochovaly pro každý rok vlády Josefa II. s výjimkou roku 1789 jako součást výše uvedených *Kopířů*, kam byly, stejně jako nařízení o zádušních mších za Marii Terezii a jako všechny ostatní konsistorní tisky, o nichž ještě bude v této kapitole zmínka, dodatečně vevázány. Vzhledem k nástupu Josefa II. na trůn dne 30. listopadu 1780 a jeho úmrtí dne 20. února 1790 se budu v této kapitole věnovat rozboru výhradně *patentů* z období jeho vlády, tzn. bez roků 1780 a 1790. V příslušných poznámkách pak uvedu pro srovnání odkazy na *jarní patenty* z přelomu 17. a 18. století, tedy z doby archiepiskopátu Jana Josefa hraběte Breunera (1694-1710).

Co se týče diplomatické stránky těchto *patentů*, byly vydávány vždy v tištěné podobě²³⁷ v latinském jazyce pražským arcibiskupem *Antonínem Petrem hrabětem Příchovským z Příchovic* (podrobněji o něm ve 2. kapitole této disertační práce), avšak za spoluúčasti celé konsistoře, jak uvádí jejich závěrečná formule, která byla pokaždé stejná a zněla následovně: „*Reverendissimi ac Celsissimi Sacri Romani Imperii Principis, ac DOMINI DOMINI ANTONII PETRI, DEI Gratia Archi-Episcopi Pragensis, Sedis Apostolicae Legati Nati, (Tit.) Vicarius in Spiritualibus Generalis, et Officialis, etc. Totumque Archi-Episcopale Pragense Consistorium.*“²³⁸ Někdy zde mohli být jmenovitě uvedeni v tištěné podobě

²³⁵ *Kopíř 1780*, fol. 582r-583v; viz *Regestář nařízení*, č. 5.

²³⁶ Mimo *jarní patenty* byly vydávány i tzv. *patenty podzimní* (*patentes autumnales*), ovšem jen velmi zřídka. Antonín Podlaha uvádí, že např. v době archiepiskopátu Jana Josefa Breunera byly v letech 1694-1710 vydány pouze tři tyto patenty; viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 189-190. Z doby archiepiskopátu Antonína Petra Příchovského z Příchovic se nedochoval ani jediný.

²³⁷ V tištěné podobě byly *jarní patenty* vydávány od roku 1703, tedy již v době archiepiskopátu Jana Josefa hraběte Breunera (1694-1710); viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 187.

²³⁸ Závěrečná formule v Breunerově době zněla podobně: „*Reverendissimi ac Celsissimi Sacri Romani Imperii Principis Domini Domini Joannis Josephi archiepiscopi Pragensis (tit.) in spiritualibus vicarius generalis et*

(namísto vlastnoručních podpisů) i někteří zástupci konsistoře, např. v *patentu* z roku 1781 a 1783 generální vikář *Tomáš Jan Hrdlička*, kancléř *Benedikt Stöber* a vicekancléř *JUD. Josef Bretfeld*²³⁹ a v *patentu* z roku 1785 pražský světicí biskup a generální vikář *Erasmus Diviš (Dionysius) Krieger* spolu s výše uvedeným kancléřem a vicekancléřem.²⁴⁰

V záhlaví úvodní formule obsahovaly některé *jarní patenty*²⁴¹ rukopisné zdvořilostní oslovení adresáta *patentu*, kterým byl příslušný vikář, a to v podobě „*Venerabilis Nobis dilecte*“ buď s interpunkčním znaménkem ve formě vykřičníku anebo jen tečky.²⁴² V případě, že toto oslovení chybělo, začínal *patent* přímo pasáží uvedenou ozdobnou ornamentální iniciálou prvního slova v podobě akantové rozviliny. Tato úvodní pasáž většinou připomínala arcidiecéznímu kléru svatou dobu Velikonoc jako dobu obnovení památky Vzkříšení Našeho Pána Ježíše Krista, což je pochopitelné vzhledem k době jejich vydání a obsahovala obvykle i napomenutí o povinnosti svatého života a zřeknutí se hříchů, aby se tak kněží připodobnili Kristovu Tělu.²⁴³

Jako názorný příklad uvedu v této souvislosti dvě citace části úvodní pasáže, a to z roku 1781 a 1784:

1781: „*Gloriosam Resurrectionem Domini pia festivitate celebraturi gaudete Dilectissimi! quia quotiescumque mysterium istud recolimus, toties Nobis immortalis vitae exordium, etc. Futurae gloriae proemium a Domino promissum exhibetur. Surrexit Christus in Gloria ...*“²⁴⁴

1784: „*Ad festa Paschalia auxiliante Deo pertingentes, primum Dilectissimi pia meditatione expendendum erit, quae et quanta sint illa DEI beneficia, quae ex Resurrectione Christi in nos et omnes Christi fideles emanant ...*“²⁴⁵

Data²⁴⁶ vydání *jarních patentů* v jednotlivých letech byla následující: 20. března 1781,²⁴⁷ 20. března 1782,²⁴⁸ 20. března 1783,²⁴⁹ 22. března 1784,²⁵⁰ 20. března 1785,²⁵¹ 2. dubna 1786²⁵² a 18. března 1787,²⁵³ výjimku tvoří pouze *patent* z roku 1788, který byl

officialis, totumque archi-episcopale Pragense consistorium.“ Podepsáni bývali obvykle generální vikář a kancléř; tamtéž, s. 189.

²³⁹ NA, APA I, *Kopíř expedované korespondence 1781* (dále jen *Kopíř 1781*), inv. č. 155, sg. A 12/14, fol. 268b; NA, APA I, *Kopíř expedované korespondence 1783* (dále jen *Kopíř 1783*), inv. č. 159, sg. A 12/18, fol. 181/4.

²⁴⁰ NA, APA I, *Kopíř expedované korespondence 1785* (dále jen *Kopíř 1785*), inv. č. 163, sg. A 13/4, fol. 173/6.

²⁴¹ Jedná se o *jarní patent* z roku 1781, 1785, 1787 a 1788.

²⁴² *Jarní patenty* byly vždy adresovány vikářům, Stejně oslovení vikářů jako adresátů *jarních patentů* se užívalo již v době Breunerova arciepiscopeátu; viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 187.

²⁴³ „... ut a peccatis liberi in sanctitate vitae, morum innocentia, etc. suscepti ministerii plena satisfactione configurari mereamur Corpori claritatis Christi“; *jarní patent 1781* – viz NA, APA I, *Kopíř 1781*, fol. 265r. V Breunerově době byla tato úvodní pasáž rovněž obsahu „povzbuzujícího nebo asketického“, zmínka o Vzkříšení však chyběla; viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 187.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ NA, APA I, *Kopíř expedované korespondence 1784* (dále jen *Kopíř 1784*), inv. č. 161, sg. A 13/2, fol. 195r.

²⁴⁶ Data vydání jednotlivých *jarních patentů* v době arcibiskupa Breunera viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 189.

²⁴⁷ Úterý mezi 3. (Oculi) a 4. (Laetere) nedělí postní – Hod Boží Velikonoční 15. dubna; viz Emler, Josef: *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české* (dále jen Emler, J.:c.d.). Praha 1876, s. 25.

²⁴⁸ Středa mezi 5. (Judica) a 6. (Květná) nedělí postní – Hod Boží Velikonoční 31. března; tamtéž, s. 10.

²⁴⁹ Čtvrtek mezi 2. (Reminiscere) a 3. (Oculi) nedělí postní – Hod Boží Velikonoční 20. dubna; tamtéž, s. 30.

²⁵⁰ Pondělí mezi 4. (Laetare) a 5. (Judica) nedělí postní – Hod Boží Velikonoční 11. dubna; tamtéž, s. 21.

²⁵¹ 6. neděle postní (Květná) – Hod Boží Velikonoční 27. března; tamtéž, s. 6.

²⁵² 5. neděle postní (Judica) – Hod Boží Velikonoční 16. dubna; tamtéž, s. 26.

²⁵³ 4. neděle postní (Laetare) – Hod Boží Velikonoční 8. dubna; tamtéž, s. 18.

z nepochopitelných důvodů vydán až 26. srpna tohoto roku.²⁵⁴ Každé datum vydání bylo součástí datační formule na konci *patentu*, znějící obvykle „*Pragae in Cancellaria Archiepiscopalia die ...*“²⁵⁵

Po úvodní pasáži následoval vlastní text *jarního patentu*, který byl rozdělen do několika očíslovaných bodů, buď římskými anebo arabskými číslicemi.

První z nich obvykle začínal připomínkou výročí intronizace arcibiskupa Příchovského dne 13. května [1764] a výročí jeho arcibiskupského svěcení dne 19. listopadu téhož roku²⁵⁶ všem farářům farním administrátorům; jako příklad uvedu formulaci z roku 1781:

„*Praeterea meminerint Venerabilis Dilecti Parochi, Parochialium Administratores prout anterioribus annis consueverunt, die 13. Maji anniversarium Inthronizationis, ac die 19. Novembris anniversarium Consecrationis Ejusdem REVERENDISSIMAE CELSITUDINIS SUAE (pl. tit.) ...*“²⁵⁷ Následovala připomínka konání výroční mše za zesnulého předchůdce arcibiskupa Příchovského, Jana Mořice Gustava z Manderscheid-Blankenheimu „*pro defuncto REVERENDISSIMO AC CELSISSIMO ARCHI-EPISCOPO PRAGENSI JOANNE MAURITIO*“²⁵⁸ a dále zádušní mše za všechny zesulé patrony a dobrodince kostelů jakož i za zesnulý arcidiecézní klérus: „*pro defunctis Ecclesiarum Patronis et Benefactoribus, demum pro defuncto Clero Archi-Dioecetano.*“²⁵⁹ Za tyto zesulé se měla sloužit mše v římském ritu, určeném pro pražskou arcidiecézi („*in Rituali Romano-Pragensi*“), nikoli však zpívaná, nýbrž jen soukromá čtená („*Missa cantata haberi non posset, legatur Missa privata*“).²⁶⁰

Celkový počet bodů se v jednotlivých *jarních patentech* samozřejmě různil, a to v rozpětí od osmi bodů v roce 1783 do devatenácti v roce 1785.²⁶¹ Ustanovení, která v nich byla obsažena, se týkala nejčastěji kázně duchovenstva a církevní správy, vzhledem k josefinskému období se zde rovněž odrážely některé církevní reformy; na konci pak býval výčet duchovních osob, které obdržely určité tituly v rámci církevní správy.²⁶²

²⁵⁴ Jednalo se zřejmě o tiskařskou chybu; *jarní patent* byl zřejmě vytištěn již 26. února, protože tímto dnem byla středa mezi 3. (Oculi) a 4. (Laetere) nedělí postní, Hod Boží Velikonoční totiž připadl v roce 1788 už na 23. března; tamtéž, s. 2.

²⁵⁵ Např. v *jarních patentech* z roku 1781, 1786 nebo 1787.

²⁵⁶ Podrobněji o jednotlivých meznících církevní dráhy arcibiskupa Příchovského ve 2. kapitola této disertační práce.

²⁵⁷ *Kopíář 1781*, fol. 265r. V dalších letech mohla být formulace, týkající se arcidiecézního kléru, poněkud odlišná, např. „*Omnes et singuli Parochi, parochialiumque administratores anniversarium Inthronizationis ...*“ z roku 1782; NA, APA I, *Kopíář expedované korespondence 1782* (dále jen *Kopíář 1782*), inv. č. 157, sg. A 12/16, fol. 212r nebo „*Memores sint Parochi et parochialium administrationes tam saeculares quam regulares ...*“ z roku 1785; *Kopíář 1785*, fol. 171/1.

²⁵⁸ Zemřel 26. října 1763. Podrobněji o něm ve 2. kapitole této disertační práce.

²⁵⁹ *Kopíář 1781*, fol. 265a.

²⁶⁰ Za archiepiskopátu Breunera píše A. Podlaha o sloužení těchto mší následující: „*Každého roku opětuje se v patentech vernálních připomenutí o konání anniversaria za zesnulého arcibiskupa Jana Bedřicha hraběte Valdštýna (Breunerův předchůdce v úřadě, zemřel 3. června 1694), o konání zádušních služeb Božích za všechny v arcidioecesi zemřelé faráře (commemoratio omnium fidelium, in archi-dioecesi Pragensi defunctorum parochorum), jakož i o době velikonoční a o předepsaných konsignacích paschálních*“; viz Podlaha, A.: *Dějiny arcidiecése pražské*, s. 189.

²⁶¹ V jednotlivých letech obsahovaly *jarní patenty* následující počet bodů: 1781-14, 1782-14, 1783-8, 1784-16, 1785-19, 1786-10, 1787-11, 1788-12.

²⁶² O vlastní obsahové stránce *jarních patentů* v době arcibiskupa Breunera uvádí A. Podlaha, že se týkala „*duchovní správy, kázně duchovenstva, časem oznámení osobních změn v konsistoři, nebo i vyznamenání osob*

Jak je tedy z výše uvedeného patrné, struktura *jarních patentů* bývala víceméně jednotná. Pro bližší osvětlení jejich obsahové stránky se však nyní zastavím u každého z nich zvlášť.

Jarní patent z roku 1781 byl vydán dne 20. března²⁶³ a obsahoval celkem čtrnáct bodů. Jak u tohoto patentu, tak i u ostatních pominu rozbor prvního bodu, který se ve všech případech týkal připomínky intronizace a svěcení arcibiskupa Příchovského, celebrování zádušních mší za klérus atd., neboť jsem se mu podrobněji věnovala již v předchozí části této kapitoly.

Ve druhém bodě byla stanovena povinnost vikářů jít příkladem nižšímu kléru co se týče zdržování se sporů a nadřazenosti vůči ostatním. Faráři si smějí přibírat na výpomoc v případě většího množství povinností, souvisejících se správou benefícia, kaplany či kooperátory (3. bod). Kaplani mohou být za strany vikářů pověřováni též katechezemi (4. bod). Jednou ze zásadních povinností kněží je poučovat snoubence (s odvoláním na nařízení Tridentského koncilu) o překážkách, bránících uzavření manželství, a pokud se nějaké vyskytnou, měly být kvůli případným vizitacím zaznamenány spolu s otázkami z Katechismu, kladenými snoubencům, jejich věkem a odpověďmi přítomných rodičů a svědků do tzv. *Knihy snoubenců*, vedené při každé faře (5. bod). Jejich dalším úkolem pak bylo nabádat rodiče, aby netrpěli a nepovolovali svým dětem noční potulky ani hovory s cizí mládeží (6. bod). V případě spáchání hříchu proti šestému přikázání Desatera „Nezcizoložíš!“ musí vždy následovat trest, uložený soudem, a nikoli jen vyznání hříchu a zpověď s udělením rozhřešení (7. bod). Kléru bylo zapovězeno číst bez zeměpanského souhlasu jakékoli zabavené zakázané heretické knihy (8. bod). Na Zelený Čtvrtek, kdy si všechn klérus i lid připomíná památku Poslední Večeře Páně (Coena Domini), se smí celebrovat jen slavnostní mše (Missa solemnis); soukromé mše jsou v tento den zakázány (9. bod). I nadále byla prodloužena platnost zákazu sbírat almužny na celebrování některých mší (10. bod). Papežský stolec zodpověděl záporně dotaz kléru ohledně požívání masitých pokrmů v postním období (11. bod). Zvony, svolávající lid k modlitbám, smějí vyzvánět o páté hodině ranní, v poledne a v době od sv. Jiří do sv. Havla (24. duben - 16. říjen) o osmé a od sv. Havla do sv. Jiří o šesté hodině večerní (12. bod). Bez souhlasu vikáře je zakázáno faráři rezignovat na své beneficium nebo je možné zaslat žádost přímo generálnímu vikáři na konsistoř (13. bod).

V závěru patentu byl uveden jmenný seznam osob duchovního stavu, kteří byli povýšeni do vyšší funkce v rámci církevní správy (14. bod).²⁶⁴

S tímto *jarním patentem* úzce souviselo i vydání konsistorního oznámení v latinském jazyce, určeného veškerému světskému a řeholnímu kléru arcidiecéze z 10. května téhož roku.²⁶⁵ V jeho textu se připomíná, že *jarní patent* z roku 1781 byl vydán v roce padesátého výročí udělení kněžského svěcení arcibiskupu Příchovskému [29. dubna 1731; *pozn. aut.*] a

duchovních; někdy také doporučení vyšších knih a hudebnin pro duchovenstvo se hodících“; viz Podlaha, A.: Dějiny arcidiecéze pražské, s. 189.

²⁶³ *Kopíř 1781*, fol. 265r-268v; viz *Regestář nařízení*, č. 26.

²⁶⁴ Profesor fyziky na pražské univerzitě Petr Chládek byl jmenován kanovníkem livonským a Karel Veith a Karel Ostrovský z Ostrova kanovníky v Pedeně (dnešní Chorvatsko). Titul děkana byl udělen faráři ve Vysoké Matyáši Kramářovi, faráři v Semilech Matyáši Škrabálkovi, faráři v Chotusicích Františku Šiktancovi a duchovnímu správci v Říčanech Františku Wolffovi. Apoštolskými protonotáři se stali duchovní správce v Mittelsteine v hrabství Kladském Jan Hentschel a kaplan na Svaté Hoře u Příbrami Václav Mentzl.

²⁶⁵ *Kopíř 1781*, fol. 463r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 46.

proto se má celebrovat 10. června 1781 slavnostní mše svatá v Metropolitním chrámu sv. Víta na Pražském hradě v rámci oslav svátku Nejsvětější Trojice, již se má zúčastnit veškerý pražský klérus včetně nejstarších kněží; před začátkem této mše svaté se mají faráři s farníky pomodlit ve svých kostelích za dlouhý archiepiskopát Antonína Patra Příchovského z Příchovic.

Jarní patent z roku 1782 byl, stejně jako patent z předchozího roku, vydán dne 20. března,²⁶⁶ a obsahoval taktéž 14 bodů. V obsahu tohoto patentu se, na rozdíl od patentu z roku 1781, již odrazily některé josefínské církevní reformy.

Povinností duchovních správců je vzdělávat lid v křesťanské víře, nezapomínat kázat Slovo Boží o nedělích a svátcích a připojovat i výklad některého z článků arcibiskupského katechismu, zdržovat se vlastních výkladů panovnických nařízení, sdělovaných lidu s kazatelen a po každé mši svaté se pomodlit spolu s farníky 1x Otčenáš a 1x Zdrávas Maria (2. bod). Jakákoli náboženská cvičení nebo shromáždění osob, hlásících se k jiným než tolerovaným vyznáním, jsou zakázána (tyto osoby mají být pokládány za římské katolíky) (3. bod).

Pravidla pro křty, svatby a pohřby nekatolíků jsou následující a) pokud jsou oba manželé nekatolíci, nevylučuje to křest dítěte podle katolického obřadu a kmotry mohou být jak katolíci tak i nekatolíci; b) i když je jen jeden z rodičů katolík, křest dítěte musí proběhnout v katolickém kostele; c) manželské smlouvy v případě obou snoubenců nekatolíků se uzavírají na základě právního svědectví ve farní budově nebo na jiném k tomu určeném místě farářem, ale bez obřadů, náležejících jen katolíkům; pokud je ovšem jeden ze snoubenců katolík, probíhá obřad podle katolického ritu se všemi ceremoniemi; d) nekatolíci jsou pohřbíváni mimo katolický hřbitov na oddělené místo, které je k tomu účelu označeno magistrátem nebo vrchnostenským úřadem; e) při žehnání domů nekatolických rodin na počátku každého roku nevykonávají faráři některé úkony, specifické jen pro obydlí katolíků (4. bod).

Světskému i řeholnímu kléru arcidiecéze se zakazuje provádět inkviziční zkoušky v záležitostech hereze a exkomunikace (5. bod).

Arcibiskup Příchovský dále nařizuje veškerému kléru seznámit se s obsahem guberniálního intimátu z 30. května 1781²⁶⁷ ohledně zákazu buly *In Coena Domini*, s čímž úzce souvisí i zákaz publikování obsahu i jednotlivých myšlenek z heretických knih (6. bod). Všem farářům, kaplanům i kooperátorům je v této souvislosti stanovena povinnost zdržovat heretické a další zakázané knihy (7. bod). Duchovní pastýři mají vynikat nad jiné především láskou, vírou a oddaností Bohu (8. bod). Před uzavřením manželské smlouvy mají snoubenci obdržet vysvědčení od magistrátu nebo vrchnostenského úřadu; faráři nebo farní administrátoři se mají v této záležitosti řídit jak podle předpisů diecézního synodu tak i podle znění příslušných arcibiskupských patentů (9. bod).

Žádosti či stížnosti kléru, určené konsistorní kanceláři, se mají nejprve zaslat příslušnému vikáři, který k nim může rovněž připojit své stanovisko (10. bod). Zprávy o kanonických vizitacích ukládají vikáři na svých úřadech (11. bod). V souvislosti s přihlašováním se nekatolíků k tolerovaným vyznáním zmiňuje arcibiskup Příchovský

²⁶⁶ *Kopíř 1782*, fol. 212r-217r; viz *Regestář nařízení*, č. 226.

²⁶⁷ Viz *Regestář nařízení*, č. 52.

potřebu ustanovit zvláštní komisi pro záležitosti nekatolíků (12. bod). Duchovní správci jsou povinni rozšiřovat mezi lidem Bibli, aby se tak zabránilo herezi a prohloubila se zbožnost (13. bod).

V posledním, 14. bodě patentu, je opět uveden výčet osob, kterým byla udělena vyšší hodnost v rámci církevní správy.²⁶⁸

Jarní patent z roku 1783 byl vydán až 30. března²⁶⁹ a obsahoval pouze 8 bodů.

Ve 2. bodě oznámkoval arcibiskup Příchovský, že kanovníci pražské Metropolitní kapituly a konsistorní radové Josef Jan Nepomuk Kvís a Václav Vojtěch Herites obrátili jako členové *komise pro záležitosti nekatolíků* zpět na katolickou víru velmi mnoho heretiků. Novými členy této komise byli jmenováni vikář v Německém Brodě Antonín Weisenthal, vikář v Žatci Jan Metoděj Maggauer, farář v Nových Hradech Jan Málek, farář v Hlinsku Jan Donhammer, farář v Pcherách František Klinkáček, farář ve Žlebech Karel Vorel, farář v Borové Jakub Vrba a čekatel na úřad notáře při arcibiskupské kanceláři Bartoloměj Mikovec. Zároveň vyslovil arcibiskup poděkování níže jmenovaným duchovním, kteří konali obětavou práci v záležitostech nekatolíků ještě před vznikem vlastní komise a osvětově působili též v normálních školách: vikář v Bohdanči Ignác Roček, farář v Týnci nad Labem Antonín Herites, bývalý farář v Hrochově Týnci a nyní děkan v Chrudimi Josef Schütz, farní administrátor ve Zdechovicích Josef Bačina, ředitel a katecheta normální školy v Pardubicích František Oppelt a kaplani tamtéž Antonín Šafařík a Mansuetus Pauliš.

Ve 3. bodě patentu nabádá arcibiskup duchovní, aby svou pastorační činnost vykonávali s trpělivostí, svědomitostí a laskavostí. Vždy po skončení mše svaté se má farář se svými farníky pomodlit 1x Otčenáš a 1x Zdravas Maria za obrácení heretiků na pravou víru (4. bod). Vikáři musí čas od času kontrolovat, zda byly texty panovnických nařízení skutečně přepsány do protokolů, vedených za tím účelem na každé faře (5. bod). Řeholní klerici jsou povinni ukládat zpovědní seznamy u vikářů, odkud jsou zasilány na konsistoř (na vikářských úřadech se též shromažďuje vybrané *cathedraticum* a *seminaristicum*).²⁷⁰ V případě úmrtí řeholního klerika probíhá pohřeb, zapečetění pozůstalosti a farního archivu, inventarizace a

²⁶⁸ Erasmus Diviš Krieger, biskup tiberiádký, kanovník-senior Metropolitní kapituly u sv. Víta na Pražském Hradě, infulovaný děkan kolegiální kapituly kostela ss. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi, ředitel domu milosrdných bratří pro přestárlé kněze při kostele sv. Karla Boromejského na Novém Městě pražském a arcibiskupského semináře v Praze a generální vikář byl povýšen na pražského světícího biskupa. Rady pražské konsistoře byli ustanoveni bakalář teologie a kanovník pražského Metropolitního kostela Josef Jan Nepomuk Kvís a bakalář teologie a kanovník téhož kostela Václav Vojtěch (Adalbert) Herites. Hodnost kanovníka získali duchovní správce v Bystřici v Kladsku (Habelschwerd) Antonín Hermann jako kanovník vratislavský; děkan v Jáchymově Antonín Bittner a děkan v Mostě Karel John jako kanovníci královéhradečtí. Titul apoštolského protonotáře byl udělen knězi bez uvedeného benefícia Antonínu Scherbaumovi a duchovnímu správci v Poříčanech Matyáši Svobodovi; titul kancelisty arcibiskupské konsistoře knězi bez uvedeného benefícia Václavu Pistoriovi a Martinu Biellovi; titul akcesisty téže instituce Bartoloměji Mikovcovi a titul ceremonáře pražského světícího biskupa Ignáci Náglovi.

²⁶⁹ *Kopíř 1783*, fol. 181r-v+totéž ještě třikrát; viz *Regestář nařízení*, č. 458.

²⁷⁰ *Cathedraticum* byl poplatek, placený beneficiáty na znamení uznání katedrálního kostela. Protože se v dřívějších dobách odváděl na biskupské synodě, nazýval se též „synodaticum.“ Po Tridentském koncilu bylo zakázáno vybírat tento poplatek biskupem při vizitaci. V rakouských dědičných zemích bylo zrušeno vybírání *cathedratica* právě za vlády Josefa II. dvorským dekretem z 16. července 1783; viz *Regestář nařízení*, č. 506; Rittner, E.: *c.d.*, 2, s. 195.

Alumnaticum byla povinně odváděná dávka na vydržování kněžského semináře (odtud také druhý možný název *seminaristicum*). Právo biskupů vybírat tento poplatek stanovil Tridentský koncil; viz Rittner, E.: *c.d.*, 2, s. 196.

dražba majetku atd. stejným způsobem jako v případě úmrtí světského duchovního (6. bod).²⁷¹ Vikáři mají rovněž dbát na to, aby fary nezůstávaly bez závažných důvodů dlouho neobsazené (7. bod).

V posledním, 8. bodě, oznamuje arcibiskup povýšení kostelů ve Svojšíně [kostel ss. Petra a Pavla, *pozn. aut.*] a v Mašťově [kostel Nanebevzetí Panny Marie, *pozn. aut.*] na farní a, stejně jako v posledním bodě předcházejících *jarních patentů*, uvádí seznam osob, jimž byla udělena hodnost nebo titul.²⁷²

Jarní patent z roku 1784 byl vydán 22. března²⁷³ a obsahoval celkem 16 bodů. Budoucí duchovní správci jsou povinni si co nejlépe připravovat svá kázání Slova Božího, přičemž je zdůrazněna zejména potřeba studia, čtení posvátných knih a meditace (2. bod), musí se více zajímat o duchovní život mládeže (3. bod), jsou povinni zastávat co nejlépe jim svěřený kněžský úřad (5. bod), musí navštěvovat také chudobince a sloužit v nich mše (6. bod) a v neposlední řadě zdůrazňovat lidu s kazatelen překážky při uzavírání sňatků (8. bod).

Dále *jarní patent* stanovoval pravidla pro přijímání svátostí, celebrování mší a vykonávání vlastních církevních obřadů (4. bod) a pro výzdobu kostelů (7. bod) a postup při vyřizování žádosti jednoho z manželů o propuštění z manželského svazku (9. bod), v případě úmrtí faráře, farního administrátora nebo kaplana (10. bod), při udělování církevních hodností (11. bod), vyřizování pozůstalosti a vyhotovení testamentu po zemřelém duchovním (12. bod) a likvidaci jeho dluhů (13. bod). Faráři a farní administrátoři jsou panovníkem osvobozeni od placení *cathedratica* (14. bod). Knihy, sepsané faráři, je zapotřebí zasílat na příslušný vikářský úřad a ne přímo na kancelář konsistoře (15. bod).

Poslední, 16. bod, obsahoval oznámení povýšení kostelů v Jeníkově [patrně se jedná o dnešní Golčův Jeníkov a tamní kostel sv. Františka Serafinského; *pozn. aut.*] a Jirkově [sv. Jiljí; *pozn. aut.*] na děkanské a nadto jsou v něm zmiňována jména osob s nově uděleným titulem.²⁷⁴

Jarní patent z roku 1785 byl vydán 20. března²⁷⁵ a obsahoval nejvyšší počet bodů ze všech těchto patentů - celkem 19.

Každý farář byl povinen dbát na to, aby se v jeho farnosti nezvyšoval počet osob

²⁷¹V souvislosti s úmrtím duchovních zprostředkovala pražská konsistoř všem vikářům arcidiecéze dne 11. srpna 1781 obsah *remuneračního předpisu* pro komisaře, zabývající se duchovenskými pozůstalostmi. Každý komisař, pověřený uzavřením, inventarizací a dražbou pozůstalosti zesnulého duchovního, si smí vzít z jeho majetku částku ve výši 6 zlatých až 4 dukáty na úhradu nákladů za cestovné, stravu či jiných výdajů; nemá pobývat v místě projednávání pozůstalosti déle než je nezbytně nutné; je povinen více ušetřit na cestovním a stravném a v případě mimořádně malé nebo zadlužené pozůstalosti má provádět všechny úkony spojené s jejím vyřizováním zdarma a požadovat jen malou částku na uhrazení cestovního a stravného; *Kopíř 1781*, fol. 128r-129r; viz *Regestář nařízení*, č. 78.

²⁷²Kanovníký titul byl udělen děkanu v Německém Brodě Antonínu Weisenthalovi jako kanovníku v chorvatské Pedeně; duchovnímu správci v Lipnici nad Bečvou Matyáši Svárovi jako kanovníku tamtéž; duchovnímu správci v Krutech Antonínu Puchlerovi jako kanovníku tamtéž a profesoru obecných dějin a literatury na pražské univerzitě Jindřichu Wolfovi jako kanovníku kapituly v Hradci Králové. Titul arcibiskupského notáře obdrželi duchovní správce v Rudolticích Vojtěch (Adalbert) Appl, duchovní správce v Církvicích Ondřej Zeidler, duchovní správce ve Zbyslavi František Zeletzky a sekretář vikariátu pro hrabství Kladské Ignác Förster.

²⁷³*Kopíř 1784*, fol. 195r-200r; viz *Regestář nařízení*, č. 639.

²⁷⁴Kanovníkem kapituly ss. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi se stal děkan v Postoloprtech Jan Naxer. Arcibiskupskými notáři byli jmenováni děkan v Boru u Tachova Kašpar Bretfeld, arciděkan ve Falknově (dnešní Sokolov) Josef Dopsch a ceremonář arcibiskupa Příkladovského Ignác Blümel.

²⁷⁵*Kopíř 1785*, fol. 173r-178v; viz *Regestář nařízení*, č. 839.

nekatolického vyznání (2. bod). Protože základním úkolem kazatelů Slova Božího je hlásat lásku podle 1. listu sv. apoštola Pavla Korintským, kapitoly 13, verše 4-7: „Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá,“ jsou ve 3.-11. bodě tohoto patentu postupně rozebírány jednotlivé myšlenky zmíněného úryvku z Nového Zákona.

Vikářům se povoluje udělovat dispens při uzavírání manželství mezi snoubenci ve 2. stupni pokrevního příbuzenství, pokud ovšem tento není spojen se 3. nebo 4. stupněm (12. bod).

Veškerému pražskému světskému i řeholnímu kléru se zakazuje nosit pestrý oděv (13. bod).²⁷⁶ Sloupy, které kdysi sloužily jako podstavce soch svatých, ale nyní jsou již v ruinách a není žádná naděje, že by byly zrestaurovány, se mají zbourat, ovšem jen se souhlasem patrona kostela (14. bod). Řeholníkům z klášterů v provinciích je povoleno vstoupit do klášterů v jiné arcidiecézi (15. bod). Zapečetění a inventura pozůstalosti po zemřelém duchovním musí být s odvoláním na dvorský dekret z 21. února 1785 provedena za přítomnosti biskupského komisaře (16. bod).²⁷⁷ Bratrstvům se zakazuje uctívat Nejsvětější Svátost oltářní, neboť tato smí být vystavována jen v kostelích a nesmí být zapůjčována mimo ně (17. bod). Vikáři musí zasílat na pražskou konsistoř písemná potvrzení o převzetí konsistorních intimátů buď přímo od osob, jimž jsou určeny nebo od dvou svědků (18. bod).

19. bod jako poslední v pořadí již tradičně obsahoval seznam osob, jimž arcibiskup udělil různé tituly.²⁷⁸

Jarní patent z roku 1786 byl oproti všem dosavadním „březnovým“ patentům vydán až 2. dubna²⁷⁹ a obsahoval jen 10 bodů.

Kanonická vizitace Plzeňského a částečně i Berounského kraje v roce 1785 ukázala podle výsledků moudrost a prozíravost duchovních v lokalitách se smíšeným katolickým a nekatolickým obyvatelstvem (2. bod). Ve 3.-9. bodě jsou shrnuta různá poučení pro "dobrého pastýře", prokládaná citáty z Bible.

10. bod v sobě obligátně zahrnoval seznam osob, jimž arcibiskup udělil různé tituly.²⁸⁰

²⁷⁶ Zákaz nosit barevný nebo pestrý oděv v případě všech světských a nesekularizovaných řádových duchovních opakovala konsistoř s odvoláním na dvorský dekret z 9. listopadu 1787 dne 24. ledna 1788. Pokud slouží duchovní v pražské arcidiecézi mši nebo zastává jiné povinnosti, vyplývající z jeho funkce, nesmí si obléci žádný jiný oděv než sutanu černé barvy; latinsky, *Kopíář 1788*, fol. 43r-44v; viz *Regestář nařízení*, č. 1295.

²⁷⁷ Viz *Regestář nařízení*, č. 805.

²⁷⁸ Titul čestného kanovníka při kolegiální kapitule ss. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi obdržel duchovní správce v Sedlci a vikář František Rossol. Arcibiskupskými notáři byli jmenováni duchovní správce v Chodově František Helfert, duchovní správce v Budislavi Josef Štampach a duchovní správce v Novém Městě nad Metují Augustin Haberle.

²⁷⁹ NA, APA I, *Kopíář expedované korespondence 1786* (dále jen *Kopíář 1786*), inv. č. 165, sg. A 13/6, fol. 179r+nefol.; viz *Regestář nařízení*, č. 1049.

²⁸⁰ Bakalář teologie a kanovník pražského Metropolitního kostela František Xaver Hain byl již v minulém roce, tj. v roce 1785, ustanoven radou pražské konsistoře. Duchovní správce u sv. Štěpána na Novém Městě pražském Jan Hoffmann je od roku 1786 kanovníkem „královské a kolegiální“ kaple u Všech svatých na Pražském hradě. Děkan v Blatné Václav Šedivý a arciděkan ve Falknově (dnešní Sokolov) Josef Dopsch byli jmenováni čestnými kanovníky kapituly při kostele ss. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi. Duchovní správce a vikář v Toužimi Jiří Pöhner byl ustanoven děkanem tamtéž. Duchovní správce v Plánici Václav Filípek obdržel titul děkana a arcibiskupského notáře. Dalšími notáři byli jmenováni arciděkan v Horšovském Týně Maxmilián Werner,

Jarní patent z roku 1787 byl vydán 18. března²⁸¹ a obsahoval celkem 11 bodů. Povinností každého faráře je obrátit v jeho farnosti co nejvíce nekatolíků zpět na pravou víru (2. bod) rovněž se starat o chudé (7. bod). V kláštorech musí vládnout disciplína, založená na mravní síle, vzdělanosti a moudrosti představených (3. bod). Rodiče mají vychovávat své děti v pravé křesťanské víře a vést je ke zbožnosti; faráři pak musí při svých návštěvách škol nabádat děti a mládež k častějšímu svatému přijímání (4. bod). S odvoláním na 6. bod *jarního patentu* z roku 1781 nesmějí rodiče tolerovat u svých dětí noční potulky ani schůzky s přesporní mládeží (5. bod). Věřícím se výslovně zakazuje požívat masité pokrmy v postním období, provozovat sborový zpěv v kostele v době adventu a čtyřicetidenního půstu (6. bod).

V případě pronájmu fary má být nejprve podána farářem žádost na pražskou konsistoř spolu s příslušnými dokumenty (8. bod). K provádění oprav na kostelích je také zapotřebí souhlasu konsistoře (9. bod). S odvoláním na 5. bod *jarního patentu* z roku 1781 jsou kněží povinni poučit snoubence o překážkách, bránících uzavření manželství a postarat se o to, aby absolvovali katechetický kurs (10. bod).

11. bod je opět seznamem osob, jimž arcibiskup udělil různé tituly.²⁸²

Jarní patent z roku 1788 byl vydán překvapivě až 26. srpna,²⁸³ což považují spíše za chybu tiskaře a obsahoval 12 bodů.

Body č. 2.-11. tvoří jakýsi souhrn obecných rad arcibiskupa Příchovského kléru pro vykonávání kněžského povolání s citacemi z Písma Svátého, týkající se kompetencí vikářů (9. bod), farářů, kaplanů a kooperátorů (5. bod), zakázaných knih (6. bod), vyúčtování ročních výnosů (8.-11. bod) atd.

V posledním, 12. bodě, se opět veškerému arcidiecéznímu kléru oznamuje udělení titulů duchovním.²⁸⁴

Jarní patent z roku 1789 se, bohužel, nedochoval.

Co se týče udělování čestných titulů, jejichž nositelé byli jmenovitě oznámeni vždy v posledním bodě *jarního patentu*, vydala pražská konsistoř ještě jedno nařízení, a to na konci července roku 1781 (přesné datum není uvedeno),²⁸⁵ v němž oznamovala veškerému světskému a řeholnímu kléru arcidiecéze jmenný seznam osob, jimž byl buď udělen čestný titul anebo obdrželi vyšší církevní úřad.

duchovní správce v Hosíně Václav Veselý, duchovní správce v Sedlci (zaniklá obec v okrese Karlovy Vary; viz *Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970*. II/1, Praha 1978, s. 469) Matyáš Gohler a mladší kněz-moderátor (koordinující duchovní správu pro více farností) knížete Schwarzenberga Václav Všetečka.

²⁸¹ NA, APA I, *Kopíř expedované korespondence 1787* (dále jen *Kopíř 1787*), inv. č. 166, sg. A 13/7, fol. 145r + nefol.; viz *Regestář nařízení*, č. 1191.

²⁸² Titul děkana byl udělen duchovnímu správci a vikáři v Němčicích Františku Antonínu Novákovi a titul arcibiskupského notáře obdržel duchovní správce v Mníšku pod Brdy Jan Cippelius.

²⁸³ NA, APA I, *Kopíř expedované korespondence 1788* (dále jen *Kopíř 1788*), inv. č. 167, sg. A 13/8, fol. 301r+nefol.; viz *Regestář nařízení*, č. 1352.

²⁸⁴ Děkan a vikář v Chebu Tomáš Sterling byl ustanoven titulárním kanovníkem ve Staré Boleslavi. Duchovní správce ve Světci Kašpar Peithner obdržel titul děkana „ad personam.“ Titul arcibiskupského notáře byl udělen duchovnímu správci ve Velichově Františku Heslerovi, duchovnímu správci v Ledči nad Sázavou Matyáši Hallovi, kaplanu v Plzni Václavu Lampelovi a kaplanu při kostele Matky Boží před Týnem na Starém Městě pražském Václavu Kresselovi. Syndik městské rady v Chebu Martin Glukseelig byl jmenován advokátem arcibiskupské kurie.

²⁸⁵ *Kopíř 1781*, fol. 56r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 75.

Další konsistorní nařízení, vydávané konsistorní kanceláří pravidelně každým rokem, bylo nařízení ohledně *održování čtyřicetidenního půstu* v předvelikonočním období. Bohužel se však v *Kopířích* nedochovala pro celé josefinské období, ale jen pro léta 1781-1784.

Dne 9. února 1781 vydala konsistoř ve dvou totožných exemplářích v českém a německém jazyce nařízení, v němž důtklivě nabádala světský i řeholní arcidiecézní klérus, aby lidu připomněl zdržovat se v postním období požívání masitých pokrmů (s výjimkou osob nemocných, slabých, starých a dětí či z jiné vážné příčiny) a také se vyhnul jakémukoli hříchu, nepravostem, rozkoším a hodování. Namísto světské požívačnosti měl lid projevovat milosrdenství a lásku k bližnímu, naslouchat Slovu Božímu a pohroužit se do modliteb, neboť „*Modlitba s Postem spojená, u Boha mnohem mocnegssý a aucinliwegssý gest.*“²⁸⁶

Další postní nařízení bylo vydáváno se stejným obsahem každoročně před počátkem postního období a ve fondu APA se dochovalo z 10. února 1781,²⁸⁷ 10. ledna 1782,²⁸⁸ 20. ledna 1783²⁸⁹ a 18. ledna 1784.²⁹⁰ Latinsky v něm konsistoř nařizovala světskému i řeholnímu kléru arcidiecéze oznámit lidu s kazatelen *održování čtyřicetidenního půstu* před Velikonoce a připomenout mu rovněž přípravu na generální zpověď v Pašijovém týdnu. Zdržení se požívání jakýchkoli masitých pokrmů bylo nutno bezpodmínečně *održovat* ve středu, pátek a sobotu; ostatní dny půstu bylo povoleno požívat maso jedenkrát a v neděli dvakrát denně (platilo až do Květné neděle). Výjimku mohl udělit pouze lékař, a to v případě oslabení těla v důsledku nemoci, stáří nebo jiných závažných důvodů, doložených lékařským vysvědčením. O svátcích a nedělích v tomto období se faráři pomodlili se svými farníky vždy po mši 5x Otčenáš, 5x Zdravas Maria a 1x Credo; ve všední dny pak 5x Otčenáš a 5x Zdravas Maria.

Každoročně pražská konsistoř také oznamovala průběh konání *Svatováclavských slavností* v Praze, a to jednak prostým oznámením v latinském jazyce a jednak arcibiskupským patentem, který byl vydáván v českém i německém jazyce. Tyto „svatováclavské“ tisky se však v *Kopířích* dochovaly pouze pro roky 1781, 1782 a 1783. Konsistorní nařízení pro veškerý světský a řeholní klérus arcidiecéze, který měl na jeho základě oznámit lidu konání a průběh třídních pobožností u příležitosti oslav svátku českého knížete a zemského patrona sv. Václava ve všech pražských světských i řádových kostelích, byla ve všech třech zmíněných letech vydána ve stejný den – 28. srpna.²⁹¹

Podle tohoto nařízení měla být ve všech světských i řádových kostelích *celebrována* po tři dny ráno a večer slavnostní mše svatá, na jejíž závěr měla být při ranní mši svatě čtena *Litanie o Nejsvětějším jménu Ježíš* a večer *Litanie ke Všem svatým*; po jejím skončení se věřícím udělovalo požehnání před svatostánkem, do něhož byla uložena zpět Nejsvětější Svátost oltářní, vystavená k veřejné adoraci lidu během obou zmíněných mší. Zároveň se po oba dny konaly sbírky na zbožné účely.

²⁸⁶ *Kopíř 1781*, fol. 173r + nefol.; totéž, fol. 174r + nefol.; viz *Regestář nařízení*, č. 18.

²⁸⁷ *Kopíř 1781*, fol. 171r-172v; viz *Regestář nařízení*, č. 19.

²⁸⁸ *Kopíř 1782*, fol. 69r-70r; viz *Regestář nařízení*, č. 155.

²⁸⁹ *Kopíř 1783*, fol. 52r-53r; viz *Regestář nařízení*, č. 418. Toto nařízení nebylo jako jediné z dochovaných ohledně *održování čtyřicetidenního půstu* vydáno celou konsistoří, ale jmenovitě arcibiskupem Příchovským.

²⁹⁰ *Kopíř 1784*, fol. 51r-52v; viz *Regestář nařízení*, č. 602.

²⁹¹ 1781: *Kopíř 1781*, fol. 137r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 87. 1782: *Kopíř 1782*, fol. 174r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 334. 1783: *Kopíř 1783*, fol. 171r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 530.

Kromě těchto nařízení, jak již jsem předeslala výše, vydával sám arcibiskup Příchovský každoročně také patent s programem svatováclavských oslav. Stejně jako konsistorní oznámení svatováclavských slavností se však i tyto patenty dochovaly pouze pro roky 1781, 1782 a 1783. Na rozdíl od těchto oznámení však nebyly všechny patenty vydány ve stejný den, nýbrž pro rok 1781²⁹² a 1782²⁹³ dne 4. září a pro rok 1783²⁹⁴ dne 12. září, a to vždy ve dvou exemplářích – v českém a německém jazyce.

Svatováclavské slavnosti se v Praze konaly vždy v době od 28. září do 5. října, tedy během tzv. „svatováclavského oktávu.“ V úvodu patentu připomněl arcibiskup Příchovský příkladné křesťanské mravy českého knížete sv. Václava, jeho zásluhy na vymýcení pohanství, představovaného jeho matkou, kněžnou Drahomírou, na území českého státu i jeho mučednickou smrt. Převážná část patentu však byla věnována náplni tří denních pobožností v pražských kostelích a průběhu oslav v jednotlivých dnech tohoto oktávu.

O prvních *Svatováclavských slavnostech* v roce 1781 se dne 28. září veškerý světský a řeholní klérus z pražských kostelů shromáždil před osmou hodinou ranní v kostele sv. Václava na Malé Straně²⁹⁵ a poté následovalo procesí do chrámu sv. Víta na Pražském hradě, kde byla celebrována slavnostní bohoslužba. Další procesí kléru a farníků do Metropolitního chrámu se konala i po všechny následující dny svatováclavského oktávu: dne 29. září obutí karmelitáni z kláštera při kostele sv. Havla na Starém Městě pražském s arcibratrstvem sv. Škapulíře Matky Boží Karmelské; dne 30. září faráři všech staroměstských kostelů se svými farníky; dne 1. října faráři všech novoměstských kostelů se svými farníky; dne 2. října dominikáni z konventu sv. Jiljí na Starém Městě pražském s bratrstvem sv. Růžence; dne 3. října pauláni z kláštera při kostele sv. Salvátora na Starém Městě pražském [v roce 1863 koupili kostel čeští evangelíci; *pozn. aut.*] s bratrstvem sv. Kříže a ss. Andělů Strážných;²⁹⁶ dne 4. října obutí augustiniáni - poustevníci z kláštera při kostele sv. Tomáše na Malé Straně s bratrstvem Božího Těla a sv. Šebestiána a dne 5. října ráno farář z chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně s farníky a dominikáni z kláštera u sv. Maří Magdaleny na Starém Městě pražském s bratrstvem sv. Růžence; odpoledne téhož dne se pak konalo procesí z chudobince při vlašském špitále sv. Karla Boromejského na Malé Straně.

O rok později se program návštěv jednotlivých procesí v chrámu u sv. Víta v jednotlivých dnech oktávu vzhledem k předcházejícímu roku poněkud změnil, takže 29. září začínali faráři všech staroměstských kostelů se svými farníky, následující den pokračovali novoměstští faráři s farníky atd. Obutí karmelitáni z kláštera u sv. Havla na Starém Městě pražském s arcibratrstvem sv. Škapulíře Matky Boží Karmelské, kteří minulý rok průvody o prvním dni oktávu dne 29. září zahajovali, byli v tomto roce odsunuti až na poslední den, tj. 5. října.²⁹⁷

V roce 1783 opět nebylo zachováno pořadí procesí do svatovítského chrámu z předchozího roku, neboť 29. září přišla řada na paulány ze staroměstského kláštera, 3. října

²⁹² *Kopíř 1781*, fol. 138r-140v (německy); tamtéž, fol. 141r-143v (česky); viz *Regestář nařízení*, č. 91.

²⁹³ *Kopíř 1782*, fol. 262r-264r (česky); tamtéž, fol. 265r-267r (německy); viz *Regestář nařízení*, č. 343.

²⁹⁴ *Kopíř 1783*, fol. 171r+nefol. (německy); tamtéž, fol. 171v+nefol. (česky); viz *Regestář nařízení*, č. 540.

²⁹⁵ Kostel zrušen v roce 1782. Podrobněji o něm např. Ekert, F.: *c.d.*, 2, s. 331-334.

²⁹⁶ Kostel zrušen spolu s klášterem v roce 1785. Bratrstvo ss. Andělů Strážných je vlastně bratrstvem sv. Michala, které konalo každoročně průvod o svátku ss. Andělů Strážných (2. října) z kostela po Staroměstském náměstí; tamtéž, s. 368 – 376.

²⁹⁷ *Kopíř 1782*, fol. 262r-264r (česky); tamtéž, fol. 265r-267r (německy); viz *Regestář nařízení*, č. 343.

na obuté augustiniány-eremity z malostranského kláštera u sv. Tomáše a 4. října na obuté karmelitány ze staroměstského kláštera u sv. Havla.²⁹⁸

Specifickou, a velmi obsáhlou skupinu vlastních konsistorních tisků tvořila povolení sbírat almužny ve prospěch obyvatel lokalit, postižených většinou, i když ne ve všech doložených případech, nějakou živelnou pohromou. Jejich přehled podává následující tabulka:

DATUM VYDÁNÍ POVOLENÍ	LOKALITA	DRUH ŽIVELNÉ POHROMY	DATUM ŽIVELNÉ POHROMY
1. červenec 1781 ²⁹⁹	Hořice	-	-
1. říjen 1781 ³⁰⁰	Třeboň	-	-
1. říjen 1781 ³⁰¹	Litomyšl	bouře	18. srpen 1781
30. říjen 1781 ³⁰²	Kamenice nad Lipou Postoloprty	-	-
17. duben 1782 ³⁰³	Petrovaradín (Uhry)	-	-
16. srpen 1782 ³⁰⁴	Žacléř Neškaredice Úmonín	požár	-
12. listopad 1782 ³⁰⁵	Banská Štiavnica (Uhry) Košetice Dolní Kralovice	požár	-
24. duben 1783 ³⁰⁶	Budyně nad Ohří	požár	27. únor 1783
5. září 1783 ³⁰⁷	Zvolen (Uhry) Villach (Korutany)	požár	-
15. srpen 1784 ³⁰⁸	Žatec Klášteřec nad Ohří	přistěhovalci z Uher	-
26. říjen 1784 ³⁰⁹	Ústěk Blíževedly Mikulov	-	-
3. leden 1785 ³¹⁰	Rokycany	požár	12. září 1784
	Lavamünd		

²⁹⁸ *Kopíř 1783*, fol. 171r+nefol. (německy); tamtéž, fol. 171v+nefol. (česky); viz *Regestář nařízení*, č. 540.

²⁹⁹ *Kopíř 1781*, fol. 54r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 66.

³⁰⁰ *Kopíř 1781*, fol. 206r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 98.

³⁰¹ *Kopíř 1781*, fol. 283r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 99.

³⁰² *Kopíř 1781*, fol. 289r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 121.

³⁰³ *Kopíř 1782*, fol. 335r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 251.

³⁰⁴ *Kopíř 1782*, fol. 160r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 315.

³⁰⁵ *Kopíř 1782*, fol. 432r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 392.

³⁰⁶ *Kopíř 1783*, fol. 241r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 466. Toto povolení sbírat almužny nebylo konsistoří vydáno samostatně, ale spolu se zprostředkováním obsahu dalších dvorských dekretů kléru.

³⁰⁷ *Kopíř 1783*, fol. 237r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 534.

³⁰⁸ *Kopíř 1784*, fol. 142r; viz *Regestář nařízení*, č. 723.

³⁰⁹ *Kopíř 1784*, fol. 264r; viz *Regestář nařízení*, č. 753.

³¹⁰ *Kopíř 1785*, fol. 396r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 791.

20. únor 1785 ³¹¹	(Korutany) Pezinok (Uhry)	požár	-
20. červen 1785 ³¹²	Vildštejn Starý Rybník	povodeň	-
15. květen 1788 ³¹³	Budín (Uhry) Česká Lípa	-	-

Z této tabulky je patrné, že povolení sbírat almužny vydávala konsistoř pravděpodobně po celé období let 1780-1790, avšak v *Kopířích* se tyto tisky dochovaly jen z let 1781-1785 a pak z roku 1788.

Celkem se jedná o 15 kusů tisků, z nichž nejvíce – čtyři – pochází z roku 1781; tři se shodně dochovaly z let 1782 a 1785, dva z let 1783 a 1784 a pouze jeden z roku 1788. Po jazykové stránce byla všechna povolení vyhotovena v latině.

Co se týče územního zastoupení jednotlivých postižených lokalit, převažovaly Čechy (10 případů), ovšem uvědomíme-li si, že jedno povolení sbírat almužny bylo mnohdy vydáno pro více lokalit najednou, pak je lokalita na území Čech v tiscích obsažena celkem dvacetkrát.³¹⁴ Postižené lokality mimo území království Českého se nacházely buď na území tehdejších Uher (Petrovaradin [dnes na území Srbska; *pozn. aut.*], Banská Štiavnica, Zvolen, Pezinok a Budín [dnes součást hlavního města Maďarska Budapešti]) anebo Korutan (Villach a Lavamünd).

Z živelných pohrom řádil ve zmíněných lokalitách nejvíce červený kohout (sedmkrát podle tisků, jedenáctkrát podle lokalit), v jednom tisku je uvedena bouře, v jednom povodeň³¹⁵ a ve zbývajících případech není druh živelné pohromy vůbec stanoven. Živelným pohromám se vymyká pouze povolení sbírat almužny z 15. srpna 1784, které měly být věnovány přistěhovalcům z Uher, tedy tolerovaným jinověrcům.

Datum živelné pohromy bývalo uváděno jen výjimečně, ve třech případech. Jeho porovnáním s datem vydání povolení sbírat almužny je však možné si udělat představu o tom, jak dlouho po katastrofě trvalo konsistoři toto povolení vydat. A jak se zdá, s postupujícími léty se vydání stále více prodlužovalo. Zatímco v případě bouře s kroupami v Litomyšli v roce 1781 se jednalo o 43 dnů, v případě požáru v Budyni nad Ohří v roce 1783 to již bylo 43 dnů a v případě požáru v Rokycanech o rok později dokonce 81 dnů; sbírat almužny tehdy bylo povoleno až na počátku ledna roku 1785.

Povolení sbírat almužny však nebylo novinkou, zavedenou pražskou konsistoří až v 80. letech 18. století. Je totiž mnohem staršího data, o čemž podává důkaz téměř každé výše zmíněné povolení, vydané arcibiskupem Příchovským, v němž nechybí odvolání na „nejvyšší reskript z 19. prosince 1761.“ Císařovna Marie Terezie tehdy nařídila, aby o konání sbírky pro jakoukoli živelnou pohromou postiženou obec musí nejprve vyrozumět zemská vláda

³¹¹ *Kopíř 1785*, fol. 106r; viz *Regestář nařízení*, č. 822.

³¹² *Kopíř 1785*, fol. 363r; viz *Regestář nařízení*, č. 901.

³¹³ *Kopíř 1788*, fol. 182r-183v; viz *Regestář nařízení*, č. 1333. Toto povolení sbírat almužny bylo vydáno spolu se zprostředkováním nařízení jiných institucí kléru v rámci jednoho tisku.

³¹⁴ Např. povolení sbírat almužny z 16. srpna 1782 bylo vydáno pro Žacléř, Neškaredice a Úmonín a z 12. listopadu téhož roku dokonce pro jednu lokalitu zahraniční – Banskou Štiavnicu – a dvě lokality české – Košetín a Dolní Kralovice.

³¹⁵ Povodeň zasáhla dvě panství, a to Vildštejn a Starý Rybník.

duchovní z jednotlivých lokalit, kteří o nejbližší neděli nabádali s kazatelny své farníky, aby z křesťanské lásky přispěli na sbírku ve prospěch určitého postiženého města či vesnice. Příspěvky měl vybírat bezplatně vždy nějaký důvěryhodný a čestný muž a spolu se seznamem vybraných částek ho odevzdal hejtmanovi, který jej zaslal prezídiu zemské vlády, odkud byla vybraná částka předána nejprve tajnému *Directoriu in publicis et cameralibus* a poté postižené obci.³¹⁶

Kromě seznamu zakázaných knih z roku 1783 (viz Příloha č. 4 této disertace) vydávala pražská konsistoř v průběhu 80. let 18. století také oznámení o publikování náboženských knih; bohužel v Kopiářích se dochovaly pouze dva takové tisky. Šlo vydání knihy s názvem **Konfessy katolická, aneb Wyznání prawé Wiry** od Jakuba Horčického a stalo se tak 1. září 1782³¹⁷ a znovu pak 13. února 1783,³¹⁸ obě oznámení bala vyhotovena v latinském jazyce.

Tuto knihu bylo možné zakoupit v domě pro přestárlé kněze u sv. Karla Boromejského na Novém Městě pražském za 36 krejcarů. Šlo již o její třetí vydání na území království Českého (první z roku 1609 od tiskaře Kašpara Kargezya ze Starého Města pražského, druhé z roku 1677 od nezjištěného tiskaře rovněž z Prahy, neboť se nedochoval žádný výtisk) a jedno vydání v království Uherském z roku 1677 od tiskaře Matthiase Rietmillera z Tnavy. Celý název této knihy z roku 1782 (v průběhu let se přece jen oproti prvnímu vydání poněkud změnil) zněl: „*Konfessy katolická. Totiž: Wyznání prawé Wiry křestianské wsseobecné, o Nádegi, Lásce, Sprawedlnosti křestianské, tež o Swátostech, a o giných Cýrkwe swaté Ržádich, o kostelnich Ceremonyich. Od Jakuba Horčického z Tepence, Geho Milosti Cýsaře Ržimského, Uherského a Českeho Krále ec. Dwořenina, a H.[egtmana] K.[lásstera] S.[watého] G.[irzi] N.[a] H.[radě] P.[razském]. W Ržád a w gednu Summu z Pobožných Authorů uwedená a na Swětlo wydaná. Wytisštěná w Starém Městě Prazském, u Kasspara Kargezya. L.P. M.DC.IX. Nyni přehlidnutá, a opáčeně k Užitku duchownimu wssem Spaseni swého hledagicým na Swětlo wydaná. Nákladem Dědictwi S. Wáclawa. Cum admisione Caesareo-Regiae Censurae. Přestisštěná w Arcybiskupské Impressy, u Frantisska Augustýna Höchenbergra, w roku 1782. 8°. [za 20 kr.]*“³¹⁹

³¹⁶ Viz Jaksch, 1, s. 68.

³¹⁷ *Kopiář 1782*, fol. 246r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 340. Oznámení o vydání knihy nebylo vydáno samostatně; tištěný text se zároveň týkal i odstranění kanonické překážky pro uzavření manželství v podobě příslušnosti snoubenců do jiné farnosti než se koná sňatek.

³¹⁸ *Kopiář 1783*, fol. 101r; viz *Regestář nařízení*, č. 431. Ani toto oznámení nebylo vydáno jako samostatný tisk; součástí obsahu bylo i nařízení pro arcidiecézní klérus zasílat dvakrát ročně vždy na konci června a prosince seznamy světského a řeholního kléru z každého vikariátu na konsistoř s poznámkou, zda došlo k nějaké změně.

³¹⁹ Latinský text byl tištěn antikvou, český gotickou frakturou a obsahoval signatury, stránkové kustody, arabské stránkování ve vnějších hořejších rozích, marginálie, živá záhlaví, rokokové linky a dvojlinky, arabské a římské číslice, do dřeva řezané erby Vojtěcha Popela z Lobkovic, Viléma Slavaty z Chlumu, Jaroslava Bořity z Martinic a Jakuba Hořického z Tepence, viněty, plné iniciálky ve volném prostoru ve výši třech řádek, nadpisy artikulů, rejstřík, rokokové tyče. Výtisk *Konfessy katolické* z roku 1782 se kromě Prahy nacházel v roce 1946 ještě v knihovnách světských či duchovních institucí 23 lokalit na území Čech. V samotné Praze byly uloženy 3 exempláře v univerzitní knihovně (sg. 54 C 120, 54 C 127, 54 I 7146), 4 v městské knihovně (83 H 81, 69 H 58, 69 G 54, 86 J 69), 3 v knihovně Strahovské kapituly (EV VI 4, ET XV 34, HO VII 50), 1 v Lobkovické knihovně (16 094), 2 v klášteře augustiniánů-eremitů na Malé straně (U IX 60, Z IV 24), 1 v klášteře křižovníků s červenou hvězdou na starém Městě pražském (XLVIII G 24), 1 v knihovně Metropolitní kapituly (Cc 748) a 2 v knihovně Vyšehradské kapituly (II Cc 173, III Aa 128); viz Tobolka, Zdeněk Václav: *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století (1501-1800)*. II/3, D-J, Praha 1946, s. 390-391.

Autor *Konfessy Katholické*, Jakub Horčický z Tepence (uváděný též jako Horczicky a Tepencz, Hořovický nebo Hořčický), nazvaný Sinapius, se narodil buď přímo v Českém Krumlově anebo v jeho okolí kolem roku 1575. Studoval v jezuitské koleji v Českém Krumlově, poté se nějaký čas věnoval lékárnické profesi a studia dokončil na filozofické fakultě v Praze. Odtud odešel v roce 1600 na místo správce jezuitského semináře v Jindřichově Hradci. O pět let později se však do Prahy znovu vrátil, neboť se stal hejtmanem kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě a v této funkci působil až do roku 1613. Současně však byl roku 1608 povolán díky svým znalostem chemie jako dvořan na dvůr císaře Rudolfa II., který jej povýšil do šlechtického stavu. 26. dubna 1614 se stal hejtmanem mělnického panství a o dva roky později i jeho novým majitelem; na panství prováděl katolickou reformaci. Od září do prosince roku 1618 byl ze strany protestantských stavů vězněn v Bílé věži na Pražském hradě a o rok později dokonce vypovězen z Čech. Po prohrané bitvě českých stavů na Bílé hoře se však vrátil zpět do Čech a nakrátko se opět usadil na svém mělnickém panství. Zemřel 25. září 1622 v Praze.³²⁰

S vydáváním odborných příruček úzce souvisí ještě dvě další nařízení; obě se shodou okolností týkala rovněž jednoho díla. A to topografické příručky piaristického vychovatele v rodině hraběte z Nostic-Rheineku Jaroslava Schallera s názvem **Topographia seu Historia Bohemiae**.

2. července 1781 požádala pražská konsistoř veškerý arcidiecézní klérus, aby jí nejpozději do osmi dnů zaslal vyplněné přiznávací fase majetku kostelů, církevních institucí a bratrstev kvůli údajům pro připravované dílo zmíněného autora.³²¹ 28. února 1782 pak konsistoř nařídila všem vikářům v pražské arcidiecézi vracet včas včas krajským úřadům exempláře nařízení, které si od nich vyžádali k nahlédnutí a zaslat tímž úřadům písemnosti z pamětních farních knih, určené jako podklad pro Schallerovu topografickou knihu.³²²

Autor **Topographia seu Historia Bohemiae**, Josef František Jaroslav Schaller, se narodil 6. března 1738 na Konopišti. V roce 1753 vstoupil do piaristického řádu a po ukončení studií vyučoval na církevních školách téhož řádu. V letech 1766-1771 a poté od roku 1775 až do své smrti 6. ledna 1809 působil jako soukromý vychovatel v rodině hraběte Nostice v Praze.

Šestnáctisvazková práce, nazvaná **Topographie des Königreichs Böhmen** (vydána v německém jazyce), která vycházela v letech 1785-1791, je bezesporu jeho nejvýznamnějším a nejrozsáhlejším dílem. Svědčí o tom mimo jiné i to, že téhož roku, kdy bylo vydávání celé řady ukončeno (1791), musely být pro velký zájem veřejnosti některé první svazky vytištěny znovu.³²³

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ *Kopíř 1781*, fol. 55r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 67.

³²² *Kopíř 1782*, fol. 144r; viz *Regestář nařízení*, č. 199.

³²³ Z dalších Schallerových děl je možné jmenovat ještě čtyřsvazkové *Beschreibung der Hauptstadt Prag* z let 1794-1797; *Kurzgefasste Beschreibung von Prag* z roku 1798, což je stručný výtah z předešlé práce; *Geschichte der k.k. Büchzensur* z roku 1796; *Kurze Lebensbeschreibungen gelehrter Männer aus dem Orden der frommen Schulen etc.* z roku 1799; *Neuverfertigtes Catastrum des Königreichs Böhmen* z roku 1803 nebo *Gedanken über die Ordensverfassung der Piaristen und ihre Lehrart* z roku 1805 (všechny uvedené knihy byly vydány v Praze); viz *Ottův slovník naučný* (dále jen *OSN*). 22, Praha 1904, s. 950.

Dne 23. února vydal arcibiskup Antonín Petr hrabě Příchovecký rovněž patent,³²⁴ jímž nabádal veškerý světský klérus arcidiecéze, aby všemi silami odvracel lid od odpadlictví od pravé víry. Odvolával se přitom na koncily *Lateránský*³²⁵ a *Tridentský*.³²⁶ Připouští, že se sice nešťastné Čechy staly heretickými, ale že díky statutům moudrých panovníků není nekatolická víra tolerována (nařízení vyšlo ještě před vydáním Tolerančního patentu) a veškerý obchod s podvratnými heretickými knihami je zakázán. Lid si však stěžuje na herezi v mnoha konventech, kam se dovážejí např. knihy Martina Luthera či Jana Kalvína ze sousedních provincií. Z tohoto důvodu nabádá arcibiskup kněžstvo k poskytování dobrého příkladu lidu; pokud totiž lid vidí katolického kněze, který si libuje v hostinách, je zjištný, má volné mravy a sklon ke světským radovánkám, nechá se snadno svést k herezi.

³²⁴ *Kopíř 1780*, fol. 367r-370v; viz *Regestář nařízení*, č. 21.

³²⁵ 1. zasedání od 18. března do 6. dubna 1123, 2. od 4. do 30. dubna 1139, 3. od 5. do 19. března 1179 a 4. ve dnech 11., 20. a 30. listopadu 1215; viz Jedin, Hubert: *Malé dějiny koncilů*. Praha 1990, s. 32-38.

³²⁶ Celkem 25 zasedání od 13. prosince 1545 do 4. prosince 1563 ve 4 jednacích obdobích; tamtéž, s. 62-80.

4. kapitola

KONSISTOŘ JAKO ZPROSTŘEDKOVATEL SMĚRNIC PŘI STÁTNÍ REGLEMENTACI CÍRKEVNÍHO ŽIVOTA

K provádění josefinských reforem *in publico-ecclesiasticis*, tedy v náboženských a církevněpolitických záležitostech, byla v roce 1780 zřízena *dvorská duchovní komise*, která vznikla z *církevního oddělení* při české a rakouské dvorské kanceláři z doby Marie Terezie a vydávala nařízení biskupům, kteří je v rámci svých diecézí předávali vikářům a farářům.³²⁷

Po obsahové stránce je možné tato nařízení rozdělit do několika okruhů s přihlédnutím k reformám, jichž se týkaly. Každému okruhu bude věnována samostatná podkapitola.

a) Tolerance nekatolíků a lidové blouznivectví

Nejvýznamnější církevněpolitickou reformou Josefa II. bylo bezesporu vydání *Tolerančního patentu* dne 13. října 1781, na jehož základě bylo vedle katolického náboženství povoleno obyvatelstvu českých zemí vyznávat další tři křesťanské konfese: augsburskou, helvetskou a pravoslavnou; katolická víra nicméně zůstala i nadále jediným oficiálním státním náboženstvím. K úplnému zrovnoprávnění nekatolických společenství s katolickou Církví však došlo až po vydání tzv. *protestantského patentu* v roce 1861.³²⁸

Celkový přehled o tištěných písemnostech k problematice tolerance, vydaných v jednotlivých měsících vlády Josefa II. a dochovaných v *Kopíářích*, podává následující tabulka:

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
l*		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ú		1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
b		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
d		1	6	1	-	-	-	-	-	-	-	8
k		-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
č		-	-	-	3+	-	-	-	1	-	-	4
čc		1	-	3	-	-	-	-	1	-	-	5
s		1	-	-	1+	-	-	-	1	-	-	3
z		1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	4
ř		1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
l	-	2	2	-	2+	-	-	-	-	-	-	6
p	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Σ	-	8	12	6	6	-	-	1	3	-	-	36

* Vzhledem k velikosti jednotlivých políček tabulky musely být pro jednotlivé měsíce v roce použity zkratky v podobě počátečního písmena, popř. více písmen (l = leden, ú = únor, b = březen atd.).

³²⁷ Prvními předsedajícími *dvorské duchovní komise* byli státní rada a svobodný zednář František Karel Kressel z Qualtenberku a duchovní referent česko-rakouské dvorské kanceláře a dvorní rada František Josef Heinke; bližší informace o nich podává např. *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*. 1, München-Wien 1979, s. 575; 2, 1984, s. 304.

³²⁸ Viz Janák, J.-Hledíková, Z.: *c.d.*, Praha 1989, s. 229. O literatuře k tolerančnímu patentu podrobněji viz příslušná pasáž práce, věnovaná literatuře.

+ všech 6 takto v tabulce označených písemností z roku 1784 se kromě náboženské tolerance týkalo i jiných reformních záležitostí

Z jejího obsahu je zřejmé, že se jednalo celkem o 36 písemností, což je 10,20% z celkového počtu 353 dochovaných písemností. Téměř 90% jich však bylo vydáno během první poloviny 80. let, resp. do roku 1784, což je do jisté míry odůvodnitelné tím, že právě do tohoto období spadá zároveň i největší počet tištěných písemností, vydaných i v ostatních reformních záležitostech, o čemž bude pojednáno níže. Nejvíce písemností - celkem 12 - pocházelo z roku 1782; za ním následoval rok 1781 s 8 písemnostmi. Za zmínku stojí ještě roky 1784 a 1785 se shodným počtem 6 písemností, i když se vzhledem k roku 1782 podílely na konsistorní produkci jen polovičním počtem vydaných tisků.

Rozdělení vydávaných písemností mezi jednotlivé roky, potažmo jednotlivé měsíce, nebylo nijak rovnoměrné, jak je možné zjistit z jediného pohledu na tabulku. Od roku 1785 až do konce josefinského období existovala léta, kdy nebylo vydáno jediné nařízení v záležitosti tolerance a blouznivectví (podle mého názoru v tom však jistou úlohu hraje též otázka dochovanosti těchto písemností ve zmíněných *Kopiářích*).

V této souvislosti bych chtěla také připomenout, že celá řada těchto písemností se netýkala výlučně problematiky tolerance. Jeden tištěný konsistorní intimát totiž mohl kléru sdělovat více reformních záležitostí najednou, což se ve zmíněném období stávalo velmi často (v dalších podkapitolách se již o tom nebudu zmiňovat, ale vždy to bude viditelným způsobem označeno v tabulce). Částečným vysvětlením snad může být momentální situace konsistoře v josefinském období, kdy při tak velkém množství stále nových a nových zeměpanských nařízení, která se na ni valila a která bylo třeba zprostředkovat kléru, nemohla vyhotovovat pro každé došlé nařízení nový intimát, zvláště pokud se jich v konsistorní kanceláři sešlo více ve stejnou dobu.

Po obsahové stránce je samozřejmě nejdůležitější již zmiňovaný *Toleranční patent* ze 13. října 1781, jehož znění zprostředkovalo obyvatelstvu českých zemí formou oběžníku české zemské gubernium 30. října téhož roku, což je 17 dnů po jeho vydání;³²⁹ arcibiskup Příchofský oznámil náboženskou toleranci ještě o něco později, a sice 10. listopadu.³³⁰ Tištěné písemnosti, vydané před tímto datem, většinou nabádaly faráře k odvracení lidu od

³²⁹ Viz *Regestář nařízení*, č. 107 a 122. Text *Tolerančního patentu* byl rozdělen do 7 bodů:

1. pokud je v některé lokalitě alespoň 100 rodin, hlásících se k některému z tolerovaných náboženství a nejbližší místo pro konání bohoslužeb je vzdáleno nejméně hodinu cesty, mohou si postavit vlastní modlitebnu, která však nesmí mít znaky katolického kostely, tj. bez věží, zvonice, zvonů a hlavního vchodu z ulice;
2. každá náboženská obec nekatolíků má právo na vlastního učitele;
3. „*Jus praesentandi*“ čili právo presentační nebo podací k nově zřízené modlitebně má sama obec jen v případě, že pastora financuje z vlastních zdrojů; vezme-li však tuto povinnost na sebe vrchnost, přísluší toto právo samozřejmě jí; v oblastech, kde existuje protestantská konsistoř, přenáší se tato presentace automaticky na ní (v době vydání *Tolerančního patentu* existovala tato instituce jen v Těšíně a v Uhrách);
4. „*Jura stolae*“ čili poplatky duchovnímu za vykonání křtu, zpovědi, ohlášek, oddavek nebo pohřbu jakož i za listiny, vyhotovené o těchto úkonech) zůstává i nadále v platnosti ve stávající podobě;
5. soudní pravomoc v záležitostech nekatolíků je svěřena zemské vládě, která si přibere na pomoc několik pastorů či teologů;
6. výchova dětí ze smíšených manželství, kde je otec katolík a matka protestantka, má být rovněž katolická; pokud je tomu u rodičů naopak, je náboženská výchova rozdělena podle pohlaví dětí;
7. nekatolíci mohou vlastnit nemovitosti, získat inkolát, mají přístup ke vzdělání a akademickým titulům apod.

³³⁰ Tamtéž, č. 127.

odpadlictví od pravé víry, jak tomu bylo např. v patentu arcibiskupa Příchovského z 23. února 1781³³¹ nebo 24. září téhož roku (s odvoláním na dvorský dekret z 28. srpna téhož roku).³³² Vikáři dostali 2. července téhož roku za úkol zmapovat své lokality co se týče ohnisek heretického hnutí a v případě potřeby požádat o vyslání misionáře za účelem jeho potlačení.³³³ Zakázané knihy, zabavené mezi lidem, měly být v roce 1781 z konsistoře zaslány pražské univerzitní knihovně za účelem jejich odborného vědeckého prozkoumání a případného nalezení pravé podstaty heretického hnutí a bludařství mezi venkovským lidem a následného zabránění jeho dalšímu šíření (konsistorní nařízení 11. dubna s odvoláním na dvorský dekret z 24. března téhož roku).³³⁴

První náznak náboženské tolerance zazněl z konsistoře 20. srpna téhož roku, a to v arcibiskupském intimátu, jehož prostřednictvím zakazoval metropolita kléru s odvoláním na dvorský dekret z 30. června téhož roku činit jakýkoli rozdíl mezi katolickými a protestantskými poddanými v dědičných zemích. Zároveň zrušil i právo kléru odnímat lidu heretické knihy; tato výsada byla nadále vyhrazena jen zeměpanské vrchnosti.³³⁵

I po říjnu 1781 samozřejmě pokračovala snaha zabraňovat co největšímu počtu lidí v hromadném odpadlictví od katolické víry a pokud již někteří skutečně odpadli, pak se snažit je obrátit zpět na pravou víru, což měli od této doby na starosti *duchovenští komisaři pro záležitosti nekatolíků*.³³⁶ Poddaní dědičných zemí byli povinni přihlásit se jmenovitě nejpozději do 31. prosince 1782 k některému z tolerovaných nekatolických náboženství (konsistorní nařízení z 16. a 22. dubna 1782 s odvoláním na dvorské dekrety z 15. dubna a 31. března téhož roku);³³⁷ pokud tak učinili až po 1. lednu 1783 (cirkulář českého zemského

³³¹ Tamtéž, č. 21.

³³² Tamtéž, č. 95 a 88.

³³³ Tamtéž, č. 68.

³³⁴ Tamtéž, č. 33 a 29.

³³⁵ Tamtéž, č. 83.

³³⁶ 1. března 1782 vydala pražská konsistoř vzor formuláře pro doplnění jmen kněží, delegovaných vikářů na místa *duchovenských komisařů*, kteří byli ustanoveni v záležitostech nekatolíků; připojená instrukce se týkala náplně jejich práce. Komisaři se mají zejména zdržovat veškerých slovních i fyzických výpadů vůči osobám, které se budou přihlašovat k tolerovaným nekatolickým náboženstvím, trpělivě přesvědčovat osoby, které se k nim budou chtít přihlásit, o nesprávnosti jejich počinání, řešit otázku přidělení pastorů dětem, navštěvujícím až dosud výuku katechismu společně s dětmi katolíků apod.; *Kopíř 1782*, fol. 218r-223v; viz *Regestář nařízení*, č. 202. Dne 5. dubna téhož roku vydala konsistoř pro všechny vikáře arcidiecéze, jmenované *duchovenskými komisaři pro záležitosti nekatolíků*, instrukci ohledně jejich postupu vůči osobám, které se budou chtít přihlásit k sektám, vyloučeným ze zákonem stanovené tolerance jakož i osobám, vyznávajícím tolerovaná náboženství. Podle ní mají *duchovenští komisaři* za úkol dohlížet u hospodářských úřadů či magistrátů na správnost zaznamenávání obsahu přihlášek nekatolíků k tolerovaným náboženstvím do za tím účelem založených protokolů a zároveň i dbát na to, aby si každý poddaný, který se k některému z nekatolických vyznání přihlásil, přečetl v protokole záznam týkající se jeho osoby a, pokud uměl psát, podepsal ho; v opačném případě měl k němu připojit pouze křížek. Text vlastní instrukce ohledně postupu vůči osobám, které by se chtěly přihlásit k některému ze státem netolerovaných náboženství, nabádal komisaře zejména k trpělivému a nenásilnému přesvědčování těchto osob, aby upustily od svého záměru. Osobám, které se již přihlásily k některému z tolerovaných náboženství, pak měli komisaři ve zkratce tlumočit jejich práva a povinnosti, obsažené v *Tolerančním patentu*; *Kopíř 1782*, fol. 341r-346r; viz *Regestář nařízení*, č. 236.

³³⁷ Tamtéž, č. 249 a 262. V této souvislosti vydalo české zemské gubernium dne 21. dubna 1782 cirkulář pro obyvatele všech krajů pražské arcidiecéze s uvedením podmínek přihlašování se k tolerovaným nekatolickým náboženstvím. Podle něj se nesměl dotyčný přihlásit jen k "*nekatolické víře*", nýbrž jmenovitě k některému z tolerovaných náboženství. Zároveň bylo nekatolíkům zakázáno svádět jiné osoby ve své rodině, přátele, domácí

gubernia z 30. dubna 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 15. prosince 1782 a konsistorní nařízení z 12. května 1783), nebyli počítáni mezi nekatolíky dříve, než absolvovali šestitýdenní kurs katolické víry³³⁸ a pokud se ani potom nechtěli vzdát svého náboženského přesvědčení, mohli být považováni za nekatolíky (konsistorní nařízení z 28. července 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 3. července téhož roku).³³⁹ Rovněž jim byly vráceny všechny nekatolické Bible i jiné liturgické knihy, které jim byly před vydáním patentu odebrány a uloženy na biskupských úřadech (konsistorní nařízení ze 7. listopadu 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 12. října téhož roku).³⁴⁰ Celá řada nařízení také nabádala faráře, aby při bohoslužbách vštěpovali s kazatelen farníkům snášenlivost vůči jinověrcům a v rámci křesťanské lásky i význam společného pochovávání obyvatel různého náboženského vyznání na jednom hřbitově, byť zpočátku jen na vyhrazených místech (konsistorní nařízení z 28. července 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 30. června téhož roku).³⁴¹ Tato zásada však nebyla vždy dodržována a snad nejvýstižnějším příkladem člověka a navíc ještě kněze, který zapomněl na příkázání o lásce k bližnímu, byl farář z Krut, který odmítl pochovat na katolickém hřbitově dvouletého chlapce nekatolických rodičů, které navíc ještě hrubě fyzicky napadl a poté, co byl předvolán na krajský úřad, vystoupil ostře i proti tolerančnímu patentu. Byl proto potrestán odnětím svobody na jeden rok a doživotním zákazem zastávat kněžský úřad (konsistorní nařízení z 16. září 1782 s odvoláním na dvorský dekret ze 17. srpna téhož roku).³⁴²

Samostatnou skupinu tvořila také nařízení o uzavírání sňatků buď mezi oběma snoubenci nekatolíky anebo jedním katolíkem a jedním nekatolíkem, ačkoli jsem si vědoma toho, že tuto problematiku lze stejně tak dobře zařadit i do oblasti reforem církevního práva. Bylo povoleno udělovat svátosti křtu a manželství nekatolíkům (reformovaným a stoupencům helvetského vyznání) v království Českém a ve Slezsku v národních jazycích (konsistorní nařízení z 1. a 26. září 1782 s odvoláním na dvorské dekrety z 5. dubna a 16. června téhož roku),³⁴³ uznat platnost nekatolických manželství, uzavřených v modlitebnách, až po jejich

čeleď či jiné poddané k odpadlictví od katolické Církve a herezi prostřednictvím mylného výkladu *Tolerančního patentu*; *Kopíář 1782*, fol. 347r-348r; viz *Regestář nařízení*, č. 259.

³³⁸ Tamtéž, č. 467 a 475. V cirkuláři gubernia bylo stanoveno, že osoby, které se přihlásily k některému z tolerovaných nekatolických vyznání až po 1. lednu 1783, nemají právo být vedeni jako nekatolíci dříve, než absolvují šestitýdenní kurs katolické víry v nejbližším klášteře v případě, že se jedná o jednotlivce. Když jde o celé rodiny, mají být vysláni faráři přímo do jejich domovů. Pokud i po absolvování kursu trvají poddaní i nadále na tom že chtějí zůstat nekatolíky, má jim jejich vrchnost vystavit osvědčení o přihlášení se k nekatolické víře. V případě, že některé osoby odmítnou zmíněný kurs absolvovat, má s nimi být zacházeno jako s osobami, které přestoupily nejvyšší zemské nařízení. 30. dubna 1783 byl v této vydán ještě dvorský dekret, týkající dalších pravidel šestitýdenního kursu katolického náboženství pro nekatolíky; viz *Regestář nařízení*, č. 468.

Prameny: vydané: *Handbuch*, 2, s. 460-464

³³⁹ Tamtéž, č. 516.

³⁴⁰ Tamtéž, č. 388.

³⁴¹ Tamtéž, č. 315.

³⁴² Tamtéž, č. 352. Tento farář se podle zprávy krajského hejtmána dopustil nejen zmíněného fyzického násilí na rodičích dvouletého nekatolického chlapce, ale již v minulosti se opakovaně dopouštěl urážlivých výpadů na adresu nekatolíků i proti samotnému *Tolerančnímu patentu*.

³⁴³ Tamtéž, č. 341 a 360. Konsistorní nařízení z 26. září 1782 obsahovalo instrukci, jejíž není byl každý farář povinen si opsat slovo od slova:

„*Dum Sacramentum Baptismatis prolibus Reformatorum seu Helveticae Confessionis administrandum fuerit, totum lingua boemica (vel germanica) perficietur, exorcismi & Sacrae cum Chrismate unctiones omittentur,*

trojím prohlášení v katolických kostelech (konsistorní nařízení z 30. června 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 6. května téhož roku)³⁴⁴ a v případě rozvodu smíšeného manželství postupovat podle předpisů pro katolíky (konsistorní nařízení ze 17. února 1787 s odvoláním na dvorský dekret z 9. ledna téhož roku).³⁴⁵ S tím úzce souviselo i nařízení z 6. června 1788 s odvoláním na dvorský dekret z 28. srpna 1786 o zákazu vychovávat děti, narozené a vychovávané jako katolíci, jejichž rodiče přestoupili k některému z tolerovaných náboženství, bez jejich souhlasu v nekatolické víře.³⁴⁶

Specifickou záležitostí pak bylo stanovení povinnosti nekatolických farářů-pastorů vést křestní, oddací a úmrtní matriky podle katolického vzoru a zasílat je katolickým farářům (konsistorní nařízení z 12. srpna 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 19. července téhož roku).³⁴⁷ Samostatné vedení evangelických matrik bylo zavedeno až v roce 1829.³⁴⁸

b) Rušení klášterů a bratrstev

Dalším zásahem do náboženského života bylo *rušení klášterů*, s nímž úzce souviselo i *rušení bratrstev, literátských sborů, přebytných kostelů a kaplí*. Rušení klášterů prováděla zvláštní komise *pro rušení klášterů* (Klösteraufhebungskommission), která však byla krátce po zahájení své činnosti dvorským dekretem z 31. srpna 1782 zrušena a nahrazena tzv. *duchovní komisí* (Geistliche Kommission) se širším okruhem působnosti v oblasti obsazování zeměpanských far, děkanátů a uprázdněných beneficií, zřizování nových beneficií, rušení klášterů a správy duchovních a od roku 1784 i světských nadací. V čele komise stál ve funkci předsedy až do jejího zrušení dvorským dekretem z 30. dubna 1805 vždy prezident gubernia, funkce světských přisedících zastávali do konce vlády Josefa II. čtyři guberniální radové (od roku 1784 i guberniální viceprezident) a funkce duchovních přisedících střídavě jeden nebo dva příslušníci kněžského stavu.³⁴⁹

verum tamen cum infusione aquae formula consveta: ga tebe křtim etc. servetur, ac tandem oratio dominica Symbolum Apostolorum recitetur.

Benedictio nuptialis eisdem (reformatis) juxta agenda Archi-Dioecesana administretur, lingua attamen vernacula & omittatur stolae applicatio & aquae benedictae aspersion;

Si actus hos ministeriales sibi administrari desiderant in Ecclesia haec illis semper pateat; si stando copulari volunt, stent, si flectando, flectant; si Ecclesiam pro functionibus his eligere noluerint, administrentur illis in decenti domus parochialis cubiculo, ea tamen semper cum pietate, compositione & decentia, qua rem sacram & religiosam peragi oportet;“ Kopiař 1782, fol. 260r-v.

³⁴⁴ Tamtéž, č. 708.

³⁴⁵ Tamtéž, č. 1179.

³⁴⁶ Tamtéž, č. 1341. Nařízení, že pokud je otec protestant a matka katolička, mohou být děti vychovávány ve víře podle pohlaví svých rodičů a pokud je otec katolík, pak jsou všechny děti vychovávány v jeho víře zůstává nadále v platnosti jen pro ty děti, které se ještě nemohou samy rozhodnout o přestupu k jinému náboženství, tj. v rozmezí 0-3 roky.

³⁴⁷ Tamtéž, č. 721. Patent o vedení matrik křesťanského a židovského obyvatelstva, který zůstal v platnosti až do roku 1949, vydal Josef II. již 20. února 1784; viz Státní ústřední archiv v Praze – Průvodce po archivních fondech a sbírkách. I/3, Praha 2005, s. 85-86.

³⁴⁸ Janák, J.-Hledíková, Z.: *c.d.*, s. 229.

³⁴⁹ O vztahu mezi guberniem, dvorskou komisí a rušením klášterů podrobněji viz Sander, Rudolf: *České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefinské* dále jen Sander, R.: *c.d.*). In: SAP, 45, 1995, s. 73-130. Přesto, že za vlády Leopolda II. (1790-1792) žádné další kláštery zrušeny nebyly, končí oficiální rušení klášterů až za vlády Františka I. (1792-1835), kdy jako poslední zanikly 23. října 1806 klášter augustiniánů-bosáků v

Ohledně této reformy bylo v *Kopiářích* nalezeno o něco méně tištěných písemností než v předchozím případě, a to 29 kusů (tj. 8,22 %). Jak je vidět z následující tabulky, nejbohatším na tyto písemnosti byl, stejně jako v případě tolerance a blouznivectví, rok 1782 s 12 písemnostmi a stejně jako tehdy se i tentokrát soustředilo jejich vydávání do první poloviny 80. let. Další rok s největším počtem písemností, a to 1783, již tvoří se svými 5 písemnostmi méně než polovinu produkce předcházejícího roku.

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
1.		1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	3
2.		-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
3.		1	2	1	1*	-	-	-	-	-	-	5
4.		1	-	1*	-	-	-	-	-	-	-	2
5.		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
6.		-	-	-	1*	-	1	-	-	-	-	2
7.		-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
8.		-	4	1	-	-	1*	-	-	-	-	6
9.		-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
10.		-	-	-	-	1*	-	-	-	-	-	1
11.	-	-	-	-	1*	-	-	-	-	-	-	1
12.	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Σ	-	4	12	5	3	2	2	-	-	1	-	29

* všechny takto označené písemnosti se kromě rušení klášterů týkaly ještě jiných reformních záležitostí

Prvním krokem, předznamenávajícím dalekosáhlé změny v životě řeholního kléru, bylo konsistorní nařízení z 25. ledna 1781 s odvoláním na panovnický patent z 11. září 1780 o povinnosti klášterů v rámci pražské arcidiecéze zaslat na konsistoř katalogy řeholníků z let 1761 až 1781, aby odtud mohly být předány českému guberniu.³⁵⁰ Tato povinnost byla představeným klášterů opakovaně konsistoří tlumočena 18. února 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 29. ledna téhož roku spolu s nutností provedení průzkumu mezi řeholním klérem za účelem zjištění jeho schopností k pastorační činnosti.³⁵¹

Panovnickým patentem z 24. března 1781 bylo přerušeno spojení všech klášterů a řádových domů v dědičných zemích s jejich generály a kláštery v cizině a zakázáno jmenovat cizince duchovními, cestovat do Říma a dovážet liturgické knihy,³⁵² což konsistoř sdělila kléru 14. dubna téhož roku.³⁵³

Německém (dnes Havlíčkově) Brodě, 17. října 1811 klášter téhož řádu v Lysé nad Labem, v roce 1814 klášter minoritů v Horažďovicích a 16. července téhož roku klášter augustiniánů-bosáků v Táboře. Viz Kadlec, J.: *Přehled ...*, s. 163-164; Svátek, Josef: *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*. In: SAP, 20, 1970, s. 503-624; Beránek, Karel-Beránková, Věra: *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II.* In: *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, Praha 1994, s. 209-224.

³⁵⁰ Viz *Regestář nařízení*, č. 16.

³⁵¹ *Kopiář 1782*, fol. 142r-143r; viz *Regestář nařízení*, č. 191. V rámci průzkumu měli biskupové za úkol zjišťovat absolvování teologických studií u řeholního kléru včetně lokality studia a prospěchu z jednotlivých předmětů a výsledky předložit do tří měsíců české a rakouské dvorské kanceláři. V nově sestavených katalogích řeholníků mělo být uvedeno jméno, příjmení, věk, délka působení v církevní správě a v jaké funkci, absolutorium teologických studií a způsobilost ke správě duší.

³⁵² Tamtéž, č. 28. Patent měl 8 bodů:

1. zákaz veškerého spojení řádových domů na území německých dědičných zemí (s výjimkou hlasovacího práva a společných modliteb) s provinciemi, kláštery, řádovými domy a generály řádů v cizině;

Jedinými příklady zrušených řádů, o nichž se zmiňují tisky v *Kopiářích*, bylo oznámení o zákazu přijímat nové členy třetích řádů (tzv. *terciáře*) ze 7. března 1782 s odůvodněním, že se zde všichni stávající členové mají nechat dožít (s odvoláním na dvorský dekret ze 13. ledna téhož roku); oznámení o zrušení jejich ženského protějšku z 18. března téhož roku (s odvoláním na guberniální intimát z 8. března téhož roku)³⁵⁴ a podrobný a zároveň i velmi barvitý popis událostí, které vedly panovníka ke zrušení nejen trinitářského řádu ve Lvově, ale i všech ostatních klášterů téhož řádu v Haliči (konsistorní nařízení z 10. března 1783).³⁵⁵

Veškeré devocionálie ze zrušených klášterů měly být svezeny do Prahy a rozděleny mezi nezrušené kláštery, prelatury, chudé farní kostely a nově založené lokální kapelanie (konsistorní nařízení z 31. května a 16. září 1782 s odvoláním na dvorské dekrety z 9. května a 23. srpna téhož roku).³⁵⁶ Řeholníci a jeptišky z těchto klášterů, kteří vstoupili do řad světského duchovenstva, mohli podle panovnického patentu z 30. srpna 1782 využívat veškerý svůj movitý i nemovitý majetek, pouze jej nesměli za svého života prodat a po jejich smrti se nesměl dostat do rukou cizince nebo mimo hranice dědičných zemí.³⁵⁷

Nezrušené kláštery musely zredukovat počet svých členů a pokud jejich vlastní opat buď zemřel anebo byl shledán neschopným k zastávání své funkce, byl jim vládou přidělen tzv. *kommendovaný opat* z řad řeholního nebo světského kléru (konsistorní nařízení z 26. června

2. řádové domy cizozemského řádu, nacházející se na území dědičných zemí, které chtějí založit tuzemskou kongregaci, mají o svém úmyslu podat zprávu svým mateřským řádům v zahraničí nejpozději do dvou měsíců;

3. řádovým domům s generálem bez stálého sídla v dědičných zemích bude přidělen tuzemský provinciál a budou podřízeny arcibiskupům, biskupům a zemské vládě;

4. zákaz vysílání vizitátorů, korektorů aj. osob generálními kapitulami na území dědičných zemí do zahraničí (zákaz je platný též pro cizinu);

5. představeným řádu se v dědičných zemích nemůže stát cizinec; pokud se koná zasedání kapituly provincie, podá se zpráva zemské vládě;

6. zákaz osobních cest řeholníků z dědičných zemí do Říma či jiných zahraničních zemí;

7. zákaz spojení všech ženských klášterů z dědičných zemí s cizinou;

8. zákaz dovozu veškerých breviářů, misálů, antifonářů, kancionálů či papíru k jejich vytištění z ciziny; z klášterů dědičných zemí zakázán též vývoz bytí i sebemenší peněžní částky.

³⁵³ Tamtéž, č. 35.

³⁵⁴ Tamtéž, č. 205 a 222.

³⁵⁵ Tamtéž, č. 449. Josef II. zrušil všechny kláštery řádu trinitářů na území Haliče na základě stížnosti tří řeholníků téhož řádu ze Lvova na nezákonné praktiky jejich představených, spočívající zejména v zakázaném spojení s domy v cizině a zatajování klášterního majetku v příznávacích fasích. Majetek Lvovského kláštera připadl *Náboženskému fondu*, obvinění představení byli sesazeni s úřadů, potrestáni několikaměsíčním arcibiskupským vězením a poté vypovězeni z dědičných zemí. Třem trinitářům, kteří rušení haličských trinitářských klášterů vyvolali, byla vyměřena dvojitá penze a nabídnut vstup do některého trinitářského kláštera mimo území Haliče, do kláštera jiného řádu nebo do světského duchovního stavu.

³⁵⁶ Tamtéž, č. 282 a 351. Pro zřízení *nového farního kostela nebo kaple na lokalii* musela být podle konsistorního nařízení ze 17. října 1782 splněna některá z následujících podmínek:

1. stávající farní kostel je pro farníky kvůli vodnímu toku, vysokému pohoří, v zimě pak velkému množství sněhu nebo špatné cestě obtížně přístupný;

2. kostel je vzdálený nejméně hodinu cesty;

3. lokalita s jedním kostelem má přes 700 osob katolického vyznání; pokud je katolické obyvatelstvo smíšeno s jinověrci, tak jen 500 osob, neboť zde hrozí větší nebezpečí odpadlictví od pravé víry;

4. lokalita může na základě dokumentů dokázat, že v ní ve starší době působil duchovní správce; viz *Regestář nařízení*, č. 381.

³⁵⁷ Tamtéž, č. 338.

1786 s odvoláním na dvorský dekret z 27. května téhož roku).³⁵⁸ Z majetku zrušených klášterů byl zřízen *Náboženský fond* (Fundus religiosus), který měl finančně podporovat vybudování nových ústavů k výchově kněžstva a provádění dalších církevněpolitických reforem.

Rušení *náboženských bratrstev* probíhalo na základě dvorského dekretu z 22. května 1783, který byl zopakován ještě 9. srpna téhož roku.³⁵⁹

Náboženská bratrstva jako centra barokní zbožnosti měla být v josefinské době nahrazena organizacemi, zaměřenými na péči o blaho bližních, chudých, nemocných a bezmocných. Prvním krokem bylo již na sklonku tereziánského období v roce 1779 vytvoření systému chudinské péče na jihočeských panstvích hraběte Jana Nepomuka Josefa Buquoye³⁶⁰ v duchu osvětské Muratorioho zbožnosti.³⁶¹ V roce 1781 konfirmoval papež Pius VI. bratrstvo „*Účinné lásky k bližnímu*“, založené tímto šlechticem, které vzniklo na principu dobrovolného vstupu, obdařeno odpustky a jeho hlavním cílem byla pomoc chudým, založená mimo jiné i na vybírání příspěvků ve formě peněz nebo zemědělských plodin, které byly posléze rozdělovány chudým.³⁶²

³⁵⁸ Tamtéž, č. 1085. *Kommendovaný opat* měl vynikat morálními zásadami, mravným chováním, skromností a znalostí hospodaření s klášterním majetkem. Nemohl však být ustanoven pro klášter, jehož byl sám členem. Jeho činnost spočívala v dohledu na hospodaření kláštera a dodržování zeměpanských nařízení, vyřizování záležitostí duchovenstva, podávání zpráv o chování a schopnostech řeholního kléru biskupovi a podávání návrhu témuž biskupovi tří jím a převorem schválených osob jako uchazečů o nově zřízenou klášterní faru. Nesměl se vměšovat do klášterní disciplíny. Pobíral roční plat ve výši 1000 zl. a klášter, kde působil, byl povinen mu poskytnout bezplatně ubytování, světlo, dřevo, potraviny a víno. Uchazeče o místo *kommendovaného opata* navrhoval diecézní biskup zemské vládě, která k návrhu připojila své dobrozdání a všechny písemnosti pak odeslala do Vídně. Po schválení uchazeče se o jeho instalaci postaral příslušný krajský úřad v lokalitě, kde měl dotyčný opat působit. Poté měl být opat představen převoru příslušného kláštera a celému konventu, kteří mu příslibili poslušnost. Pokud se *kommendovaný opat* ve svém úřadě neosvědčil, mohl být vyměněn za jiného. Každému opatu byl při přebírání jeho funkce předán inventář, který ho zavazoval k ručení za převzatý majetek kláštera. *Kommendovanému opatu* bylo rovněž přiznáno křeslo a hlas na zemském sněmu; kromě své komendatury však nemohl vlastnit žádnou jinou prebendu; viz Luca, Ignatz de: *Politischer Codex oder wesentliche Darstellung sämtlicher die k.k. Staaten betreffenden Gesetze und Anordnungen im politischen Fache*. 1, Wien 1789, s. 3-5.

³⁵⁹ Tamtéž, č. 481. Namísto zrušených bratrstev bylo zřízeno jediné s názvem „*Die thätige Liebe des Nächsten in Beziehung auf hilflose Arme.*“ Vydání dekretu z 22. května 1783 však předcházelo guberniální nařízení ze 17. srpna 1782 (tamtéž, č. 316), týkající se zákazu zřizování nových bratrstev bez souhlasu Vídně. Guberniálním nařízením ze 17. května 1784 byla zřízena *Komise pro inventarizaci majetku bratrstev* včetně likvidace jejich dluhů a převedení jejich jmění do tzv. *Fondu bratrstev*, která byla zrušena přípisem gubernia z 11. února 1790; viz Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 430; Sander, R.: *c.d.*, s. 86.

³⁶⁰ Jan Nepomuk Josef Buquoy se narodil 28. června 1741. Proslul jako známý filantrop, na svých panstvích zakládal ústavy pro chudé a nemocné a zřizoval i školy včetně zvláštních (např. v Kaplici). Za jeho úsilím stál totiž předpoklad, že vzdělání přinese lidem lepší výchozí šance pro jejich životní existenci a tím zmírní nebo možná i odstraní chudobu. Roku 1756 zřídil pod Novými Hradý u říčky Stropnice, „Tereziino údolí“, pojmenované po jeho manželce. Přírodní park v anglickém stylu, který zde vznikl, byl nazván „Valloncherie“ a v letech 1788-1797 tu hraběnka Terezie Buquoyová nechala vybudovat malé soukromé lázně. Hrabě Buquoy zemřel 12. dubna 1803. Podrobněji o rodu Buquoyů v poslední době např. Koblasa, Pavel: *Buquoyové. Stručné dějiny rodu*. České Budějovice, 2002 nebo Buquoy, Margarete: *Johann Graf von Buquoy*. Feldkirchen-Westerham 2004.

³⁶¹ O Muratorim podrobněji v 1. kapitole této disertační práce.

³⁶² Viz Mikulec, J.: *c.d.*, s. 127-128.

Podle názoru *dvorské duchovní komise* z roku 1781 náboženská bratrstva neúčinně shromažďují majetek a v dějinách katolické Církve nemají dlouhou tradici, protože začala vznikat teprve od 2. tisíciletí, a proto je možné je zrušit.³⁶³

V únoru 1784 proto nechal Josef II. zřídit při českém zemském guberniu *likvidační komisi pro rušení bratrstev* (*Bruderschaftsliquidationskommission*, působila do roku 1789), jejímž předsedou byl jmenován viceprezident gubernia, hrabě Prokop Lažanský.³⁶⁴ Inventarizovala majetek bratrstev, likvidovala jejich dluhy a jmění převáděla do zvláštního chudinského fondu pro humanitní a sociální účely (např. zřizování nemocnic, porodnic, nalezinců, nižších typů škol apod.).³⁶⁵ O hladký průběh inventarizace a následného předávání majetku zrušených bratrstev a literátských sborů se měli postarat pokladníci *likvidační komise*.³⁶⁶

Duchovních představení bratrstev museli na její příkaz vyhotovit inventář majetku ve třech exemplářích, přičemž jeden byl po předání majetku potvrzen úřady a vrácen duchovnímu správci bratrstva, druhý si ponechala komise a třetí dostal komorní platební úřad, který spravoval nadační majetek. Tato komise také získala od každého bratrstva jeho peníze na hotovost a obligace; movitosti byly odvezeny do depozitáře v osvěceném kostele paulánů u sv. Salvátora na Starém Městě pražském a prodány v dražbě. Získané peníze obdržel komorní platební úřad. Nemovitosti bratrstev se dostaly pod správu komorních statků.³⁶⁷

Nadace byly vyňaty z majetku bratrstev a předány příslušným institucím.³⁶⁸ Rušení postihlo rovněž *literátská bratrstva*, protože královská komorní účtárna stanovila, že kůry jsou církevními bratrstvy, neboť vybírají poplatky a slouží vlastní mše svaté.³⁶⁹

A závěrem tohoto exkursu do historie *likvidační komise pro rušení bratrstev* ještě jedna poznámka: přestože většina bratrstev a literátských sborů v josefinské době skutečně zanikla, nepodařilo se jí zlikvidovat všechny.³⁷⁰

³⁶³ Viz Mikulec, J.: *c.d.*, s. 128. Mikulec se zde odvolává na základní dílo o josefinismu od Eduarda Wintera *Josefinismus a jeho dějiny*, s.188.

³⁶⁴ Podrobněji o něm i celém rodu Lažanských např. Halada, Jan: *Lexikon české šlechty*. Praha 1992, s. 86-87 nebo *OSN*, 15, Praha 1900, s. 750-751.

³⁶⁵ Viz Kadlec, J.: *Přehled ...*, s. 164. Barokním náboženským bratrstvům a jejich rušení v josefinské době se podrobněji věnoval Jiří Mikulec ve své knize *Barokní náboženská bratrstva v Čechách* (podrobněji o ní v kapitole o literatuře). V jejím úvodu zmiňuje tzv. *Knihu Josefovou*, kterou sepsal neznámý autor a doplnil, přeložil a vydal v roce 1784 Václav Matěj Kramerius (podrobněji o ní rovněž v kapitole o literatuře). Kniha oslavovala Josefa II. a jeho reformy a byla určena „*k vyvracení totiž z mysli prostého lidu předsudků, pověr a bludů*“, což Mikulec vztahuje i na projevy barokní zbožnosti prostřednictvím náboženských bratrstev. Kramerius bratrstvům vytýkal zejména pověrečné praktiky (uctívání posvěcených předmětů) a hromadění peněz; podle Mikulce je však namístě i srovnání názorů osvícenců s názory Martina Luthera (zejména v otázce nesouhlasu s výlučným postavením bratrstev v rámci farností a využití potenciálu bratrstev na charitativní účely); viz Mikulec, J.: *c.d.* s. 124-125.

³⁶⁶ Guberniální nařízení z 22. července 1785; viz *Regestář nařízení*, č. 922.

³⁶⁷ Viz Mikulec, J.: *c.d.*, s. 132-133. V jednotlivých krajích nedocházelo na rozdíl od Prahy k přímému předávání majetku, ale uskutečňoval se prostřednictvím krajských úřadů. Stanovení povinnosti pro pokladníky likvidačních komisí bratrstev postarat se o hladký průběh inventarizace a následného předávání majetku zrušených bratrstev a literátských sborů.

Prameny: vydané: Jaksch, 1, s. 362

³⁶⁸ Např. mešní fundace spravovala Náboženská matice; tamtéž, s. 133.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 133.

³⁷⁰ Zrušení nepostihlo např. bratrstvo sv. Jana Nepomuckého, založené při kapli stejnojmenného kostela Na Skalce na Novém Městě pražském roku 1706 (v době svého vzniku se však jednalo pouze o blahoslaveného Jana Nepomuckého, neboť svatořečen byl až v roce 1729); tamtéž, s. 134.

Co se týče dochovaných písemností k této problematice, v *Kopiářích* se dochovaly pouze čtyři kusy. 26. srpna 1782 nařídila konsistoř s odvoláním na dvorský dekret ze 17. srpna téhož roku provedení revize finančních prostředků bratrstev a rozdělení přebytečných částek zejména mezi chudé,³⁷¹ s čímž úzce souvisel též zákaz prodeje movitého i nemovitého majetku bratrstev bez předběžného svolení zemské vlády, zveřejněný kléru 7. dubna následujícího roku s odvoláním na dvorský dekret z 20. března téhož roku.³⁷² Chronologicky posledním byl cirkulář českého zemského gubernia z 5. prosince 1785, oznamující přeměnu zrušených náboženských bratrstev v dobových pramenech nazývané „*Sjednocení z lásky k bližnímu*“ (*Vereinigung aus Liebe des Nächsten*).³⁷³

Toto dobročinné bratrstvo bylo v září roku 1785 založeno ve všech farnostech pražských měst.³⁷⁴ O jeho organizaci a náplni práce byla v době jeho vzniku sepsána dvacetistránková kniha s názvem *Erinnerung an die Mitglieder der allein bestehenden Bruderschaft der thätigen Liebe des Nächsten bei der am 11. September 1785 in allen Pfarreyen der k.k. Stadt Prag gehaltenen feyerlichen Einführung*.³⁷⁵

Na počátku knihy jsou uvedeny dva citáty, týkající se jednak „zákona přírody“, který čtenáře nabádá, aby činil jiným to, co chce, aby oni činili jemu a jednak „příkaz náboženství“ s citátem z Evangelia sv. Matouše (22,37-40) o milování Boha a současně i bližního z celého srdce. Následuje desetistránková pasáž s biblickými citáty na téma milosrdenství, lásky k bližnímu a pomoci potřebným. Druhá část tisku se týká povinností členů a organizačních záležitostí (bratrstvo je založeno na zásadách přirozeného práva a čistého učení náboženství, náplní práce je zejména pomoc potřebným v bídě a povzbuzování k dobročinnosti, zabraňování zahálce a škodlivé žebrotě) včetně stanovení podmínek pro udělování almužen (založena na libovůli členů a jejich křesťanské dobročinnosti). Poslední část tisku byla věnována stanovám, týkajícím se náboženské činnosti. Patronem společenství byl sám náš Pán Ježíš Kristus, třikrát ročně se slavil výroční svátek (na den Narození a Zmrtvýchvstání Páně a výroční den založení bratrstva na svátek Jména Panny Marie [v době vzniku bratrstva svátek Jména Panny Marie slaven 22. září, dnes se jako nezávazná památka slaví 12. září; *pozn. aut.*]). Pro evidenci členů byla zavedena matrika, zápisy se však na rozdíl od barokních bratrstev neprováděly přímo v kostele, ale jen v sakristii. Závazky členů tohoto bratrstva se obracely spíše k druhému člověku než k samotnému Bohu, členové se nemuseli pravidelně modlit, často zpovídat a přijímat Eucharistii ani se povinně účastnit pohřbů. Při pohřbu člena

³⁷¹ Viz *Regestář nařízení*, č. 327.

³⁷² Tamtéž, č. 460.

³⁷³ Německo-česky, *Kopiář 1785*, fol. 296r-297r; viz *Regestář nařízení*, č. 991. Vznik nového bratrstva s názvem *Sjednocení z lásky k bližnímu* ohlásili předběžně faráři s kazatelen všech kostelů království Českého v neděli před 15. lednem 1786 (svátek Nejsvětějšího jména Ježíš, kdy se ve všech diecézích udělovaly plnomocné odpustky) a jeho činnost byla slavnostně zahájena dnem 15. ledna. Ti, kteří se chtěli stát členy tohoto bratrstva, se zapsali do za tím účelem založené knihy (jméno a příjmení, stav, povolání, rok a den přistoupení), která byla k dispozici v sakristii každého kostela nebo, při nedostatku místa, v jeho postranní lodi, oratoři nebo na faře. Za zápis se neplatil žádný pevně stanovený poplatek, nýbrž každý zaplatil dle svého uvážení a možností do truhličky, umístěné hned vedle knihy.

³⁷⁴ Viz Mikulec, J.: *c.d.*, s. 149. Odvolává se přitom na knihu Bernarda Schneidera s názvem *Bruderschaften im Trierer Land (Ihre Geschichte und ihr Gottesdienst zwischen Tridentinum und Säkularisation)*, vydanou v Trevíru roku 1989. Možný název bratrstva i v podobě bratrstvo *Účinné lásky k bližnímu pod ochranou našeho Vykupitele Ježíše Krista*.

³⁷⁵ Prag, in der Erzbischöflichen Buchdruckerey (bez data vydání); tamtéž, s. 128.

bratrstva směla být v případě požadavku zesnulého vystavena na marách členská matrika. Sloužení Requiem za zemřelé členy či mší svatých za členy žijící bylo zcela ponecháno na libovůli bratří a sester. Navenek tedy zůstalo zachováno jen velmi málo z organizace a náplně činnosti zrušených bratrstev, např. vedení farářem nebo již zmíněné výroční dny s pobožnostmi. Po smrti Josefa II. nabyly tyto instituce charakter světských ústavů.³⁷⁶

Spíše jako zajímavost na závěr této podkapitolky uvádím ještě zrušení slavnostní přísahy nově přijatých členů bratrstev na Evangeliář v kostele, což oznámila konsistoř 9. září 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 24. srpna téhož roku.³⁷⁷

Ohledně rušení přebytečných kostelů a kaplí, které s předchozí problematikou bezprostředně souvisí, se v *Kopiářích* nedochovala žádná písemnost.

c) Církevní školství, výuka náboženství a školní docházka

Josefínské reformy se dotkly nejen samotného církevního studia v dědičných zemích, ale i výuky náboženství dětí v normální škole nebo školní docházky. Bohužel, tištěných písemností k této problematice se dochovalo v *Kopiářích* pouhých 8 kusů, tj. 2,27% z celé tištěné konsistorní produkce. Přehled o vydávání tisků v jednotlivých letech zmíněného období podává následující tabulka:

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
1.		-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
2.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.		-	-	-	1*	-	-	-	-	1	-	2
5.		-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
6.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.		-	-	-	-	-	1*	-	-	-	-	1
9.		-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
10.		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
11.	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
12.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ	-	1	1	2	2	-	1	-	-	-	-	8

* všechny tyto písemnosti se kromě reforem církevního školství týkaly ještě jiných reformních záležitostí

Z jejího obsahu lze vyčíst, že, stejně jako u reforem pojednaných v předchozích podkapitolkách, se vydávání tisků z již zmíněných důvodů soustředilo opět na první polovinu 80. let; v tomto případě ovšem s tím rozdílem, že nelze jmenovat ani jediný rok, v němž by tato produkce nějak výrazněji vzrostla. Oproti předchozím reformám se k reformě církevního školství dochovaly totiž v rámci jednoho roku maximálně dva tisky.

Dne 8. května 1783 oznámila konsistoř s odvoláním na dvorský dekret z 30. března téhož roku zřízení *generálního semináře* pro království České se sídlem v Praze, který měl zahájit svou činnost od 1. listopadu téhož roku.³⁷⁸

³⁷⁶ Tamtéž, s. 128-131.

³⁷⁷ Tamtéž, č. 344.

S tímto krokem souviselo i zrušení všech dosavadních filozofických a teologických vzdělávacích ústavů v kláštorech včetně římského *Collegia Germanica*, v němž se od 16. století připravoval klérus šlechtického původu pro vyšší úřady v rámci církevní správy v zemích habsburského soustátí a který byl nahrazen *Německo-uherskou kolejí* v josefinském duchu se sídlem v Pavii. Řeholníci, kteří již v těchto ústavech započali svá studia, v nich měli pokračovat ve městech na univerzitách nebo v lyceích. Kromě tzv. *doživotních bratří (Leibbrüder)* nesměl v budoucnu do jakéhokoli církevního řádu vstoupit nikdo, kdo řádně neukončil teologická studia v *generálním semináři* a v církevní správě nepůsobil jako klerik alespoň po dobu 6 let (posluchačům, kteří již začali studovat v ústavech ve svých kláštorech, se tato doba započítala do šestileté doby studia). Každý uchazeč o studium v *generálním semináři* se také musel prokázat potvrzením od svého biskupa nebo představeného kláštera, že se tito po ukončení jeho studií postarají o jeho umístění v rámci církevní správy. Všem alumnům *generálního semináře* bylo nařízeno nošení stejného oděvu, jaký oblékají klerici a nadto i požívání stejné stravy. Každý klášter, který nepatřil k žebravým řádům, musel za studium svých studentů v semináři zaplatit; budoucí klerici ze žebravých řádů měli být podporováni z prostředků Náboženského fondu.³⁷⁹

Co se týče používaných učebnic v *generálním semináři*, pastorální teologie se s odvoláním na dvorský dekret z 27. listopadu 1780 vyučovala podle *Počátků opatrnosti pastýřské* od osvícenského katolického teologa Jiljího Nepomuka Chládky a nařízením ze 7. února 1788 byla nahrazena překladem díla rakouského osvícenského teologa Franze Giftšice od osvícenského katolického teologa Václava Stacha. Církevní dějiny se vyučovaly podle protestantské příručky německého osvícenského teologa Martina Schöcka, která byla na návrh vídeňského arcibiskupa Kryštofa Antonína Migazziho nahrazena febroniánskou učebnicí osvícenského církevního historika Matthiase Dannemayera s názvem *Institutiones historiae ecclesiasticae Novi Testamenti*. Nejvýznamnější příručkou pro výuku dogmatické teologie se

³⁷⁸ Vzdělávání budoucího katolického kléru se do té doby uskutečňovalo v tzv. *alumnátech*, jejichž předchůdcem v Čechách bylo zřízení tzv. *bonifantů* pro dvanáct žáků při pražském kostele, věnujících se kostelnímu zpěvu a v katedrální škole se připravujících na kněžskou dráhu, které založil kanovník Eberhard, zesnulý v roce 1259 (podrobněji o něm např. Podlaha, A.: *Series ...*, s. 11). Seminář pro vzdělávání budoucího kléru podle nařízení Tridentského koncilu (1545-1563) založil roku 1587 při špitále křižovníků s červenou hvězdou jako prozatímní alumnát pro dvacet žáků, kteří navštěvovali jezuitské školy, pražský arcibiskup Martin Medek z Mohelnice (1581-1590). Za arcibiskupa Arnošta Vojtěcha hraběte Harracha (1623-1667) byl roku 1635 otevřen alumnát na místě Královského dvora na Starém Městě pražském [na místě dnešního Obecního domu, původně se jednalo o rezidenci českých králů, odtud název; *pozn. aut.*]. Rozhodnutím císařovny Marie Terezie z 13. června 1775 však museli alumní toto sídlo opustit a přestěhovat se do po zrušení Továřství Ježíšova opuštěné budovy Klementina rovněž na Starém Městě pražském. Posledním rektorem arcibiskupského semináře byl *Jan Křtitel Schmid (Schmidt)*, který na pražské univerzitě získal doktorát filozofie, teologie a kanonického práva. Kromě funkce zmíněného rektora působil jako profesor církevních dějin, děkan pražské teologické fakulty, apoštolský notář, rada a asesor pražské konsistoře, inspektor pražského kléru, synodální examinátor a kanovník kapituly v Hradci Králové. 3. srpna 1793 se stal děkanem kostela u sv. Apolináře na Novém Městě pražském. 24. srpna 1801 byl zvolen rektorem pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity. Zemřel 16. září téhož roku ve věku 53 let a byl pochován na hřbitově při farním kostele v Úněticích (viz Podlaha, A.: *c.d.*, s. 298-300). Arcibiskupský alumnát byl zrušen již zmíněným dvorským dekretem z 30. března 1783 a namísto něj zřízen *generální seminář*; viz OSN, 1, 1912, s. 332-335.

³⁷⁹ Viz *Regestář nařízení*, č. 474; Sander, R.: *c.d.*, s. 93-97; Kadlec, J.: *c.d.*, s. 167; Kryštůfek, F.X.: *c.d.*, s. 183, Winter, E.: *c.d.*, s. 142.

staly podle dvorského dekretu z 3. srpna 1789 *Institutiones Theologiae Dogmaticae* německého osvícenského teologa Engelberta Klüpfela.³⁸⁰

Založení *generálního semináře* sdělila konsistoř přednostně představeným řádů 1. září 1783 (s odvoláním na dvorský dekret z 21. srpna téhož roku).³⁸¹

Myšlenka zřídit k výchově nové generace katolického kléru právě *generální semináře* pocházela od opata dvojklášteří Břevnov-Broumov *Štěpána Františka Rautenstraucha*.³⁸² Studium v semináři bylo šestileté a zaměřené především na gallikánskou církevní historii, febroniánské právo, racionalistickou dogmatiku a morálku. V čele stál rektor, jmenovaný státem, dalšími členy byli dva subrektoři a čtyři studijní prefekti. První subrektor dohlížel na studium a týdenní zkoušky alumnů, staral se o jejich disciplínu, uváděl alumny šestého ročníku do praxe, účastnil se jejich nedělních kázání a odpoledních katechezí a zastával rovněž funkci spirituála celého domu. Druhý subrektor nabádal alumny ke slušnému chování k lidem a vzbuzoval v nich lásku ke státu a panovnické rodině (!). Prvním subrektorem byl v letech 1783-1786 Linhart Felix Luňáček, po jeho odchodu na místo rektora generálního semináře v Hradci Králové ho nahradil magistr filozofie a bakalář teologie František Wenzl, který do té doby působil v semináři jako druhý subrektor. Na místo druhého subrektora se po Wenzlovi dostal Josef Kodeš.³⁸³ Pražský seminář byl hmotně zabezpečen z majetku bývalého arcibiskupského semináře a studovalo v něm průměrně 140-160 alumnů.³⁸⁴

³⁸⁰ Viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 233-234.

³⁸¹ Viz *Regestář nařízení*, č. 532.

³⁸² *Štěpán František Rautenstrauch* se narodil v dnešním Polevsku (Blottendorf) na Českolipsku. Působil jako zpěvák na kůru v benediktinském klášteře v Emauzích na Novém Městě pražském (patrocinium Panny Marie, sv. Jeronýma, Cyrila a Metoděje, Vojtěcha a Prokopa), od roku 1750 v dvojklášteře téhož řádu Břevnov-Broumov. Přijal řádové jméno Štěpán a v roce 1758 byl vysvěcen na kněze. Vedle teologie a filozofie vystudoval též církevní právo. Opatem tohoto kláštera byl ustanoven učitelem filozofie a církevního práva tamtéž, ale kvůli jeho dvěma vydaným dílům z roku 1769 s názvem „*Prolegomena in jus ecclesiasticum*“ a „*Institutiones juris ecclesiastici cum publicit um privati usibus Germanicae accomodatae*“ jej hodlal pražský arcibiskup Příkladovský sesadit s učitelského úřadu; na zásah proreformně orientovaných církevních hodnostářů z Vídně se tak nestalo. Roku 1773 se stal opatem dvojkláštera Břevnov-Broumov a o rok později studijním ředitelem teologických fakult v Praze a Vídni. V letech 1774-1778 provedl reformu 1.-4. ročníku teologického studia a vydal nový studijní řád. V rámci reformy zavedl jako nové vyučovací předměty pastorální teologii a patristiku, dogmatika byla naopak odsunuta do pozadí. K jeho dalším dílům patří např. „*Institutiones hermeneuticarum veteris testamenti sciographia*“ (Vídeň 1775), „*Anleitung und Grundriß zur systematischen dogmatischen Theologie*“ (Vídeň 1776), „*Patrologiae et historiae litterariae theologicae conspectus*“ (Praha 1776), „*Theologiae pastoralis et polemicae delineatio tabellis proposita*“ (Vídeň 1778) nebo „*Institutum facultatis theologicae Vindobonensis*“ (Vídeň 1778). Jeho myšlení bylo silně ovlivněno protestantským osvícenstvím (!), přičemž odmítal jezuitskou a tomistickou teologii; viz Winter, E: *c.d.*, s. 70-76, 136-139, 150.

Podrobněji o něm zejména Menzel, Beda Franz: *Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov-Braunau*. In: Veröffentlichungen des Königsteiner Instituts für Kirchen- und Geistesgeschichte der Sudetenländer, 5, Königstein 1969.

³⁸³ Viz Soldát, Alois: *Představenstvo generálního semináře pražského* (dále jen Soldát, A.: *c.d.*). In: ČKD, 1894, 35/8, s. 478.

³⁸⁴ Srov. Soldát, A.: *c.d.*, 35/7, 1894, s. 385-396, 35/8, 1894, 476-486; Kadlec, J.: *c.d.*, s. 167; Sander, R.: *c.d.*, s. 106.

Čtyři studijní prefekti dohlíželi na studium alumnů a opakovali s nimi látku, přednesenou na fakultě. Na ubytování, teplo a světlo dostávali příspěvek ve výši 300 zl. Každý z těchto prefektů se připravoval k rigorózním zkouškám.³⁸⁵

A jací kněží vlastně vycházeli z pražského generálního semináře? Dejme slovo Aloisi Soldátovi (1862–1952), profesoru církevního práva na teologické fakultě Univerzity Karlovy:

„*Obratní kazatelé a katecheti, dbali ušlechtilých forem společenského života, zřídka však kněží ducha v pravdě církevního, neboť racionalistický duch, který celou tuto výchovu pronikal a zakazoval, jak Rautenstrauchově osnově pro zřizování generálních seminářů čteme, vychovávati neužitečné poustevníky, nýbrž služebníky náboženství a učitele lidu, nedal mu vzniku.*“³⁸⁶

Ve funkci rektora tohoto semináře se během doby jeho existence vystřídali Augustin Zippe (1783-1785) a Josef Hurdálek (1785-1790).

Augustin Zippe se narodil v roce 1747 buď ve Cvikově v roce 1747 nebo v Mařenicích (Mergental) o rok dříve.³⁸⁷ Po absolvování humanitních a filozofických studií se věnoval teologii. Jeho hlavním cílem byly zanedbané venkovské školy. V roce 1777 se stal děkanem v České Kamenici, avšak brzy poté jej vláda jmenovala školním dozorcem celého okresu a císařovna Marie Terezie čestným kanovníkem Metropolitní kapituly na Pražském hradě.

Roku 1783, jak již bylo řečeno výše, byl císařem Josefem II. jmenován prvním rektorem *generálního semináře* v Praze. Poté, co jej v této funkci v roce 1785 vystřídal Josef Hurdálek, byl téhož roku jmenován dvorním radou a po Štěpánu Rautenstrauchovi i ředitelem vídeňského teologického studia. V roce 1805 byl penzionován a zbytek života strávil v Praze, kde také roku 1816 zemřel.

Z jeho literární činnosti pocházejí dvě menší sbírky kázání a dílko s názvem „*Von der moralischen Bildung angehender Geistlicher im Generalseminarium in Prag*“, v němž nabádá ke kantovské mravnosti ne na základě víry, ale rozumu a racionalistické filozofie!³⁸⁸

Augustin Zippe se během svého působení ve funkci rektora dostával kvůli svým veskrze nekatolickým představám a názorům nejen na vzdělání budoucího kléru, ale i na samotné pravomoci pražské konsistoře, často do sporu s arcibiskupem Příchovským. Alois Soldát toto Zippeho období rozebírá podrobně na stránkách své již několikrát v této disertační práci zmiňované studie o představenstvu pražského generálního semináře.

Augustin Zippe zaslal dne 3. srpna 1784 stížnost českému zemskému guberniu, v níž upozorňuje na to, že majetek Kinského fundace a nadace při kostele sv. Salvátora nebyly arcibiskupem náležitě spravovány. Poté, co mu vysvětlení poskytl bývalý rektor arcibiskupského semináře a kanovník Metropolitní kapituly Jan Křtitel Schmid (Schmidt),

³⁸⁵ Viz Soldát, A.: *c.d.*, 35/8, s. 479.

³⁸⁶ *OSN*, 1, s. 334. Slovníkové heslo sestavil A. Soldát.

³⁸⁷ Viz *ADB*, 45, 1900, s. 358.

³⁸⁸ Viz Soldát, A.: *c.d.*, 35/7, s. 390-391; *ADB*, 45, 1900, s. 358. Osobě Augustina Zippeho se v poslední době věnuje Jaroslav Lorman: *Láska je pramenem vši ctnosti (Ověření konceptu autonomní morálky v díle Augustina Zippeho. Rigorózní práce, 2008; týž: Rozum osvícený vírou (Poznámky k problematice vztahu rozumu a zjevení na příkladech textů Johanna Augustina Zippeho a dalších soudobých morálních teologů)*. In: Lorman, Jaroslav – Tinková, Daniela (eds.): *Post tenebras spero lucem? Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha 2008.

začal se Zippe urážlivě vyjadřovat o osobách z okolí arcibiskupa Příchovského. Proto podal arcibiskup dne 5. června 1784 žalobu na Zippeho pro urážku, neboť jmenovaný dvakrát odmítl přijmout zasláný konsistorní misiv proto, „že prý nemá s arcibiskupskou konsistoří pražskou co činit a že má co činit jen s veleslavným zemským guberniem“! Dopustil se tak nejen urážky nejvyššího církevního hodnostáře v rámci pražské arcidiecéze, ale i porušení práv ordinariátu kněžských povinností. Gubernium a dvorská duchovní komise pro Čechy poté v této záležitosti rozhodly, že rektor generálního semináře, přestože zřízeného státem, je povinen přijímat všechny misivy pražské konsistoře.³⁸⁹

Další Zippeho spor se týkal s augustiniánem a profesorem dogmatiky na teologické fakultě pražské univerzity Hilariem Robeckem,³⁹⁰ který dne 27. listopadu 1783 zakázal Zippemu přístup na své přednášky, protože Zippe řekl profesoru matematiky na filozofické fakultě pražské univerzity Františku Antonínu Linhartu Hergetovi (1741-1800), že musí občas vizitovat teologickou fakultu, zda se zde přednáší „dle nejvyšších intencí“. Duchovní komise tentokrát rozhodla ve prospěch Zippeho.³⁹¹

Na samém konci svého funkčního období v *generálním semináři* zaslal tentokrát sám Zippe přípis na zemské gubernium, v němž si stěžoval na alumny semináře, že si šest let před vysvěcením nechali ušít z přidělených plášťů kleriky. Protože však alumni nedostali příspěvek ve výši 24 zl. na kleriku, rozhodlo gubernium, aby byli alumni za svůj čin sice pokáráni, ale aby se chudším odpustilo a bohatší zmíněnou částku zaplatili.³⁹²

Druhý rektor *generálního semináře*, Josef František Hurdálek, se narodil 6. listopadu 1747 v Náchodě. Po studiích teologie a filozofie byl roku 1771 vysvěcen na kněze a ustanoven zámeckým kaplanem tamtéž. V roce 1773 byl jmenován prefektem šlechtické mládeže v Tereziánské akademii ve Vídni, po dvou letech sekretářem a ceremonářem královéhradeckého biskupa, o tři roky později asesorem královéhradecké konsistoře a představeným kněžského domu tamtéž a roku 1780 děkanem v Novém Městě nad Metují. Od českého gubernia získal titul „biskupského komisaře pro přijímání odpadlíků zpět do katolické Církve“ a byl rovněž jmenován komisařem při zkouškách řeholního kléru. V roce 1784 odmítl jmenování kanovníkem kapituly v Českých Budějovicích Josefem II. a o rok později se stal, jak již bylo řečeno výše, druhým rektorem pražského *generálního semináře* poté, co v této funkci vystřídal Augustina Zippeho.

Dvorským dekretem z 21. září 1790 byla Josefu Hurdálkovi trojnásobně zvýšena roční vyměřená penze – z původních 500 zl. na 1500 zl.

Roku 1794 se stal děkanem kapituly v Litoměřicích a dne 17. června 1815 byl českým králem Františkem I. (1792-1835) jmenován biskupem tamtéž. O sedm let později, 27. února 1822, však kvůli nemoci a stáří na svůj úřad rezignoval. Zemřel 27. prosince 1833 v Praze.

³⁸⁹ Viz Soldát, A.: *c.d.*, 35/7, s. 391-394, 35/8, s. 476.

³⁹⁰ Hilarius Robeck se narodil 13. ledna 1734 v České Lípě. V roce 1751 vstoupil do augustiniánského řádu a poté, co několik let vyučoval ve svém klášteře, stal se roku 1767 profesorem dogmatiky na pražské univerzitě. Sepsal několik traktátů z oblasti dogmatiky: "De legibus, peccatis et peccatorum poenis" (1768); "De verbo Dei incarnato" (1769); "De divina gratia" (1770); "De poenitentia" (1775) a jedno pojednání o tehdy často probírané sporné otázce: "De matrimonii in infidelitate consummati, etsi alteruter conjugum religionem christianam complectetur, indissolubilitate" (1775). Zemřel v roce 1785 v Praze; viz Wurzbach, C.: *c.d.*, 26, 1874, s. 209; *ADB*, 28, 1889, s. 717.

³⁹¹ Viz Soldát, A.: *c.d.*, 35/8, s. 476-477.

³⁹² Tamtéž, s. 477.

Během svého působení v církevních úřadech propagoval myšlenku tolerance a též si opakovaně stěžoval na mravy alumnů za svého *vedení generálního semináře*.³⁹³

12. ledna 1784 pak byla konsistoří oznámena (s odvoláním na dvorský dekret z 24. listopadu 1783) povinnost pro patrony finančně slabých alumnů generálního semináře hradit za ně potřebné výdaje.³⁹⁴

S obsahem předchozího nařízení do jisté míry souviselo i nařízení následující, zakotvující povinnost diecézí, v nichž neexistuje tzv. *titulus alumnaticus*, odvádět ročně ve prospěch semináře 1 zl. 30 kr. od každého faráře a 1 zl. od kaplana na lokalii (konsistorní nařízení z 26. dubna 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 5. dubna téhož roku).³⁹⁵

Předposlední nařízení ze 17. srpna 1786 (s odvoláním na dvorský dekret z 6. července téhož roku) se týkalo zákazu poskytování stipendií chovancům církevních ústavů, pokud tito neodeslali potvrzení o oprávněnost jeho udělování³⁹⁶ a konečně poslední z 15. dubna 1789 (s odvoláním na dvorský dekret ze 4. dubna téhož roku) stanovilo podmínky studia polních kaplanů v generálních seminářích jako zvláštní skupiny kléru.³⁹⁷ S platností od školního roku 1789-1790 mělo být každý rok vybráno z *generálního semináře* každé dědičné země vždy osm alumnů s dobrým zdravotním stavem a znalostí němčiny (kromě mateřského jazyka), kteří budou převezeni nejprve do *generálního semináře* ve Vídni na čtyřleté teologické studium, odtud do kněžského domu v St. Pölten, kde získají praktické zkušenosti a poté začnou působit jako *polní kaplani* u příslušných regimentů. Jak pobyt v *generálním semináři* tak i v kněžském domě byl bezplatný. U vojska měli být kaplani odměňováni podle svých zásluh a nárok na zeměpanskou faru jim byl přiznán až po 10-15 letech služby u vojska.

Za vlády bratra Josefa II., Leopolda II. (1790-1792), byly všechny *generální semináře* opět přeměněny v biskupské,³⁹⁸ což bylo zcela jistě důsledkem toho, že klérus, vycházející z *generálních seminářů*, byl pro církevní správu příliš světský a odcizený všemu nadpřirozenému, což uznal i sám velký obdivovatel josefinismu, Eduard Winter, slovy: „Kněží v generálních seminářích vychovaní stávali se vzornými inspektory a muži starajícími se o obecné blaho, nebyli však prostředníky mezi Bohem a lidmi, spíše prostředníky mezi státní správou a lidem, černými četníky.“³⁹⁹

Výuky náboženství na normálních školách se dotkl pouze zákaz přijímání dívek a chlapců do služby nebo na řemeslo z 19. listopadu 1781 (s odvoláním na guberniální intimát ze 13. října téhož roku), pokud se tito neprokáží vysvědčením o absolvování katechetického kursu, které jim vydá jejich farář.⁴⁰⁰

Každoročně opakovaným nařízením s kazatelen v kostele se pak stalo nařízení, vydané poprvé 20. září 1781 (konsistorní nařízení ze 14. října 1782 s odvoláním na dvorský dekret z

³⁹³ Viz Soldát, A.: *c.d.*, 35/8, s. 480-483.

³⁹⁴ Viz *Regestář nařízení*, č. 599.

³⁹⁵ Tamtéž, č. 666. Tzv. *alumnaticum* byla dávka, resp. jeden ze stálých ročních příjmů alumnátu čili ústavu pro vzdělávání budoucích kněží, zavedená kardinálem Arnoštem Vojtěchem hrabětem Harrachem jako pražským arcibiskupem v roce 1631; viz *OSN*, 1, 1912, s. 332.

³⁹⁶ Tamtéž, č. 1104.

³⁹⁷ Tamtéž, č. 1437. Počet polních kaplanů, studujících v generálním semináři, se měl zvýšit na čtyřicet (polovina z německých, polovina z uherských dědičných zemí) s platností od počátku následujícího školního roku.

³⁹⁸ Janák, J.-Hledíková, Z.: *c.d.*, s. 227.

³⁹⁹ Tuto citaci uvedl J. Kadlec ve své práci na s. 168.

⁴⁰⁰ Tamtéž, č. 131.

21. září téhož roku), na jehož základě byli rodiče povinni posílat své děti do školy za účelem lepší vzdělanosti celého budoucího národa a z toho plynoucího užitku pro celou zemi.⁴⁰¹

d) Nová farní organizace arcidiecéze

V rámci josefinských reforem byla vytvořena i *nová farní organizace*; k této problematice se v *Kopířích* dochovalo druhé největší množství tištěných písemností po reformě církevního práva - celkem 88 kusů, tj. 24,93%. Vzhledem k tomu, že její příprava byla zahájena až na základě dvorských dekretů z 16. ledna a 4. února 1782, které nařizovaly arcibiskupské i biskupským konsistořím, vrchnostenským úřadům a městským magistrátům předložit českému zemskému guberniu návrhy na zřízení nových far a lokálií, nejvíce vydaných písemností k této problematice spadá nikoli na samý počátek 80. let, ale až do doby těsně kolem poloviny tohoto desetiletí, jak ostatně dokládá i následující tabulka:

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
1.		-	-	-	1	5	4*	-	1*	3	-	14
2.		-	-	-	-	4	1	-	-	-	-	5
3.		-	1	-	-	6*	3	-	-	-	-	10
4.		-	1	2*	1	3*	-	-	-	-	-	7
5.		-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	3
6.		-	1	-	1	5*	-	-	-	-	-	7
7.		-	1	1	1	3	-	-	-	-	-	6
8.		-	2	1*	5*	4	-	-	-	-	-	12
9.		-	1	-	1*	3	1*	-	-	-	-	6
10.		-	2	-	3*	1	-	-	-	-	-	6
11.	-	-	1	-	1	2	-	-	-	-	-	4
12.	-	-	-	-	5*	2	1*	-	-	-	-	8
Σ	-	-	10	5	20	39	10	-	1	3	-	88

* z těchto písemností se buď všechny nebo jen některé týkaly kromě nové farní organizace ještě reformních záležitostí

Nejvíce těchto písemností pocházelo z roku 1785 - celkem 39 kusů, za ním následoval rok 1784 s 20 kusy, poté roky 1782 a 1786 se shodným počtem 10 kusů písemností. Podíl ostatních roků na celkové produkci je vzhledem ke zmíněným čtyřem téměř zanedbatelný.

Dne 7. března 1782 oznámila konsistoř kléru zásady pro zřizování nových kostelů,⁴⁰² které měly být zřizovány na náklady Náboženského fondu, šlechtických patronů nebo nezrušených

⁴⁰¹ Tamtéž, č. 377.

⁴⁰² Tamtéž, č. 206. Zásady pro zřizování nových kostelů byly shrnuty do 6 bodů:

1. vrchnosti na jednotlivých panstvích a městské magistráty podají do 3 měsíců zprávu o lokalitách s velkým množstvím obyvatel a značnou vzdáleností od far či lokálních kapelanií; o lokalitách s již existujícími kostely a veřejnými či soukromými kaplemi na lokáliích; o žádostech kněží ohledně jejich přesunů na jiná beneficia apod.;
2. vikáři oznámí lokality, nacházející se v obvodu jimi spravovaných vikariátů, které mají buď tak velké množství obyvatel nebo tak obtížný přístup k nejbližšímu farnímu kostelu, že je v jejich okolí bezpodmínečně nutné zřídit nový kostel;
3. při zřizování nového kostela se musí přihlížet také k množství farníků, připadajících na jednoho kněze;
4. je nutno velice pečlivě posuzovat oprávněnost požadavku na zřízení každého nového kostela
5. jakož i možnosti přesunu nákladů na fundační mše do oblasti dotací lokálních kapelanií;
6. žádosti o stavbu nových kostelů vyhotovují sami vikáři a nejpozději do 14 dnů od data zveřejnění výše zmíněných zásad pro budování nových kostelů je musí zaslat konsistorní kanceláři; *Kopíř 1782*, fol. 208r-209r.

klášterů, a to v neurčitém stavebním slohu, střízlivém duchu, s polokruhovými nebo čtverhrannými okny, s jedním až třemi oltáři, na průčelí s připevněným císařským orlem a jejich mobiliář pocházel ze zrušených „přebytečných“ kostelů.⁴⁰³

Dalším důležitým krokem bylo vydání mapy se zakreslením nejen hranic jednotlivých diecézí, ale i všech far, administratur a lokálních kapelanií, nacházejících se na jejich území (konsistorní nařízení 7. června 1782).⁴⁰⁴ Podmínky pro zřízení nového farního úřadu nastínila konsistoř 17. října 1782 (s odvoláním na dvorský dekret ze 12. září téhož roku); v podstatě musel být splněn jeden ze čtyř bodů - špatná přístupnost nejbližšího stávajícího kostela, vzdálenost nejméně hodinu cesty, na jeden kostel připadá více než 700 farníků, hlásících se ke katolické víře nebo 500 farníků katolického i tolerovaných náboženství současně a příslušná lokalita může na základě písemných pramenů doložit působení duchovního správce v dřívější době.⁴⁰⁵ Zatímco za vlády Marie Terezie byla každé dva roky založena průměrně jedna nová farnost, za Josefa II. to bylo průměrně pět farností ročně, zejména v severních Čechách, kde většina farností vznikla právě v josefinském období.⁴⁰⁶

Pro městské farnosti vydala pražská konsistoř dokonce dva dotazníky, týkající se hustoty farní sítě, zabezpečení duchovní správy a bohoslužeb pro všechny farníky ve městech a městečkách jednotlivých vikariátů. První dotazník byl vydán dne 29. srpna 1782 a byl určen výhradně vikářům, kteří jej měli po řádném vyplnění zaslat na konsistoř.⁴⁰⁷ Druhý byl vydán následujícího roku, 18. července 1783, a byl adresován všem farářům a farním administrátorům ve městech a po vyplnění měl být zaslán příslušnému vikáři, který jej doručil na konsistoř.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Viz Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 377.

⁴⁰⁴ Tamtéž, č. 287. Mapa bude rozdělena podle vikariátů a červenou barvou budou v každém z nich vyznačeny symboly pro následující církevní stavby: a) fara nebo administratura; b) lokální kapelanie; c) kostel nebo kaple s beneficiátem „*sine cura animarum*“; d) kostel nebo kaple bez přiděleného duchovního; e) ostatní místa, patřící k farnostem nebo kapelaniím; *Kopíř 1782*, fol. 478r-481r.

⁴⁰⁵ Tamtéž, č. 381.

⁴⁰⁶ V pražské diecézi vzniklo za josefinismu 21 nových farností a 74 lokálií, v litoměřické 17 farností a 71 lokálií, v královéhradecké 24 farností a 88 lokálií a v nově založené českobudějovické 19 farností a 81 lokálií; viz Zlámal, B.: *c.d.*, s. 79. Nezrušené kláštery měly povinnost zřizovat tzv. řeholní „fary“ a obsazovat je duchovními z kláštera; tamtéž, s. 80.

⁴⁰⁷ Latinsky, *Kopíř 1782*, fol. 178r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 336. Dotazník obsahoval čtyři otázky:

1. Kolik je ve městech a městečkách Vašeho vikariátu celkem kněží, kolik farníků a kolik jich připadá na jednoho duchovního?
2. V kolika kostelech v každém městě či městečku se mohou konat bohoslužby?
3. Je stanovena pevná doba konání mší?
4. Kolik fundačních mší musí celebrovat místo farářů kvůli jejich zaneprázdněnosti kaplani na lokáliích? Jsou na ně přeneseny ještě jiné povinnosti, které by měl jinak vykonávat farář?

⁴⁰⁸ Latinsko-německy; *Kopíř 1783*, fol. 323r-v; viz *Regestář nařízení*, č. 477. Dotazník obsahoval celkem sedm otázek:

1. Kolik farností existuje ve Vašem městě?
2. Kolik je v nich celkem farníků a kolik domů?
3. Kolik klášterů se nachází v každém farním obvodu, kolik řeholníků je v každém z nich a kolik z nich vykonává i funkci zpovědníků nebo zaopatřovatelů nemocných svátostmi?
4. Kolik farností je obsazených světskými kleriky?
5. Překrývají se hranice některé z okrajových městských farností s venkovskou?
6. Jaké příjmy mají jednotlivé farnosti?
7. V jakém jazyce se konají bohoslužby a kázání v jednotlivých kostelech a jaká je nejrozšířenější mateřská řeč mezi farníky?

Nová farní organizace se ovšem netýkala farností v Praze, která byla po 1. červenci 1787 rozdělena na 20 farností na základě návrhu zvláštní tříčlenné komise, ustavené duchovní komisí v roce 1785; nově zřízena zde byla pouze fara u Panny Marie Sněžné na Novém Městě.⁴⁰⁹

Nejpočetnější skupina písemností se týkala způsobu obsazování nově zřízených či uprázdněných beneficií konkursem.⁴¹⁰ První dochované sdělení této skutečnosti kléru ze strany konsistoře se v *Kopiářích* dochovalo z 8. července 1782 (s odvoláním na dvorský dekret z 26. března téhož roku).⁴¹¹ První formuláře, oznamující jejich konání, se však v *Kopiářích* dochovaly až ze srpna 1784,⁴¹² a poslední exemplář je z března 1786, jak ostatně dokládá následující tabulka:

⁴⁰⁹ Viz Sander, R.: *c.d.*, s. 93-97.

⁴¹⁰ Konání konkursních zkoušek na uprázdněná beneficia nebylo nějakou novinkou, zavedenou teprve v josefinské době. Již Tridentský koncil (1545-1563) nařídil na svém 24. zasedání dne 11. listopadu 1563, aby každý kněz dostal příležitost ucházet se o uprázdněné beneficium a že se všichni uchazeči musí podrobit zkoušce; viz Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 313. Zatímco za vlády Marie Terezie se konkurs konal pro každé obročí zvlášť (*concurus specialis*), zavedl josefinismus v rámci církevních reforem v dědičných zemích konkursy dvojího druhu:

1) všeobecný - byl zaveden dvorským dekretem z 9. února 1784 (viz *Regestář nařízení*, č. 614); jeho absolvování bylo podmínkou pro ucházení se o konkrétní uprázdněné beneficium a účelem bylo prokázat odbornou způsobilost uchazečů (tzv. zkouška „*quoad scientiam*“);

2) konkrétní pro určité beneficium – při tomto konkursu byl z uchazečů, kteří uspěli ve všeobecném konkursu, vybrán nejvhodnější kandidát; viz Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 318-319; Zlámal, B.: *c.d.*, s. 64-65.

Pravidla pro konání *všeobecných konkursů* (též „všeobecná farářská zkouška“, *concurus generalis*, *Generalpfarrkonkurs*) v jednotlivých diecézích oznámila pražská konsistoř 30. ledna 1786 s odvoláním na dvorský dekret z 24. prosince 1785 a zněla následovně:

1. napříště se má konat tzv. *všeobecný konkurs* jen dvakrát ročně, a to počátkem května a koncem srpna;
2. pro kandidáty na uprázdněná farní beneficia nebo kapelanie, kteří při konkursní zkoušce získají ze všech předmětů nejlepší známku, se platnost konkursní zkoušky v diecézi, v níž se nachází zmíněné beneficium, prodlužuje na tři roky;
3. pokud je uprázdněno pouze jediné beneficium, potom ti uchazeči, kteří získali u konkursní zkoušky, od jejíhož konání neuplynuly ještě tři roky, ze všech předmětů nejlepší ohodnocení, mají podle 2. bodu nařízení z 1. července, resp. 19. června 1784 ohledně konkursů, právo zaslat do 6 týdnů ode dne uprázdnění benefícia písemnou žádost svému biskupovi, který je kromě jiného povinen zaslat prostřednictvím zemské vlády příslušnému dvorskému úřadu též vlastnoručně vyhotovenou klasifikaci jednotlivých kandidátů od zkoušejících při konkursu; latinsko-německy, *Kopiář 1786*, fol. 42r + nefol.; viz *Regestář nařízení*, č. 1024.

⁴¹¹ Viz *Regestář nařízení*, č. 295. *Vyhlašování konkursů* na uprázdněná beneficia probíhalo následujícím způsobem:

1. poté, co se konsistoř dozvěděla o uprázdnění nějakého benefícia, vyhotovila neprodleně oběžník s uvedením data konání konkursu a seznamem písemností, které je uchazeč povinen donést;
2. každý uchazeč musel na konsistoř odeslat ještě před zahájením konkursního řízení žádost, v níž vyplnil rubriky, týkající se jeho vlasti, diecéze, stáří, jazykových schopností, lokalit, kde studoval a s jakým prospěchem (vysvědčení je nutno přiložit) a výše platu v posledním působišti;
3. kandidát se nesměl ucházet o beneficium, na něž konsistoř nevyhlásila konkurs;
4. klasifikace jednotlivých kandidátů obsahovala kromě prospěchu z jednotlivých předmětů též potvrzení způsobilosti uchazeče k ústním prolovům a kázáním; pokud obdrželo více kandidátů ze všech částí zkoušky hodnocení "bene", konsistoř musela rozhodnout na základě přihlídnutí k jejich výkonům v jednotlivých částech zkoušky.

⁴¹² Ke konsistornímu oznámení o uprázdnění benefícia Písek z 9. srpna 1784 byl přiložen vzorový předtištěný formulář pro vyhlášení konkursu, do nějž byly perem dopsány údaje o způsobu, jakým došlo k jeho uprázdnění (např. smrt benefícia, jeho povýšení, sesazení s úřadu apod.), patron (fyzická osoba, magistrát apod.), datum konání konkursu a datum vydání formuláře; *Kopiář 1784*, fol. 134r.

DATUM VYDÁNÍ OZNÁMENÍ O KONÁNÍ KONKURSU	UPRÁZDNĚNÉ BENEFICIUM	PATRONÁT	DŮVOD UPRÁZDNĚNÍ	DATUM KONÁNÍ KONKURSU	POZNÁMKA
9. srpen 1784	Písek	písecký magistrát	povýšení	23. září 1784	-
9. srpen 1784	Banín	hrabě Hartig	úmrť	23. září 1784	-
19. srpen 1784	Koleč	Tadeáš z Ubelly	povýšení	7. říjen 1784	-
23. srpen 1784	Svatá Anna	hrabě Stadion	sesazení	7. říjen 1784	-
11. říjen 1784	Hostouň	probošt pražské Metropolitní kapituly	úmrť	18. listopad 1784 (1.)	jednalo se o první konkurs, vyhlášený na obsazení tohoto benefícia
11. říjen 1784	Lomnice nad Lužnicí	kníže Schwarzenberg	úmrť	18. listopad 1784	-
11. říjen 1784	Nahořečice	baron de Bräutenbach	úmrť	18. listopad 1784	-
29. listopad 1784	Hostouň	probošt pražské Metropolitní kapituly	úmrť	20. prosinec 1784 (2.)	k prvnímu konkursu dne 18. listopadu téhož roku se nedostavil žádný kandidát
7. prosinec 1784	Kardašova Řečice	panovník	úmrť	13. leden 1785	-
13. prosinec 1784	Úboč	hrabě Černín	povýšení	13. leden 1785	-
28. prosinec 1785	Liboc	nejvyšší purkrabí království Českého	úmrť	3. únor 1785	-
2. leden 1785	Kuňovice	kníže Schwarzenberg	úmrť	27. leden 1785	-
11. leden 1785	Chýšky	baron Kranský	úmrť	10. únor 1785	-
11. leden 1785	fara u sv. Jindřicha na Novém Městě pražském	pražský magistrát	úmrť	10. únor 1785	-
11. leden 1785	Slivice	panovník	úmrť	17. únor 1785	-
11. leden 1785	Jinonice	kníže Schwarzenberg	povýšení	17. únor 1785	-
1. únor 1785	Bílá Hůrka	kníže Schwarzenberg	úmrť	3. březen 1785	-
1. únor 1785	Sluhy	hrabě Windischgrätz	úmrť	3. březen 1785	-
14. únor 1785	1. Kondrac 2. Mníšek	1. kníže Auersperg 2. hrabě Unwerth	1. + 2.: úmrť	1. + 2.: 17. březen 1785	pro mníšecké benefícium se jednalo o 1. konkurs
22. únor 1785	Lašovice	kníže Schwarzenberg	úmrť	31. březen, 17. duben 1785	-
10. březen 1785	1. fara u sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze 2. Chroboly 3. Meclov	1. pražský magistrát 2. kníže Schwarzenberg 3. baron Linker	1. + 2. + 3.: úmrť	1. + 2. + 3.: 14., 15. duben 1785	-
21. březen 1785	Mníšek	hrabě Unwerth	úmrť	14., 15. duben 1785 (2.)	k 1. konkursu dne 17. března se nedostavil žádný kandidát
21. březen 1785	Vejpřty	panovník	úmrť	21., 22. duben 1785	-
21. březen 1785	1. Kolečovice 2. Kvílice	1. hrabě Wallis 2. hrabě Martinic	1. + 2.: úmrť	1. + 2.: 21., 22. duben 1785	-
7. duben 1785	Krásné Údolí	markrabě Bauden	úmrť	12., 13. květen 1785	-
28. duben 1785	1. Horní Vltavice 2. fara u sv. Klimenta na Starém Městě pražském	1. kníže Schwarzenberg 2. pražský magistrát	1. + 2.: povýšení	1. + 2.: 2., 3. červenec 1785	-
13. květen 1785	1. Mírotice 2. Malšice 3. Německý Rychnov	1. plaský opat 2. kníže Lobkovic 3. kníže Schwarzenberg	1. + 2. + 3.: úmrť	1. + 2. + 3.: 16., 17. červenec 1785	-
1. červen 1785	1. Pernink	1. kníže Schwarzenberg	1. úmrť	1. + 2.: 4., 5.	-

	2. Horní Slavkov	2. hornoslavkovský magistrát	2. rezignace	červenec 1785	
13. červen 1785	1. Zejbiš 2. Svojsice	1. kníže Palm 2. hrabě Althan	1. + 2.: úmrtí	1. + 2.: 14., 15. červenec 1785	-
20. červen 1785	Počaply	panovník	nově založeno	28., 29. červenec 1785	-
27. červen 1785	fara u sv. Haštala na Starém Městě pražském	pražský magistrát	povýšení	28., 29. červenec 1785	-
21. červenec 1785	1. Svěraz 2. Vacov	1. + 2.: kníže Schwarzenberg	1. + 2.: úmrtí	1. + 2.: 22., 23. srpen 1785	-
28. červenec 1785	Trhové Sviny	hrabě Buquoy	rezignace	29., 30. srpen 1785	-
28. červenec 1785	Skramníky	kníže Lichtenstein	rezignace	29., 30. srpen 1785	-
4. srpen 1785	Velešín	hrabě Buquoy	úmrtí	29., 30. srpen 1785	-
8. srpen 1785	1. Votice 2. Předslavice	1. hrabě z Vrtby 2. hrabě Dietrichstein	1. + 2.: úmrtí	1. + 2.: 5., 6. září 1785	-
22. srpen 1785	Bohumilice	baron Malovec	úmrtí	19., 20. září 1785	-
12. září 1785	1. Strážov 2. Chroboly	1. kníže Palm 2. kníže Schwarzenberg	1. úmrtí 2. povýšení	1. + 2.: 13., 14. říjen 1785	-
22. září 1785	1. Vimperk 2. Předslav 3. Hartmanice	1. kníže Schwarzenberg 2. hrabě Dietrichstein 3. sušický magistrát	1. + 2.: úmrtí 3. rezignace	1. + 2. + 3.: 20., 21. říjen 1785	-
30. září 1785	Kostelní Hlavno	panovník	povýšení	27., 28. říjen 1785	-
6. říjen 1785	Soběslav	kníže Schwarzenberg	úmrtí	7., 8. listopad 1785	-
7. listopad 1785	Horní Vltavice	kníže Schwarzenberg	povýšení	5., 6. prosinec 1785	-
10. listopad 1785	Nejdek	hrabě Hartig	úmrtí	12., 13. prosinec 1785	-
22. prosinec 1785	1. Charvatce 2. Krásný Potok	1. kníže Kinský 2. Martin Hoyer	1. povýšení 2. úmrtí	1. + 2.: 13., 14. únor 1786	-
3. leden 1786	Michle	pražská univerzita	úmrtí	9., 10. únor 1786	-
12. leden 1786	Starý Sedlec	hrabě Zinsendorf	úmrtí	16., 17. únor 1786	-
9. únor 1786	Nové Strašecí	kníže Fürstenberg	úmrtí	13., 14. březen 1786	-
9. březen 1786	1. Svatobor 2. Chržín	1. hrabě Hartig 2. kníže Kinský	1. + 2.: úmrtí	1. + 2.: 3., 4. duben 1786	-
13. březen 1786	Plzeň	plzeňský magistrát	úmrtí	20., 21. duben 1786	-
27. březen 1786	Nižbor	kníže Fürstenberg	povýšení	24., 25. duben 1786	-

Z obsahu této tabulky kromě jiného vyplývá, že pro období necelých dvou let vydala konsistoř celkem 50 kusů těchto formulářů, z nichž nejvíce - 33 kusů - pochází z roku 1785, zatímco z celé poloviny roku 1784 to bylo 11 kusů a z prvních třech měsíců roku 1786 pouhých 6 kusů. Vzhledem k tomu, že se od roku 1785 jedním formulářem často oznamovalo kléru konání konkursů pro více uprázdněných beneficíí, celkový počet formulářů je proto odlišný od počtu beneficíí, jichž se tyto konkursy týkaly a kterých bylo celkem 64. V této souvislosti však musím také připomenout, že pro dvě beneficia - Hostouň a Mníšek - byly vyhlášeny během třech měsíců dva konkursy, protože k prvnímu konkursu se nedostavil žádný kandidát.

Nejčastější příčinou uprázdnění beneficia bylo úmrtí beneficiáta (celkem ve 48 případech), dále se jednalo 10x o povýšení, 4x o rezignaci, 1x o zbavení úřadu čili sesazení a 1x o

obsazení nově založeného benefícia u sv. Haštala na Starém Městě pražském (konkurs byl vyhlášen na 28. a 29. července 1785).⁴¹³

Zajímavé je rovněž sledovat dobu, uplynulou ode dne vyhlášení konkursu konsistoří do dne jeho skutečného konání (viz následující tabulka):

	1784	1785	1786	Celkem
do 10 dnů	-	-	-	-
11-20 dnů	-	-	-	-
21-30 dnů	1	21	4	26
31-40 dnů	6	28	8	42
41-50 dnů	4	-	-	4
51-60 dnů	-	3	-	3
61-70 dnů	-	4	-	4
Celkem	11	56	12	79

Žádný z konkursů se nekonal příliš brzy od data svého vyhlášení, resp. do 10 nebo 20 dnů. Nejvíce, a to 42x, se konaly konkursy do měsíce až měsíce a půl; přesně polovičním počtem se na celkovém výsledku podílejí konkursy do 21-30 dnů. Doba nad 40 dnů je zastoupena téměř zanedbatelně. Pokud se jeden konkurs konal ve dvou dnech, jak tomu bylo od roku 1785, jednalo se většinou o dny bezprostředně po sobě následující; výjimku tvořil pouze konkurs pro benefícium Lašovice, vyhlášený 22. února 1785, který se konal ve dnech 31. března a 17. dubna.⁴¹⁴

Průběhu konkursních zkoušek se dotýkala též konsistorní nařízení z 16. září 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 26. srpna téhož roku a 8. července 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 19. června téhož roku.⁴¹⁵ Od jara 1784 musel každý uchazeč o udělení benefícia doložit svou žádost nejméně desetiletým působením na některém světském či řeholním beneficiu a studiem na některém z ústavů v dědičných zemích nebo složením předepsaných zkoušek (konsistorní nařízení z 29. března 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 9. března téhož roku).⁴¹⁶

Obsah konkursních zkoušek byl zformulován ve vlastním oznámení konsistoře, určeném veškerému světskému a řeholnímu kléru arcidiecéze, z 1. dubna 1784.⁴¹⁷ Podle něj byl konkursní zkoušky na obsazení uprázdněných beneficií zavedeny proto, aby se důkladně prověřily schopnosti každého kněze pro zastávání jeho úřadu. Každý uchazeč o uprázdněné benefícium musel předložit vysvědčení o teologickém studiu, bezúhonném životě a mravech, působitích v církevní správě a absolvování normální školy. Ve zkušební komisi měly zasedat jen ty osoby, které na veřejných teologických školách vyučovaly morální a pastorační teologii a církevní právo. U každé konkursní zkoušky museli být přítomni nejméně čtyři

⁴¹³ Tamtéž, č. 903. Ve *formuláři o vyhlášení konkursu* na obsazení „nově založeného“ benefícia u sv. Haštala na Starém Městě pražském musela být písařská chyba, neboť toto benefícium nebylo nikdy v tereziánské ani josefinské době zrušeno. V letech 1772-1780 zde působil jako farář Václav Jiskra; po něm nastoupil - ještě jako podjáhen - Emanuel Štěpánovský, který zde měl primici v roce 1781; po něm převzal do roku 1785 farní úřad Matěj Kroillo a jako poslední v josefinském období zde byl farářem Václav Šťastný (až do roku 1808). V roce 1785 tedy nedošlo k založení nového benefícia, ale pouze k uprázdnění stávajícího. Viz Ekert, F: *c.d.*, s. 457-464.

⁴¹⁴ Viz *Regestář nařízení*, č. 824.

⁴¹⁵ Tamtéž, č. 353 a 711.

⁴¹⁶ Tamtéž, č. 642.

⁴¹⁷ Tamtéž, č. 643.

examinátoři. Vlastní zkouška se skládala z písemné a ústní části. Součástí písemné části byly otázky z dogmatiky, morální a pastorální teologie a církevního práva. Ústní část spočívala v ukázce kázání Božího Slova za použití nějakého textu z Bible, dále aplikace katechismu při výuce dětí a konečně kázání nemocnému. Pokud uchazeč nezvládl ústní část, nemohl úspěšně zastávat kněžský úřad a tudíž ani spravovat žádné uprázdněné beneficium.

Všechny konkursní zkoušky se konaly v budově konsistoře, jejich začátek byl pravidelně stanoven na osmou hodinu ranní a uchazeči museli skládat písemnou zkoušku z dogmatiky, pastorační teologie a kanonického práva.

Povinnost obsazovat uprázdněná beneficia konkursem se netýkala řadových beneficií (konsistorní nařízení ze 7. srpna 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 18. července téhož roku).⁴¹⁸ Písemnou zkoušku stejného rozsahu, avšak na vikářském úřadě, museli absolvovat též všichni exjezuité s výjimkou profesorů, aktivně činných v církevní správě nebo při výchově mládeže a její výsledky měli vikáři zaslat do 14 dnů na konsistoř (konsistorní nařízení z 19. srpna 1782 s odvoláním na dvorský dekret ze 4. července téhož roku a z 8. ledna 1784 s odvoláním na dvorský dekret z guberniální intimát z 24. prosince 1783).⁴¹⁹

Při posuzování oprávněnosti požadavků na ustanovování nových farářů k beneficiím měli biskupům v jednotlivých diecézích pomáhat děkané a krajszí hejtmané (konsistorní nařízení z 11. listopadu 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 20. října téhož roku)⁴²⁰ a beneficia obsazená konkursem nesměla být beneficiátem svévolně opuštěna (konsistorní nařízení ze 7. července 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 6. dubna téhož roku).⁴²¹

S obsazováním uprázdněných či nově zřízených beneficií úzce souvisela i otázka udělování tzv. *titulus mensae* uchazečům o zeměpanská beneficia. Podmínky pro jeho udělování sdělila konsistoř veškerému světskému i řeholnímu kléru arcidiecéze 21. července 1783.⁴²² *Titulus mensae* nesměl být udělen žádnému uchazeči o zeměpanské beneficium,

⁴¹⁸ Tamtéž, č. 522.

⁴¹⁹ Tamtéž, č. 318 a 595. Požadavky na obsazování uprázdněných beneficií kněžími z řad exjezuitů a laickými bratry byly shrnuty do sedmi bodů:

1. všichni kněží z řad exjezuitů (a laičtí bratři) mají být přezkoušeni ze svých pastoračních schopností;
2. o schopnostech exjezuitů zastávat jim svěřené funkce v rámci církevní správy mají být vedeny seznamy;
3. pokud se uvolní nějaké místo, jež může zastávat exjezuita, má jím být obsazeno;
4. každoročně je třeba vyhotovovat seznamy schopných exjezuitů, kteří jsou zatím bez zaměstnání;
5. faráři jsou povinni oznamovat příslušnému krajskému úřadu úmrtí každého exjezuita a pokud tak neučiní, mohou být potrestáni penzionováním;
6. každého čtvrt roku musí každý exjezuita z dědičných zemí zaslat konsistoři potvrzení, že je ještě naživu (tzv. *testimonium vitae*);
7. exjezuité, kteří mají povolení pobývat v cizině, nemají požívat stejných výhod jako exjezuité v dědičných zemích.

V tabulce, zasílané na konsistoř, vyplňovali vikáři u každého exjezuita jeho jméno, věk, zdravotní stav, mateřský jazyk, prospěch u zkoušky z jednotlivých předmětů, hodnocený třemi stupni klasifikace (1. "bene", 2. "mediocriter", 3. "exigue") a způsobilost k vykonávání jemu svěřeného úkolu.

⁴²⁰ Tamtéž, č. 390.

⁴²¹ Tamtéž, č. 497. Jeden duchovní rovněž nesměl podle konsistorního nařízení z 12. ledna 1786 s odvoláním na dvorský dekret ze 14. listopadu 1785 vlastnit více než jedno beneficium, a to jak *beneficium curatum* tak i *beneficium simplex*; *Kopíř 1786*, fol. 43r-44r; viz *Regestář nařízení*, č. 1015. *Beneficia curata* jsou úřady se správou duchovní, jejichž držitelům je v určitém místním obvodu svěřena správa duší (*cura animarum*); všechna ostatní jsou *beneficia simplicia*; viz E. Rittner, *c.d.*, 1, s. 140.

⁴²² Latinsko-německy, *Kopíř 1783*, fol. 79r-80r; viz *Regestář nařízení*, č. 511. Zároveň s tímto textem guberniálního intimátu ohledně *titulus mensae* z 20. června 1783 oznámila konsistoř v rámci jedné písemnosti ještě zákaz uzavírání sňatků bez předchozích ohlášek s odvoláním na dvorský dekret z 12. června téhož roku.

kteřý ke své žádosti nepřiložil osvědčení o absolvování teologických studií na některé z univerzit nebo na lyceu v dědičných zemích. Tento titul totiž zavazoval fyzickou osobu či instituci k zaopatřování klerika do doby, než tento obdrží beneficium, a to i v případě, že by byl prohlášen neschopným zastávat svůj úřad.⁴²³ Podmínky pro takové prohlášení sdělila konsistoř kléru 15. ledna 1789 (s odvoláním na panovnický patent z 6. července 1785 a dvorský dekret z 26. prosince 1788).⁴²⁴ Duchovnímu, prohlášenému za "*ne zcela způsobilého*", může být svěřena lehčí práce při správě některého stávajícího benefícia, úměrná jeho silám a schopnostem, nebo může působit jako kooperátor nově vzniklé fary. Farář, který celý život svědomitě zastával svou funkci, ale nyní již není schopen ji sám nadále vykonávat, má zastávat svůj úřad prostřednictvím kaplana, jemuž se stane rádcem a pomocníkem. Jen v případě skutečně špatného zdravotního stavu, potvrzeného lékařským vysvědčením, smí být duchovní sesazen z úřadu a penzionován.

V rámci nové farní organizace bylo též svěřeno nekatolickým kněžím-pastorům vést křestní, oddací a úmrtní matriky podle vzoru katolických a zasílat je na konci každého roku katolickým farářům (konsistorní nařízení z 12. srpna 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 19. července téhož roku).⁴²⁵ Mezi povinnosti katolických duchovních patřilo od téhož roku nejen zapisování pokřtěných oddaných a zemřelých osob vojenského stavu do farních register, ale i jejich nahlašování nejbližšímu vojenskému kaplanovi (konsistorní nařízení ze 14. září 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 30. srpna téhož roku)⁴²⁶ a též zasílat každoročně křestní, oddací a úmrtní protokoly vojenských osob katolického vyznání na konsistoř (konsistorní nařízení z 20. prosince 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 25. listopadu téhož roku).⁴²⁷

Od dubna 1785 se rovněž zrušilo vybírání poplatků krajskými hejtmany za instalace farářů a tuto povinnost měli napříště vykonávat bezplatně úředníci vrchnostenských úřadů ve funkcích komisařů (konsistorní nařízení z 11. dubna 1785 s odvoláním na dvorský dekret z 19. března téhož roku).⁴²⁸

Nová organizace farností byla kromě úpravy hranic jednotlivých diecézí, v jejímž rámci byly v pražské diecézi upraveny hranice farností v Kladsku, k litoměřické diecézi v roce 1784 připojeny kraje Boleslavský a Žatecký a ke královéhradecké téhož roku kraje Čáslavský, Chrudimský a Bydžovský⁴²⁹ úzce spjata i se zřízením nového biskupství v Českých

⁴²³ Srov. Rittner, E.: *c.d.*, 1, s. 102-103.

⁴²⁴ Latinsko-německy, *Kopíář 1789*, fol. 70r+nefol.; viz *Regestář nařízení*, č. 1401.

edice zákonů: *Jaksch*, 4, s. 343-346 (dvorský dekret 26.12.1788 č. 1036, guberniální nařízení 7.1.1789 č. 369); *týž*, 4, s. 338-339 (dvorský dekret 6.7., guberniální nařízení 22.7.1785 (G.Arch. A. 2 n 29

⁴²⁵ Tamtéž, č. 721.

⁴²⁶ Tamtéž, č. 735.

⁴²⁷ Tamtéž, č. 783.

⁴²⁸ Tamtéž, č. 855.

⁴²⁹ Dvorský dekret ze 17. února 1784, guberniální nařízení z 12. března téhož roku; tamtéž, č. 623. Vydělení Žateckého, Boleslavského, Chrudimského a Čáslavského kraje z pravomoci pražského arcibiskupa nabylo platnosti dnem 1. července 1784. Pro potvrzení tohoto aktu byly pro litoměřickou i královéhradeckou diecézi vyhotoveny vždy čtyři totožné listiny, z nichž první exemplář byl uložen v papežském archivu, druhý v archivu pražské Metropolitní kapituly, třetí v archivu litoměřické (královéhradecké) kapituly a čtvrtý u nejvyššího kancléře království Českého; *Kopíář 1784*, fol. 344r+nefol.

Správa far v Žitavsku byla v roce 1783 delegována na děkana budyšínské kapituly jako administrátora míšeňské diecéze a 20 far v Chebsku, patřících k řezenské diecézi, bylo v roce 1787 připojeno k pražské diecézi (dvorský dekret č. 688 z 16. listopadu 1787, guberniální nařízení č. 33430 z 22. listopadu téhož roku; tamtéž, č. 1270); v

Budějovicích s působností od 1. ledna 1786 a správou krajů Budějovického, Táboorského, Prácheňského a Klatovského, což oznámil arcibiskup kléru a lidu v těchto krajích patentem z 12. prosince 1785.⁴³⁰

První českobudějovický biskup *Jan Prokop hrabě Schaaffgotsche* byl jmenován dekretem Josefa II. z 18. dubna 1784 a ve své funkci potvrzen konfirmační papežskou bulou, vydanou Piem VI. 26. září 1785 v Římě. Biskupské svěcení přijal 11. prosince 1785 v katedrále sv. Víta na Pražském hradě z rukou arcibiskupa Příchovského a slavnostně intronizován byl 26. ledna 1786 v chrámu sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.⁴³¹

V této souvislosti bych se chtěla ještě zmínit o jednom zajímavém tisku ze 14. prosince 1786 s odvoláním na dvorský dekret z 20. listopadu téhož roku, jehož prostřednictvím byly prohlášeny za neplatné sliby patronů uprázdněných či nově zřízených beneficíí, které dali kandidátům ohledně jejich obsazování bez absolvování příslušného konkursu. I nadále totiž zůstalo v platnosti nařízení z 8. července 1782 (viz výše), připomínané v průběhu 80. let kléru ještě několikrát, že benefícia mohou být obsazována jedině konkursem, kde se vybírá ze tří potenciálních kandidátů, navržených diecézním biskupem.⁴³²

Samostatným fenoménem josefinských reforem, který, byť nepřímo, souvisí s panovnickými zásahy do organizace farností, jsou duchovenské *příznávací fáse* majetku, vyhotovované v letech 1781-1783. Přestože jsem počet tisků, které se jich bezprostředně

roce 1789 (dvorský dekret bez č. z 20. května 1789, nařízení pro Čechy z 27. května téhož roku; tamtéž, č. 1450) však propůjčil řezenský biskup chebskému děkanovi jako správci těchto far v Čechách pouze *titul samostatného komisaře* (definitivně bylo Chebsko připojeno k pražské diecézi až v letech 1807-1808). Srov. Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 320-333; Janák, J.-Hledíková, Z.: *c.d.*, s. 227.

⁴³⁰ *Kopíř 1785*, fol.288r-293r; viz *Regestář nařízení*, č. 997. Patent obsahoval mimo jiné též výčet všech lokalit, které budou patřit pod správu nově zřízeného budějovického biskupství a povýšení kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích na katedrální papežem Piem VI.

⁴³¹ Tamtéž, č. 575, 1005 a 1014. Založení biskupství v Českých Budějovicích předcházela vznik generálního vikářství tamtéž 2. března 1783, jehož správcem ve funkci světícího biskupa byl jmenován *Jan Prokop hrabě Schaaffgotsche, svobodný pán z Kynastu a Greiffensteinu*. Narodil se 24. května 1748 v Praze. Univerzitní vzdělání získal ve Vídni, kde mu byl 17. února 1769 udělen doktorát filosofie a 25. května 1771 přijal od vídeňského arcibiskupa, kardinála *Miggazziho*, kněžské svěcení. Od 27. září 1769 působil jako domicelář olomoucké kapituly a od 30. května 1772 jako sídelní kanovník v Hradci Králové, kde zastával od roku 1779 úřad generálního vikáře. Na počátku roku 1780 odešel na faru v Mohelnici a odtud 25. listopadu téhož roku do Olomouce, kde zastával funkci sídelního kanovníka až do doby svého jmenování budějovickým biskupem v roce 1784; z titulu své funkce zřídil tamtéž v roce 1803 biskupský kněžský seminář. V roce 1810 byl jmenován tajným císařským radou. Zemřel 8. května 1813 v Českých Budějovicích.

Osobou nejen tohoto biskupa, ale i dějinami českobudějovické diecéze v 18. století, se v poslední době intenzivně zabývá člen Katedry církevních dějin Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D., který k této problematice vydal následující publikace a články: *Jan Prokop Schaaffgotsche – první biskup českobudějovický*. Brno 2009; *Jan Prokop Schaaffgotsche: Duchovní směřování prvního českobudějovického biskupa v čase mezi barokem a restaurací*. In: *Historie-Otázky-Problémy*, 2/2009, s. 85-94 nebo *Proces založení českobudějovického biskupství v letech 1783-1789*. In: *Studia theologica*, 33, roč. 10, 3/2008, s. 19-40. Životopis prvního budějovického biskupa *Schaaffgotsche* je mimo jiné uveden též v lexikonu s názvem *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803 (Ein biographisches Lexikon)*. Berlin 1990. Nově zřízené biskupství sídlilo v budově bývalého piaristického kláštera a bylo dotováno piaristy a tzv. *náboženským fondem práce*; viz Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 319; Janák, J.-Hledíková, Z.: *c.d.*, s. 227. Základní příručkou k dějinám budějovické diecéze však i v dnešní době zůstává práce budějovického biskupského notáře, konsistorního registrátora, archiváře a korespondenta c.k. geologického říšského ústavu ve Vídni Johanna Trajera, nazvaná *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, která vyšla v Českých Budějovicích už v roce 1862. Z doby po roce 1989 pak pochází dílo Jaroslava Kadlece s názvem *Českobudějovická diecéze*, vydané v Českých Budějovicích v roce 1995.

⁴³² Viz *Regestář nařízení*, č. 1153.

dotýkaly a dochovaly se v *Kopiářích*, nezahrnula do tabulky, uvedené na počátku této podkapitolky, která zahrnuje tisky ohledně vysloveně reformních zásahů do organizace farní správy arcidiecéze, domnívám se, že pro představu o vykazování majetku světského a řádového duchovenstva, bratrstev a nadací je jejich právě zde namístě.

Již na samém počátku josefinského období byla dvorským dekretem z 20. května 1781 stanovena pravidla pro vykazování majetku kléru prostřednictvím *přiznávacích fasí*, a byly přoloženy i vzorové formuláře.⁴³³ Brzy nato, 18. června téhož roku, nařídila konsistoř veškerému světskému kléru arcidiecéze vyhotovit podle jednoho ze čtyř vzorů formulářů *přiznávacích fasí* soupis majetku. *Formulář č. 1* se týkal příjmů a výdajů metropolitních, katedrálních, kolegiálních, proboštských, děkanských, farních, filiálních a poutních kostelů; *formulář č. 2* arciděkanství, děkanství, far a lokálních kapelanií; *formulář č. 3* arcibiskupství, biskupství, proboštsství, děkanství, kapitulních děkanství, kanonikátů, kolegiálních kapitul a jednotlivých beneficí a konečně *formulář č. 4* bratrstev při farních, klášterních nebo filiálních kostelích a kaplích.⁴³⁴ 2. července téhož roku požádala konsistoř o zaslání vyplněných *přiznávacích fasí* majetku pro potřeby vydání topografické příručky piaristy Jaroslava Schallera (podrobněji o něm i samotné příručce v předcházející kapitole).

Nejdůležitější pro potřeby duchovenstva a bratrstev však bylo konsistorní zprostředkování pokynů pro správné vyplňování *přiznávacích fasí* z 1. října téhož roku a vzorové formuláře byly rozeslány jednotlivým vikářským úřadům.⁴³⁵ Co se týče jeho obsahu, byl formulář rozdělen na dvě rubriky, a to příjmy a výdaje; jednotlivé položky se vykazovaly ve zlatých a krejcarech. Vyplněné fase kontrolovali vikáři. Příjmy přiznávali duchovní jednak ze svých nemovitostí a kapitálů a jednak z nadačních kapitálů, úroků, peněz na ofěru a různých příspěvků kostelů, jež spravovali. Výdaje zahrnovaly částky, odváděné na daních, na opravy staveb, kostelní potřeby, služné apod.

Povinnost veškerého světského kléru vyhotovovat *přiznávací fase* majetku opakovaně ustanovil císař Josef II. ve svém patentu z 5. října 1782 a za její porušení měli být provinilci potrestáni,⁴³⁶ což bylo ještě dále specifikováno v případě pozdního vyhotovení *fasí* dvorským dekretem z 26. února následujícího roku, kdy se odváděla pokuta do pokladny Náboženského fondu.⁴³⁷ O dalších pokutách za neodevzdání celé řady duchovenských *přiznávacích fasí* rozhodl také dvorský dekret z 8. června téhož roku.⁴³⁸

Znovu nařídila konsistoř vyhotovovat *přiznávací fase* jednotlivých beneficí a odeslat je do šesti týdnů od vydání tohoto nařízení českému zemskému guberniu, kde budou uloženy, veškerému světskému a řeholnímu kléru arcidiecéze dne 15. září 1783.⁴³⁹ Gubernium pak 5. prosince téhož roku stanovilo krajským úřadům povinnost neprodleně odeslat zbývající *přiznávací fase* far a lokálních kapelanií.⁴⁴⁰ 26. května následujícího roku krajské úřady, zřejmě kvůli nedůslednému dodržování předchozího guberniálního nařízení ze strany

⁴³³ Viz *Regestář nařízení*, č. 50.

⁴³⁴ Latinsky, *Kopiář 1781*, fol. 521r-528r; viz *Regestář nařízení*, č. 59.

⁴³⁵ Latinsko-německy, *Kopiář 1781*, fol. 284r-285v; viz *Regestář nařízení*, č. 101.

⁴³⁶ Viz *Regestář nařízení 1782*, č. 369.

⁴³⁷ Viz *Regestář nařízení 1783*, č. 442.

⁴³⁸ Viz *Regestář nařízení 1783*, č. 485.

⁴³⁹ Latinsky, *Kopiář 1783*, fol. 229r; viz *Regestář nařízení*, č. 542.

⁴⁴⁰ Viz *Regestář nařízení*, č. 586.

vyhotovovatelů fasí a i kvůli obavě z postihu jich samých ze strany gubernia stanovily postihy pro tyto provinilce.⁴⁴¹

Až do vydání dvorského dekretu z 1. července 1783 se *přiznávací fase* majetku klášterů shromažďovaly u konsistoří; po tomto datu u krajských úřadů.⁴⁴² O kuriózní situaci, kdy se nesprávné vyplňování přiznávacích fasí majetku kláštera trinitářů ve Lvově stalo v roce 1783 dokonce jednou z příčin zrušení nejen tohoto kláštera, ale i všech ostatních klášterů téhož řádu v celé Haliči, pojednává podrobněji příslušná pasáž v podkapitolce o rušení klášterů a bratrstev.

Výhradně *přiznávacích fasí* bratrstev se pak týkal dvorský dekret z 3. března 1783, který zakotvoval povinnost dbát na řádné vyplňování *přiznávacích fasí* náboženských bratrstev a zároveň nařídil vyčlenit kapitály bratrstev ze správy duchovenských fondů.⁴⁴³

Zvláštní skupinu tvořily *přiznávací fase* majetku náboženských fundací, pro něž byly pokyny pro vyplňování jejich formulářů, zasílaných přímo zemské vládě, stanoveny dvorským dekretem z 22. srpna 1783.⁴⁴⁴ Cirkulář pro všechny kraje království Českého s odvoláním právě na tento dekret byl pak vydán 29. srpna téhož roku a konkrétně se týkal bližšího vymezení fundačního kapitálu, na nějž se vztahují *přiznávací fase*.⁴⁴⁵ Po zrušení fundačních komisí bylo 4. června 1784 pro území Čech nařízeno, aby krajské úřady doručily formuláře *přiznávacích fasí* jednotlivým představeným nadací, kteří je po řádném vyplnění zašlou zpět krajským úřadům, které je s příloženým seznamem odešlou komorní účtárně.⁴⁴⁶

K *přiznávacím fasím* se do konce 80. let vrátila konsistoř ještě jednou, a to oznámením z 15. května 1788, týkajícím se aktualizace údajů v duchovenských *přiznávacích fasích* z roku 1782.⁴⁴⁷

e) Církevní právo

Změny v josefinském duchu se nevyhnuly ani oblasti *církevního práva*. Co se týče dochovanosti tištěných písemností k této problematice v *Kopiářích*, můžeme konstatovat, že se vzhledem k písemnostem, týkajícím se ostatních okruhů reforem, dochovaly nejkompletněji, a to v počtu 90 kusů (tj. 24,93%). Stejně jako v předcházejících podkapitolách, i v tomto případě je produkce těchto tisků v jednotlivých měsících jednotlivých let uspořádána do tabulky:

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
1.		1	-	2	-	-	1	-	2*	2	-	8
2.		1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
3.		1	-	3	-	4*	-	-	-	1		9
4.		1	2	1*	1*	3*	-	-	-	-		8

⁴⁴¹ Viz *Regestář nařízení*, č. 685.

⁴⁴² Viz *Regestář nařízení 1783*, č. 490.

⁴⁴³ Viz *Regestář nařízení 1783*, č. 446.

⁴⁴⁴ Viz *Regestář nařízení 1783*, č. 529.

⁴⁴⁵ Německy, *Kopiář 1783*, fol. 230r-231r; viz *Regestář nařízení*, č. 531. Příložený formulář obsahoval následující rubriky: 1. jméno zakladatele fundace; 2. jméno beneficiáta; 3. jméno patrona; 4. výše nadačního kapitálu; 5. rozdělení kapitálu (beneficiát, kostel, chudina apod.); 6. existence či neexistence nadačního listu; v případě kladné odpovědi uvedení data jeho vyhotovení.

⁴⁴⁶ Viz *Regestář nařízení 1784*, č. 692.

⁴⁴⁷ Latinsko-německy, *Kopiář 1788*, fol. 182r-183v; viz *Regestář nařízení*, č. 1333.

5.		3	1	2	-	1*	1	-	-	2		10
6.		1*	2	-	2*	-	-	-	-	-		5
7.		-	1	4*	-	-	-	-	-	1		6
8.		1	3	1	2*	1*	1*	-	-	-		9
9.		1	3	1*	1*	2	1	-	-	-		9
10.		1	6	1*	1*	1*	1*	3	-	-		14
11.	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-		3
12.	-	1	-	-	1	-	-	-	4*	1		7
Σ	-	13	18	16	10	12	5	3	6	7	-	90

* z těchto písemností se buď všechny anebo jen některé týkaly kromě reforem církevního práva ještě jiných reformních záležitostí

Jako již tradičně bylo nejvíce tisků k této problematice vydáno v první polovině 80. let: 18 kusů v roce 1782, 16 kusů v roce 1783, 13 kusů v roce 1781, 12 kusů v roce 1785 a 10 kusů v roce 1784; ve druhé polovině 80. let bylo vydáno v jednotlivých letech pouze od 3 do 7 kusů písemností.

Za první rozhodující krok na poli reformy církevního práva lze považovat nařízení o odevzdání všech privilegií, exempcí a milostí, propůjčených v tomto případě nejen církevním, ale i světským osobám a institucím (klášterům, kostelům, městům, šlechticům apod.), ve lhůtě jednoho roku zemské vládě za účelem jejich konfirmace; v opačném případě bude zrušena jejich platnost (oznámení konsistoře kléru 23. února 1781 s odvoláním na dvorský dekret z 27. ledna téhož roku); panovnický patent, týkající se stejné záležitosti, byl vydán i o rok později 11. září 1782, jen s tím rozdílem, že v něm byla přesně stanovena lhůta pro odevzdání privilegií a exempcí ke konfirmaci na 1. listopad téhož roku (oznámení konsistoře kléru 21. října téhož roku).⁴⁴⁸ Rovněž žádosti o udělování odpustkových breví museli biskupové zasílat každého půl roku guberniu, které je předkládalo zemské vládě za účelem udělení *placitum regium* (konsistorní nařízení z 31. října 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 15. října téhož roku).⁴⁴⁹

S výše zmíněnými nařízeními souvisel i patent Josefa II. z 26. března 1781, podle něhož podléhají veškerá papežská nařízení ve formě bul, breví, dekretů apod. před zveřejněním kléru udělení tzv. *placitum regium* ze strany zemské vlády a po schválení či neschválení rakouskou nebo českou dvorskou kanceláří budou odeslána diecézním biskupům, kteří je předají vikářům a ti pak s jejich obsahem seznámí faráře; konsistoří byla tato skutečnost sdělena kléru 11. dubna téhož roku.⁴⁵⁰ Podle mého názoru se jednalo o vůbec nejvýznamnější a zároveň i

⁴⁴⁸ Tamtéž, č. 20, 346 a 384.

⁴⁴⁹ Tamtéž, č. 386. Ve starší literatuře podrobněji např. Kryštůfek, F.X.: *c.d.*, s. 15-16.

⁴⁵⁰ Tamtéž, č. 32. Text patentu nařizoval arcibiskupům a biskupům dědičných zemí jako ordinářům následující:

1. předkládat papežská nařízení ve formě bul, breví, dekretů aj., která se týkají světských či duchovních společenství nebo jednotlivých osob v záležitostech kolacionování beneficií, penzionování, udělování čestných titulů či pravomocí, před jejich zveřejněním zemské vládě (originál, 1x notářsky ověřený opis, žádost o udělení *placitum regium*); ta je předloží prokurátorovi komory nebo fiskálovi, který stanoví, co se v nich nalézá závadného proti zeměpanským nařízením; v konečné fázi se papežský dokument zašle s úředním podáním dvorské kanceláři, na základě jejíhož nařízení bude prostřednictvím zemské vlády zasláno rozhodnutí ordináři nebo představenému řádu spolu s originálem papežského nařízení;
2. žádosti o udělení *placitum regium* od zahraničních ordinářů, jejichž pravomoci a diecéze zasahují na území dědičných zemí, se řídí stejnými pravidly;
3. na dodržování zmíněného patentu mají co nejpřísněji dbát zemské vlády, prokurátoři komory a fiskálové a každý přestupek vůči němu musí ihned hlásit vídeňské vládě; každá propůjčka či jiná záležitost bude v případě nedodržení pravidel, stanovených tímto patentem, prohlášena za neplatnou.

nejtvrdší zásah státu do svobodného rozhodování církve o jejích vnitřních záležitostech v dědičných zemích během celého josefinského období.

Podobným způsobem se reforma dotkla i liturgických příruček, z nichž měla být odstraněna do dvou měsíců bula *In Coena Domini* pod pokutou ve výši 50. zl. ve prospěch náboženského fondu a všechny její exempláře měly být zaslány zemské vládě (konsistorní nařízení z 30. května 1781 s odvoláním na dvorský dekret ze 4. května téhož roku) a 7. června 1782 nařídila konsistoř s odvoláním na dvorský dekret z 18. dubna téhož roku zničení všech arcibiskupských dekretů, monit a regulí, vztahujících se k této bule. Prohlídky liturgických příruček měli provádět v rámci svých vikariátů vikáři.

A čím vlastně byla zmíněná bula pro Josefovu myšlenku tolerance tak nebezpečná, že musela být odstraněna ještě před vydáním samotného *Tolerančního patentu*?

Bula *In Coena Domini* byla sepsána ve 2. polovině 12. století a její nejstarší dochovaný exemplář pochází z roku 1364. Její poslední formu ustanovil papež Urban VIII. (1623-1644) v roce 1627. Až do doby pontifikátu Klementa XIV. (1769-1774) byla vyhlášována s kazatelen vždy na Zelený čtvrtek a její hlavní myšlenku lze vyjádřit následující větou: "*Všem, kdož přímo nebo nepřímo omezují pravomoc církve ve věcech jí příslušejících, vyhrožuje církev klatbou, které sprostí toliko papež může.*" Protože doslova proklínala všechny nekatolíky bez rozdílu vyznání, ať již to byli husité, vikleřisté, zwingliáni, kalvinisté, hugenoti, anabaptisté nebo jiní jinověrci, měla být kvůli tolerantnímu císaři vytržena ze všech bohoslužebných knih. Pokud by se i přesto někde objevila ještě po dvou měsících ode dne vydání zákazu, hrozila jejímu držiteli peněžitá pokuta ve výši 50. zlatých ve prospěch náboženského fondu.⁴⁵¹

Zakázány byly rovněž disputace o bule *Unigenitus* a došlo i na zabavování veškeré molinistické a jansenistické literatury (konsistorní nařízení z 31. května 1781 s odvoláním na dvorský dekret ze 4. května téhož roku). Tato bula, vydaná 8. září 1713 papežem Klementem XI. (1670-1676), totiž odsuzovala 101 tezí, obsažených v knize Pasquiera Quesnela *Réflexion morales sur le Nouveau Testament* z roku 1672 a Quesnelovy myšlenky byly považovány za kritiku katolické Církve.⁴⁵²

V breviáři papeže Řehoře VII. musela být pod trestem pokuty ve výši 50 zl. zalepena bílým papírem pátá lekce o papežské moci, začínající slovy "*Contra Henrici Imperatoris impios conatus ...*" (konsistorní nařízení z 18. července 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 15. června téhož roku, ze strany konsistoře opakováno 7. října téhož roku),⁴⁵³ vymazána nebo

⁴⁵¹ Tamtéž, č. 52 a 288. Se zákazem této buly se pojil i zákaz všech večerních veřejných i soukromých pobožností. Srov. Rittner, Edward: *Církevní právo katolické*. Díl 2, Praha 1889, s. 39; Medek, Jan Zdeněk: *Na slunce a do mrazu (První část josefinské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě)*. Praha 1982, s. 112, 117; Kryštůfek, F.X.: *c.d.*, s. 127. Obsahem papežských bul z let 1535-1830, se zabýval také římský bulář - *Römisches Bullarium oder Auszüge der merkwürdigen päpstlichen Bullen aus authentischen Quellen (Vom Jahre 1535 bis Jahr 1830)*. 2, Neustadt an der Donau 1831.

⁴⁵² Viz *Regestář nařízení*, č. 55. *Molinisté* byli nazváni podle španělského teologa Luise Moliny (1535 - 1600), který vystudoval teologii v Coimbře a vstoupil do jezuitského řádu. Jeho učení o milosti Boží ve smyslu, že Bůh propůjčuje sílu všem těm, o nichž předpokládá, že budou k jeho milosti, aby tak dosáhli této spásy, vyvolalo spor mezi dominikány a přívrženci zmíněné teorie o smíření s darem milosti, Božskou předvídavostí, předurčením a zavržením u jezuitů, kteří přijali jméno *molinisté*. Znovu se k této otázce vrátili v 17. století *jansenisté*, viz *OSN*, 17, Praha 1901, s. 524. Podrobněji o jansenismu viz 1. kapitola této disertační práce.

⁴⁵³ Viz *Regestář nařízení*, č. 302. V obecných statutech františkánů a kapucínů však mají zůstat nezalepena místa, týkající se poslušnosti vůči jejich řádovým generálům.

zalepena musela být ve všech breviářích rovněž pasáž ohledně officia sv. Benona, začínající slovy "*exorto nimirum diro schismate*" a končící "*interfuit & subscripsit*" (konsistorní nařízení ze 3. října 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 16. září téhož roku)⁴⁵⁴ a konečně zákaz uveřejňovat *Litanie ke Všem svatým* ve všech liturgických příručkách (konsistorní nařízení z 16. října 1784 s odvoláním na dvorský dekret ze 30. září téhož roku).⁴⁵⁵

Zřejmě největší skupinu tisků, poměrně kompletně dochovaných a vztahujících se k reformě církevního zákonodárství, však tvořily písemnosti, dotýkající se nějakým způsobem vynětí manželského práva z pravomoci církevního soudnictví a jeho přenesení na světské soudy; farář se tak najednou ocitl jen v roli zprostředkovatele smíru mezi rozkmitřenými manžely.⁴⁵⁶

14. září 1781 vydal panovník patent, jímž zakázal žádat Řím o udělování dispensu v případě překážek, bránících uzavření manželství; toto právo přísluší pouze arcibiskupovi nebo diecéznímu biskupovi, což konsistoř oznámila kléru s odvoláním na dvorský dekret ze 4. září téhož roku 1. října a arcibiskup potvrdil s odvoláním na dvorský dekret z 25. října téhož roku 19. listopadu.⁴⁵⁷ Znovu byla tato pravomoc biskupů potvrzena konsistoří 18. dubna 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 26. března téhož roku s dovětkem, že v případě pokračujícího projednávání sporu nebo odvolání rozhoduje arcibiskup a ještě 7. srpna 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 10. července téhož roku.⁴⁵⁸ V případě udělení dispensu k uzavření sňatku museli snoubenci podle konsistorního nařízení z 6. května 1785 s odvoláním na dvorský dekret z 29. března téhož roku skládat vždy přísahu u příslušného politického úřadu.⁴⁵⁹ Pokud byl jeden ze snoubenců sirotek, směl být sňatek podle konsistorního nařízení z 20. března 1789 (s odvoláním na dvorský dekret z 5. března téhož roku) uzavřen bez souhlasu sirotčího úřadu, jen se souhlasem poručníka.⁴⁶⁰

Josef II. zrušil patentem z 30. srpna 1782 také povinnost snoubenců uzavírat tzv. *zásnubní smlouvy* s odůvodněním, že žádné zásnuby nemají mít takovou právní platnost, aby musely být stvrzovány smlouvou; takovou platnost má mít toliko svatební smlouva, o jejímž uzavírání bude řeč níže. S odvoláním na tento patent konsistoř zrušila 16. ledna 1783 i platnost všech zásnubních smluv, uzavřených až po vydání tohoto patentu.⁴⁶¹

Od zásnub je jen krůček k uzavření manželství a proto Josef II. vydal 16. ledna 1783 tzv. *Manželský patent* pro Čechy, rakousko-německé dědičné země, Halič a Vladiměřsko ohledně uzavírání *občanských svatebních smluv*, na jejímž základě se uzavření manželství stalo

⁴⁵⁴ Tamtéž, č. 365. O officiu sv. Benona podrobněji Bouchal, Josef.V.: *Officium sv. Bennona v době josefinské*. In: Časopis katolického duchovenstva, 40/8, 1899, s. 509.

Desátý míšeňský biskup Benno se narodil v roce 1010 jako syn hraběte Wenera von Woldenberg. Vzdělání získal v Goslaru, vstoupil do benediktinského řádu v Hildesheimu a v roce 1066 byl tehdy římským králem Jindřichem IV. dosazen na biskupský stolec v Míšni. Protože se však dostal s tímto císařem do sporu kvůli vedení války se saskou šlechtou, nechal ho Jindřich IV. v roce 1075 na rok uvěznit. V roce 1086 získal zpět biskupský úřad, v němž setrval až do své smrti v roce 1106. Kanonizován byl papežem Hadriánem VI. (1522-1523) dne 31. května 1523; viz ADB. 2, 1875, s. 339.

⁴⁵⁵ Viz Regestář nařízení, č. 750.

⁴⁵⁶ Srov. např. Kryštůfek, F.X.: *c.d.*, s. 200.

⁴⁵⁷ Tamtéž, č. 93, 100 a 132.

⁴⁵⁸ Tamtéž, č. 256 a 522.

⁴⁵⁹ Tamtéž, č. 872.

⁴⁶⁰ Tamtéž, č. 1429.

⁴⁶¹ Tamtéž, č. 337 a 415.

fakticky občanskoprávním úkonem, prováděným církví.⁴⁶² Obsah manželského patentu měl lidu v rámci každé farnosti vysvětlovat jeho farář.⁴⁶³ Příslušnost snoubenců do jiné farnosti než kde se koná sňatek již neměla být nadále považována za překážku pro uzavření manželství (konsistorní nařízení z 1. září 1782); manželství, uzavřené bez předchozích ohlášek, tzv. *matrimonium conscientiae* čili *occultum*⁴⁶⁴ mohlo být uznáno za platné (jen v případě katolických snoubenců) (konsistorní nařízení z 5. května 1783 s odvoláním na dvorský dekret ze 13. dubna téhož roku), což sice bylo konsistoří 21. července 1783 s odvoláním na dvorský dekret z 12. června téhož roku nejprve potvrzeno, 9. září téhož roku však znovu zakázáno s odvoláním na dvorský dekret ze 14. srpna téhož roku.⁴⁶⁵ Překážkou pro uzavření manželství však i nadále zůstávalo buď prohlášení snoubenců (nebo jen jednoho z nich) za nezpůsobilé nebo jejich pokrevní příbuzenský vztah (konsistorní nařízení z 26. února 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 20. ledna téhož roku); druhá překážka byla ještě jednou připomenuta kléru 26. dubna 1784 (s odvoláním na dvorský dekret ze 4. března téhož roku).⁴⁶⁶

Ke zmíněnému *manželskému patentu* z 30. srpna 1782 vydal Josef II. 16. září 1785 ještě *dodatek*, týkající se právního postupu v případě uzavírání manželství obyvatel dědičných zemí v cizině.⁴⁶⁷

Pravomoc vyhledávat důkazy o neplatnosti manželských smluv byla na základě konsistorního nařízení z 28. ledna 1789 (s odvoláním na dvorský dekret z 22. prosince 1788) přidělena politickým úřadům, avšak nálezy vynáší zemský soud ve spolupráci s fiskálními úřady.⁴⁶⁸

⁴⁶² Tamtéž, č. 417. Patent se skládal z 57 paragrafů, které na tomto místě nemá cenu jeden po druhém probírat. Nejdůležitější je, podle mého názoru, §1, v němž se praví, že na manželství se má pohlížet jako na občanskou smlouvu a rozhodování ve sporech, vzniklých uvnitř této instituce, má proto příslušet zeměpanským soudům. Náplň občanské svatební smlouvy je tedy určována zeměpanskými zákony. V dalších paragrafech jsou pak podrobně popsány podmínky, za nichž lze tyto smlouvy uzavřít, skupiny obyvatelstva, které jsou z jejich uzavírání vyloučeny, práva a povinnosti, vyplývající z již uzavřených smluv apod.

⁴⁶³ Tamtéž, č. 717.

⁴⁶⁴ Jde o manželství, uzavřené bez předchozích ohlášek před farářem a dvěma svědky a nezapsané do oddací matriky. Podle konstituce „Satis vobis“ papeže Benedikty XIV. ze 17. listopadu 1741 nesměl farář bez zvláštního povolení od biskupa vykonat takové oddávky; viz Rittner, E.: *c.d.*, 2, s. 328.

⁴⁶⁵ Tamtéž, č. 340, 470, 511 a 535. Součástí konsistorního nařízení z 5. května 1783 byla v závěru též zmínka o povýšení faráře Jiřího Stříteckého z Choustovic na děkana.

⁴⁶⁶ Tamtéž, č. 627 a 666.

⁴⁶⁷ *Kopíř 1785*, fol. 208r+nefol. (německy); tamtéž, fol. 208r+nefol. (stejná foliace, česky); viz *Regestář nařízení*, č. 957. *Dodatek k manželskému patentu* obsahoval následující ustanovení:

1. manželské sliby, učiněné poddanými Josefa II. v některé cizí zemi, jsou v rakouských dědičných zemích považovány za neplatné;
2. nezletilí poddaní dědičných zemí mohou vstoupit do manželství jen s povolením od svého otce, děda nebo poručníka; vojenské osoby se souhlasem regimentu nebo jiného vojenského nadřízeného;
3. poddaní dědičných zemí nemohou v cizině uzavřít platné manželství, pokud existují překážky, plynoucí z §10-11, 13, 15, 17-19 a 21 *manželského patentu*;
4. manželství uzavřené v cizině je neplatné i tehdy, pokud se nekonal ohlášky nebo nebyl udělen dispens podle tamních předpisů;
5. poddaní rakouských dědičných zemí jsou v cizině povinni dodržovat tamní platná pravidla pro uzavírání sňatků.

⁴⁶⁸ Tamtéž, č. 1407.

Z dalších zajímavých tisků, týkajících se této problematiky, bych uvedla alespoň ještě povolení konsistoře pro registrátory, expeditory a sekretáře krajských úřadů a městské syndiky z 19. srpna 1782 (s odvoláním na dvorský dekret z 2. srpna téhož roku) vidimovat vedle notářů papežské buly, breve a jiné dokumenty⁴⁶⁹ nebo povinnost odstranit zápisy o privilegovaných oltářích ze všech písemných pramenů jakož i všech tabulek s nápisem „*Altare privilegiatum*“ z oltářů s připojením zákazu žádat o udělení těchto privilegií Řím (konsistorní nařízení z 20. října 1787 s odvoláním na dvorský dekret ze 7. srpna téhož roku).⁴⁷⁰

f) Řád bohoslužeb, církevní svátky a pobožnosti

Úprava *Bohoslužebného řádu* byla nařízena dvorským dekretem z 21. dubna 1783 (pro Čechy s platností od 1. května 1784 a pro Moravu od 22. srpna téhož roku). V každém kostele se měla denně konat pouze jedna mše svatá v délce trvání půl hodiny a jen v neděli nebo ve svátek byly povoleny dvě ranní bohoslužby: první pro čeleď a druhá pro ostatní farníky. V tyto dny se také směla konat kromě tzv. *velké mše* u hlavního oltáře současně i tzv. *tichá mše* u oltáře postranního. V sobotu a o mariánských svátcích byly povoleny Loretánské litanie se zpěvem *Salve Regina*.⁴⁷¹ Od 21. února 1786 se měly všechny církevní a bohoslužebné úkony konat v zemských jazycích.⁴⁷² Zakázány byly velikonoční slavnosti Božího Hrobu, Vzkříšení a od roku 1783 i květnová svatojanská pouť do Prahy. Počet církevních svátků v roce byl snížen na 27 a od roku 1784 bylo povoleno procesí jen o Božím Těle a o prosebných dnech.⁴⁷³ S úpravou bohoslužeb souviselo také nařízení o odstranění postranních oltářů, obrazů a soch z kostelů; pouze před hlavním oltářem bylo ponecháno tzv. věčné světlo, které i v této světské a všemu božskému a nadpřirozenému nepřátelské době mělo svým svitem upozornit - *pokloň se před Pánem, jenž se dal uvěznit...*⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Tamtéž, č. 320.

⁴⁷⁰ Tamtéž, č. 1264.

⁴⁷¹ Srov. např. Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 372.

⁴⁷² „Podobnost s protestantskou, především luterskou liturgií, zřejmě nebyla náhodná, protože do kostelů začal být v mnohem větší míře zaváděn i zpěv v národních jazycích, zdůrazňující laickou participaci na bohoslužbě. Vše sledovalo jediný cíl: posílit pastorační a udělat z ní základ církevního života; viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 230.

⁴⁷³ Srov. Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 379-381; Kadlec, J.: *Přehled ...*, s. 169.

⁴⁷⁴ Viz Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 371-376; Kadlec, J. *c.d.*, s. 169. Od roku 1785 byly v kostelech zakázány také ofěry, o čemž podrobněji píše pro rok 1785 Václav Stýblo ve své drobné studii s názvem *Co nařídil Josef II. o offěře v kostelích*. In: ČKD, 44, 1903, s. 271 následující:

„1. Přísně se zapovídá, aby nikdá při kázání, velký mši ani když malá mše jest, kostelník se zvonečkem po kostele nechodil, noprž takovou almužnu před kázáním předseval;
2. Ofiery aby lid v své pobožnosti roztržit nebyl, jindá se držeti nemají nežli v neděli před velkou mší;
3. Kdežto se ani z velkého ani z malého stavu osoby pozorovati nemají, noprž jak v kostele jsou pořádkem takovou ofieru bez svíček před velkou mší odbývati mají, při čemž se taky zapovídá, aby takový lid jenom peníze dle své možnosti při ofieře na patřící místo položil, ne jak v mnohých místech způsob byl, že místo peněz máslo, vejce a jinší takový naturální věci dávali, což ničkom vše stávati se nemá a zapovídá;
4. Při žádném kostele jinší žebrající piksly trpěti se nemají nežli ty, který pro chudý lid určitý jsou;
5. Při svadbách, kštnění a funkcích, konečně při všech jinších takových případnostech, kde se ofiery konávaly, přísně se zapovídají.“

Tolik literatura. Dochovanost tištěných písemností k této problematice v *Kopiářích* je však tak malá, že celá řada z výše jmenovaných reformních nařízení zde nebyla vůbec nalezena. Celkový přehled o počtu dochovaných kusů v 80. letech podává následující tabulka:

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
1.		-	2	1	-	-	-	-	1*	1*	-	5
2.		-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
3.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.		1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
5.		-	-	-	1*	-	-	-	-	-	-	1
6.		-	1	-	2*	-	-	-	-	-	-	3
7.		-	-	1*	-	1*	-	-	-	-	-	2
8.		-	1	-	-	1*	1*	1	-	-	-	4
9.		-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
10.		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
11.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ	-	1	6	4	3	2	1	1	1	1	-	20

* z těchto písemností se buď všechny anebo jen některé týkaly kromě reformy bohoslužebného řádu, církevních svátků a pobožností ještě jiných reformních záležitostí

Celkový počet tisků - 20 kusů (tj. 5,67% všech dochovaných písemností) byl oproti již zmíněným písemnostem k ostatním reformám a vzhledem k malému počtu rozložen na jednotlivé roky poněkud rovnoměrněji, i když se, jak již bývá dobrým zvykem, větší část těchto tisků kumulovala opět v první polovině 80. let. Nejvíce písemností tedy pocházelo z roku 1782 (6 kusů), za ním následoval rok 1783 se čtyřmi, dále rok 1784 se třemi a nakonec rok 1785 se dvěma kusy; z ostatních let se dochovala vždy jen jedna písemnost.

Vlastního bohoslužebného řádu se jako první v pořadí týkalo konsistorní nařízení ze 17. ledna 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 2. ledna téhož roku, jímž byla ustanovena povinnost kléru vykládat s kazatelnou v kostele jen učení Evangelia bez jakýchkoli vlastních komentářů, které bylo, byť v poněkud pozměněné podobě opětovně tlumočeno kléru 24. února 1783 (s odvoláním na dvorský dekret ze 4. února téhož roku).⁴⁷⁵ S jejich obsahem úzce souviselo i nařízení z 15. dubna 1782 (s odvoláním na dvorský dekret z 31. srpna 1780) o povinnosti jak světského tak i řeholního kléru vést při každém beneficiu zvláštní knihu za účelem zapisování všech panovnických nařízení *in publico-ecclesiasticis*, která musí být oznámena lidu s kazatelnou v kostele.⁴⁷⁶ Ve stejném duchu se neslo i nařízení z 27. června 1782 (s odvoláním na dvorský dekret ze 17. června téhož roku), týkající se povinnosti rychtáře a dvou přísedících stvrzovat svými vlastnoručními podpisy zveřejňování těchto panovnických nařízení v kostele v každé obci.⁴⁷⁷

V rámci změněného průběhu bohoslužeb a tím i vlastní účasti věřících na mši byl konsistorním nařízením z 31. července 1783 (s odvoláním na dvorský dekret ze 14. května

⁴⁷⁵ Viz *Regestář nařízení*, č. 164 a 440. Každý kazatel se ve svém kázání měl přísně držet textu Evangelia a nesměl používat žádné dvojsmyslné výrazy, kritizovat zeměpanská nařízení a cenzuru, měl aplikovat praktickou výuku křesťanství na všední život lidu a usilovat o nápravu lidských srdcí. Kázání venkovských farářů měla mít ráz přátelské rozmluvy s farníky.(!) Texty všech kázání musel každý duchovní písemně zaznamenávat do zvláštní knihy s uvedením dne a místa jejich konání.

⁴⁷⁶ Tamtéž, č. 245.

⁴⁷⁷ Tamtéž, č. 293.

téhož roku) s okamžitou platností zakázán prodej míst k sezení v kostelních lavicích zámožným osobám a rovněž vybírání peněz do sáčku - ofěra - se zvonečkem během kázání; ofěra směla být nadále vybírána jen v neděli před velkou mší (konsistorní nařízení z 11. července 1785 s odvoláním na dvorský dekret z 24. června téhož roku).⁴⁷⁸

Posledním nařízením, vztahujícím se k této otázce, bylo rozšíření sjednoceného průběhu bohoslužeb, dosud platného jen pro kostely na území čtyř pražských měst, i na ostatní farnosti arcidiecéze (konsistorní nařízení z 27. srpna 1787).⁴⁷⁹

Počtu církevních svátků v roce a s nimi spojených procesí se dotklo zejména konsistorní nařízení ze 14. října 1782 (s odvoláním na panovnický patent z 26. března a dvorský dekret ze 30. září téhož roku), na jehož základě bylo zakázáno žádat Řím o vystavení papežských indult ohledně povolení nových církevních svátků a pobožností bez zeměpanského souhlasu.⁴⁸⁰ Povoleno bylo jen konání procesí o prosebných dnech a o svátku sv. Theophora, pokud se jejich prostřednictvím měla vyprosit požehnaná sklizeň nebo dešť (konsistorní nařízení 16. ledna 1783 s odvoláním na dvorský dekret ze 7. října 1782).⁴⁸¹ O zrušených svátcích nesměli faráři celebrovat slavnostní mše svatá s „*Gloria*“ jako o nedělích a povolených svátcích; aby šli příkladem svým farníkům, měli spolu se svou čeledí obdělávat v tyto dny pozemky (konsistorní nařízení ze 17. srpna 1786 s odvoláním na dvorský dekret z 27. července téhož roku).⁴⁸²

Zákaz všech procesí kromě slavnosti Božího Těla a zmíněných průvodů o prosebných dnech byl znovu tlumočen veškerému kléru konsistorním nařízením z 25. srpna 1785 (s odvoláním na dvorský dekret z 6. července téhož roku); součástí téhož nařízení byl i zákaz

⁴⁷⁸ Tamtéž, č. 518 a 917.

⁴⁷⁹ Tamtéž, č. 1250. Pokud při kostele působí pouze jeden kněz, má celebrovat jen jednu mši svatou denně, tzv. *hlavní*, která nebude trvat déle než jednu hodinu a skončí do půl dvanácté dopoledne. Kněz má během kázání nabádat farníky k toleranci vůči stoupencům nekatolických náboženství, před církevními svátky a obřady vysvětlovat jejich podstatu, při mši přidávat 1x Otčenáš a 1x Zdravas Maria za heretiky, kteří se odvrátili od pravé víry a zveřejňovat s kazatelny panovnická nařízení v záležitostech „*in publico-ecclesiasticis*“. Hudební doprovod má probíhat za doprovodu varhan a farníci zpívají v jazyce domácím. O nedělích a svátcích odpoledne má být vyhrazena určitá hodina pro katechezi mládeže i ostatních farníků, při níž se vysvětluje např. Litanie ke Všem Svatým, podstata a význam Nejsvětější Svátosti oltářní, modlitby za panovníka apod.; před začátkem mše svaté má být vystavena Nejsvětější Svátost oltářní a uctívána od lidu zpěvem „*Pange lingua*“. V kostelích, kde působí dva nebo více kněží, se má konat navíc ještě *ranní mše* (v létě o 6., v zimě o 7. hodině), na jejímž konci bude farníkům vysvětlen vždy nějaký článek z Katechismu (výklad nebude delší než půl hodiny). Pro celebrování *hlavní mše* platí stejná pravidla jako pro kostel s jedním knězem. V krajských, královských, věnných a jiných významných městech se má v době mezi *ranní* a *hlavní bohoslužbou* konat ještě třetí mše svatá v jazyce domácím, při níž kněz udělí svým ovečkám požehnání (tzv. *Segen-Messe*). Pokud je v nějakém lokalitě smíšené české i německé obyvatelstvo, koná se kázání Slova Božího v obou dvou národních jazycích; v případě, že kněz některý z těchto jazyků neovládá, pozve si na výpomoc řeholního klerika z nejbližšího kláštera. Konání procesí z farních kostelů je povoleno jen o svátku sv. Theophora, sv. Marka a o tzv. *prosebných dnech* (*dies rogationum*). V den slavnosti Nanebevstoupení Páně proběhne po zpívané mši v každém kostele adorace Nejsvětější Svátosti u postranního oltáře nebo v postranní kapli, kde bude vystavena až do 6. hodiny večerní stejně jako na Velký Pátek a Bílou Sobotu, kdy musí být kostel otevřen od 6. hodiny ranní až do 6. hodiny večerní (v kostelích s jedním nebo dvěma kněžími jen do 5. hodiny večerní); poté bude přenesena zpět na hlavní oltář. Při této adoraci rovněž mohou zpívat ministranti „*Te Deum laudamus*“ až ke slovům „*Salvum fac etc.*“ a lid „*Wstalt' gest této chwile*“ nebo německy „*Christus ist erstanden*“; *Kopíář 1787*, fol. 382r+nefol.

⁴⁸⁰ Tamtéž, č. 379.

⁴⁸¹ Tamtéž, č. 416.

⁴⁸² Tamtéž, č. 1104.

všech poutí do Dolních Rakous (s odvoláním na dvorský dekret z 1. srpna téhož roku).⁴⁸³ Zakázáno bylo rovněž procesí do Mariazell ve Štýrsku, jehož konání pro obyvatele Čech a Moravy bylo povoleno od 11. dubna 1762 (konsistorní nařízení z 25. září 1783 s odvoláním na dvorský dekret ze 30. srpna téhož roku).⁴⁸⁴ Při procesích se podle konsistorního nařízení ze 31. května 1781 (s odvoláním na dvorský dekret z 16. května téhož roku) nesměly nosit velké prapory spolků s odůvodněním, že by mohly ohrožovat kolemjdoucí osoby, provozovat hudba ani oblékat příliš nápadný šat ze strany praporečníků.⁴⁸⁵

Poutníkům, ubírajícím se ke svatým místům, nesmělo být udělováno žádné požehnání na cestu (konsistorní nařízení z 10. ledna 1788 s odvoláním na dvorský dekret z 1. října 1787).⁴⁸⁶

Co se týče vlastního mobiliáře kostelů a kaplí, měly z nich být odstraněny všechny přebytečné ozdoby, skvosty a nadměrné osvětlení jakož i snadno vznětlivé předměty z hořlavých látek s odůvodněním, že by se jinak věřící vystavovali nebezpečí požáru(!) (konsistorní nařízení z 19. srpna 1782 s odvoláním na dvorský dekret ze 14. května téhož roku).⁴⁸⁷ Bohatě zdobené relikviáře i nápadné ornáty kněží by údajně jen zbytečně odváděly pozornost věřících od vlastního průběhu bohoslužby(!) (konsistorní nařízení ze 14. června 1784).⁴⁸⁸ Povoleno bylo jen oblékání soch Panny Marie do jednoduchých šatů v případě, že Buď chybí úplně anebo byly časem poškozeny (konsistorní nařízení z 21. června 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 30. května téhož roku).⁴⁸⁹

Jak se dále nakládalo s odstraněnými devocionáliemi, nastiňovalo poněkud blíže jen nařízení z 24. května 1784 (s odvoláním na dvorský dekret z 20. dubna téhož roku), na jehož základě byly zrušené milostné obrazy z drahých kovů prodány a výtěžek z jejich prodeje byl odevzdán do pokladny náboženského fondu.⁴⁹⁰

g) Náboženské zvyklosti prostého lidu

Poslední oblastí, které se dotkly josefínské církevní reformy, byly *náboženské zvyklosti prostého lidu*.

Celkový počet dochovaných tisků k této problematice je ovšem vzhledem k jejich celkovému počtu minimální - jen 10 kusů (tj. 2,83%) a pocházely vlastně jen ze čtyř let: z roku 1788 překvapivě nejvíce, a to 4 kusy a dále chronologicky a co se týče počtu sestupnou aritmetickou řadou z roku 1784 tři, z roku 1785 dva a z roku 1786 jeden kus, jak ostatně potvrzuje i následující tabulka:

⁴⁸³ Tamtéž, č. 946.

⁴⁸⁴ Tamtéž, č. 544.

⁴⁸⁵ Tamtéž, č. 53.

⁴⁸⁶ Tamtéž, č. 1287.

⁴⁸⁷ Tamtéž, č. 319.

⁴⁸⁸ Tamtéž, č. 699.

⁴⁸⁹ Tamtéž, č. 704.

⁴⁹⁰ Tamtéž, č. 682.

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
1.		-	-	-	-	1	-	-	1*	-	-	2
2.		-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
3.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.		-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
7.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9.		-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	2
10.		-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
11.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	-	-	-	-	-	1	1*	-	1*	-	-	3
Σ	-	-	-	-	3	2	1	-	4	-	-	10

* všechny tyto písemnosti se kromě reformy náboženských zvyklostí lidu týkaly ještě jiných reformních záležitostí

Vzhledem k tak malému počtu dochovaných písemností proberu postupně každou z nich zvlášť.

Jako první to bylo konsistorní nařízení z 12. února 1784 (s odvoláním na dvorský dekret z 26. listopadu 1783), týkající se zákazu zvonit proti bouřce s odůvodněním, že kovové zvony přitahují blesky. Toto nařízení, i když v poněkud rozšířenější podobě, vztahující se rovněž na zákaz vyzvánění zvonů za účelem svolávání lidu do kostela k bohoslužbám nebo připomínající věřícím čas večerní modlitby, bylo znovu vydáno českým guberniem (s odvoláním na zmíněný dekret a dekret z 11. září 1788) 25. září 1788.⁴⁹¹

Další v pořadí bylo konsistorní nařízení z 21. června 1784 (s odvoláním na dvorský dekret z 28. dubna téhož roku) ohledně zákazu osvětlování a líbání relikvií a kladení růženců, mincí, křížů a jiných předmětů tamtéž; rozdávání amuletů, škapulírů a cingulí zrušených bratrstev jakož i obchodování s posvěcenými svíčkami, růženci a jinými předměty.⁴⁹²

K novým pohřebním předpisům, které vyvolaly snad největší bouři nevole mezi lidem, se vztahovalo hned několik tištěných písemností najednou. Prvním z nich bylo konsistorní nařízení ze 14. září 1784 s odvoláním na dvorský dekret z 23. srpna téhož roku, týkající se přímo stanovení způsobu pochovávání nebožtíků a budování nových hřbitovů a rušení starých; největší odpor vyvolal mezi lidem 4. a 5. bod jinak osmibodových *Pohřebních předpisů*,⁴⁹³ které přikazovaly věřícím pochovávat své zemřelé příbuzné nahé a jen ve lněných

⁴⁹¹ Tamtéž, č. 617 a 1361.

⁴⁹² Tamtéž, č. 705.

⁴⁹³ Tamtéž, č. 736.

Pohřební předpisy obsahovaly následující body:

1. uzavřít všechny hřbitovy a pohřebiště, nacházející se v uzavřených prostorách (např. v kostelech) a nahradit je svatými poli na volných prostranstvích;
2. v den úmrtí přenést do večera všechny nebožtíky nejprve do kostela a poté na hřbitov;
3. nové hřbitovy budovat na místech, kde není spodní voda a ohrazovat je zdí, na níž je umístěn kříž;
4. těla nebožtíků pochovávat nahá, zašitá ve lněných pytlích (!);
5. na hřbitově vyndat tělo z obecní rakve, uložit je v pytli do hrobu 6 stop hlubokého a 4 stopy širokého a zasypat vápnem smíšeným se zeminou (!);
6. v rámci snížení nákladů na pohřby skladovat při každé faře rakve různých velikostí a každé rodině jednu bezplatně přidělit s nařízením, aby ji používala pro veškeré příbuzenstvo;
7. na hroby neumísťovat žádné pomníky ani kříže, aby zbytečně nezabíraly místo pro další hroby (!); proto se tyto mají umísťovat jen na obvodové hřbitovní zdi;

pytlích, nikoli v rakvích, a ještě navíc zasypávat jejich těla zeminou smísenou s vápnem! Z lidsky i nábožensky naprosto pochopitelných důvodů se tato situace stala natolik neúnosnou, že 31. ledna následujícího roku (s odvoláním na dvorský dekret z 20. ledna téhož roku) bylo konsistorním nařízením povoleno věřícím svobodně se rozhodnout ve věci pohřbívání jejich příbuzných buď v rakvích anebo jen ve lněných pytlích; od používání vápna bylo napříště již definitivně upuštěno.⁴⁹⁴

Jaroslav Kadlec ve svém citovaném díle v souvislosti se zrušením tohoto nařízení uvedl, že když se lid proti němu vzbouřil, „císař, rozmrzen tím, že lid je ještě tak málo osvícený, nařízení odvolal.“(!)⁴⁹⁵ Pohřební předpisy, i když v poněkud „lidštější“ podobě, se dotkly v josefinském období ještě soukromých hrobek, jejichž budování na všeobecných hřbitovech bylo povoleno na podzim roku 1788 (konsistorní nařízení z 2. října 1788 s odvoláním na dvorský dekret z 15. září téhož roku).⁴⁹⁶

Jako poslední se náboženských zvyklostí prostých věřících dotkl zákaz vykuřovat domy kadidlem v předvečer Narození Páně, Nového roku a sv. Tří Králů (konsistorní nařízení z 12. prosince 1785 s odvoláním na dvorský dekret z 27. listopadu téhož roku)⁴⁹⁷ a zavedení jednotného, tzv. *císařského posvícení* pro všechny německé dědičné země, které mělo konat vždy třetí neděli v říjnu (konsistorní nařízení ze 14. prosince 1786 s odvoláním na dvorský dekret z 12. října téhož roku).⁴⁹⁸

h) publikování zeměpanských nařízení, knihtisk a cenzura

Podkapitola, kterou jsem si nechala záměrně až na samotný závěr, se zabývá tištěnými písemnostmi, bez nichž by nemohlo být v josefinském období zveřejněno jediné nařízení, patent nebo cirkulář v záležitostech *in publico-ecclesiasticis*, neboť byl jimi přesně stanoven způsob jejich zveřejňování světskému i řeholnímu kléru a lidu jak ve městech tak i na venkově včetně manipulace s každou takovou písemností obrazně od jejího vydání až do jejího uložení v příslušném archivu. V souvislosti s těmito nařízením jsem nemohla samozřejmě opomenout ani se zmíněnou problematikou bezprostředně související cenzurní

8. zrušit všechny hřbitovy při kláštorech a špitálech a těla převést na hřbitovy při farách, kam patří na základě své domovské příslušnosti.

⁴⁹⁴ Tamtéž, č. 808; viz Prášek, J.V.: *c.d.*, s. 379-381.

⁴⁹⁵ Viz Kadlec, J.: *c.d.*, s. 169.

⁴⁹⁶ Tamtéž, č. 1364. Německo-česky, *Kopíář 1788*, fol. 355a-b. Obsah tohoto konsistorního nařízení úzce souvisí s nařízením českého zemského gubernia z 28. srpna 1788, které kromě zrušení soukromých šlechtických hrobek stanovovalo pravidla společného pochovávání osob katolického a nekatolického vyznání na jednom hřbitově. Osoby tolerovaných nekatolických vyznání mohou být pochovávány spolu s katolíky na jednom hřbitově pouze v případě, že nemají v obci vlastní hřbitov. Pohřební obřady vykonává duchovní z náboženské obce, jejímž byl zemřelý členem; pokud není v té chvíli právě k dispozici, doprovodí zemřelého na jeho poslední cestě místní duchovní. Osoby šlechtického původu mohou být po zrušení soukromých šlechtických hrobek nadále pochovávány jen v hrobkách, budovaných za tím účelem na všeobecných hřbitovech; německo-česky, *Kopíář 1788*, fol. 335r+nefol.; viz *Regestář nařízení*, č. 1354.

⁴⁹⁷ Tamtéž, č. 998.

⁴⁹⁸ Tamtéž, č. 1153. Justin Václav Prášek však uvádí ve své již citované práci, že nově zavedené *císařské posvícení* se mělo konat vždy první neděli po 13. říjnu (s. 379).

předpisy⁴⁹⁹ a pokyny pro knihtiskaře. Vzhledem k tomu, že se nařízení k této problematice dochovalo v *Kopiářích* jen 9 kusů (tj. 2,55% všech vydaných tisků), jak je ostatně patrné i z následující tabulky, budu se v následujících řádcích věnovat v chronologickém pořadí každému z nich jednotlivě.

	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	Σ
1.		-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
2.		-	-	-	1*	-	-	-	-	1	-	2
3.		-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
4.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.		1*	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
7.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.		1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
9.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
11.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ	-	2	3	1	2	-	-	-	-	1	-	9

* všechny tyto písemnosti se kromě zveřejňování zeměpanských nařízení nebo knihtisku či cenzury týkaly ještě jiných reformních záležitostí

Nejvíce písemností - celkem tři kusy - byly vydány v roce 1782, zastoupeny byly ještě roky 1781 a 1784 se shodným počtem dvou tisků a konečně roky 1783 a 1789, oba pouze s jedinou písemností.

Co se týče zveřejňování textů zeměpanských nařízení *in publico-ecclesiasticis* kléru a lidu, konsistorním nařízením z 24. června 1782 (s odvoláním na dvorský dekret z 31. května téhož roku) byl stanoven závazný a přesný postup pro manipulaci s každým exemplářem takové písemnosti. Každý vikář měl obdržet celkem tři exempláře příslušného nařízení, jejichž převzetí potvrdí na zadní straně každého z nich vlastnoručním podpisem. Jeden exemplář si ponechá za účelem zveřejnění jeho obsahu kléru v rámci vikariátu a poté jej uloží v archivu svého úřadu; zbylé dva pak odešle na konsistoř, která si jeden výtisk ponechá a uloží jej ve svém archivu a druhý zašle českému guberniu.⁵⁰⁰

O zprostředkovávání textů těchto nařízení lidu se měli postarat faráři s kazatelen v kostelích jak ve městech tak i na venkově (konsistorní nařízení ze 14. října 1782 s odvoláním na dvorský dekret z 28. září téhož roku);⁵⁰¹ museli se však striktně držet daného textu a nesměli jej doplňovat žádnými vlastními výklady (konsistorní nařízení z 9. února 1784 s odvoláním na dvorský dekret ze 13. ledna téhož roku).⁵⁰² Již dříve vydaná, avšak stále ještě platná zeměpanská nařízení, měla podléhat častějšímu zveřejňování jen na těch panstvích, kde je poddaní nedodržovali. O tom však bylo rozhodnuto až na samém konci josefinského období konsistorním nařízením ze 12. února 1789 (s odvoláním na dvorský dekret ze 12.

⁴⁹⁹ Nešpor uvádí, že cenzura byla zrušena teprve roku 1789, ale ještě na samém konci vlády byla opět obnovena v důsledku Francouzské revoluce; viz Nešpor, Z.R.: *Náboženství na prahu ...*, s. 223.

⁵⁰⁰ Viz *Regestář nařízení*, č. 292.

⁵⁰¹ Tamtéž, č. 378.

⁵⁰² Tamtéž, č. 609.

ledna téhož roku).⁵⁰³

Ani klášterům v dědičných zemích se nevyhnula podobná konsistorní nařízení. 22. srpna 1782 (s odvoláním na dvorský dekret z 15. června téhož roku) jim bylo uloženo opisovat slovo od slova všechna zeměpanská nařízení do za tím účelem v každém z nich zřízené zvláštní knihy s názvem "**K.K. Landesfürstliche Verordnungen und Gesetze in publico-ecclesiasticis**" a každoročně je předčítat celému osazenstvu kláštera.⁵⁰⁴

Knihtisku byla věnována pouze dvě nařízení. 22. června 1781 (s odvoláním na dvorský dekret ze 17. května téhož roku) zprostředkovala konsistoř představeným řádů požadavek vídeňských knihtiskařů vydávat liturgické knihy pro každý klášter na jeho vlastní náklady, zároveň však ponechala každému řádu možnost nechat si tyto knihy tisknout v nějaké jiné tiskárně, ale jen na území dědičných zemí, protože dovoz těchto knih ze zahraničí byl zakázán.⁵⁰⁵ Pokud některý světský nebo řádový duchovní sepsal během poslední doby nějaké vlastní dílo a chtěl si je nechat vytisknout, bylo jeho povinností, jak to ukládalo konsistorní nařízení z 2. srpna 1781, přihlásit se buď u svého vikáře anebo představeného, aby ho tento mohl zapsat do seznamu, který se zasílal konsistoři.⁵⁰⁶

Samotné cenzury se pak týkalo nejprve nařízení z 24. března 1783 (s odvoláním na dvorský dekret z 21. února téhož roku), jímž bylo zakázáno vyvěšovat vyhlášky kostelů a bratrstev ve městech i na venkově bez označení *Imprimatur*, udělovaného cenzurní komisí; jeho prostřednictvím se potvrzovalo, že ve vydávané tiskovině není nic závadného.⁵⁰⁷ V této souvislosti musím zmínit také jediný v *Kopiářích* dochovaný seznam knih z 8. ledna 1784, obsahující výčet zahraničních titulů, zakázaných studijní a knižní cenzurní komisí v červenci (7 kusů), srpnu (3 kusy), září (1 kus) a říjnu (2 kusy) roku 1783; všechny knihy byly v témže roce rovněž vydány a nechybí zde ani známý *Nejnovější životopis mnišstva*. Jejich úplný přehled podává Příloha č. 4 této disertace.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Tamtéž, č. 1416.

⁵⁰⁴ Tamtéž, č. 322. Přehled všech těchto 93 nařízení, která měla být do knihy zapsána se zpětnou platností od 10. července 1770 do 8. června 1782 (a dále každé nově vydané zeměpanské nařízení), je připojen k č. 290 citovaného *Seznamu nařízení* (dvorský dekret z 18. července 1782).

⁵⁰⁵ Tamtéž, č. 60.

⁵⁰⁶ Tamtéž, č. 76. Součástí tohoto konsistorního nařízení bylo i poučení pro knihtiskaře a knihkupce, které se skládalo z osmi bodů:

1. v jednotlivých dědičných zemích mají být zrušeny všechny stávající *knižně* - cenzurní komise;
2. jediná hlavní komise zůstává ve Vídni;
3. v každé dědičné zemi má v budoucnu působit jen knižní revizní úřad, který
4. na základě dvorského dekretu z 11. června a guberniálního intimátu ze 13. června 1781 rozhoduje o vydání jemu předložených knih;
5. schválené knihy jsou vráceny zpět svým majitelům;
6. zakázané knihy, jejichž nový katalog má být vydán v nejbližší době, mají zůstat uloženy u revizního úřadu;
7. knihy, určené ve stávajícím katalogu k zaslání zpět svým majitelům, budou považovány za zakázané;
8. dosavadní katalogizace knih bude zrušena; obchodníci s mědirytinami a prodejci obrázků budou rovněž podléhat revizi, aby jejich zboží neobsahovalo pohoršlivé výrobky či urážky státu; *Kopiář 1781*, fol. 127r-v.

⁵⁰⁷ Tamtéž, č. 456.

⁵⁰⁸ Tamtéž, č. 596.

5. kapitola

Konsistoř jako příjemce písemností církevních vydavatelů na příkladu papežských listin

Součástí této kapitoly měl být, podle mého původního záměru, i rozbor písemností podacích protokolů z let 1780-1790. Vzhledem k neočekávaným okolnostem, jimž jsem byla vystavena, a které jsem zmínila již v Úvodu k této disertační práci, jsem musela své plány pozměnit a proto na tomto místě předkládám pouze rozbor papežských listin jako jediného zástupce doručené konsistorní korespondence.

Doručenou a netištěnou korespondencí pražské konsistoře jsem se totiž chtěla zabývat v této kapitole proto, že jsem chtěla vytvořit jakýsi protiklad ke kapitolám předcházejícím, v nichž byly podrobně rozbrány pouze tištěné písemnosti této instituce.

Papežské listiny patří co do důležitosti zajisté na první místo, avšak co se týče jejich frekvence, zauímají mezi dochovanými materiály pražské konsistoře ve vztahu k běžné doručené korespondenci s církevními a světskými institucemi a jednotlivci místo spíše opačné. Všechny dochované listiny byly vydány papežem Piem VI.⁵⁰⁹ a jsou uloženy ve fondu Archiv pražského arcibiskupství – Listiny v Národním archivu v Praze.⁵¹⁰

Celkem se zde dochovalo 43 listin,⁵¹¹ z nich 41 ve formě breve a 2 ve formě buly. Ve všech případech se jedná o originály, vyhotovené v latinském jazyce na pergamenu. U obou bul z roku 1781 se dochovaly přivěšené olověné pečeti na hedvábných nitích. V případě brevů zůstaly přitiskuté pečeti zachovány u jedenácti listin, z toho v jednom případě v poškozeném stavu.⁵¹²

Frekvenci vydávání papežských listin pro pražskou arcidiecézi ve zmíněném období dokládá následující tabulka:

⁵⁰⁹ Pius VI., vlastním jménem Giovanni Angelo Conte Braschi se narodil 25. prosince 1717 v Ceseně. Vystudoval práva a teologii a na kněze byl vysvěcen v roce 1758. Od roku 1766 spravoval papežskou pokladnu, roku 1773 byl jmenován kardinálem a 15. února 1775 papežem. Za jeho pontifikátu se plně rozvinuly osvícenské ideje, požadující mimo jiné i státní církev, ve většině evropských států, což přispělo i k osobní návštěvě Pia VI. u císaře Josefa II. ve Vídni v únoru 1782. Cesta však skončila neúspěchem. V roce 1785 zřídil v Mnichově papežskou nunciaturu, čímž vyvolal odpor arcibiskupů z Kolína nad Rýnem, Trevíru, Mohuče a Salzburgu, kteří se obávali omezení a případných ztrát svých pravomocí. V důsledku francouzské revoluce byla církev ve Francii podřízena státnímu doзору a v roce 1796 francouzské vojenské oddíly obsadily církevní stát. Papež musel zaplatit jeden milion a vydat vzácné rukopisy a umělecká díla. Spojence nalezl v Rakousku a Neapoli, avšak poté, co byla v Římě 15. února 1798 vyhlášena republika, byl Pius VI. prohlášen za sesazeného. Poté pobýval v Sieně, Florencii, Grenoblu a Valence, kde také 29. srpna 1799 zemřel; viz Fischer-Wollpert, Rudolf: *Malý teologický slovník (Přehled papežů)*. Praha 1995, s. 274-275.

⁵¹⁰ NA Praha, APA-L, inv. č. 661-702a. Diplomatický rozbor papežských listin viz Prameny.

⁵¹¹ Seznam listin papeže Pia VI. pro pražskou arcidiecézi v období josefinismu viz Příloha .

⁵¹² Poškozená pečeť se nachází na breve z 26. června 1782, jímž se udělují odpustky věřícím, kteří za stanovených podmínek navštíví kostel sv. Štěpána Prvomučedníka na Novém Městě pražském; viz APA-L, inv. č. 686.

	l*	ú	b	d	k	č	čc	s	z	ř	l	p	Celkem
1780											-	2	2
1781	3	6	2	4	-	-	1	-	2	-	2	-	20
1782	1	-	-	1	-	3	-	-	4	-	2	-	11
1783	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1784	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1785	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
1786	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1787	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1788	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1789	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
1790	-	-											-
Celkem	4	6	11	5	-	3	1	-	7	-	4	2	43

* Zkratky l, ú, b, d atd. znamenají počáteční písmeno, někdy i více písmen, jednotlivých měsíců v roce (l = leden, ú = únor, b = březen, d = duben atd.)

Z ní je patrné, že nejvíce těchto listin, a to celkem 20 kusů, se dochovalo z roku 1781. Z téhož roku pocházejí také jediné dvě buly, určené v josefinském období pro pražskou konsistoř. Naopak z let 1783-1784, 1785-1788 a 1790 se nedochovala žádná listina papeže Pia VI. pro zmíněnou arcidiecézi.

Po obsahové stránce lze papežské listiny rozdělit do šesti skupin, jak znázorňuje následující tabulka:

	odpustky	zádušní mše	privilegia	tituly církevních hodnostářů	překážky pro uzavření manželství, právoplatnost manželství	Celkem
1780	2	-	-	-	-	2
1781	12	3	1	2	2	20
1782	11	-	-	-	-	11
1785	9	-	-	-	-	9
1789	-	-	-	-	1	1
Celkem	34	3	1	2	3	43

Největší množství vydaných listin, a to ve všech případech ve formě breve – celkem 34 - se týkalo udělování papežských odpustků, a to jak plnomocných, tak i zvláštních. Plnomocné odpustky byly udělovány věřícím, kteří za papežem přesně stanovených podmínek navštívili určitý kostel.

V roce 1780 se jednalo pouze o dva kostely vzhledem k tomu, že vláda Josefa II. započala až od 30. listopadu tohoto roku; jmenovitě šlo o kostel sv. Jakuba Většího v Bochově a kostel Nalezení sv. Kříže v Bříství.⁵¹³

V roce 1781 činilo celkové množství odpustkových listin 12 kusů a týkalo se návštěv kostelů sv. Maří Magdaleny v Malém Boru,⁵¹⁴ sv. Blažeje v Hořanech, sv. Jakuba Většího v Letařovicích, sv. Václava v Bubovicích, sv. Jana Křtitele v Paštíkách, sv. Mikuláše v Březnici, sv. Barbory v Pročevilech, Nanebevzetí Panny Marie v Martinicích,⁵¹⁵

⁵¹³ Listiny ze 4. a 9. prosince; viz APA-L, inv. č. 661 a 662.

⁵¹⁴ Listina z 2. ledna; tamtéž, inv. č. 663.

⁵¹⁵ Listiny z 6., 10., 13. a 14. února a 8. března; tamtéž, inv. č. 666-672.

Nenebevzetí Panny Marie ve Strašově, ss. Petra a Pavla v Horažďovicích⁵¹⁶ a Blahoslavené Panny Marie v Nehasicích⁵¹⁷ jakož i kaple sv. Jana Nepomuckého ve Voticích.⁵¹⁸

O rok později byly odpustkové listiny vydány pro nejmenovanou kapli v Dolině,⁵¹⁹ kapli sv. Anny ve Strkovicích a kapli sv. Jana Nepomuckého v Novém Kníně⁵²⁰ a rovněž pro kostely sv. Štěpána na Novém Městě pražském,⁵²¹ sv. Petra na Novém Městě pražském,⁵²² nejmenovaný ve Starém Kníně,⁵²³ sv. Mikuláše v Novém Kníně,⁵²⁴ ss. Šimona a Judy na Starém Městě pražském⁵²⁵ a Navštívení Panny Marie v Deštnici.⁵²⁶

Z let 1783 a 1784 se v Archivu pražského arcibiskupství nedochovaly žádné odpustkové listiny.

Z roku 1785 pochází devět těchto listin a všechny se týkají chrámu sv. Víta v Praze.⁵²⁷ Všechny byly vydány v časovém rozmezí pouhých pěti dnů (14.-18. března) a papež Pius VI. jejich prostřednictvím neuděloval jen plnomocné, nýbrž také zvláštní odpustky. Plnomocné odpustky se udělovaly věřícím, stejně jako v předchozích případech, pokud za stanovených podmínek navštíví určitý kostel (v tomto případě chrám sv. Víta) nebo se v tomto kostele zúčastní bohoslužeb za zemřelé.⁵²⁸ Specifikem těchto listin pro rok 1785 je to, že v některých případech byl(y) přímo určen(y) oltář(e), na něž se odpustky vztahují (sedm oltářů,⁵²⁹ oltář sv. Jana Nepomuckého⁵³⁰) nebo v který den či dny se má tato návštěva uskutečnit (v předvelikonoční době,⁵³¹ v postních dnech,⁵³² o svátku ss. Šimona a Judy, druhou a třetí neděli velikonoční a v úterý po křížové neděli,⁵³³ o svátku sv. Jana Nepomuckého a po sedm bezprostředně následujících dnů⁵³⁴ a ve čtvrtek třetího týdne měsíce ledna⁵³⁵). Zvláštní

⁵¹⁶ Listiny ze 2. a 3. dubna; tamtéž, inv. č. 674-675.

⁵¹⁷ Listina z 5. července; tamtéž, inv. č. 678.

⁵¹⁸ Listina z 10. dubna; tamtéž, inv. č. 673.

⁵¹⁹ Jedná se s největší pravděpodobností o barokní kapli sv. Františka Serafinského z roku 1764. Osada Dolina v okrese Chomutov totiž zcela zanikla v důsledku vybudování vodní nádrže Přisečnice v roce 1979, pozn. aut.

⁵²⁰ Kaple sv. Jana Nepomuckého v Novém Kníně stávala v letech 1731-1890 jižně od kostela sv. Mikuláše, pozn. aut. Listiny pro kaple v Dolině, Strkovicích a Novém Kníně z 29. ledna, 9. dubna a 25. září; viz APA-L, inv. č. 683, 684 a 690.

⁵²¹ Kostela sv. Štěpána na Novém Městě pražském se v roce 1782 týkaly hned tři odpustkové listiny. První pocházela z 25. června a udělovala odpustky věřícím, kteří se ve zmíněném kostele pomodlí za umírající; druhá byla vydána o den později pro věřící, kteří za obvyklých podmínek navštíví zmíněný kostel a třetí, vydaná téhož dne jako druhá, se týkala věřících, kteří tento kostel navštíví za stanovených podmínek v období devíti dnů před slavností Narození Páně; viz APA-L, inv. č. 685-687.

⁵²² Listina z 25. září; tamtéž, inv. č. 688. Lokalitě na Novém Městě pražském, kde se zmíněný kostel nachází, se říká „Na Poříčí“.

⁵²³ Jedná se pravděpodobně o kostel sv. Františka Serafinského, pozn. aut.; listina z 25. září, viz APA-L, inv. č. 689.

⁵²⁴ Listina z 27. září; tamtéž, inv. č. 691.

⁵²⁵ Listina z 29. listopadu; tamtéž, inv. č. 692.

⁵²⁶ Listina z 29. listopadu; tamtéž, inv. č. 693.

⁵²⁷ Listiny ze 14.-18. března; tamtéž, inv. č. 694-702.

⁵²⁸ Listiny z 15. a 18. března; tamtéž, inv. č. 697 a 702.

⁵²⁹ Listina ze 14. března; tamtéž, inv. č. 695.

⁵³⁰ Listina z 15. března; tamtéž, inv. č. 696.

⁵³¹ Listina ze 14. března; tamtéž, inv. č. 694.

⁵³² Listina z 15. března; tamtéž, inv. č. 698.

⁵³³ Listina z 15. března; tamtéž, inv. č. 699.

⁵³⁴ Listina ze 16. března; tamtéž, inv. č. 700.

⁵³⁵ Listina ze 17. března; tamtéž, inv. č. 701.

odpustky byly v tomto roce uděleny pouze jednou, a to ve formě odpustků pro zemřelé, pokud se věřící navštíví za stanovených podmínek oltář sv. Jana Nepomuckého.⁵³⁶

Z ostatních let až do roku 1790 se odpustkové listiny nedochovaly.

Další skupiny papežských listin byly v korespondenci pražského arcibiskupství zastoupeny mnohem méně. Ve třech případech šlo o povolení konání zádušních mší ve hřbitovní kapli při kostele Nalezení sv. Kříže ve Zhoři,⁵³⁷ v kostele sv. Blažeje v Hořanech⁵³⁸ a za zesnulé členy bratrstva Panny Marie Pomocnice při klášterním kostele piaristů v Doupově.⁵³⁹ Zmíněného bratrstva se týkalo i breve z 24. dubna 1781, jímž mu papež uděloval zvláštní privilegia.⁵⁴⁰ Všechny listiny měly formu breve.

Další tři listiny se týkaly církevního manželského práva. Dvě z nich z roku 1781 osvobodily osoby, hodlající uzavřít manželství, od překážek, které jim v tom bránily,⁵⁴¹ třetí z roku 1789 prohlašovala již uzavřené manželství mezi spřízněnými osobami za právoplatné a děti z něho narozené za legitimní.⁵⁴² Tyto listiny byly rovněž vydány formou breve.

Poslední skupinu papežských listin tvořily dvě buly z roku 1781. První z nich byla vydána 17. září a Pius VI. jejím prostřednictvím ustanovoval pražského světícího biskupa Erasma Diviše Kriegera biskupem tiberiánským. Druhá, přestože není datovaná, pochází pravděpodobně ze stejného dne, neboť se týká stejné záležitosti a obsahuje text přísahy tiberiánského biskupa.

⁵³⁶ Listina z 15. března; tamtéž, inv. č. 696.

⁵³⁷ Kostel Nalezení sv. Kříže v Jamném u Jihlavy byl v roce 1785 povýšen na lokální kostel, patřící pod farnost ve Zhoři, pozn. aut. Listina ze 13. ledna 1781; tamtéž, inv. č. 664.

⁵³⁸ Listina ze 30. ledna 1781; tamtéž, inv. č. 665.

⁵³⁹ Jedná se o kostel sv. Alžběty. Městečko Doupov zcela zaniklo v roce 1954 v důsledku zřízení vojenského výcvikového prostoru Hradiště (Doupov); pozn. aut. Listina z 24. dubna 1781; tamtéž, inv. č. 677.

⁵⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 676.

⁵⁴¹ První listina pochází z 9. listopadu 1781 a osvobozuje Josefa Wiedmanna a Josefu Beerwolfovou, druhá listina, vydaná téhož dne a týká se Floriána a Anny Liesnerových; tamtéž, inv. č. 681-682.

⁵⁴² Šlo o manželství Antonína Hettwera se ženou, s níž byl spřízněn v prvním a druhém stupni. Listina pochází z 2. září; tamtéž, inv. č. 702a.

ZÁVĚR

V samotném závěru této práce se pokusím zrekapitulovat dosažené výsledky.

Období vlády Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790 bylo dobou rozsáhlých osvícensko-absolutistických reforem všech oblastí správy, církevní nevyjímaje. Není tedy divu, že se zveřejňování jejich obsahu duchovenstvu pražské arcidiecéze stalo takřka každodenní činností konsistoře, bez níž si její pravidelné fungování v tomto období nedokážeme vůbec představit.

Z tohoto období se v kancelářských pomůckách této nejvyšší instituce církevní správy království Českého, nazvaných *Kopiáře expedované korespondence* a uložených ve fondu Archiv pražského arcibiskupství ve Státním ústředním archivu, dochovalo celkem 353 kusů tištěných písemností, a to jak v záležitostech *in publico-ecclesiasticis* tak i v naprosto běžných konsistorních záležitostech, týkajících se správy arcidiecéze a každodenních povinností světského i řeholního kléru. Vzhledem k poměrům, panujícím v dědičných zemích habsburské monarchie v 80. letech 18. století, převažovaly samozřejmě tisky, jejichž prostřednictvím se uváděly církevněpolitické reformy do praxe.

Co se týče jednotlivých typů těchto tištěných písemností, jednalo se převážně o *konsistoriální intimáty*, které se svými 282 kusy tvořily téměř 80% tištěné produkce, dochované v *Kopiářích*. Způsob podepisování konsistorních intimátů nemělo v tomto období ustálenou formu a tak se pod jejich texty mohly ocitnout hned tři různé varianty uspořádání podpisů:

1. nalevo arcibiskup a napravo formule "*Ad mandatum Suae Reverendissimae Celsitudinis*" se jménem kancléře a pod ním vicekancléře;
2. uprostřed pod textem nikoli podpis arcibiskupa, nýbrž jméno generálního vikáře a oficiála, dále kancléře a vicekancléře;
3. ustálená latinská formulace se samostatně uvedeným jménem arcibiskupa.

Zvláštní typ konsistorních intimátů představovaly předtištěné a pro konkrétní časově omezené údaje perem doplňované *formuláře*, týkající se vyhlašování konkursů na uprázdněná beneficia. Konání těchto konkursů však nebylo novinkou Josefa II., neboť podmínku absolvování všeobecného konkursu jako předpokladu pro obsazení beneficia zavedla již jeho matka Marie Terezie.

Z ostatních církevních vydavatelů byl zastoupen již jen arcibiskup, který vydal celkem 16 kusů patentů, z nichž za nejdůležitější lze bezesporu pokládat tzv. *jarní patenty*. Jejich prostřednictvím sděloval podřízenému kléru zejména jeho povinnosti v rámci zastávání duchovenského úřadu; tyto patenty se v *Kopiářích* dochovaly s výjimkou roku 1789 kompletně, byly podepisovány výlučně arcibiskupem a chyběla na nich pečeť, resp. tištěný náznak pečeti v podobě *L.S.*

Na prvním místě mezi tištěnými písemnostmi světských vydavatelů je třeba jmenovat 22 kusů *panovnických patentů*, které byly často vydávány i v podobě mnohastránkových sešitů. Namísto pečeti byly pod textem opatřeny zkratkou *L.S.* v kruhu a v jednom případě též císařským orlem, který měl na prsou francouzský štít s bílým či stříbrným břevnem s iniciálami „*J. II.*“ v červeném poli. Pod panovníkovým podpisem, umístěným buď uprostřed nebo nalevo, se nacházel podpis nejvyššího kancléře království Českého. Jen zcela výjimečně,

jako v případě *Všeobecného kancelářského taxovního řádu* pro biskupské kanceláře z 21. dubna 1784, mohly podpisy chybět úplně.

Dalšími dochovanými písemnostmi v *Kopiářích* pak bylo pouhých 6 kusů *guberniálních cirkulářů*, které podepisoval uprostřed prezident této instituce a napravo její sekretář. Od roku 1785 býval každý cirkulář vydáván dvojjazyčně v českém a německém jazyce a obě tato znění seřazena na každé straně do dvou sloupců. Pouze v jediném případě, a to ohledně vyplňování duchovenských příznávacích fasí, se pod text nepodepsal žádný z guberniálních úředníků.

S *guberniálním cirkulářem* úzce souvisel nejen kvůli instituci vydavatele, ale také grafickému uspořádání písemnosti, *guberniální intimát*, jehož se vzhledem k předchozímu typu dochoval poněkud větší počet 23 kusů. Podepsán byl opět prezidentem gubernia, tentokrát však ne uprostřed, ale nalevo, a napravo, stejně jako u předchozího typu, sekretářem této instituce. V tomto případě se o něco později než v předchozím, a to až od roku 1788, setkáváme s tímž uspořádáním dvojjazyčného textu do dvou sloupců; přesné datum, kdy k tomu však došlo, stanovit nelze vzhledem k mezeře v dochovanosti těchto písemností v letech 1785 až 1787. Dole mezi oběma sloupci byla umístěna namísto pečeti opět zkratka *L.S.*

Úplně posledním typem tištěné písemnosti, dochované v *Kopiářích*, byl *intimát apelačního soudu* s pouhými pěti kusy, které byly podepsány výhradně sekretářem této instituce a neměly žádnou pečeť.

Časové rozmezí, které uplynulo v 80. letech 18. století od vydání dvorského dekretu, o němž se často konsistorní intimáty ve svých textech zmiňovaly, k vydání guberniálního intimátu, jehož prostřednictvím se konsistoř dozvěděla o uvádění určité reformy do praxe na území království Českého, bylo možné určit celkem ve 161 případech; jednalo se většinou o 11 až 15 dnů (67 případů). Doba, uplynulá od vydání guberniálního intimátu do zveřejnění jeho textu konsistoří, byla zjistitelná ve 178 případech a nejvíce se jednalo o 6 až 10 dnů (celkem 61 případů).

Okruhy vydavatelů těchto tištěných písemností byly v předchozím textu již nastíněny; součástí této práce jsou však také jakési „minimonografie“ jednotlivých institucí a životopisy jejich úředníků, zejména z osazenstva pražské konsistoře, kteří se na produkci zmíněných tisků podíleli (pražské konsistoři je věnována samostatně 2. kapitola).

Neméně zajímavé bylo sledovat, jak se obsah těchto písemností dotkl samotného způsobu úřadování a chodu tak významné instituce, jakou konsistoř bezesporu byla. Bohužel, písemností, dochovaných k této problematice bylo v *Kopiářích* naprosté minimum a proto bylo zapotřebí čerpat ostatní informace a doplňující údaje z některých již vydaných pramenů, jakými byly zejména zákoníky z doby Josefa II. nebo jejich edice z první čtvrtiny 19. století

Osazenstva konsistorní kanceláře se dotkla změna znění konsistorní přísahy z 18. července 1782, instrukce ohledně náplně práce jejího kancléře z 20. prosince 1782 a také zrušení finančního zvýhodnění pražské konsistoře ve prospěch konsistoří královéhradecké a litoměřické. Ostatní nařízení se pak týkala podrobného návodu na zveřejňování panovnických nařízení *in publico-ecclesiasticis* kléru. Kromě již zmíněného *taxovního řádu pro katolíky* byla vydána jako příloha dvorského dekretu ze 16. listopadu 1787 i tzv. *taxovní norma pro nekatolíky*, která byla vzhledem k *taxovnímu řádu* zajímavá tím, že zatímco taxy pro katolíky za provedené úkony a služby byly stanoveny jednotně pro všechny osoby bez rozdílu stavu, nekatolíkům byly naopak odstupňovány podle jejich společenského postavení.

Josefinské reformy *in publico-ecclesiasticis*, jimž jsem ve své disertaci vyhradila značný prostor, jsou všeobecně dobře známy především díky zákoníku *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K.K. Erbländer*, jehož 17 svazků vycházelo ve Vídni postupně od roku 1784 do roku 1790 a také prostřednictvím šestisvazkového svodu zákonů nejen k období vlády Josefa II., nazvanému *Gesetzlexikon in geistlichen, Religions- und Toleranzsachen, wie auch in Güter-, Stiftungs-, Studien- und Zensursachen für das Königreich Böhmen*, který byl sestaven Peterem Karlem Jakschem v roce 1828. Jak zmíněný zákoník tak i svod zákonů byly vytvořeny na základě materiálů k církevním dějinám, uložených ve fondu *České gubernium* ve Státním ústředním archivu v Praze a na základě těchto vydaných pramenů jsem mohla i já doložit v Regestáři dochování nařízení *in publico-ecclesiasticis* nejen ve fondu *Archiv pražského arcibiskupství*, ale také v *Českém guberniu*.

Celkově se tisků k jednotlivým okruhům církevněpolitických a náboženských reforem dochovalo 290 kusů, jmenovitě k problematice tolerance a lidového blouznivectví se dochovalo 36 kusů; k rušení klášterů a bratrstev (nikoli k rušení kostelů a kaplí) 29 kusů; k církevnímu školství, výuce náboženství a školní docházce 8 kusů; k nové farní organizaci arcidiecéze 88 kusů; k církevnímu právu 90 kusů; k řádu bohoslužeb, církevním svátkům a lidovým pobožnostem 20 kusů; k náboženským zvyklostem lidu 10 kusů a ke zveřejňování zeměpanských nařízení, knihtisku a cenzuře 9 kusů.

Další otázkou, které jsem v rámci této práce věnovala pozornost, byl rozbor tisků v běžných konsistorních záležitostech, jichž se dochovalo 74 kusů. Nejdůležitějšími byly samozřejmě již výše zmíněné jarní patenty arcibiskupa. Po obsahové stránce přinejmenším stejně důležité, avšak v tomto případě určené spíše ke zveřejnění lidu s kazatelnou v kostele, pak byly rovněž už zmiňované patenty s programem podzimních svatováclavských oslav v Praze nebo v první polovině 80. let pravidelně každoročně publikovaná nařízení ohledně dodržování postních předpisů a přípravě na zpověď v Pašijovém týdnu.

Specifickým nařízením tohoto období, zastoupeným mezi těmito písemnostmi největším počtem kusů (celkem 14) z let 1781 až 1788, byla povolení sbírat almužny ve prospěch lokalit nejen na území království Českého, ale i v Uhrách a Korutanech, které postihla nějaká živelná katastrofa (překvapivě zde ani v jednom případě nepadla zmínka o Moravě). Většinou se jednalo o požár, ale zmíněna byla rovněž povodeň, průtrž mračen a v jednom případě i podpora obyvatel, přistěhovalých z Uher (pravděpodobně bývalých vystěhovalců z důvodu náboženského přesvědčení, kteří se po vydání tolerančního patentu vrátili zpět do své původní vlasti). Z roku 1780 zaujalo také dopodrobna propracované nařízení ohledně zvonění zvonů a celebrování zádušních mší za zesnulou císařovnu Marii Terezii, objevení písácké chyby v českém vydání arcibiskupského katechismu z roku 1766 nebo třeba varování lidu před požíváním jedovatého kořene rostliny, nazvané *rozpuk*, po jejímž požití zemřelo v roce 1785 pět dětí na panství Okrouhlice. Ale to jsou spíše jen perličky, které člověku zpestřovaly jinak jednotvárnou archivářskou práci.

Součástí této disertace je rovněž *Regestář všech tištěných konsistorních a vybraných ostatních písemností v náboženských a církevněpolitických záležitostech, vydaných za vlády Josefa II. od 30. listopadu 1780 do 20. února 1790*, který (jako Příloha č. 1 k této disertaci), sestavený na základě tištěných konsistorních písemností, dochovaných v *Kopiářích* a též vydaných edic dobových zákoníků z 18. a 19. století (mimoходом všechny tyto zákoníky a repertáře čerpaly z fondu *České gubernium*).

Jako protiklad k tištěným písemnostem pražské konsistoře jsem zvolila v poslední kapitole disertační práce rozbor papežských listin z období let 178-1790; bohužel, ve fondu Archiv pražského arcibiskupství se jich pro toto období dochovalo pouze 43 kusů, a to 41 ve formě breve a 2 ve formě buly. Ve všech případech byly tyto listiny vydány papežem Piem VI. Jednalo se o originály, vyhotovené na pergamenu a v latinském jazyce. U obou bul z roku 1781 se dochovaly přivěšené olověné pečeti na hedvábných nitích. V případě brevů zůstaly přitiskuté pečeti zachovány u jedenácti listin, z toho v jednom případě v poškozeném stavu. Nejvíce listin – 20 kusů – se dochovalo z roku 1781. Z téhož roku pocházejí také jediné dvě buly, určené v josefinském období pro pražskou konsistoř. Naopak z let 1783-1784, 1785-1788 a 1790 se nedochovala žádná listina papeže Pia VI. pro pražskou arcidiecézi.

Po obsahové stránce se nejvíce vydaných listin ve formě breve (34 kusů) týkalo udělování papežských odpustků, a to jak plnomocných, tak i zvláštních.

Další skupiny papežských listin byly v korespondenci pražského arcibiskupství zastoupeny mnohem méně a týkaly se např. povolování konání zádušních mší, udělování zvláštních privilegií bratrstvům nebo církevního manželského práva (všechny ve formě breve).

Nejdůležitější byly samozřejmě dvě buly z roku 1781. První z nich byla vydána 17. září a Pius VI. jejím prostřednictvím ustanovoval pražského světícího biskupa Erasma Diviše Kriegera biskupem tiberiánským. Druhá, přestože není datovaná, pochází pravděpodobně ze stejného dne, neboť se týká stejné záležitosti a obsahuje text přísahy tiberiánského biskupa.

V Úvodu této práce jsem si stanovila jisté cíle, jichž jsem chtěla sepsáním této disertace dosáhnout. Zároveň jsem však uvedla, že se jedná o první krok na mé cestě za prozkoumáním dějin a činnosti pražské konsistoře v josefinském období, neboť dosud neprozkoumaných pramenů na tomto poli existuje ve fondu Archiv pražského arcibiskupství opravdu neskutečné množství. Na druhou stranu se však domnívám že se jedná o problematiku natolik zajímavou, výjimečnou a pro zmapování celkových českých dějin druhé poloviny 18. století i nepostradatelnou, že si určitě zaslouží pozornost i v budoucnu, k čemuž bych skromným dílem chtěla přispět i já tím, že se i nadále, pokud mi to možnosti a zdraví dovolí, hodlám věnovat zejména konsistorní korespondenci, uvedené nejen v podacích protokolech této instituce, ale i v repertáři došlé korespondence téže instituce.

V samotném závěru bych si ještě dovolila nabídnout srovnání „katolického osvícenství“, ztělesněného zejména knihovníkem ambrosiánské knihovny v Miláně Lodovicem Muratorim a jež mělo velký vliv právě na Josefa II. a jeho církevněpolitické a náboženské reformy (a tím i vznik josefinismu v rakouských dědičných zemích) s reformami Církve a náboženského života po II. vatikánském koncilu (1962-1965), jak je provedl kněz, církevní historik a archivář Rudolf Zuber (1912-1995) ve svém drobném článku s názvem „Katolické osvícenství a II. vatikánský koncil“ (In: Duchovní pastýř, XXVIII./8 (říjen 1979), s. 119-120).

Tento koncil se totiž projednával témata, která byla známá a jimiž se zabývali již zmínění „katoličtí osvícenci“ a která Zuber následně vyjmenovává: kolegializace církevní struktury, oživení národních synod, překonání klerikalismu zdůrazněním obecného kněžství a účasti laiků v církevní správě, ekumenický postoj a dialog s nekřesťany, vyzvednutí lidské důstojnosti včetně svobody svědomí a obecné tolerance aj. (s. 119-120). Jak je z výše uvedeného patrné, měla obě období – osvícenské i po II. vatikánském koncilu – skutečně

mnoho společného, což je, domnívám se, důvod k zamyšlení i vzhledem k současné situaci Církve.

SEZNAM ZKRATEK

- ADB Allgemeine Deutsche Biographie
- Al Alétheia
- APA Archiv pražského arcibiskupství
- BBKL Biographisch-bibliographische Kirchenlexikon
- ČG-Pub České gubernium-Publicum
- ČKD Časopis katolického duchovenstva
- NA Národní archiv
- OSN Ottův slovník naučný
- SAP Sborník archivních prací

SEZNAM PRAMENŮ

1. Nevydané

Listiny

Národní archiv Praha (dále NA), fond Archiv pražského arcibiskupství – Listiny (dále APA):

- inv. č. 661: Udělení papežských odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Jakuba Většího v Bochově (4.12.1780)
- inv. č. 662: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela Nalezení sv. Kříže v Bříství (9.12.1780)
- inv. č. 663: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Maří Magdaleny v Malém Boru (2.1.1781)
- inv. č. 664: Udělení práva pro hřbitovní kapli Všech svatých při kostele Nalezení sv. Kříže ve Zhoří sloužit zádušní mše (13.1.1781)
- inv. č. 665: Udělení práva pro kostel sv. Blažeje v Hořanech sloužit zádušní mše (30.1.1781)
- inv. č. 666: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Blažeje v Hořanech (6.2.1781)
- inv. č. 667: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Jakuba Staršího v Letařovicích (10.2.1781)
- inv. č. 668: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Václava v Bubovicích (13.2.1781)
- inv. č. 669: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Jana Křtitele v Paštíkách (13.2.1781)
- inv. č. 670: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Mikuláše v Březnici (13.2.1781)
- inv. č. 671: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Barbory v Pročevilech (14.2.1781)
- inv. č. 672: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela Nanebevzetí Panny Marie v Martinicích (8.3.1771)
- inv. č. 673: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kaple sv. Jana Nepomuckého ve Voticích (10.3.1781)
- inv. č. 674: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Strašově (2.4.1781)
- inv. č. 675: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela ss. Petra a Pavla v Horažďovicích (3.4.1781)
- inv. č. 676: Udělení zvláštních milostí a privilegií bratrstvu Panny Marie Pomocnice při piaristickém kostele sv. Alžběty v Doupově (24.4.1781)
- inv. č. 677: Udělení práva pro piaristický kostel sv. Alžběty v Doupově sloužit zádušní mše za zesnulé členy bratrstva Panny Marie Pomocnice (24.4.1781)
- inv. č. 678: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela Blahoslavené Panny Marie v Nehasicích (5.7.1781)
- inv. č. 679: Ustanovení pražského světicího biskupa Erasma Diviše Kriegera titulárním biskupem tiberiadeckým (17.9.1781)
- inv. č. 680: Přísaha téhož jako biskupa tiberiadeckého (17.9.1781)
- inv. č. 681: Osvobození Josefa Wiedmanna a Josefý Beerwolfové od překážek pro uzavření manželství (9.11.1781)
- inv. č. 682: Osvobození Floriana Liesnera a Anny Liesnerové od překážek pro uzavření manželství (9.11.1781)

- inv. č. 683: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kaple sv. Františka Serafinského v Dolině (29.1.1782)
- inv. č. 684: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kaple sv. Anny ve Strkovicích (9.4.1782)
- inv. č. 685: Udělení plnomocných odpustků věřícím po modlitbě v kostele sv. Štěpána Prvomučedníka na Novém Městě pražském (25.6.1782)
- inv. č. 686: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Štěpána Prvomučedníka na Novém Městě pražském (26.6.1782)
- inv. č. 687: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Štěpána Prvomučedníka na Novém Městě pražském v období devíti dnů před slavností Narození Páně (26.6.1782)
- inv. č. 688: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Petra na Novém Městě pražském (25.9.1782)
- inv. č. 689: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Františka Serafinského ve Starém Kníně (25.9.1782)
- inv. č. 690: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kaple sv. Jana Nepomuckého v Novém Kníně (25.9.1782)
- inv. č. 691: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela sv. Mikuláše v Novém Kníně (27.9.1782)
- inv. č. 692: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela ss. Šimona a Judy na Starém Městě pražském (29.11.1782)
- inv. č. 693: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě kostela Navštívení Panny Marie v Deštnici (29.11.1782)
- inv. č. 694: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě chrámu sv. Víta v Praze v předvelikonoční době v den stanovený arcibiskupem (14.3.1785)
- inv. č. 695: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě sedmi oltářů v chrámu sv. Víta v Praze v den stanovený arcibiskupem (14.3.1785)
- inv. č. 696: Udělení zvláštních odpustků pro zemřelé věřícím po návštěvě oltáře sv. Jana Nepomuckého v chrámu sv. Víta v Praze (15.3.1785)
- inv. č. 697: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě bohoslužeb za zemřelé v chrámu sv. Víta v den stanovený arcibiskupem (15.3.1785)
- inv. č. 698: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě chrámu sv. Víta v Praze v postním období (15.3.1785)
- inv. č. 699: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě chrámu sv. Víta v Praze v den svátku ss. Šimona a Judy, druhou a třetí neděli Velikonoční a v úterý po Křížové neděli (15.3.1785)
- inv. č. 700: Udělení plnomocných odpustků věřícím po návštěvě chrámu sv. Víta v Praze v oktávu sv. Jana Nepomuckého (6.3.1785)
- inv. č. 701: Udělení plnomocných odpustků pro věřící po návštěvě chrámu sv. Víta v Praze ve čtvrtek třetího týdne měsíce ledna (17.3.1785)
- inv. č. 702: Udělení plnomocných odpustků věřícím po modlitbách za duše zemřelých v chrámu sv. Víta v Praze (18.3.1785)
- inv. č. 702a: Uznání právoplatnosti manželství Antonína Hettwera se ženou, spřízněnou s ním v prvním a druhém stupni a potvrzení legitimacy v budoucnu narozených potomků (2.9.1789)

Knihy

NA, APA-I:

- inv. č. 154, sg. A 12/13: Kopiař expedované korespondence (1.7. 1780 - 31.12. 1780)
- inv. č. 155, sg. A 12/14: Totéž (1.1. 1781 - 30.6. 1781)
- inv. č. 156, sg. A 12/15: Totéž (1.7. 1781 - 31.12. 1781)
- inv. č. 157, sg. A 12/16: Totéž (1.1.1782 - 30.6. 1782)
- inv. č. 158, sg. A 12/17: Totéž (1.7. 1782 - 31.12. 1782)
- inv. č. 159, sg. A 12/18: Totéž (1.1. 1783 - 30.6. 1783)
- inv. č. 160, sg. A 13/1: Totéž (1.7. 1783 - 31.12. 1783)
- inv. č. 161, sg. A 13/2: Totéž (1.1. 1784 - 30.6. 1784)
- inv. č. 162, sg. A 13/3: Totéž (1.7. 1784 - 31.12. 1784)
- inv. č. 163, sg. A 13/4: Totéž (1.1. 1786 - 30.6. 1785)
- inv. č. 164, sg. A 13/5: Totéž (1.7. 1785 - 31.12. 1785)
- inv. č. 165, sg. A 13/6: Totéž (1.1. 1786 - 30.12. 1786)
- inv. č. 166, sg. A 13/7: Totéž (1.1. 1787 - 31.12. 1787)
- inv. č. 167, sg. A 13/8: Totéž (1.1. 1788 - 31.12. 1788)
- inv. č. 168, sg. A 13/9: Totéž (1.1. 1789 - 31.12. 1789)
- inv. č. 169, sg. A 13/10: Totéž (1.1. 1791 - 31.12. 1790)

- inv. č. 1852, sg. B 50/34: Podací protokol arcibiskupské konsistoře z roku 1780

- inv. č. 386, sg. A 27/10: Protokoly z jednání konsistoře (5.5. 1780 – 28.12. 1780)
- inv. č. 388, sg. A 27/12: Totéž (5.1. 1781 – 28.6. 1781)
- inv. č. 389, sg. A 27/13: Totéž (2.7. 1781 – 28.12. 1781)
- inv. č. 390, sg. A 27/15: Totéž (4.1. 1782 – 27.6. 1782)
- inv. č. 392, sg. A 27/16: Totéž (1.7. 1782 – 31.12. 1782)
- inv. č. 393, sg. A 27/17: Totéž (2.1. 1783 – 30.6. 1783)
- inv. č. 394, sg. A 27/18: Totéž (3.7. 1783 – 22.12. 1783)
- inv. č. 396, sg. A 28/2: Totéž (3.1. 1784 – 30.6. 1784)
- inv. č. 397, sg. A 28/3: Totéž (5.7. 1784 – 30.12. 1784)
- inv. č. 398, sg. A 28/4: Totéž (10.1. 1785 – 31.12. 1785)
- inv. č. 399, sg. A 28/5: Totéž (4.1. 1786 – 29.12. 1786)
- inv. č. 400, sg. A 29/1: Totéž (8.1. 1787 – 31.12. 1787)
- inv. č. 401, sg. A 29/2: Totéž (7.1. 1788 – 31.12. 1788)
- inv. č. 402, sg. A 29/3: Totéž (5.1. 1789 – 31.12. 1789)
- inv. č. 403, sg. A 29/4: Totéž (7.1. 1790 – 27.1. 1791)

- inv. č. 395, sg. A 28/1: Soudní protokol konsistoře (10.11. 1780 – 27.1. 1791)

2. Vydané

Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K.K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze. 1 - 17, Wien 1784 - 1790.

Hempel-Kürsinger von, Johann Nepomuk Franz: Alphabetisch-chronologische Übersicht der k.k. Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1740 bis zum Jahre 1821 als Haupt-Repertorium über die politischen Gesetzsammlungen. 1-13, Wien 1825-1847.

Jaksch, Peter Karl: Gesetzlexikon in geistlichen, Religions- und Toleranzsachen, wie auch in Güter-, Stiftungs-, Studien - und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800. 1-6, Prag 1828.

Locatelli, Josephus: Babylon Bohemiae ab anno 1780 usque ad annum 1790 (ed. Antonius Podlaha). Praga 1905.

Luca, Ignatz de: Politischer Codex oder wesentliche Darstellung sämtlicher die k.k. Staaten betreffenden Gesetze und Anordnungen im politischen Fache. 1, Wien 1789.

Podlaha, Antonín: Relationes super statu ecclesiae et archidioecesis Pragensis ad s. Congregationem Concilii ab archiepiscopis Pragensibus factae a. 1759-1781. Praha 1908.

Řezníček, Václav ed.: Jana Leopolda Haye, biskupa královéhradeckého, zpráva o visitaci far kraje čáslavského, již r. 1783 k rozkazu císaře Josefa II. vykonal *Hradec Králové* 1903.

Týž ed.: Jana Leopolda Haye, biskupa královéhradeckého, zpráva o visitaci far kraje chrudimského, již jako královský komisař roku 1782 k rozkazu císaře Josefa II. vykonal *Hradec Králové* 1904.

SEZNAM LITERATURY

Adámek, Karel Václav: Adamité na Hlinecku v XVIII. a XIX. věku. In: *Časopis Českého Museum (dále ČČM)*, 71, 1897, s. 49-64.

Allgemeine deutsche Biographie. 1-45, Leipzig 1875-1900; Nachträge. 1-10, Leipzig 1900-1910; Register. 1, München-Leipzig 1912.

Bastl, Ondřej: Die materielle und geistige Lage der böhmischen Klöster am Ende des 18. Jahrhunderts (in der Josephinismus-Zeit). In: *La vie quotidienne des moines et chanoines léguriers au Moyen Âge et Temps modernes*, 2, Wrocław 1995, s. 359-366.

Týž, Rušení klášterů za císaře Josefa II. ve světle soudobých pramenů a na příkladu zrušení kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě. *Dipl. práce, FF UK, katedra PVH a AS, Praha 1995.*

Bednář, František: Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777 - 1781 (Prameny k dějinám tolerančního patentu). *Praha 1931.*

Týž-Hrejsa, Ferdinand: Toleranční patent (Jeho vznik a vývoj). *Praha 1931.*

Beránek, Karel: Péče o archivy zrušených řeholních institucí. In: *Sborník archivních prací (dále SAP)*, 38/2, 1988, s. 526-542.

Týž-Beránková, Věra: Rušení klášterů v Čechách za Josefa II. In: *Pražské arcibiskupství 1344 -1994*, Praha 1994, s. 209-224.

Bernard, Paul P.: Joseph II. *New York 1968.*

Bílek, Tomáš Václav: Statky a jmění jezuitských kolejí, klášterů, kostelů, bratrstev a jejich ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených. *Praha 1893.*

Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon. 1-14, 1990-1998

Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder. 1, München-Wien 1979.

Borový, Klement: Dějiny diecéze pražské. *Praha 1874.*

Bouchal, Josef, V.: Officium sv. Bennona v době josefinské. In: *Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD)*, 40/8, Praha 1899, s. 509.

Český slovník bohovědný. 1-5, Praha 1912-1932.

Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do nynější doby. 1-3, Praha 1914.

Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803 (Ein biographisches Lexikon). Berlin 1990.

Ekert, František: Posvátná místa královského hl. města Prahy (Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlav. městě král. Českého). 1-2, Praha 1883-1884.

Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů. Praha 2000.

Fink, Humbert: Joseph II.: Kaiser, König und Reformier. Düsseldorf 1990.

Franzen, August: Malé církevní dějiny. Praha 1992, s. 238-243.

Frind, Anton Ludwig: Kurze Geschichte der Bischöfe von Leitmeritz. Komotau 1867.

Haubelt, Josef: České osvícenství. Praha 2004.

Helfert von, Josef Alexander: O tak řečených blouznivcích v Čechách a na Moravě za císaře Josefa II. In: *Časopis Musea království českého*, 51, Praha 1877, s. 201-227, 533- 557.

Janák, Jan-Hledíková, Zdeňka: Dějiny správy v českých zemích (Od počátků státu po současnost). Praha 2005.

Im Hof, Ulrich: Evropa a osvícenství. Praha 2001.

Jedin, Hubert: Malé dějiny koncilů. Praha 1990.

Jilková, Stanislava: Postavení nižšího katolického duchovenstva pražské arcidiecéze a činnost arcibiskupské konsistoře pražské v letech 1780-1784 na základě rozboru pozůstalostních spisů a úředních a pomocných knih, uložených v Archivu pražského arcibiskupství. *Dipl. práce, FF UK, katedra PVH a AS, Praha 1993.*

Táž, Pražská arcibiskupská konsistoř a její běžná agenda v roce 1784 (Příspěvek k církevní správě novověku). In: *SAP*, 51/2, 2001, s. 359-374.

Jirásko, Luděk: Církevní řády a kongregace v zemích českých. Praha 1991.

Kadlec, Jaroslav: Českobudějovická diecéze. České Budějovice 1995.

Týž, Přehled českých církevních dějin. 2, Praha 1991, s. 149-203.

Kočí, Josef: České národní obrození. Praha 1978.

Kop, František-Bartůnek, Václav-Novotný, Antonín: Praha šest set let církevní metropolí. Praha 1944.

Krasnopolski, Paul: Joseph von Bretfeld (Ein Bild aus Akten und Kupfern). Prag 1931.

Kryštůfek, František Xaver: Císař Josef II. (Obraz historie církevní v Rakousku za druhé polovice 18. stol.). In: ČKD, 15/1, s. 1-18; 2, s. 120-134; 3, s.173-209; 4, s. 275-292; 5,s. 330-345; Praha 1874.

Lexikon für Theologie und Kirche. 5, Freiburg im Breisgau 1993.

Lexikon náboženských hnutí, sekt a duchovních společností. Bratislava 1998.

Locatelli, Josephus: Babylon Bohemiae ab anno 1780 usque ad annum 1790 (ed. Antonius Podlaha). Praha 1905

Lochman, Jan Milič: Náboženské myšlení českého obrození. Praha 1952.

Maas, Ferdinand: Der Josephinismus. 1-2, Wien 1951-1953.

Magenschab, Hans: Josef II. (Revolucionář z Boží milosti). Praha 1999.

Machovcová, Markéta-Machovec, Milan: Utopie blouznivců a sektářů. Praha 1960.

Medek, Jan Zdeněk: Na slunce a do mrazu (První část josefinské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě). Praha 1982.

Melmuková, Eva: Patent zvaný toleranční. Praha 1999.

Menzel, Beda Franz: Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov-Braunau. In: Veröffentlichungen des Königsteiner Instituts für Kirchen- und Geistesgeschichte der Sudetenländer, 5, Königstein 1969.

Mikoletzky, Lorenz: Kaiser Joseph II. (Herrscher zwischen den Zeiten). In: Persönlichkeit und Geschichte, 107, Göttingen 1990.

Mikulec, Jiří: Barokní náboženská bratrstva v Čechách. Praha 2000.

Molnár, Amedeo-Smolík, Josef: Čeští evangelíci a Toleranční patent. Praha 1982.

Nešpor, Zdeněk R.: Náboženství na prahu nové doby (Česká lidová zbožnost 18. a 19. století). *Ústí nad Labem 2006.*

Nyplová, Zdenka: Likvidace zbraslavského kláštera. *In: Časopis přátel starožitností, 63, 1955, s. 240-243.*

Pelcl, František Martin: Paměti. *Praha 1931.*

Podlaha, Antonín: Benedikt Stöber, S.J., kancléř arcibiskupů pražských Manderscheida a Příchovského. *In: ČKD, 60/3-4, 1919, s. 177-179.*

Týž, Dějiny arcidiecése pražské od konce XVII. do poč. stol. XIX. (Doba arcibiskupa Jana Josefa Breunera). *Praha 1917.*

Týž, Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. Metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora. *Pragae 1912.*

Prášek, Justin Václav: Panování císaře Josefa II. *In: Dějiny Čech a Moravy nové doby, 7-8, Praha 1903-1904.*

Reinalter, Helmut: Der Josephinismus (Bedeutung, Einflüsse und Wirkungen). *In: Schriftenreihe der Internationalen Forschungsstelle „Demokratische Bewegungen in Mittel-Europa 1770-1850“, 9, Frankfurt am Main 1993.*

Rittner, Edward: Církevní právo katolické, 1-2, *Praha 1887-1889.*

Roubík, František: K vývoji zemské správy v Čechách v letech 1749-1790. *In: SAP, 19, 1969, s. 41n.*

Řezníček, Václav: Jan Leopold Hay (Vypsání jeho života a působení). *Praha 1915.*

Týž, Kniha Josefova. *In: Alétheia (dále Al), 4/1, s. 18-25; 2, s. 53-60; 3, s. 87-91; 4, s. 118-124; 5, s. 152-155; 6, s. 182-185; 7, s. 211-214, Praha 1900-1901.*

Týž, Náboženské a sociální poměry v diecézi královéhradecké při nastoupení biskupa Jana Leopolda Haye r. 1781. *In: Příloha Obnovy, 9/33 - 36, Hradec Králové 1903.*

Týž, Okružní list královéhradeckého biskupa Jana Leopolda z Hayů ze dne 20. listopadu 1781. *In: Al, 3/6, Praha, s. 193-201.*

Týž, Přivtělení krajů čáslavského a chrudimského k diecesi královéhradecké r. 1782. *In: ČČM, 81, Praha 1907, s. 229-236.*

Sander, Rudolf: České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefinské. In: *SAP*, 45/1, 1955, s. 73-130.

Solař, Josef Jiří: Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství hradeckého. *Praha 1870.*

Soldát, Alois: Představenstvo generálního semináře pražského. In: *ČKD*, 35/7, s. 385-396; 8, s. 476-486; *Praha 1894.*

Státní ústřední archiv v Praze - Průvodce po archivních fondech a sbírkách. I/1-3, *Praha 1997-2005.*

Stýblo, Václav: Co nařídil Josef II. o offěře v kostelích. In: *ČKD*, 44/4, *Praha 1903*, s. 271.

Týž, Zapověděná officia v době josefinské. In: *ČKD*, 41/9, *Praha 1900*, s. 598-599.

Svátek, Josef: Organizace řeholních institucí v českých zemích a jejich archivy. In: *SAP*, 20/2, 1970, s. 504-624.

Svoboda, Josef: O tak řečených blouznivcích náboženských v Čechách za císaře Josefa II. In: *ČKD*, 19/1, *Praha 1878*, s. 21-38.

Tadra, Ferdinand: Josef Locatelli, kanovník kostela pražského a ukázky z jeho spisu o událostech v letech 1780-1800. In: *Sborník historický*, 3, *Praha 1885*, s. 216-224.

Taraba, Luboš: Josef II. *Praha 1999.*

Teplý, František: Osudy josefinských konfiskací na českém jihu. In: *Sborník historického kroužku (dále SHK)*, 12/3-4, *Praha 1911*, s. 205-217.

Tobolka, Zdeněk Václav: Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století (1501-1800). *Praha 1946.*

Toleranční sborník (Klasobraní z jubilejních slavností 1981). *Praha 1984.*

Trajer, Johann: Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis. *Budweis 1862.*

Valjavec, Fritz: Der Josephinismus als politische und weltanschauliche Strömung. *München 1968.*

Volf, Josef: Dějiny českého knihtisku do roku 1848. *Praha 1926.*

Walter, Friedrich: Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung 1780-1848, 1 (Die Zeit Josefs II. und Leopolds II. (1780-1792)). In: *Die oesterreichische Zentralverwaltung*

(Von der Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei bis zur Einrichtung der Ministerialverfassung (1749-1848), 4/2, Wien 1950.

Wildmann, František: Zlatá Koruna. In: SHK, 1/2, Praha 1900, s. 65-84.

Winter, Eduard: Josefinismus a jeho dějiny (Příspěvek k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740 -1848). Praha 1945.

Wolny, Reinhold Joseph: Die Josephinische Toleranz unter besonderer Berücksichtigung ihres geistlichen Wegbereiters Johann Leopold Hay. In: Wissenschaftliche Materialien und Beiträge zur Geschichte und Landeskunde der böhmischen Länder, 15, München 1973.

Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich (ed. Constant von Wurzbach). 1-60, Wien 1856-1890

Zlámal, Bohumil: Příručka českých církevních dějin (Doba osvícenská 1750-1850). 8, Olomouc 1971, s. 47-100.

Zuber, Rudolf: Katolické osvícenství a II. vatikánský koncil. In: Duchovní pastýř, 28/8, 1979, s. 119-120.

